

MANUAL
DE
ISTORIA ROMÂNĂ

PENTRU
ȘCOLELE SECUNDARE DE AMBE-SEXE

DE
Gr. G. TOCILESCU

Membru al Academiei Române, Profesor la Universitate.

Carte aprobată de Onor. Minister al Instrucțiunii Publice și Cultelor.

Cu o hartă și 24 tabele

BUCUREȘCI
LITO-TIPOGRAFIA CAROL GÖBL
16, STRADA DOAMNEI, 16
1894.

Tóte drepturile rezervate.

TABLA MATERIILOR

	<u>Pagina</u>
Introducere	1
Impărțirea istoriei	3

PARTEA I. — ISTORIA CEA MAI VECHĂ

CAP. 1. Geții și Daci	3
CAP. 2. Burebista și Deceneu	5
CAP. 3. Războiul lui Decebal cu Domițian.	6
CAP. 4. Războiele lui Traian cu Decebal. Su- punerea Daciei de Romani	8-14
A. Anteiul război . 9; B. al doilea război 11.	
CAP. 5. Dacia sub Romani	14-18
A. Starea Daciei 14; B. Istoria Daciei 16.	
CAP. 6. Dacia în timpul năvălirii barbarilor.	18
CAP. 7. Viața Românilor în timpul năvăli- rii barbarilor	20
CAP. 8. Statele Române înainte de întemei- erea principatelor Țării-Românești și Moldovei	22

PARTEA II. — ISTORIA VECHĂ

I. Istoria Țării Românești de la întemeierea prin- cipatului pînă la Mihaiu-Vitezul.

CAP. 1. Litean-Vodă	24
CAP. 2. Tugomir-Basarab, numit în domnie Radu-Negru-Vodă	25

	<u>Pagina</u>
CAP. 3. Alexandru Basarab	26
CAP. 4. Vladislav Basarab	28
CAP. 5. Radu-Vodă Basarab, numit și Ne- gru-Vodă.—Dan Basarab	30
CAP. 6. Mircea cel Bătrân	31-37
A. Bătăliile de la Craiova (Rovine) și de la muntele Pasărea 32; B. Bătălia de la Nico- poli de lângă Balcani 34; C. Bătălia de la Rovine pe Ialomiță și tratatul cu Turcii 35.	
CAP. 7. Vlad Dracul și Iancu Corvin . .	37
CAP. 8. Vlad Țepeș	39-45
A. Bătălia de lângă Brăila cu Hamza-Pașa 40; B. Expedițiunea Sultanului Mohamed con- tra lui Vlad Țepeș 42; C. Retragera lui Mohamed. Soarta lui Vlad 43.	
CAP. 9. Domniile religioase ale lui Vlad Călugărul, Radu cel Mare și Né- goe-Basarab	45
CAP. 10. Radu de la Afumați	48
CAP. 11. Istoria Țării-Românesce de la mór- tea lui Radu de la Afumați până la Mihaiu-Vitezul	50

II. Istoria Moldovei de la întemeierea principatului până la Aron-Vodă.

CAP. 1. Dragoș-Vodă	52
CAP. 2. Bogdan-Vodă, cel d'ântăiu domn peste totă Moldova	53
CAP. 3. Juga saŭ George Koriatovică.—Mu- șătesciă	54
CAP. 4. Alexandru-Vodă cel Bun și Bătrân.	56
CAP. 5. Urmașii lui Alexandru cel Bun . .	58
CAP. 6. Ștefan-Vodă cel Mare și Bun . .	59-73
A. Bătălia de la Baia 61; B. Predarea din nouă a Ardélului.—Invingerea Tătarilor.—	

	Luptele lui Ștefan în Țera-Românească 62;	
	C. Luptele lui Ștefan cu Turcii; a) bătălia de la Podul Inalt 64; b) bătălia de la Piriul Alb sau de la Valea Albă 67; D. Bătălia lui Ștefan cu Poloniile în Codrul Cosminului.—Ștefan coprinde Pocuția.—Mórtea sa 70.	
CAP. 7.	Bogdan-Vodă	74
CAP. 8.	Ștefan-Vodă cel Tânăr	76
CAP. 9.	Petru Vodă Rareș	76 82
	A. Expedițiunea Sultanului Soliman în Moldova 78; B. A doua domnie a lui Petru Rareș 79.	
CAP. 10.	Istoria Moldovei de la mórtea lui Petru Rareș pînă la Aron-Vodă. .	82

PARTEA III.—ISTORIA NOUĂ

I. Istoria Țerii-Românesce de la Mihaiu-Vodă Vitézul pînă la Grigore Ghica.

CAP. 1.	Mihaiu-Vodă Vitézul	85-112
	A. Mihaiu înainte de a se face domn 85;	
	B. Mihaiu scapă țera de jugul turcesc 86;	
	C. Expedițiunea lui Sinan pașa contra lui Mihaiu; a) Bătălia de la Vadul Călugărenilor 89; b) Mihaiu Vodă gonesce pe Sinan pașa peste Dunăre 92; D. Urmărilor expedițiunii lui Sinan în Țera-Românească. - Luptele din nou cu Tătarii și Turcii 95;	
	E. Tractatul lui Mihaiu-Vodă cu împăratul Germaniei 97; F. Mihaiu-Vodă coprinde Transilvania 99; G. Mihaiu-Vodă coprinde Moldova 101; H. Răscóla Ardélului.—Bătălia de la Mirislău 103; I. Înfrângerea lui Mihaiu în Țera-Românească. — Mihaiu la Praga.—Intórcerea lui în Ardél și isbânda de la Goroslău 106; J. Omórirea lui Mihaiu-Vodă 109.	

- CAP. 2. Radu Șerban Basarab 112-117
 A. Radu Șerban se face domn.—Bătălia de lângă Brașov 112; B. Radu Șerban face pace cu toți vecinii.—Năvala lui Gabriel Batori 113; C. Bătălia de la Petresc, lângă Brașov.—Radu Șerban perde domnia 115.
- CAP. 3. Istoria Țării-Românesce de la Radu Mihnea până la Mateiș Vodă Basarab 117
- CAP. 4. Mateiș-Vodă Basarab 119-131
 A. Mateiș se face domn 119; B. Mateiș-Vodă aședă și întocmesce țera 121; C. Luptele lui Mateiș-Vodă cu Vasile Lupul, domnul Moldovei, a) Bătălia de la Nenișori 123; b) Bătălia de la Finta 125; D. Răscolă Seimenilor.—Mórtea lui Mateiș-Vodă 127.
- CAP. 5. Istoria Țării-Românesce de la mórtea lui Mateiș-Vodă Basarab până la Nicolae Mavrocordat 132-142
 A. De la Constantin Șerban Basarab pină la Șerban-Vodă Cantacuzin 132; B. Șerban-Vodă Cantacuzin 135; C. Constantin Vodă Brâncovénul 136; D. Tractatul cu Petru cel Mare.—Mórtea lui Brâncovénul 139; E. Ștefan-Vodă Cantacuzin 141.
- CAP. 6. Istoria Țării Românesce de la Nicolae Mavrocordat pină la Grigore Vodă Ghica 142-155
 A. Nicolae și Ioan Mavrocordat 142; B. Constantin Mavrocordat, Racovișescii și Ghiculescii 144; C. Răsbóiele Rușilor cu Turcii 148—154; D. Ceș din urmă domni Fanarioși 154.
- CAP. 7. Mișcarea națională a lui Tudor Vladimirescu 155

II. Istoria Moldovei de la Aron Vodă până la Ion Sturdza.

	<u>Pagina</u>
CAP. 1. Aron-Vodă	160
CAP. 2. Movilescii	162
CAP. 3. Vasile Vodă Lupu	165
CAP. 4. Istoria Moldovei de la Gheorghiuș Ștefan până la Constantin Cantemir	168
CAP. 5. Constantin Vodă Cantemir	171
CAP. 6. De la Constantin Duca până la Di- mitrie Cantemir	174
CAP. 7. Dimitrie Vodă Cantemir	175-179
A. Dimitrie Cantemir se face domn 175; B. Tractatul lui Cantemir cu Petru cel mare, și expedițiunea de la Stănilescă 176.	
CAP. 8. Istoria Moldovei de la Nicolae Ma- vrocordat până la Ion-Vodă Sturdza	179-190
A. Fanarioții 179; B. Câți-va domni fana- rioți 181; C. Perderea Bucovinei. — Gri- gore Vodă Ghica 184; D. Perderea Basa- rabiei.—Moruzi 186; E. Cei din urmă fa- narioți.—Eteria 188.	

PARTEA IV. -- ISTORIA CEA MAI NOUĂ

De la Grigore Vodă Ghica și Ion Sturdza până în timpul de față.

CAP. 1. Grigore Ghica și Ion Sturdza . .	191
CAP. 2. Convențiunea de la Akerman. — Tractatul de la Adrianopole . . .	194
CAP. 3. Ocupațiunea rusescă—Regulamen- tele organice	195
CAP. 4. Alexandru Ghica și George Bibescu în Țera Rom.— Mihai Sturdza în Moldova	198 202

	<u>Pagina</u>
CAP. 5. Revoluțiunea din 1848	202
CAP. 6. Domniî de la Balta-Liman: Barbu Știrbeiû și Grigore Ghica	208
CAP. 7. Răsboiul Crimeii și tractatul de Paris	210
CAP. 8. Adunările ad-hoc	213
CAP. 9. Convențiunea de Paris pentru reor- ganisarea Principatelor-Unite	216
CAP. 10. Guvernul interimar al Căimăcămiei de trei	217
CAP. 11. Alexandu Ion I, Domn al P.-Unite.	221
CAP. 12. Locotenența domnăscă.— Filip de Flandra, domnul României	229
CAP. 13. Carol I domn și mai apoi Rege al României	231-266
A. Carol I asigură tronul și pozițiunea politică a României 233. B. Carol I orga- nisează țera și îi asigură liniștea în lăun- tru 235. C. Carol I luptă pentru indepen- dența României și întemeiază regatul de astădî. a) Convențiunea cu Rusia pentru garantarea integrității teritoriului și pen- tru trecerea oștirilor rusesce prin țeră 240. b) Apărarea Dunării și independ. României 243; c) Carol I ia comanda armiei ruso-ro- mâne din jurul Plevnei 247; d) Carol I ina- intea Plevnei.—Luarea Griviței 249; e) Lua- rea Rahovei. — Căderea Plevnei 252; f) Smârdan.—Vidin 258; g) Preliminările pă- cii de la San-Stefano și Tractatul de la Berlin 260.	
CAP. 14. România regat.—Ceî 8 anî de până acum ai domniei Regelui Carol I.	266-280
A. Proclamarea Regatului și încoronarea Regelui Carol I 266 ; B. Opt anî ai dom- niei Regelui Carol I 268.	

ISTORIA ROMÂNĂ
DOCTRINA SUFLEULUI
J E P U B A R U

AUTOR *Gr. G. Tocilescu*

VOL *Manual de Istoria română.*

№ *2039* ANUL *1894*

INTRODUCERE

Istoria fiind icóna vieții omului, în care se desfășoră cugetele, lucrările și cuvintele sale, ea nu numai că ne ajută a pricepe starea de astăzi și ne deschide și luminează viitorul, dar din învățătura ei dobândim credința, că în toți timpii și în toate locurile omul a năzuit după Bine, Adevăr și Frumos, că omenirea are o chemare înaltă în această lume, și că ea merge mereu înainte călăuzită de o mână A-Tot-Puternică, de Dumnezeu.

Dacă însă istoria generală ne face să iubim omenirea, istoria națională ne aprinde scânteia iubirei de patrie, de țera unde ne-am născut, unde odihnesc oșele părinților noștri, unde vor trăi copiii și nepoții noștri. Acastă țera face mândria noastră, bucuria noastră, tot avutul și speranța noastră. Inzestrată de toate bunurile pământului, scăldată de un fluviu-rege cu sute de râuri, râulețe și pârae, apărată de niște munți măreți, cu pășuni și avuții metalice, înfrumusețată cu plașuri și vâlcele mirositoare, cu câmpii întinse roditoare, trebuie s'o iubim nu numai pe dânsa, dar și pe cei cari de vécuri cu faptul și cu cugetul au lucrat la fericirea și întregirea ei, au apărat-o cu statornicie, au luptat și murit pentru dânsa, pentru libertatea și neatârnamea ei. „A trăi cu slavă sau a muri cu cinste“ este o vorbă din bătrâni. „Cel ce pune preț la cinstea părinților săi, nu va scăpeta nici o dată“. „Să nu dăm locul, că pământul este frământat cu sângele moșilor și strămoșilor noștri“ mai dicéu bătrânii odinioară. Fie-care rând de ómeni stă pe umerii străbunilor săi, priimesc de la aceștia idei, datine și obiceiuri, o moștenire, la care mai adaogă și ei ceva, pentru ca ast-fel crescută să o lase generațiunei ce'i urmază. Între noi de astăzi,

părinții noștri de ieri și copiii noștri de mâine, este o legătură ce nimic nu o poate rupe : prin străbuni trăim noi în trecut, prin urmași trăim noi în viitor.

Să spicuiem dar din istoria trecutului nămolului român tot ce este mai frumos, mai vrednic a se întipări în mintea noastră ; să ne însuflăm cu iubirea adevărată și luminată de patrie ; să ne iubim țera din toate puterile inimei, căci cum țice un poet :

„Orî-cuî e drag locul ce l'a născut,
Eû, frații mei, orî unde-oî căuta,
Nu mai gășesc ca dulcea Românie,
Eû sunt român și-mî place țera mea.“

Să ne înviorăm și să ne întărim citind isprăvile vitejesci ale străbunilor, jertfele lor pentru libertate, dreptate și neatârnare ; să culegem îndreptări din greșelile și suferințele lor ; iar din ispita trecutului să luăm aminte că, precum omenirea are în lume o sarcină de împlinit, așa și fie-care națiune o are pe a sa, că în împlinirea acestei sarcini națiunea română s'a arătat tot-d'a-una vrednică și bărbătească ; în mijlocul barbarilor de tot soiul, câți s'a scurs prin valea Dunărei, ea a reprezentat cultura antică și a servit de element civilisator printre dênșii.

Ast-fel însuflețiți, să punem totă credința în Regele nostru și dinastia Sa, a căreia devisă : „*Nimic fără Dumneșeu*“ este învățătura însăși a istoriei poporului român, căci sigur este că sub regele Carol I, întemeietorul României de astă-zi, națiunea română va fi condusă cu aripă destinsă către un viitor mare, vrednic de străbunii Lui și de ai noștri !

Istoria română se poate împărți în patru părți:

1) *Istoria cea mai vechiă*, de la cele d'ântăiū impurī până la întemeierea principatelor române: Țera-Românescă (an. 1290 după nascerea lui I. Cr.), și Moldova (an. 1349 după nascerea lui I. Cr.), cari compun regatul României de astă-dî.

2) *Istoria vechiă*, de la întemeierea principatului Țerei-Românesci până la Mihaiū-Vodă Vitézul (an. 1593 d. Cr.), și a principatului Moldovei până la Aron-Vodă (an. 1591 d. Cr.).

3) *Istoria nouă*, de la Mihaiū-Vitézul și Aron Vodă până la Grigorie Ghica și Ion Sturdza (an. 1593—1822), și

4) *Istoria cea mai nouă*, de la Grigorie Ghica și Ion Sturdza până în timpul de față (an. 1822—1889).

PARTEA I.

ISTORIA CEA MAI VECHIĂ.

De la cele d'ântăiū timpurī până la întemeierea principatelor române : Țera-Românescă (1290 d. n. lui Is. Cr.) și Moldova 1349).

1. Geții și Daciî.

(Cam pe la anul 350 înainte de Is. Crist.)

Cam pe la anul 350 înainte de Is. Cristos locuiaū în nordul Dunărei două popóre de aceeași origină : în Transilvania, Banatul Temișianeî și o parte a Ungariei *Daciî*; în România, de la Porțile-de-Fer până la râul Dnistru, *Geții*.^{350 a. Cr.}

Geții erau curagioși și mândri pêne la nesocotință, căci la fulgerele și trăsnetele cerului ei răspundeaū mânioși cu săgeți. Ei locuiaū în sate și orașe; casele lor erau făcute

de lemn sau de gard, având o împrejmuire de pari și nuele, în care se adăpostiau oile și vitele în timpul nopții. Mâncarea obișnuită era : mierea, legume, lapte de oie și de îpapă, mămăliga de mei și de ovéz ; carne prea puțină ; bea și vin neamestecat cu apă din cornuri mari de cerb sau de boi. Răsboiul și prada erau îndeletnicirile lor obișnuite și în același timp un mijloc de trai. Ei erau mai toți arcași călări ; obișnuiau să arunce, din fuga calului, săgeți învenimate și purtau tot-d'a-una la brâu un cuțit. Din țestele inamicilor ucisă ei obișnuiau să facă cupe de beut. Femeile nu stau să țesă, ci lucau la câmp, măcinau grâu și cărau apă cu donița pe cap.

Dacii erau și dênșii curagioși, desprețuitori ori-cărei primejdii, poftitori de mórte și luptători cu hotărîre. Năravurile lor erau mai curate de cât ale Geților, fiind temetori de dei și ospitalieri. Femeile dace sunt laudate pentru virtuțile lor casnice și pentru legăturile strânse ale căsătoriei *Dacii* locuiau, ca și Geții, în sate și orașe ; pe când însă aceștia erau mai mult locuitori câmpeni, aceia erau mai mult locuitori de munte. Se cunosc peste 50 orașe dace. Casele lor erau de lemn, cu coperiși de șindrilă sau de stuf, cu curte împrejur închisă cu uluci înalte și ascuțite la vîrf, cum se ved la noi până în ziua de astă-zi. În orașe, casele erau mai frumoșe, cu mai multe odăi, semănând unor palate. Hrana poporului de la țeră, care ducea mai mult viață de păstori și plugari, era : lapte, brînză, verdețuri, grâne și carne. *Dacii* purtau, ca și Geții, niște nădragi largi, lungi până la glesne, un brâu séu cingătoare, o haină cu mâneci ; pe d'asupra o manta séu un cojoc și în picîore opinci. Numai principii, preoții, ofițerii regesci și nobilii avéu dreptul de a purta căciula, din care causă se și numiau *pilofori* séu *pileați*, pe când ómenii din clasa de jos umblau cu capul gol, și se numiau *comati* séu *capillati*. Femeile dace purtau : o haină cu mâneci, lungă până la glesne ; pe d'asupra, o haină mai scurtă de in sau cânepă, la gât mărgele, cununii de flori pe cosițe, podóbe la cap și la mâini, și brățări la umere.

Geții și *Dacii* se închinau lui *Zalmolxis*, ca zeului celui mai puternic al lor, lui *Marte* și la alte deități mai mici. Ei se închinau și la ape ; de aceia, înainte de a întreprinde un răsboi, ei se duceau la malurile Dunărei séu ale altor rîuri, luau apă din ele, și bënd, jurau de a nu

se întorce înapoi în patria lor, de cât după ce vor fi ucis pe toți dușmanii. Armata dacă se compunea din pedestrime și călărime, având ca arme de atac: sabia încovoiată ca o secere séu ca un iatagan, pumnal, lanciă lungă, sulită și arc, iar ca arme de apărare: coifuri, zale séu cămășî de fer și scuturi cu frumoșe flori pe ele. Stégul armatei avé chipul unui balaur mare cu capul de lup și gâtlejul căscat, de i se vedea niște colți mari și limba. Capul lui era de bronz saũ de argint, iar corpul era de metal mai ușor séu de lemn îmbrăcat în pândă. Fiind înfipt într'un lemn tocmai sub gâtlej, el da semnale prin vijăiturile séle ascuțite. Dacii aveau și cetăți întărite, cunosceau măestrria de înconjurare și de apărarea cetăților, se slujiau cu mașini și cu berbeci de asalt, se aũ să ridice lagăre întărite și fortărețe după sistena romană, și erau înaintați în meștesugul răsboiului.

Agricultura și crescerea vitelor erau ocupațiunile de căpeteniă ale Dacilor. Se seména: méul, orđul, ovézul, fașolea și alte legume, diferite soiuri de grău, care se măcina cu rîșnițe séu mori de mână. Dacii întrebuintău plugul de lemn saũ de metal, secere de bronz și cöse, ce aveau aprópe aceiași formă ca cele de acum. Vița era cultivată în Dacia, ca și cânepa și inul. Dacii lucrau și minele de aur și de argint din munții Transilvaniei, strîngénd aur și din nășipul rîurilor. Ei schimbaũ acest aur cu diferite obiecte și arme, ce li se aduceau prin comerciũ din alte țeri. Ei aũ bătut și monedă propriă de argint.

2. Burebista și Deceneũ.

(A. 50 pândă la a. 44 înainte de nascerea lui Isus Cristos)

1. Dacii, fiind împărțiți în mai multe triburi, trăiau în certuri și răsboie nesfîrșite între dênșii; ei începuse să ducă o viață molatică și desfrînată și să se dea mai cu sémă la patima béuturii. Atunci se ivesc în mijlocul lor doui bărbați, cari își pun în gând să mântuiască poporul de peirea sigură ce'l aștepta: unul este un rege, *Burebista*, cam pe la a. 50 — 40 înainte de nascerea ^{50—40} lui Is. Cr.; cel-alt este un preot mare, *Deceneũ*. _{a. Cr.}

Anume despre Deceneu se povestesc că el se duse mai ântâiu în țeri depărtate, ca să afle acolo înțelepciunea și învățătura. La întorcere, el porunci ca toate viile să se stîrpească, pentru ca nimeni să nu mai bea vin. Daciî se supuse fără cea mai mică împotrivire, fiind că la dênșii preotul trecea de deû pămêntesc.

2. Burebista uni sub stăpânirea sa toate triburile geto-dace, le deprinse la arme, bătut poporele de prin prejur și dărîmă orașele grecesci de pe țărmul Mărei-Negre. Incărcat apoi de prădă și în culmea puterii sale, se puse în fruntea unei armate de peste 200,000 de ómeni și cutreeră cu foc și sabie țerile de peste Dunăre ale Romanilor. Aceștia erau poporul cel mai vitez și mai puternic pe atunci în lume. *Caiu Iuliu Cesar*, un mare general al lor, formă planul să bată pre Daci și să coprinďă țerile de la Dunăre; însă când se gătia, în anul 44, să vină contra lui Burebista, móre ucis mișelesc la *Roma*, tocmai în minutul când la *Sarmizegetusa* (capitala Daciei, ađi Grădiștea în Transilvania) peria și Burebista tot de mâna ucigașă a câtor-va nobili nemulțamiți.

3. Resboiul lui Decebal cu Domițian.

(a. 81—96 după nascerea lui Cr.)

1. După mórtea lui Burebista regatul Dacilor se desface în patru, mai târđiú chiar în cincî principate. Daciî însă tot nu încetéză prădările lor în țerile romane de peste Dunăre. Mai cu sémă pe timpul împărăției lui Domițian (la 81—96 după Cr.) Daciî deveniră mai periculoși de cât orî-când. Un rege al lor *Duras*, nesimțindu-se destul de tare, se retrase singur de bună-voie de la domnie, pen-

tru ca să facă loc unui bărbat vestit prin înțelepciunea și calitățile lui războinice. Acesta era *Decebal*. El reuși să reunescă sub mâna sa toate triburile dace, ca în timpul lui Burebista; întocmi armata după muștra armatei romane și o deprinse cu disciplina și armătura romană; ridică lagăre și cetăți întărite prin inginerii și meșterii romani; și intră în legături secrete cu popoarele dușmane Romanilor, asigurându-se de ajutorul lor. Ast-fel pregătit, în fruntea unei armate tari, trecu Dunărea în anul 82 după nascerea lui Is. Cristos, și bătău înfricoșat armata romană. Domițian atunci trimise asupra lui pe generalul *Cornelius Fuscus*. Acesta trece Dunărea și pătrunde cu curagiū în Dacia. Daciū îl lasă să înainteze într'o țără necunoscută, așteptând ca dēnsul întâiū să-i lovescă. Fuscus dă bătălia. Armata sa frumoasă este făcută bucăți; el însuși plătesce cu capul pasul său îndrăzneț.

82

2. Domițian își încercă iarăși norocul, însărcinând cu războiul (a. 88) pe un general renumit prin disciplina sa, pe *Tettius Iulianus*. Acesta redevete armatei ordinea și curagiul pierdut, intră în Dacia, și într'o bătălie sângeră la *Tape* (în valea Temișului, în Banat) repurtă una din victoriile cele mai strălucite. Apoi se îndreptă iute spre Sarmizegetusa, capitala Daciei, ca s'o coprinđă. Atunci se dice că Decebal ar fi mântuit capitala sa, punēnd să taie în jurul ei un mare număr de arbori și să înfigă arme în trunchiū tăiați cât statul unui om, așa că Iulianus, cređēnd că are înaintea sa o armată numerosă cu care să se bată, nu merse mai departe. Domițian, încurcat în războiū cu alte popoare, se grăbi a încheia cu Decebal o pace rușinosă, dāndu-i sume mari de bani ca despăgubire de războiū, un tribut însemnat pe fie-care an, un număr de lucrători meșteri pentru lucrările

88

de război și de pace, și mașine cât de multe. În timp de 12 ani, Roma fu silită să îndure această stare umilitoare față cu poporul dac, până ce, cu venirea la tron a lui Traian, lucrurile se schimbă cu totul.

4. Războiele lui Traian cu Decebal.—Supunerea Daciei de Romani.

(De la an. 101—107 după Is. Cr.)

1. *Marcu Ulpriu Traian* se născu în Italica (cetate în Spania) la 18 Septembrie 52 după Is. Cr., dintr'o familie veche. La vârsta de 16 ani el intră în armată, și ca militar îndată se făcu iubit tuturor prin curajul său, prin răbdarea cu care suferia ostenele și prin dreptatea ce arăta către soții săi de arme și către soldați. Din această cauză el fu adoptat de fiu și asociat la imperiul de către bătrânul împărat *Nerva*, urmașul lui *Domitian*.
 88 *Nerva* murind (la 27 Ianuarie an. 98) *Traian* rămase împărat în locul lui.

Traian era înalt de stat, oches la față, cu ochii mari, buzele strânse, și barba densă și de timpuriu cărunțită. Privirea lui, tot-d'a-una blândă și hotărâtă, impunea respect ori și cui. Dormea puțin, mânca mai cumpătat de cât bea, umbla mult pe jos, îi plăcea vânătoarea, dar mai ales războiul, care nu-l obosea nici-o dată.

De și fără multă învățătură, dar avea minte ageră și judecată sănătoasă. Bun, blând, înzestrat cu toate virtuțile de om și de împărat, iubea poporul, făcând institute pentru creșterea copiilor săraci; dar și poporul îl iubea pe dânsul dându-i numele de „cel mai bun“. Faîma bunății sale a rămas vie printre vecuri; în ziua când pe tron se înălța un nou împărat, i se dicea: „Să fii mai fericit de cât *August*, și mai bun de cât *Traian*“. Când era vorba de un om bun, se spunea: *E bun ca împăratul Traian*.

2. Era învederat, că legăturile dintre Roma și

Daci făcute de Domițian nu puteau să fie pentru mult timp. De aceia Decebal, fără a perde un singur minut priincios, ajutat de arhitecții și inginerii militari ce dobândise de la Romani, întări cetățuiele cele vechi, făcu altele din nou, aduse mașine de răsboi, în scurt puse totă țera în stare de apărare. Traian la rândul său, fiind soldat înainte de toate, nu putea lăsa neștersă o pată așa de mare pe numele de roman. El își puse dar cu hotărîre nestrămutată în minte supunerea poporului dac; acesta era dorința lui de toate ȕilele, și ori de câte-ori făcea un jurământ sfârșia cu cuvintele: „când ore voi reduce Dacia în provincie romană?”

A. Întăitul răsboiului.

3. În primă-vara anului 101, Traian plecă din Roma, ca să se pună în fruntea armatei sale de la Dunăre, care se urca la 40,000—50,000 de ómeni. Apoi trecu Dunărea, mai în sus de Orșova, pe un pod de corăbii împreună cu totă armata sa, și se îndreptă prin Banatul Temișorei spre Sarmizegetusa, mergând încet și cu prevedere. Daci, și dênșii pricepuți, nu se arătau înaintea lor, așteptând ca Romanii să înainteze mai mult, și apoi la locul și timpul priincios să-i atace fără de veste. Intre acestea, armata romană dete peste Daci, nu departe de *Bersobia* (ađi Jidovin, lângă râul Berzava). Bătălia începe cu mare furiă din amândouă părțile și se sfârșesce cu un măcel sângeros. Daci fug. Romanii coprind lagărul inamic, cel foarte întărit cu ziduri înalte, d'asupra cărora se vedeau capete de prinși romani înfipte în prăjinii. Decebal pricepu îndată cu ce protivnic avea a face și voi să intre la împăciuială; însă în loc de a-i trinete persónele cele mai însemnate din

națiunea sa, el încredință solia la ómení din clasa de jos. Traian nici voi să-í asculte. Timpul cel rău al iernei îl opri însă de a merge mai departe.

¹⁰² 4. Campania anului următor 102 se deschide cu bătălia sângerósă de la *Tape*, în același loc unde cu 13 ani mai nainte Tettius Julianus repurtase o victoriă strălucită asupra Dacilor. Și de astă dată Dacii, după lungă împotrivire și luptă desperată, fură învinși, dar și Romanií avură pierderi simțitóre. Numérul răniților fu așa de mare în cât, nemaí ajungênd cârpe pentru legăturile rănilor, Traian dete doctorilor vestmintele séle chiar, ca să le facă scamă pentru răniți. De aci armata romană trecu pasul Porților-de-fer și intră în valea Hațegului, unde susținu mai multe lupte prin păduri. In fine, coprinderea cetățuiei în care se afla sora regelui dac, cum și luarea cu asalt a unei cetăți întărite, hotăresc campania. Traian este la porțile Sarmizegetusei. Decebal, vedêndu-și tóte cetățile luate, tóte miđlócele de apărare sleite, nu-í rămase de cât să se supună. El trimise o deputațiune, care încheiă pacea cu următórele condițiuni: Decebal se lipsesce de tributul ce-í plătia Romanií până atunci; nu mai are dreptul de a face pace saú a declara rêsboiú. Fugarií, armele, mașinele de rêsboiú, inginerii și meșterii cari i se dedese de Romanií, fură înapoiáti, cetățile fură parte dărimate, parte predate trupelor romane. In Sarmizegetusa rămase garnizonă romană, ca și în partea Daciei deja cucerită de Traian. Decebal în persónă trebui să se presinte înaintea împératului și să facă actul de închinăciune (anul 102 d. Cr.). Traian se întórse la Roma și luă titlul de *Dacicul*, iar poporul sêrbători învingerea Dacilor prin jocuri și ospete.

Partea Daciei cucerită de Traian, adică Banatul Te-mișórei și o parte din Oltenia, trebuia pusă în comunica-țiune neîntrepută cu malul drept al Dunărei. Cu acest scop Traian, îndată ce sfîrși ântâiul răsboiú dacic, însărcinã pe *Apollodor de la Damasc*, cel mai vestit arhitect din acel timp, sã construiascã un pod de pãtrã peste Dunãre. Locul se alese între *Fetislan* sau *Cladova* și *Turnu-Severinului*, în vechime *Drubeta*, ca cel mai potrivit, pentru cã pe acolo albia rîului este mai îngustã. Minunata clãdire fu gata pãnã în tómnã anului 104. Podul era așternut pe 20 stâlpi de piatrã împreunați prin bolte de lemn, iar pe d'asupra se întindea podéla cu amëndouë parmaclîcurele sale împodobite în rãscrucî. Impãratul Adrian, urmãtorul lui Traian, de pizmã și póte și de témã, ca nu barbarii sã gãsiascã pe pod o trecétóre lesniciósã în sudul Dunărei, puse sã rãdice bolțile și podéla, lãsând ast-fel numai stâlpii de zidãrie, cari stau pãnã astã-qi în ființă ascunși sub apã. Numai cele douë cãpëtãe stricate ale podului se ved încă în picióre pe amëndouë malurile opuse.

104

B. Al doilea răsboiú.

5. Dar nu trecu mult dupã întórcerea lui Traian la Roma, și Decebal uítã de cele fãgãduite: Nu predete Romanilor tóte armele. nici tóte cetãtuele; din contrã, începu a face provisiuni de arme, a ridica alte întãriri, a primi fugari romani, ba chiar începu pe fațã sã atace lagãrele romane din Dacia. Atunci Traian, hotãrât cum era de a sfãrși cu poporul dac și cu regele lui, fãrã alte trãgãniri îi declarã din nou răsboiú, trei ani dupã încheiarea pãcei, în a. 105.

105

Decebal nu se aștepta la un pas așa de repede din partea Romanilor. Lupta trebuia sã fie desperatã, pe viétã sau pe mórte. Regele dac, pãnã a se hotãrã sã o începã, încercã. de astã datã cu vicleșug și cu omor, sã scape de neîmpãcatul seú dușman, de Traian împãratul. Acesta se afla în iérna anului 104 105 într'un oraș de peste Du-¹⁰⁴⁻¹⁰⁵nãre. Decebal trãmise doi fugari romani ca sã'l ucidã. Planul însã nu reuși. Tot cu vicleșug, Decebal chemã la sine pe un amic fórte bun al împãratului, pe *Cassius Lon-*

ginus. Cuvîntul era că voia să trateze cu dînsul despre pace; îi făgăduia prin jurămînt că nu 'i va face nici un rău. Romanul încredător se duce; regele dac însă, după ce a încercat în deșert ântâiū prin daruri, apoi prin amenințări, să afle de la dînsul planurile lui Traian, însciință pe împărat, că în mîna lui stă viața lui Cassius: că dacă nu i se va da despăgubire de războiū și dacă nu i se va întorče țera ce i se luase pînă la Dunăre,—atunci îl va omorî. Traian era pus ast-fel în cumpenă între a lăsa nepedepsit pe un inamic periculos al patriei sale și între a scăpa de o mörte sigură pe un amic din cei mai buni ai săi. Cassius nu'l lăsă să stea mult la îndoială; cu un curagiū eroic, vrednic de tötă lauda, se ucise singur sorbind veninul.

105

6. Războiul începu în primăvara anului 105. Armata romană intră în Dacia prin trei părți de odată (pe la Porțile-de-fer, prin pasul Vulcan și pe la Turnul-Roșu) și după mai multe încăerări, după silințe, cari treceaū peste puterea omenescă, ajunse în valea Hațegului. O bătălie crâncenă se încinse înaintea unei cetăți dace întărite, dar Traian rămase învingător. Acum Romanii se găseaū sub zidurile uriașe ale Sarmizegetusei. Fiind respinși la primul atac, îl încep din nou cu mai mare furie. Decebal, sleind töte miđlócele de apărare, trimite un sol la Traian ca să cëră pace; împăratul însă nu îngădui nimic din cerințele regelui dac. Acesta chiămă atunci pe preoți și pe cei mai de căpetenie daci, ca să se sfătuiască asupra măsurilor de luat; cea mai mare parte dintr'ênșii socotiră că ori-ce împotrivire este peste putință și pentru a nu cădea vii în mînile învingătorului, hotărîră a se ucide singuri. Strînși cu toții la un ospet—cel din urmă ospet pămîntesc—împrejurul unui mare cazan, în care ferbea o bëntură otrăvitoare, sorbiră unul după altul din cupa dătătoare de mörte. Decebal aflând că Traian intră învingător în cetate, poruncesce ca tot

oraşul să fie pus în flacări şi să sune retragerea; într'un minut marea cetate înfăţişa o privelişte înfiorătoare: palatele, castelele, turnurile sale de apărare, totul fu prada focului. Apoi urmat de ôstea ce 'i mai rămăsese, Decebal se retrase într'un lagăr bine întărit, de unde eşind, fu bătut şi de astă-dată. Atunci, pentru a sfârşi cum începuse, ca un vitéz mare şi vrednic inamic al Romei, în minutul când era să cadă în mâna Romanilor, se ucise singur cu sabia sa. Capul său, tăiat de un soldat, fu adus la Traian pe o tavă, şi apoi trămis la Roma (a. 107). Un mare număr de Daci, cu femeî, copii, bătrâni, cu turmele şi cu tot ce avea mai preţios, părăsi ţara. Războiul se încheiă în anul 107 cu nimicirea regatului şi a poporului dac. 107

Prădile căduţe în mâna Romanilor erau nenumărate; chiar comorile lui Decebal, pe cari acesta le ascunsese într'o boltă făcută sub albia unui râu, se descoperiră şi se luară de Traian. Triumful, ce se celebră la Roma, fu din cele mai strălucite ce se văduse vr'odată. Din toate părţile lumii veniră soli ca să felicite pe Traian şi 123 de dîle fără întrerupere ţinură jocurile şi sêrbările.

Impăratul bătu mulţi ani d'a rëndul banî cari, prin chipurile pe dênşii săpate, aminteaû tuturor din imperiul său, chiar celor ce nu sciaû să citescă, strălucitele sale expediţiuni dace. El fundă un oraş anume *Nicopolis* (adică *cetatea Victoriei* lângă Balcani, ruinele cunoscute sub numele de Stari-Nikiup), în amintirea învingerei Dacilor. La an. 113 d. Cr. poporul roman, ca să onoreze numele lui Traian şi să glorifice faptele de arme ale lui şi ale vitezei sale armate, înălţă o columnă numită *Columna lui Traian*, care stă până astă-đi în fiinţă la Roma şi este unul din cele mai însemnate monumente ale trecutului. Acest monument vrednic de mirare este înalt de 106 picîore şi e compus din 29 bucăţi mari de marmură albă, aşedate strîns unele de altele şi scobite pe dinăuntru spre a face loc unei scări spirale cu 185 trepte. Temelia pătrată este aşoperită pe câteşi patru ale sêle feţe cu să- 118

pături, ce represintă grămezi de arme și vestminte ale poporului cucerit; iar d'alungul stâlpului se încolăcesce ca o cordea un brâu de săpături, ce devine din ce în ce mai lat, cu cât mai mult se ridică în sus. Pe acest brâu se înfățișează în 124 de tabeluri tăiate în pētră rēsbóiele cu Daci; pe dēnsele putem învăța mai bine de cât de pe o carte scrisă a cunósce întēmplările rēsboiului și pe cele douē popóre luate la luptă. Aci vedem pe voinicii și vīrtoșii Daci, cu talia lor de uriași, cu chica lungă tot așa ca și barba și mustățile, cu ochii vioi, înfundați, cu privirea mândră și amenințătoare, cu sprincene mari și dese, cum își apără în desperarea lor eroică fie-ce tîrg, fie-ce riū, fie-ce colț din patrie, mēsurându-se cu o armată vītēză, cuceritórea lumei, măiastră în arta militară și vrednică de căpitanul cel mai mare ce a avut împērația romană, de Traian împēratul. Ba încă, nu vedem pe *Columnă* de cât victoriile Roma ilor asupra Dacilor; învingerile lor însă suferite de la Daci nu le-a scris, nici le-a săpat nimeni. Póte că atunci figura lui Decebal ni s'ar páre mai mare, geniul sēu militar mai estraordinar, deși destul de mare este acela, care în timp de 26 de ani apără patria sa cu un curagiū statornic și nu se lāsă a muri de cât odată cu dēnsa.

5. Dacia sub Romani.

A. Starea Daciei.

107—112 1. De la a. 107—112 d. Cr., țera Dacilor fu prefăcută în provincie romană sub numele de *Dacia*. Ea coprindea țerile locuite pēnē astă-đi de Romāni: Romānia, Banatul Temișórei, o parte a Ungariei, Transilvania și Bucovina. Pentru a împopora o țēră așa de întinsă și frumósă, Traian aduse locuitorii romani din tóte părțile împērației, aședēndu-i prin orașele și tîrgurile cele părăsite ale Dacilor, precum și prin locurile bune de hrană. Populațiunea crescú repede. Mai bine de 70 cetății mari și mici se întemeiază numai în Transilvania, Temișóra și Oltenia. În Oltenia: *Drubeta* (ađi Turnu-Severin), *Romula* (ađi Recica,

lângă Caracal), *Amutria* (lângă râul Motru); în Transilvania: *Apulum* (ađi Belgrad), *Napoca* (ađi Cluși) și *Porolissum* (ađi Moigrad); în Banatul Temișorei: *Tibiscum* (ađi Caransebeș), *Tierna* (ađi Orșova) și *Ad Mediam* (lângă Mehadia). Capitala Daciei era la *Sarmizegetusa*, unde sta guvernatorul împărătesc și preotul cel mare al provinciei. Aci se ținea în fie-care an adunarea deputaților trimiși de cetăți, ca să pună la cale trebile comune. Tóte aceste cetăți cu templurile, palatele, băile și teatrele lor împodobeau țara, iar prin zidurile lor cele tari o apărau. Se făcură și drumuri așternute cu pétră, din cari unele stau în ființă pêne astăzi, cum sunt: drumul de la Turnu-Severin prin Recica la Celeiú și la Islaz, drumul de la Islaz la Turnu-Roș (calea *Troianului* pe malul Oltului), cel de la Flămânda (lângă Dunăre) la Câmpu-Lung, și altele. Prin aceste drumuri bine împărțite, ca și prin flotila Dunării, viața și bogăția se răspîndeu în tóte părțile Daciei, iar produsele ei roditóre se ducéu până în țeri depărtate. O armată ca de 25.000 ómeni apăra provincia, care, pe tot lungul granițelor, era acoperită cu un șir de cetățui întărite și cu valuri de pământ.

2. În scurt timp Dacia deveni una din cele mai frumoșe și mai înfloritóre provincii dunărene. Nouii locuitori cu o răbdare de fer deschid locuri de hrană, curăță pământul de rădăcinii și 'l fac bun pentru cultură și pentru crescerea vitelor. Se deschid mine de aur și de argint în Transilvania; se înființéză școli pentru învățatura artelor și sciințelor. Comerțul, industria, agricultura și cultura viei își iaú sbor. Bunul traiú se vede pretutindení în orașe: multe familii sărace, găsind aci un pământ roditor, mijlóce de traiú

îndestule, aurul din Transilvania, se înavuțiră în curênd. Cetățenii se'ntrec care mai de care să împodobescă lăcuințele lor și să înfrumusețeze orașele. Mai cu sémă România-mică sau Oltenia s'a împopulat și a înflorit fórte repede, cu mult mai bine de cât în părțile nordice ale Daciei. Ruinele de la Turnu-Severin, Recica și Celei (jud. Romanați), șoselele romane cari staă în ființă, cele 13 cetăți cari se găsiaă numai pe lângă drumurile de la Turnu-Severin pênă la Turnu-Roș, dovedesc că romanitatea se întemeiase aci puternic și în timp fórte scurt.

B. Istoria Daciei.

(a. 107—255 d. Cr.)

1. Dacia romană se găsia încă de la început înconjurată din trei părți de popóre barbare, venind numai la sud, prin Dunăre, în atingere cu stăpânirea romană. Din acéstă causă apărarea ei cerea multe jertfe din partea Romanilor. Impăratul Adrian (117 — 138 d. Cr.), care urmă în domnie lui Traian, voi chiar s'o părăsescă și s'olase în prada barbarilor. Décă nu puse în lucrare acest plan, cauza a fost numărul cel mare de cetățeni, orașele numeroase cari înfloriaă și civilisațiunea ce se întemeiase în Dacia. El însă strică podul de pétră de la Severin, de témă ca să nu trecă barbarii în sudul Dunărei.
- 138-161 2. Sub domnia lui Antonin Piul (138 — 161) Dacia se bucură de o lungă pace. Acest timp se pôte numi *epoca de aur* a Daciei. Acum se înzestră ea cu drumuri așternute cu pétră și orașele se înfrumusețară cu monumente și edificie mărețe. Dar sub Marcu Aureliu (161—180), *Marcomanii* împreună cu alte popóre năvălesc de o

dată ca un potop și acoperă Dacia și țările de prin prejur. Cea mai mare parte din populațiune a fost dusă în robie, în număr de peste 200,000 ómenī, cari, după încheierea păcei, se întórseră înapoi. Sub Commod (180—192), fiul și următorul lui Marcu Aureliu, *Dacii cei liberi*, călcând fruntariile Daciei, guvernatorul ei întreprinse o expedițiune în contra lor și aședă 12,000 dintr'ênșii în Dacia, în condițiune de șerbii séu *clacași*.

3. Septimiu Sever (192—211 d. Cr.) merită cu tot dreptul a fi numit *reîntemeietorul Daciei*, căci el făcu mai multe îmbunătățiri, aduse o nouă colonie la Drubeta și zidi acolo un castel de apărare, ale cărui ruine se ved până astă-dī. În timpul lui Caracalla (211—217 d. Cr.) *Dacii cei liberi*, începând din nou prădările lor în Dacia, fură puși în respect și îndatorați, în schimbul unui tribut anual, a da trupe Romanilor în cas de răsboiū; drept asigurare și sub cuvânt de alianță li se luară și ostatici. Inșă, după uciderea lui Caracalla (an. 217), ei își luară înapoi acei ostatici și continuară prădările în Dacia, pêne când împăratul Maximin în a. 237 îi bātu desăvêșit și aședă o parte dintr'ênșii în nord-vestul Daciei.

4. În anul 238 *Goții* trec pentru întâia óră Dunărea și se năpustesc asupra cetăților grecesci de pe țărmul Mărei-Negre. Impărații romanī sunt siliți să le plătească un tribut anual și să opréscă ast-fel cu ajutore bănesci năvălirile barbarilor în imperiu. De aceia, și Dacia se bucură cât-va timp de ródele binefăcătoare ale păcii; ba încă, din causă că legăturile sale comerciale cu popóarele vecine erau însemnate, dobândi chiar dreptul (la a. 247) de a bate bani de aramă cu numele ei propriū.

Sub vitézul și energicul *Traian Deciu* (249—251), ea ridică acestui împărat un monument în

care 'l numesce *reîntemeietorul Daciilor*, iar dânsa singură își dîce pe monetele sale : *Dacia fericită*. Dar nu trecu de cât 5 ani și ea, frumoasa țară a lui Traian, este ca și perdută pentru imperiū, fiind coplesită de Marcomani (a. 255). In fine, ²⁶⁵ ²⁷¹ la anul 271, împăratul Aurelian e silit a retrage armata peste Dunăre, lăsând ast-fel pe locuitorii în voia întemplerii.

5. Acéstă retragere a armatei nu trebuie întelâsă ca cum Aurelian ar fi dus peste Dunăre tótă populațiunea romană din Dacia. El nici nu putea smulge pe coloniști din lăcuințele lor. Numai funcționarii trecură cu oștirea. Partea cea însemnată însă a națiunei, cetățeni, poporul agricol, stătură pe loc. Aceștia alcătuiau un mîed puternic al romanității rămas neîntreupt la stînga Dunării, în Dacia Traiană, și din acest mîed a crescut și s'a întins nêmul Românilor, cu tôte greutățile vremilor prin care el a trecut.

6. Dacia în timpul năvălirii barbarilor.

(a. 255—1250 după Cr.)

1. In timp de 1,000 de ani Dacia fu cutreerată de un cîrd de nêmuri, unele mai sêlbaticе de cât altele. Ele umblând numai după prăđi, îndată ce nu mai găsea ce să ia de la locuitorii, trecêu peste Dunăre, seú se ducêu spre Apus în țeri mai bogate. Din acéstă cauză nici unul din acele nêmuri nu aú întemeiat un stat, care să dăinuiască, pe-trecerea în țerile române fiindu-le vremelnică.

³⁰⁹ 2. Pe la a. 300 năvălesce din Asia în Europa un popor de rasă mongolică nūmit *Huni*. Ei daú la Dnistru peste Goți. Aceștia de spaimă fug în númer de aprópe un milion cu femeii, copii și robii, peste Dunăre. Hunii ajung pêne în câmpiile dintre

Tisa și Dunăre, și sub un rege saū *cagan* al lor *Attila* (a. 433) întemeiază acolo un regat puternic. 433
 Ei supun multe popóre, încă și pe Români, cari pentru o dare anuală în grâne și pentru ajutor de óste la timp de răsboiū, își păstrară în Banat, Oltenia și Transilvania, limba, obiceiurile și domniī lor. Murind *Attila*, (la a. 453), regatul Hunilor s'a 453
 desființat, și în locuințele lor de la Tisa și Dunăre aū venit un popor de viță germană *Gepidū*, iar pe amēdouē cóstele Carpaților și în câmpiile Țerii Romānesci, *semințiile slavone*. Dar nici domnia *Gepidilor* nu ținu mult, pentru că (la a. 567) *Avarii* 567
 îi bat de-ī nimicesc. Slavii trec de mai multe ori Dunărea după pradă, până ce, pe la anul 600, 600
 în număr de peste 100,000 se revērsă în peninsula balcanică, unde rēmân pentru tot-d'a-una. Rēmășițele lor din stīnga Dunărei se perd în mijlocul Romānilor, cari, revērsându-se din munți intrară în legături strānse cu acest popor aședat și dat la lucrarea pāmēntului.

3. După Slavii veniră în Dacia *Bulgarii* (a. 660), 660
 un popor de acelaș ném cu Hunii, sub conducerea lui *Isperuch*. Acesta nu stă de cât 15 ani în *Bugiac* (între Dnistru, Dunăre și Marea-Nēgră) și trece cu tot poporul sēu peste Dunăre, supune pe toți Slavii și întemeiază un regat, care mai târđiū devine puternic pe amēdouē malurile Dunărei, și ține pēnē la a. 1018. Intre Romāniī din 1018
 stīnga Dunării și Bulgarii din drēpta se înodară legături strīnse, mai ales după ce Bulgarii s'aū creștinat de către doi greci, *Metodiū* și *Constantin* (numit și *Ciril*), în timpul regelui bulgăresc *Bogor* sēu *Boris* (850—884). 850—884.

4. După plecarea Bulgarilor din Bugiac veniră în locu-le *Ungurii* sēu *Maghiarii*, de viță finicomongolă, sub conducerea lui *Arpad*. Ei steteră

1080

aci numai câți-va ani, fiind-că un alt ném înrudit cu dênșii, *Pecenegii*, îi bat și-i silesc a trece prin pasurile Carpaților și a se aședa la Dunărea de mijloc în țera numită după dênșii Ungaria. De aci ei încep să prădeze țerile de prin prejur și vin în luptă și cu Români. Pe la 1080 regele Ladislav cel Sfânt supune Transilvania și aședă spre pađa ei grăniceri numiți unguresce *Szekeli*, adică *Secur*. În fine pe la jumătatea secolului al XI, Pecenegii trec Dunărea în număr de 800.000 suflete și se aședă în Bulgaria. Câmpiile Țerii-Romănesci și Moldovei încap acum în mâinile *Guzilor* său *Cumanilor*. Aceștia ajută pe Români din imperiul româno-bulgar al lui Petru și Asan să bată pe Bizantini; dér Mongolii lui Gengishan și ai nepotului său Batu-han îi bagă în gróză; unii sub *cratul Ion* găsesc scăpare peste Dunăre; alții fug în Transilvania cu rugăciune să fie primiți, căci vor să se creștinescă; 15,000 dintr'ênșii chiar se și botéză, înființându-se cu acéstă ocaziune „episcopatul Cumaniei“. Alți 40,000 se duc să se așede în câmpiile Tisei. În fine cu retragerea Mongolilor, pe la jumătatea secolului al XIII, se încheiă epoca năvălirii barbarilor în Dacia.

7. Viața Românilor în timpul năvălirii barbarilor.

1. Români n'au încetat vre-o dată să ocupe în întreg său în părți Dacia Traiană, și au păstrat în mijlocul sdruncinărilor de tot felul, în munți ca și în câmpie, limba, datinele și obiceiurile moștenite de la Romani. Limba, care este semnul naționalității unui popor, a rămas neatinșă în temelia sa, este aceeași limbă latină, cum o grăia în Dacia străbunii noștri pe timpul împărăției romane. Datine, credințe și eresuri, obiceiurile la nascere, la nuntă și la înmormântare, pêne și lécurile și descîntecele babelor de la țără, sunt moștenite și păstrate de la Romani.

2. După părăsirea Daciei de Aurelian locuitorii orașelor au trebuit să fugă dinaintea năvălitorilor și să se adă-

postescă în munți. Aci își schimbară felul de viață de pene atunci; din *cetățeni* deveniră locuitori de sate; îndeletnicirile și deprinderile orășenesci cu timpul se uitară, ca și numele vechilor orașe; trebuințele vieții se împuținară. Mulți se făcură păstori, dér nu părăsiră cu totul nici lucrarea pământului, precum nu uitară nici deprinderile rășboinice, nici perdură instituțiunile lor milităresci. De aceea cea mai vechiă pomenire istorică despre dênșii este și cea mai vechiă despre isprăvile lor rășboinice, când pe cai iuți ca vântul trag din arcurile lor săgeți otrăvite. Sub *voevođi* séu *ducî* și organizați milităresce ei se arétă în istorie, la stînga ca și la drépta Dunării, în Carpați ca și în Balcani.

3. O schimbare însemnată avea să aducă în viața Românilor *Creștinismul*. Printre locuitorii Daciei așezați de Traian, printre soldați și neguțători, erau mulți cari credéu în învățăturile Mântuitorului și cari primise creștinismul chiar de la Sf. Apostol Pavel. Numărul lor crescă cu încetul, cu tóte că Romanii păgâni opriău răspîndirea credinței creștine. Ei credënd că imperiul roman datoresce mărirea și puterea sa ȑeilor lor, socoteau de dușman al imperiului pe orî-ce creștin, care desprețuia pe acei ȑei și nu voia să le aducă jertfe. De aceea împérații romani porunciră și guvernatorilor Daciei să prigonescă pe creștinii; mulți bărbați și femei răbdară munci gróznice pentru credința cea nouă, și avură mórte de mucenici. Împératul *Constantin cel Mare*, cel care a mutat scaunul împérației de la Roma la Constantinopole (a. 330) lepădă 330 păgînismul ca religiune de stat, și primi în locu-i creștinismul, el însuși botezându-se puțin timp înainte de mórtea sa. Propoveduirea noúii credințe făcându-se în limba latină, Românii păstrară neschimbat fondul primitiv latin al creștinismului, pe care'l primise treptat și prin legătura cu frații lor Români de preste Dunăre, cari deja în secol. IV-lea avéu biserica întocmită, avéu episcopi ai lor ca: în Silistra pe Auxențiu, în Arcer-Palanca pe Palladiu, în Belgrad pe Ursaciú. Toți aceștia scriău și propoveduiaú în latinesce. Când mai târđiú Românii, uniți cu Bulgarii, înființară imperiul româno-bulgar prin frații Petru și Asan, mai multe cuvinte slavone și grecești se introduseră în *terminologia bisericească*.

8. Statele române înainte de întemeierea principatelor Țerei-Românesce și Moldovei.

(450—1300)

1. Români fiind părăsiți în voia întâmplării cât ținu năvălirea barbarilor, simțiră de timpuriu trebuința de a se aduna în mici principate sub domniilor lor naționale. Încă din secolul al V se vorbește de ducele *Roman* al *Severinului*, care vine cu 700 călăreți la nunta lui *Attila*. Asemenea principate existau de sigur la venirea Bulgarilor și Ungurilor: unul în partea de apus a Transilvaniei (în valea Mureșului) sub voevodul *Geloū*; altul în țera *Severinului* sub ducele *Glad* și mai târziu *Achtum*; un al treilea în Maramureș sub ducele *Menomorout*.

2. Pe la începutul secolului al XII în Moldova de mîadă-și, între Prut și Siret, se afla un principat românesc al *Bêrladului*, cu capitala în orașul *Bêrlad*, avînd ca orașe mai însemnate *Tecuciul* și *Galății* (numit pe atunci *Galiciu-mic*). În nordul Moldovei se întindea alt principat român până la hotarele Galiciei și până departe în Rusia. În fine pe la 1300 vedem al treilea principat, cu capitala *Iași*. Numele de *Moldova* dat țerei (de la rîul cu același nume) este cunoscut încă din secolul XIII, iar ca orașe ale sêle în ființă putem numera: *Hotinul* de pe Dnistrul, *Suceva*, *Cernduși*, *Seret*, *Petra*, *Baia*, *Nemț*, *Cetatea Albă* și *Chilia*.

3. Țera saū *Banatul Severinului* coprindea districtele *Mehadia* și *Almașul* din *Temșișiana* și cele cinci județe ale *Olteniei* saū *României-Mici*. Locuitorii, toți Români, trebuiră încă de timpuriu să țină pept vecinilor Unguri, cari căutaū să pună

mâna pe o țără așa de frumoasă. Câte lupte avură cu dânsii, nimeni nu le-a scris. La a. 1240 Mongolii, cari dusesese mórtea și gróza până în inima Ungariei, dau pept în țera Oltului cu un *Basarabban*, adică un ban din familia Basarabilor, domitóre în Oltenia. Tot pe atunci în Țera-Românescă la răsărit de Olt se afla un principat român cu capitala în Târgoviște. Preste el domnea voevodul Seneslaú din orașe existaú: T.-Severin, Craiova, R.-Vâlcii, Brăila, Giurgiu, Câmpu-Lung, Argeș, Pitești, Slatina, Cetatea de Floci, Buzău și Bucurescî; iar din mănăstiri: Govora, Glavacioc și Snagov. Țera era împărțită în județe, avea o administrațiune regulată, o armată bine întocmită, în scurt ea înfățișa chipul în mic al statului, ce vom vedea că se ridică îndată sub *Radu Negru Vodă*.

PARTEA II.

ISTORIA VECHIĂ

De la întemeierea principatului Țării-Românești (a. 1290) până la Mihaiu-Vitezul (a. 1593), și a principatului Moldovei (a. 1349) până la Aron Vodă (a. 1591).

I.

Istoria Țării-Românești de la întemeierea principatului până la Mihaiu Vitezul.

(1290—1593 d. Cr.)

1. Litean-Vodă.

(1272—1280).

1. Pre la începutul secolului al XIII, în Țera-Românească se afla, deosebit de banatul Severinului, trei voevodate române mai însemnate: la stânga Oltului voevodatul lui *Linioiu* și al țării *Lotrului*; la dreapta, voevodatul lui *Senesla*. Asupra acestor principate popórele vecine Unguri, Sărbii și Bulgarii începuse de vre-o câțiva ani să aibă ochi răi, și ca unii ce se simțiau mai tari gîndeau să le supună. Lucrul acesta se putea ușor întembla, dacă Românii aveau să mai stea așa despărțiți, sub căpeteniile lor tot-d'a-una în certuri. Simțul primejdiei însă îi făcură a se strînge de pe unde erau risipiți, și când cutropitorii voră să-i înghiță unul după altul, îi aflară pe toți uniți, cu brațele înarmate și sub un singur stăpânitor.

2. Cel d'ântâiū care a încercat să unescă pe toți Româniī din Țera-Românescă fu *Litean Vodă*. El vĕdĕnd (în 1272) pe tronul Ungariei un copil 1272 numai de 10 ani, *Ladislăū IV* sau Cumanul, co-prinse în unire cu frații săi banatul Severinului, se declară neatârnat de orĭ-ce legături de supunere către Ungurĭ și nu mai voi să le plătescă nici o dare. Până ce aceștia să vină cu armele asupra-ī se sculară Sĕrbiī. Litean ĭi bĕtu în nenumerate rĕndurĭ, și așa de tare, în cât până astă-đĭ eī ĭl pomenesc în cĕntecele lor ca pe un Vodă vitéz și rĕsboĭnic. Regele maghiar trimite atunci contra lui o armată. După lupte crĕncene Liteanu cade ca un vitéz pe cĕmpul de bĕtaiă, frate-sĕū *Bĕrbatu*, se prinde și se dă pe mâna regelui ca să-și primescă pedĕpsa. Acesta, după ce-ī storse sume mari de bani pentru rĕscumpĕrare, și-ī primi jurămĕntul de credință și supunere, ĭl lăsă liber să se ducă a domni la Tĭrgoviște.

2. Tugomir Basarab numit în domnie Radu-Negru Vodă.

(1290 — 1320)

1. Mai norocoși de cât Liteanu fură *Tugomir Basarab* (1290—1320) și fiul sĕū *Alexandru* (1320 1290 —1360). Domniele lungĭ a amĕndorura erau trebuincioase pentru a ĭnchĕga un stat până atunci trunchiat, cutropit de nĕmurĭ strĕine și rĭvnit de vecinĭ puternicĭ. Lucrarea ĭncepută de Tugomir se desĕvĭrșesce de fiul sĕū, așa că amĕndouĭ se pot numi ĭntemeietorii principatului Țĕrii-Romĕnescĭ.

2. Istoria lui Tugomir Basarab ne este prea puțin cunoscută. Atât se pĕte spune cu ore-care siguranță că dĕnsul, după ce a isbutit să curețe

țera de rămășițele Tătarilor și Cumanilor, cari se încuibase mai cu sémă prin județele de munte, a întemeiat o nouă domnie cu scaunul tot în vechia capitală Tirgoviște, a supus Banatul Severinului și a rupt orî-ce legături de supunere cu Coróna Ungariei. Acésta, fiind pe atunci sfâșiată de turburările și rěsbóiele din lăuntru, nu era în stare să facă vre-o împotrivire. Ast-fel Tugomir putu să unescă pe toți Români și să'și statornicescă stăpânirea asupra întreg Principatului.

Tugomir Basarab, urcându-se pe tron, luă titlu de „*Ion Rodu Vodă*, cu mila lui Dumneđeu voevod și domn al Țerei-Românesce și ban al Severinului“. El îngriji de întemeierea și întogmirea Bisericei ortodoxe: puse scaunul mitropolitan în Curtea de Argeș și înființă episcopia Rîmnicului (a. 1304) în orașul Rîmnicul-Vălcii, unde mai pe urmă se făcu mitropolie; zidi biserica din Câmpu-lung și o înzestră cu moși și venituri. Asemenea mai făcu biserica *Sf. Nicolae domnesc* din Curtea de Argeș, care stă în ființă. Aci, după o domnie gloriósă, Tugomir fu înmormântat pe la 1320, lăsând tronul fiului său Alexandru Basarab.

3. Alexandru Basarab.

(1320—1360 d. Cr.)

1. Alexandru Basarab a fost un domn vitéz, înțelept și neobosit pentru binele țerei. În timpul lungei sale domnii de 40 de ani el a avut să se lupte cu unul dintre cei mai însemnați regi ai Ungariei, cu *Carol Robert* și cu cel mai gróznic cuceritor din némul Slavilor, cu țarul sěrbesc *Ștefan Dușan*.

2. Carol Robert se puse în fruntea unei armate numeroase și fără nici un cuvěnt intră (în an. 1330)

în Țéra Românéscă pre la Orșova și coprinse Turnu-Severinului. Alexandru porunci locuitorilor să se retragă la munte, iar el cu oștenii săi aștepta în munții Gorjului, să vadă ce vor face Ungurii. Aceștia înaintéază spre râul Motru, găsind în drumul lor tóte satele pustii. Nu trecu mult și lipsa de ale hranei și nutrețului începu să se simță; flămândiră și regele și ostașii și caii. Românii atunci eșiră din ascundătorile munților, și în mici lupte, dese-orî repetate, bătură cetele ungare, cari umblău împrăștiate.

Atunci Carol Robert trimise la Alexandru soli de pace. Domnul român se prefăcu că primesce bucuros pacea, și 'i trimise căți-va ómeni, ca să-i arate drumul cel mai scurt, pe unde putea eși din țérá. Regele, mulțămind lui Dumneđeú, se credea scăpat de orî-ce primejdie. Ómenii lui Alexandru însă, după ordinul acestuia, duseră pe Ungurii prin niște rîpe și strâmtoari lungi și înguste, înconjugate d'o parte și de alta cu stânci înalte și drepte; pe când armata se înfunda din ce în ce mai în prăpăstii, écă că în diminéța ȓilei de 10

1330

Noemvrie 1330 Ungurii véd pe vérful munților pe Români de amândoué părțile căii. Atunci o plóia de săgeți și de bolovanii începe să cađă asupra-le; stânci mari prăvălite din vérful munților strivesc de o dată șiruri întregi de ostași. Timp de 4 ȓile, cât ținu măcelul, Ungurii picară ca nisce musce în tóte părțile. Regele, véđénd că e în pericol de mórte, schimbă haînele și armele cu unul din voinicii, cari îl acopereaú cu pepturile lor; acesta, fiind luat drept însuși regele, fu omorît, dér Carol Robert scăpă din măcel prin acéstă străvestire. Cu puținii ce-i mai rămăsese, și după ce rătăci multe ȓile prin munți, de abia ajunse la Temișóra, lăsând în văile Carpaților atátea mií de leșuri ne-

îngropate, prinși, arme, scule, vestminte și bani, până și pecetea regatului.

După o pierdere așa de mare el nu se mai încumetă să ridice armele asupra lui Alexandru, care domni neturburat despre partea Ungurilor.

3. Abia se sfârși războiul cu Ungurii, și Alexandru trebui să susțină altul nou cu regele Serbiei Stefan Dușan. Acesta năvăli în Oltenia (pe la 1355) fără de veste și coprins Craiova. Alexandru îl goni peste Dunăre; mai la urmă se încheiă pace între dânsii printr'o înscrisoare. *Uroș*, fiul lui Dușan, luă de nevastă pe o fată a domnului român.

1360 Alexandru mori la 1360, lăsând după el trei fiu: Vladislav, Nicolae și Radu. Vladislav, ca cel mai mare dintre frați, moșteni tronul părintesc.

4. Vladislav Basarab.

(1360—1372).

1. Vladislav Basarab fu un bun oștén, un bun organizator și un bun creștin. El coprins districtul Făgărașului cu pământul aprópe de Sibiu (Amlaș), puse în respect pe cel mai mare rege al Europei din acel timp, pe Ludovic I, regele Ungariei, și repurtă cea mai d'ântâiu victoriă strălucită asupra Turcilor.

Acest popor asiatic se mai numesce și *Osmanli*, de la o căpetenie Osman, care a întemeiat un principat în Asia-mică. Fiul lui Osman, *Orchan*, înființă oștirea de *Ianiceri* sau pedestrași, compusă numai din copii de creștini, răpiți de la părinții lor și crescuți în legea turcescă (mahomedană); din *Spahii* făcu armată de *călărași*, și luă titlu de *Sultan* și *Padișah*. Lăcuința lui fiind în cort, de la *pórtă* de intrare a cortului vine numele de *Pórtă* séu *Inalta Pórtă*, întrebuițat în loc de *Turcia*. Orchan fiind chemat în ajutor de Ioan Cantacuzen, care voia să ră-

pescă lui Ion Paleologul tronul din Constantinopole, trecu în a. 1344 cu 40,000 Turci în Europa; 18 ani după aceea, fiul său *Murat* începu să facă coprinderi de orașe și țeri în imperiul bizantin; luă Adrianopol, unde 'și puse capitala sa, și în scurt timp ajunse stăpân preste întreaga țără până la Balcani și până la porțile Constantinopolei. 1344

2. In a. 1365 Sultanul Murat bătu pe *Șișman*, țarul bulgăresc de la Tîrnova, îi coprinsă țera, care se întindea până la Dunăre (cu orașele Sofia, Silistra și Nicopoli), și începu să prade marginile Țerii-Românesci. Doi ani mai în urmă, (la a. 1367) în unire cu *Șișman*, el intră în Banatul unguresc de la Vidin și în Oltenia. Vladislav respinse însă pe Turci și pe Bulgari peste Dunăre, trecu pe malul drept, și ajutat de mica oște unгурescă din Vidin, goni pe păgâni pêne la Balcani. Vidinul însă nu'l mai lăsa Ungurilor, ci 'l luă pe séma sa. 1365 1367

Din această cauză regele Ludovic ridică războiul asupra-î și hotărî să'l lovescă din două părți (1369) de o dată. O oștire avea să se scobore din Transilvania, o alta să trecă Dunărea despre Vidin, ca amândouă să se întâlnească la Târgoviște. Vladislav își împărți și el oștea în două: un corp îl trimise sub comanda părcălabului cetății Dâmbovița (Bucuresci), vitézul *Dragomir*, ca să apere intrarea despre munți; el însuși cu oștea de căpetenie se întări la Calafat. Ungurii trecură Dunărea pe plute saū pe șeice cu mare greutate, după ce goniră corăbiile române, ce apăraū malul, și înfruntară plóia de săgeți ce curgea asupra-le. Vladislav se retrase în regulă la munți, așteptând minutul priincios să dea bătălia. Intre acestea voevodul Transilvaniei Nicolae, scoborînd munții pe la Predeal cu Secuii, ajunse la Ialomița (nu departe de Târgoviște), unde Românii făcuse 1369

multe cetățui și întărituri; la început el avu câte-va mici isbânđi contra lui Dragomir, dar înaintând fără băgare de sémă, se închise în niște locuri strîmte, mlăștinóse și neumblate; aci Româniî îl înconjurară fără de veste, îl bătură cumplit și 'l omorîră împreună cu mai tótă óstea; câți scăpară cu viață, fură prinși; puțini numai se întórseră în patrie, ducênd cu dênșii și cadavrul voevodului ucis. In urma unei perderi așa de mari, care amintea pe cea suferită de Carol Robert, Ludovic nu mai avu curagiũ să înainteze cu armata și încheiă pace. Vladislav stăpâni neturburat Amlașul și Făgărașul, pe care 'l împopulă cu noui locuitori.

1872 El muri în tóamna anului 1372, urmându-i la tron frate-séu mai mic Radu.

Sub domnia lui Vladislav, Româniî se întăriaũ mai mult în credința bisericeî ortodoxe a Răsăritului, se întreceaũ în fapte pióse, înăltaũ biserici și mănăstiri, îmbunătățind și administrarea bisericescă. Vladislav înființă în a. 1370, a doua Mitropolie cu scaunul în Rîmnicul-Vălcii pentru eparhia Olteniei, rămânênd Mitropolitul Ungro-Vlachiei pentru partea de dincóce de Olt. El înălță biserica Sărindaru (la 1362) în Bucuresci și făcu și o mănăstire la *Vodița* (saũ *Apele* de la Cernețul de lângă Severin).

5. Radu Vodă Basarab, numit și Negru-Vodă. — Dan Basarab.

(1372—1386).

1. Radu-Vodă, fiul lui Alexandru Basarab, era un om iubitor de pace. In tot timpul domniei sale de țece ani el a îngrijit de lucrările religióse, de întemeierea lăcașurilor călugăresci. Aceste lăcașuri serviaũ nu numai de mănăstiri, dar și de spitale pentru bolnavi, de școlî pentru învățatura clerului și a poporului, și de cetățî de apărare în

timp de primejdie. La această lucrare piósă el a fost îndemnat și ajutat de soția sa și de un călugăr sêrb, popa *Nicodim*, care cu ajutorul domnilor români: Vladislav, Radu și fiil acestuia, a început să zidescă la biserici, schituri și mănăstiri, din cari mai însemnate sunt: Prislopul (în munții Temișorei), Motru, Vodița și Tismana.

2. Radu murind, lăsă după dânsul două fii: pe Dan și pe Mircea. Cel d'ântâiu, iubitor mai mult de pace de cât de rêsboi, găsea mulțămire, ca și tatăl sêu, în îngrijirea lucrurilor religioase; cel de al doilea, neastâmpărat și aprins după fapte vitejesci, punea mântuirea patriei sale în virtutea brațului sêu rêsboinic și pe curagiul oștenilor sêi. Din această cauză țera se împărți în două tabere, și o luptă crâncenă începu între frați. Dan cu ajutorul Turcilor fugări pe Mircea și rămase stăpân pe domnie (1385). Acesta însă 1385 numai pentru un an, căci Șişman, țarul bulgăresc, trecu Dunărea și 'l ucise în luptă. Mircea se făcu domn în locul fratelui sêu (1386).

6. Mircea cel Bătrân.

(1386—1418).

1. Mircea, suindu-se pe tronul Țerii-Românesci, la a. 1386, își puse în minte două lucruri de căpetenie: 1) a apăra țera de cotropirea Turcilor și de ingenuchiarea Ungurilor, și 2) a'i da o bună administrațiune, întocmiri folositore și a face să înflorască Biserica. El, după ce 'și întocmi bine armata, trecu Dunărea, luă Vidinul, Șiștovul, Nicopoli, Silistra și toate cetățile dunărene până la gura râului, goni pe Turci din Dobrogea și co-prinse țera. 1386

1389 2. Aceste izbîndi vitejesci înflăcărare pe toți creștini. La 1389 o armată, compusă din Sîrbi, Bosniaci, Bulgari, Albanesi și Români, cești din urmă trimiși de Mircea și de Petru Mușat, domnul Moldovei, peste tot 200,000 ómeni, se adună pe șesul de la Cossovo (câmpul *Mierlei*, în Serbia). Armata era comandată de bătrînul Lazăr, despotul Serbiei. În capul oștilor turcesci se afla Sultanul Murad. În zori dîlei de bătălie (15 iunie) sîrbul Miloș Obilici ucide pe Sultan în cortul său, însuși el pere de o mórte crudă. Fiul lui Murad, Baiezit I-iu, ia comanda. La început norocul parea în partea creștinilor: însă de o dată lucrurile se schimbă. După perderi însemnate în amîndouă părțile, bătălia se sfîrșește cu nimicirea armatei creștine. Lazăr cade în robie împreună cu mulți boeri, și toți sunt decapitați.

Indată după bătălia, Baiezit trimise oști să cuprindă Țera-Românescă. Mircea le respinge însă victorios; trece Dunărea cu o armată mare, supune țera pînă la Adrianopol, și începe de aci înainte să se intituleze: „Stăpînitor al ambelor laturi ale Dunării pînă la Marea-Neagră, Domn al Dobrogei și cetății Silistra și al *tuturilor țerilor și orașelor pînă la hotarele Adrianopolii*“.

A. Bătăliile de la Craiova (Rovine) și de la Muntele Paserea.

(1394 — 1395)

1394 3. În toamna anului 1394 gróznicul Baiezit I-iu năvăli în Oltenia, trecînd Dunărea pe la Severin. Mircea era singur numai cu oștenii lui, cari avéu acum să alégă între robie și libertate. De la izbînda acestei lupte avea să atârne nu numai sórta patriei noastre, dar și a creștinătății, căci din tóte popórele dunărene, peste care págâni

trebuia să trecă pentru a ajunge să lovască Apusul, un singur popor mai rămăsese în picioare : asupra lui acum ochii tuturilor erau țintiți ; vitejia și puterea lui aveau să hotărască, dacă barbaria asiatică are să nimicască civilizațiunea europeană. Mircea se arată atunci vrednic de speranțele ce creștinătatea pune în el ; și vrednici se arătară și oștenii lui de dânsul. Domnul român se lovi cu Baiezit lângă Craiova, în niște locuri baltóse, și de aceea numite *Rovine*. „Și fu război mare, ne spune un vechi cronicar, cât se întuneca de nu se vedea văzduhul de mulțimea săgételor, și mai pierdu Baiezit óstea lui cu totul, iară pașii și voevodii periră toți ; așa de se vîrsă sânge mult cât era văile crunte. Deci se sperie Baiezit și fugi de trecu Dunărea“.

Baiezit, după o fugă așa de rușinosă, trebui să încheie pace și să primască condițiunile puse de învingător.

4. În primăvara anului 1395 Sigismund, re- 1395
gele Ungariei, se întâlnește la Brașov cu Mircea și amândoi încheiară un tractat de apărare comună contra Turcilor. După aceea, adunându-și armata în Transilvania, Sigismund porni împreună cu Mircea spre Dunăre, trecu râul și înconjură Nicopoli-mic (Nicopoli de la Dunăre). Acastă cetate, întărită bine cu ziduri, era apărată în lăuntru de o garnizonă turcescă. După multe osteneți, cetatea fu luată. Dar sosind oștirea de căpetenie a Turcilor, Sigismund de tîmă se grăbi a se întorce în Ungaria, lăsând pe Mircea singur în fașa armelor lui Baiezit. O așa purtare supără foarte mult pe Mircea ; de aceea el căută să-și dea cuvenita pedepsă. Pe când regele se întorcea grabnic cu oștirea prin banatul Craiovei și se credea în tótă siguranța, ajunse prin strîmtorile munte-

lui Paserea (județul Mehedinți); aci se vădu de odată lovit de o ploie de săgeți otrăvite, de bolovanii și de tot felul de lucruri omorătore, asvêrlite de oșteni români, cari împănase trecătorile. Ungurii pătiră o înfrângere și un măcel tot așa de mare, că în timpul lui Carol Robert și Ludovic. Regele abia scăpă cu viață. Incurcăturile, ce 'l așteptau a casă, după mórtea soției lui, îl opriră de a încerca măcar să'și răsbune pe Mircea, cu care trebui să se împace, având de dânsul nevoie.

B. Bătălia de la Nicopoli de lângă Balcani.

(1396)

1396 5. În toamna anului 1396 o armată numerosă, în care se afla cei mai viteji cavalerii ai Franciei și ai Germaniei, între cari și *Frideric de Hohenzollern*, străbunul Regelui nostru, se strînse sub conducerea lui Sigismund, pentru a porni în contra Turcilor. Óstea de căpetenie unгурescă veni la cetatea Nicopoli-mari, (ađi Stari-Nikiup), de lângă Balcani, unde se împreună cu armata română și moldovenă, comandată de însuși Mircea. Peste tot erau 130,000 ómeni, pe când Baieziț
1396 avé 200,000. În ziua de 28 Septemvrie 1396 se hotărî a se da bătăia. Bêtrânul Mircea, care cunoscea mai bine de cât toți chipul de luptă al Turcilor, propuse să începă el atacul, iar oștirile ungare și franceze să lovescă fruntea și centrul puterei inimice. Francesii nu primiră, și cum erau încâlđiți de vin, se aruncară pe cai și dederă navală asupra Turcilor, pe care-i puse pe gónă. Déră în îndrâsnela lor nebunescă ne bágând de sémă că s'au depărtat de restul armatei, de odată se ved înconjurați de 40,000 lănci; atunci își perd

cumpătul și o iaă la fugă; sosind însă noui escadrone de cavalerie creștină, se pun iarăși în șir; sar după cai, și cu săbiile în mâini se aruncă în mijlocul armatei păgâne, sperând că vor sosi ai lor ca să-i scape. Dar când un batalion, trimis de Sigismund în ajutor, vădu caii fără călăreți, se întorse și spuse că n'a mai rămas nici unul. Acastă veste, respândită ca fulgerul, băgă gróza în oștenī. Aripa dreptă și stîngă dau înapoi; centrul se ține cât-va timp, respinge chiar pe ienicerī, însă în minutul hotărîtor, étă că sosese din tabăra turcă prințul Serbiei Stefan cu 5000 de ómenī próspeți de luptă. Copleșiți de numărul cel mare, creștinii iaă fuga spre Dunăre, lăsând pe câmpul de luptă 20,000 de cadavre. Cavaleria turcă pe mulți îi prinde și-i robesce; mare parte însă se înecă în valurile Dunărei. Sigismund, însoțit de câți-va credincioși ai săi și de Frideric de Hohenzollern, apucă spre gurile Dunărei, se aruncă într'o corabie, și apoi pe mare se duse la Constantinopol, iar de aci în Dalmația. A doăa ți de luptă Baiezit puse de tăiă peste 3000 de creștini înaintea ochilor săi. Din armata turcescă 60,000 de morți acopereau câmpul de luptă.

Atât costase pe Baiezit isbânda de la Nicopoli, dar ea deschidea Turcilor drumul spre apusul Europei.

C. Bătălia de la Rovine pe Ialomiță și tractatul cu Turcii.

(1398—1411).

6. In a. 1398, Sultanul Baiezit, în fruntea unei armate, cum nu mai avusese încă, trece Dunărea pe la Călărași și începe a pustii și robi țera. Mircea duse pe femei, copii și bătrâni, cu tóte

vitele și trebuincioasele de hrană în munții Vrancei, punând să arză holdele în urma lor. Apoi cu o oaste destul de numerosă el lovesce din pădurile dese, de lângă câmpiile Bărăganului, trupele singuratice de Turci, cari umblau după jafuri. Turcii fiind mereu hărțuiți și împricinați, și suferind lipsă de apă și de hrană, încep a se retrage, apucând în învâlmășelă spre Dunăre. Mircea își întocmesce atunci bine oștea, și la o câmpie deschisă și mlăștinosă numită *Rovine* pe Ialomița, se aruncă fără de veste cu 30,000 de Români asupra-le, îi bate înfricoșat și-i pune pe gónă peste Dunăre, luându-le toate munițiunile de răsboi, toate vitele și prădile.

Acastă isbândă făcu pe Mircea iarăși stăpân peste Dobrogea și cetățile de pe malul drept al Dunărei.

7. Intemplările din imperiul turcesc dădură prilej lui Mircea să se amestice în certurile de acolo pentru tron. El ajută pe Musa, fiul lui Baiezit, să se facă Sultan. Musa însă după cât-va timp fu învins și omorât de fratele său Mohamed, 1411 cu care Mircea încheiă în a. 1411, următorul tractat :

„Țéra-Románescă își păstréză neatárnarea ei, se cârmuiesce după legile ei proprii ; domnul are deplina putere de a face răsboi cu vecinii săi și de a încheia legături de amicitie cu dênșii, ori și când va voi ; este stăpân peste viața și mórtea supușilor săi ; el se alege de către mitropolit și de către boeri. Turcii nu se pot aședa în țéră, nici pot face geami ; și în schimb pentru sprijinul, ce Sultanul se îndatoresce a da țérei, Turcia are drept în fie-care an la un *peșcheș* adică *dar*, de 3000 bani roșii de țéră sau 300 lei argint bani turcesci“.

Bêtrênul Mircea, încărcat de anî și de mulțimea lucrărilor sale, móre în vara anului 1418 și se 1418 înmormînteză la mănăstirea Cozia, cea zidită de dênsul.

Mircea a fost vitez și neobosit în luptă, pe atât de cumințe cât însetat după fapte mari născocitor de planuri iscusite și îndeplinitor îndrăzneț al lor.

În timp de 32 de anî, cât a stat pe tron, sciu să se strecóre prin tóte greutățile : învinge cu armele pe Turcî și Ungurî, se leagă cu Poloniî pentru a bate pe Ungurî, cu Ungurîi pentru a bate pe Turcî, cu Turcîi contra Turcilor pentru a apéra și asigura existența țerei sale, căreia îi lărgesce hotarele : spre răsărit ajungênd până dincolo de orașul Chilia, peste Dunăre avênd Dobrogea cu orașul Silistra, dincolo de Carpați ducatele Făgărașului, Amlășului și Hațegul.

Dacă silințele lui n'aũ izbutit să lase o țeră neatîrnată, așa cum fusese ținta vieței séle, nu este de învinovățit nici el, nici supușii séi, ci puterea nebiruită a luccrurilor omenesci. Și el, și dênșii, aũ arătat că sciu să móră pentru mântuirea patriei, și aũ înscris în istoria Românilor paginile cele mai frumoșe ale vitejiei și gloriei străbune. Ca lucéfér al voievođilor români, se cuvine ca istoria să-i dea numele de *Mare*.

7. Vlad Dracul și Iancu Corvin.

(1433—1437)

1. De la mórtea lui Mircea cel Bêtrân și până la suirea pe tron a nepotului séu de fiũ Vlad 1455
 Țepeș (1455), în timp adică de 37 anî, Țera-Românescă este sfișiată prin certele dintre fii și nepoții lui Dan și Mircea. Când unii reușesc a căpăta domnia cu ajutorul Turcilor, alții vin să 'răstórne cu ajutorul Ungurilor, și când aceștia n'aũ apucat încă bine să domnescă, sunt răsturnați de cei d'ântâiũ, sprijiniți iarăși de Turcî. Așa se întêmplă că străini, din cauza pretenden-

ților la domnie, se amestecău în trebile țerii și căpătau înrîurire, și că în mai puțin de 40 ani (1418—1456) se strecoră la tron șapte domni, din cari cel mai însemnat este Vlad, fiul lui Mircea, poreclit din cauza năsdrăvăniilor lui, *Dracul* său *Drăculea*.

2. Vlad veni cu oște din Ungaria; respinse pe Turci, cari intrase în țeră ca să pună pe alt Domn, și prădă de mai multe ori Bulgaria. Din cauza multelor răsboie însă Țera-Românescă se împuținase de locuitori în așa chip, că mai nu rămăsese cine să lucreze pământul.

Tot pe atunci în Ungaria trăia un mare general, Iancu Corvin de Uniad († 1456). Acesta era român de nascere (fiul lui Voicu Românul și nepot lui Sêrbu) din nêmul Dănescilor, și servea pentru regele Ungariei. El bătu într'un singur an (1442) trei oștiri mari turcești (la Sibiū, la Ialomița de sus și la Porțile-de-fer), dăr perdu bătălia de la Varna (1444), unde însuși regele ungaresc Vladislav rămase mort pe câmpul de luptă.

3. In anul următor (1445) Corvin, vrînd să răs-tórne pe Vlad și să pună în locu-i pe cumnatul său Danciul, năvăli în Țera-Românescă cu mare oște, înainte de ce Vlad să fi prins de veste. Vlad fugi peste Dunăre împreună cu feciorul său mai mare, Mircea. Danciul apucă tronul și omorî toate rudeniile și prietenii lui Vlad, câți a putut prinde. Vlad, cu oștea ce-i rămase credincioasă și cu ajutorul Turcilor, îndată ce Corvin se întorse acasă, se aruncă asupra lui Danciu, îl puse pe fugă și își reluă domnia. Apoi prădă Transilvania, de unde aduse mulți prinși de răsboiū. Danciu cere ajutor de la Stefan, domnul Moldovei (1445), precum și de la Corvin. Pre când Stefan intra dintr'o parte în Țera-Românescă, Corvin

dintr'altă parte se scobora prin pasul Bran însoțit de Danciu, ca să apuce pe Vlad între două focuri (Iulie 1446). Vlad aștepta dușmanii la Tîrgoviște; când amândouă oștile se găsiră față în față, în minutul de a începe lupta, óstea lui Vlad îl părăsesce și trece în partea lui Danciu. Vlad fuge, însă este prins de către Danciu și tăiat în piața orașului Tîrgoviștei, împreună cu fiul său mai mare Mircea. El lăasă după sine două fii: pe Vlad Țepeș și pe Radu cel Frumos. 1446

8. Vlad Țepeș.

(1455 — 1462 și 1476)

1. Vlad, fiul lui Vlad Dracul, este omul cel mai crud din câți aū trăit în Țera-Românescă. Chiar dacă pe jumătate ar fi să credem cele ce se spun despre dînsul, și tot ar rămînea să ne spăimîntăm de faptele lui neomenesci, de sîngele rece și pofta sãlbatecã cu care omora, trãgea în țepã, ardea și frigea pe ómenî.

El îndată ce se sui pe tron (1455) își alese o ceta 1455 de ómenî arinați cu sulițe, care 'i sta pururea de pazã, și începu să facã cruđimile cele mai mari: chemã pe boeri, ce i se pãrea cã nu i-ar fi prietini, la o adunare împreună cu femeile și copiii lor, și 'i omorî pe toți, chiar și pe robiî lor. Cinci sute boeri și ispravnicî îi omorî numai pentru cã n'aū sciut să spunã numãrul locuitorilor din județele lor. Satele și moșiile boerilor uciși, el le dãrui ostașilor sãi de pazã, pe care-i făcu boeri. Strînse pe toți cerșetorii, leneși și ómenii fãr' de cãpãtãiu din țerã, și dupã ce le dete să mănãnce și să bea bine, îi aruncã într'un foc mare. Pedepsi cu țepa orî-ce furțișag, și nu mai puțin de 6000 hoți îi prinse în curênd și 'i omorî. In scurt timp făcu așa sigu-

ranță în țeră, în cât neguțătorul cel mai bogat putea călători fără nici o grijă, putea lăsa marfa pe uliță, că nimenea nu se atingea de dânsa. În chipul acesta omorî până la 20,000 bărbați, femei și prunci, trăgându-i pe cei mai mulți în țepă, pentru care lumea i-a pus numele de *Țepeș*. Unul din boeri anume Albu cel Mare ridicându-se domn preste capul lui Vlad, el i-a eșit cu ôste în potrivă, l'a prins și l'a tăiat împreună cu tot nêmul lui. După ce și-a asigurat astfel domnia, a năvălit în Ardeal, prădând țera Bîrsei, Făgărașul și Amlașul, și prefăcând sate și mănăstiri în cenușe. Arse și suburbiul Brașovului, trase în țepă înaintea unei biserici mulțime de Sași, pe când dânsul în liniște își lua gustarea în mijlocul gemetelor celor înțepați. Apoi a trecut în Bulgaria și a pus și pe Turci în spaimă, omorînd mulțime de lume. În scurt timp s'a dus vestea prin țeri depărtate despre cruđimile acestui om și s'aũ tipărit cărți, unde sunt cu amănuntul povestite faptele sale.

A. Bătălia de lângă Brăila cu Hamza-pașa.

2. Vlad, după ce orêndui țera milităresce, se găti a pune în lucrare planul măreț de a scutura jugul turcesc, care în anii din urmă începuse să apese greũ pe țeră. Turcii nu se mai mulțumeau acum cu tributul, ce țera se învoise a le da, de pe timpul lui Mircea; ci mai cereau și câte 500 de copii pe fie-care an, pentru a-i cresce în legea turcescă și a-i face ianiceri. Sultanul Mo-
 1453 hammed II luase Constantinopole (1453), pusese
 1456 la bir și pe Moldoveni (1456) și amenința să înghiță amêndouë țerile române. Vlad, până a nu face ruptóre pe față, trimite în taină la Matei

Corvin, regele Ungariei (fiul lui Iancu Uniad), pe a cărui rudă de aproape (póte pe soru-sa) el o ținea în căsătorie, ca să se încheie o legătură de apărare contra Turcilor. Dar încă nu se încheiase în formă acéstă legătură, și Mohammed era însciințat prin ómenii săi, că Vlad a hotărît să ridice armele asupra-î. Mâniat fórte, voi să preîntempine totul, și înainte de orî-ce, să pună mâna pe îndrăznețul vodă. De aceea el trimise la Vlad pe logofétul său *Catabolinos*, un grec șiret și prefăcut, ca să-î dîcă, că Sultanul voesce cu orî-ce chip să-l vadă, avênd să-î spună o taină mare, că dacâ o veni are să-l primescă cu cinste împărătescă, și cu tóte darurile din lume are să-l încarce. Vlad înțelese cursa, și cam unde bătea dragostea turcescă; dîse că acum nu póte părăsi țera, dar mai târđiú va veni. Grecul mai adaose, că Sultanul cere, ca numai de cât să-î trimetă 500 copii aleși, pentru slujba împărătiei, și tributul de 10,000 galbeni pentru acel an. Domnul român, supérat, răspuse că banií îi are gata, dar ca să trimiță și 500 copii, nu o va face odată cu capul. Atunci *Catabolinos*, voinđ să plece, îl rugă să-l însotescă până la Brăila, căci îi e frică să nu i se întâmple ceva pe drum. Vlad merse, însă bănuind vre-un vicleșug, luă cu sine ómenii lui de pază credincioși și un număr îndestul de óste. Când ajunse la locul arătat, écă că de odată Domnul se pomenesce lovit de tóte părțile de o armată turcescă. Era Hamza-pașa, cu care grecul vorbise, ca la dîua și locul hotărît, să vină și să prinză pe Vlad. Se începu o luptă crâncenă, în care Vlad cu ómenii săi rămase învingători; puținî Turci luară fuga; restul, împreună cu Hamza și *Catabolinos*, fură prinși, li se tăiară pe loc mâinile și picioréle, și apoi într'o

pădure de țepi fură trași până la unul. În mijlocul țepilor, rânduite ca la bătălie, se înălța o țepă mai mare : într'ênsa sta Hamza pașa cu fesul în cap și cu tuțul alătura, iar lângă dênsul, grecul cel șiret și pașii mai mici.

Când Sultanul află de cele întemplate, atât de mult nu voia să credă, în cât cu toiagul bātu singur pe tătarul, care-î adusese ântăiū vestea, neputênd să-și închipuiască o așa de mare îndrăznelă.

B. Expedițiunea Sultanului Mohammed contra lui Vlad Țepeș.

1462 3. În primă-vara anului 1462 o armată turcescă de 250,000 soldați comandată de însuși Sultanul Mohammed, trecu Dunărea pe la Nicopoli. Țepeș trebui să-și împartă óstea în două, pentru că din două părți venea primejdia : Stefan cel Mare, domnul Moldovei, pe care Vlad îl ajutase să capete domnia, găsise tocmai acum minutul priincios să coprinđă cetatea Chilia (la gura Dunărei), care atunci se stăpânea de domnul Țerei-Românesci ; în acest scop el se unise cu Turcii, și după ce încercase zadarnic să ia cetatea, fiind respins cu perderi, se gătea să trecă granițele și să apuce pe Vlad de la spate. Armata însă trimisă de Vlad îl alungă și'l ținu în respect. Asigurat așa dar despre o parte, Vlad cu 10,000 oșteni luă o pozițiune sigură și bine apêrată în niște păduri mari, trimițênd numai din când în când cete de călăreți, ca să observe mișcările Turcilor. Aceste cete se luaū la harță cu Turcii, ce umblaū după pradă, și i măcelăreaū. Sultanul porunci. ca armata să umble tot-d'auna la un loc și să nu se mai împrăștie pentru jaf. Merse ast-fel cale de șapte ðile, fără să afle nici ómenī, nici dobitóce, nici de mâncat, nici de bêt, îndreptându-se spre capitala țerii, Tîrgoviște, care

era bine întărită și înconjurată de un lac său baltă.

Vlad căpătă sciințe amănunțite despre starea armatei turcești, ba încă, ca să se încredințeze cum este rînduit lagărul turcesc, se îmbracă în haîne de cerșetor și 'l iscodi fôrte de aprópe, ba se ȃice că s'a strecurat chîar printre Turci în lagăr. In fine, când socoti el că este mai bine, într'o nópte întunecósă, și la un loc plin de mlaștine, năvăli cu 10,000 călăreți, cu hotărîrea, ca să pëtrunđă pênă la cortul Sultanului, să prinđă pe Padișah sau să 'l omóre. Nimeni nu se aștepta la o asemenea năvală; cei mai mulți Turci dormeau duși și nu se sculară de cât în țipetele Românilor voinicî, cari, la lumina faclelor, ce țineau în mână, răsturnaū și ucideaū tot. Vlad, cu o rétă de călăreți din cei mai viteji, se aruncă spre cortul Sultanului; aci însă greșesce, nemerind în cortul Mareluî-Vizir și al unui pașa. Se începe o luptă desperată, bătêndu-se cu voinicie din amîndouē părțile. Cu revêrsatul zorilor Vlad e silit a se retrage, lăsând în mâna Turcilor 1000 prinși, pe cari Sultanul porunci îndată să-i taie. Paguba Turcilor însă se ridica la 100,000.

C. Retragerea lui Mohammed. Sôrta lui Vlad.

4. De aci nainte Turcii se făcură mai prevêđători; nu înoptau fără să nu se întărescă cu șanțuri și să îndoiască veghile. Ajunseră în fine la Tîrgoviște. Aci totul era pustiū, porțile deschise, zidurile cetății fără nici un apărător; tótă lumea era la Poenari (cetate pe un pisc înalt lângă apa Argeșului). Turcii avură témă să intre în lăuntru, bănuind vre-o cursă; apucară decî drumul spre Brăila, grăbind retragerea, de témă să nu vină Ungurii, uniți cu Români, asupra-le.

În drum suferiră foarte mult de lipsa hranei și a apei, caii crăpară de fome și sete. În cele din urmă se apropiară de Brăila; când, la o oră departe de oraș, sosiră la un loc cu apă și desfătaț: acolo se vedea o pădure desă de parî (peste 20,000) și în fie-care par câte un trup de om; paserile își făcuse cuib în coșurile morților. Erau Turcii lui Hamzà, pe care Țepeș îi omorîse; Hamzà încă se mai cunoscea după țepa mai înaltă și după haïna lui roșie, ce o purta când căduse în mâna lui Vlad. Cu scîrbă și cu mânie se depărtă Sultanul de la o privești așa de gróznică și dîse: „Cu greî se pôte lua o țeră din mâna unui om cu întreprinderi așa de mari, și care îndrăsnesc să facă asemenea lucruri“.

5. Țera-Românescă, de la un capăt până la altul, este acum cutreerată cu foc și sabiă turcescă; tot ce mai rămăsese viu este robit; peste 200,000 capete de vite, mai cu sémă cai și boi, fură grămădite la Dunăre, ca să fie duse o-dată cu armata, ce se întorcea pe Marea-Négră. Sultanul lăsă pe Alibeg cu poruncă de a așeđa în domnie pe Radu cel Frumos, fratele lui Țepeș, iar el se întorse la Adrianopol, nainte de venirea tórnei. Radu luă domnia, pe când Vlad, fiind părăsit de toți credincioșii săi, se retrase în Transilvania. Matei Corvin, sub cuvînt de protecțiune, îl chemă la sine și'l aruncă în închisóre la Buda. Aci stete vitézul voevod aprópe 12 ani, cât timp domni frate-séu Radu (1462—1474). Acesta plăti Turcilor un tribut anual de 12,000 galbeni, avu rêsboiú (la *Soci* și la *Cursul Apei*) cu Ștefan cel mare, domnul Moldovei, și mută Capitala țerii la Bucuresci. După mórtea lui, Vlad fu liberat și ajutat ca să se facă domn pentru a doua óră (1476).

El însă de astă dată domni numai câte-va luni, căci *Laiot Basarab* veni cu óstea turcescă, îl prinse și-l omorî (1477).

1477

Asupra întâmplării morții lui Vlad s'a svonit prin vremea aceia, că el ar fi fost omorît, pe când alerga la vânat, de o slugă a lui cumpărată de Turci, și că Turcii, după ce au căpătat capul lui Vlad, îl purtară într'o țepă prin mai multe cetăți turcesci, pentru ca toți să vadă, că nu mai trăește gróza Turcilor, vitézul Românilor, și să se liniștescă. Câtă frică băgase Vlad în inima Turcilor se vede și din faptul, că pe când el se găsea închis la Regele Matei Corvin, acesta nici o-dată nu primea vre-o solie de pace de la Sultan, până ce nu trimetea mai întâi un sol să dea ochi cu Tepeș; iar solii, vedând pe omul, de la care Turcii suferise înfrângeră așa de mari și multe, se înduplecau mai lesne, ca să facă pace sau să întrerupă războiul.

Vitez în războie, crud cu mișei, Vlad a hrănit în sufletul său ideea pentru neatârarea patriei, a arătat că și un popor mic, când este însuflat de iubirea patriei și are virtute războinică, poate cu isbândă da pept sutelor de mii de dușmani, și până și pe un Mohammed, cuceritorul Constantinoplei, îl poate pune în uimire. Dacă n'a isbutit în planurile sale, pricina a fost, că în loc de a fi ajutat de Ștefan al Moldovei, și cu puteri unite să se lupte contra păgânilor, din potrivă fu apucat între două focuri, de boieri fu părăsit, de frate-său fu urgisit și trădat, iar de cumnatul său Matei Corvin fu închis și reținut o bună parte din viața sa, fiindu'i mare tēmă de densus.

9. Domniile religioase ale lui Vlad Vodă Călugărul, Radu cel Mare și Négoe Basarab.

(1483—1496, 1496—1508, 1512—1522).

1. După domniile scurte și turburate ale lui Laiot Basarab și a fiului său *Basarab cel tînăr* (*Țepeluș*) (1478—1483), urmă la tron *Vlad Vodă*^{1478—1496} *Călugărul*, (1483—1496) fiul lui Vladislav din familia Dănescilor. El fu un domn bun și drept,

trăi în pace cu Turcii, făcu dăniî cuviôse bisericilor și mănăstirilor din țeră, ca și de la Sf. Munte (Turcia); rezidi și înzestră m-riile Glavaciocu, Gavora și Snagov și petrecu o viață evlaviôsă, pentru care i se dete numele de *Călugărul*. În ade-văr s'a și călugărit sub numele de *Pahomie*, ca și muma-sa monachia *Eupraxia* și soția-sa monachia 1496 *Samonida*. El a murit la începutul anului 1496 și s'a înmormântat la m-rea Glavacioc.

2. Fiul și succesorul său Radu fu de asemenea un om înțelept, iubitor pentru lucrările păcii, cu dragoste și rîvnă către Biserică, și a trăit în legături de prietenie mai cu toți vecinii. Fiind-că în Biserică intrase multe neorândueli și obiceiuri rele din pricina învălmășelilor trecute, Radu chemă în țeră pe Patriarhul din Constantinopole, Nifon, și-î dete tôte cele bisericesci pe mână, dîcîndu-î: „Eû să domnesc, iar tu să ne îndrepteđi și să ne înveți legea lui Dumneđeû, și să ne fii tată și păstor“. Nifon adună pe toți egumenii de la tôte mănăstirile din țeră și tot clerul bisericesc, și întocmiră slujbele dumneđeesci, m-rele și tôte obiceiurile pre pravila și pre aședămintele Sf. Apostoli. Se sfințiră încă doui episcopî, din cari unul pentru eparhia Buzelui, se îmbunătăți sôrta preoților de mir și se înființară școli în m-ri și pe la bisericile din orașe. Dar Nifon, care venise cu mulți călugări greci, începu să-și îea prea mari drepturi, nesocoti aședămintele vechi ale țerei și intră în neînțelegere cu boerii și cu Radu. Acesta chemă pe Patriarh și 'i spuse: „Părinte, iartă-mă sfinția ta, și aibî și sfinția ta iertăciune de la noi, și-'ți dăm avuție cât 'ți-va trebui, numai plécă de la noi și du-te unde 'ți-va plăcea, căci aci strici obiceiurile nôt-re.“ Patriarhul plecă; eșind însă din Tîrgoviște, și-a scuturat papucii de praf și a afurisit pe Domn.

Nu mult după aceia Radu muri (în postul Paștelui 1508), îngropându-se în lăuntru bisericii din mănăstirea Dealului de lângă Tîrgoviște (cea zidită de dînsul). Pentru înțelepciunea și faptele cele bune ale séle i s'a dat numele de *Mare*. 1508

3. După Mihnea cel Rău și Vlăduță (1508—1512), care fu tăiat în Bucuresci de Mehemet Beg, urmă Négoe Basarab, fiul lui Basarab cel Tîner (1512—1522). Négoe, de și se urca pe un tron stropit de sânge și cu ajutor turcesc, dar reuși a pune bună orînduială și odihnă între popor și în biserică. Prieten cu toți vecinii, el n'a purtat nici un răsboi în tot cursul domniei sale de 9 ani și jumătate. 1508—
1512

1512—
1522

El fiind foarte evlavios, ca fiu sufletesc al Patriarhului Nifon, a petrecut mai tot timpul vieții sale cu îngrijirea de lucruri sfinte, cu înflorirea Bisericei române; aduse în țeră móștele numitului Patriarh de la Muntele Atos, făcînd multe slujbe și ceremonii religioase, pentru ca să îmblîndescă mânia Cerului asupra țerei de atâtea răutăți și sânge vîrsat între frați. El mută scaunul Mitropoliei de la Curtea de Argeș la Tîrgoviște, sfîrșind Mitropolia din acest oraș, care se începuse de Radu cel Mare. Tipări cărți bisericesci, între altele Evanghelia, care este așa de frumos tipărită, în cât adî n'ar putea eși mai bine din téscurile tipografice. El înălță din temelie biserică măréță de la Curtea de Argeș, care face mândria monumentelor vechi ale țerei și ale întregii creștinătăți de Răsărit. El cheltui sume mari de bani cu înfrumusețarea și înzestrarea sîntelor lăcașuri din Țera-Românescă, Moldova, Transilvania și chiar din împărația turcescă.

Négoe muri la a. 1521 (septembrie 25) și se înmormîntă în lăuntru bisericii Curții de Argeș. 1521

10. Radu de la Afumați.

(1521—1529).

1. Neagoe, încă în viață fiind, regulase ca să-î urmeze la tron fiul său Teodosie. Acesta fiind numai de 7 ani, boerii nu'l primiră, ci ridicară alt domn, pe *Radu Vodă Călugărul* despre partea Buzăului. Mehemet-beg, ce venise în ajutorul lui Teodosie, (fiind din némul bășărăbesc, dér se turcise), ucide pe Radu, însă în loc de a da tronul părintesc lui Teodosie, îl opresce pe sémă, iar pe Teodosie îl trimite împreună cu mama sa, cu avuțiile lui Neagoe și cu 31 tunuri, la Nicopoli.

2. Țera se găsia atunci sfâșiată în mai multe tabere, fie-care hrăpea și prăda bunurile altuia; cete de turci și români jăfuaia biserici și mănăstiri, ne mai respectând nimic. Mehemet se întorse la Nicopoli, și de aci ceru de la Sultan, să-î dea domnia Țerei-Românesci, dicând că-l poftesce țera să fie el domn. Teodosie tocmai atunci murise la Constantinople. Sultanul se învoi la cererea lui Mehemet; dar boerii, însciințați la vreme, uitară în minutul primejdiei toate urele dintre ei și aleseră într'un glas domn pe Radu-Vodă din satul Afumați de preste Olt, nepot lui Radu Vodă cel mare și ginere al lui Neagoe Basarab (1521). El bătu în 6 rënduri pe Mehemet, dér și dënsul e biruit lângă râul Argeșel. Atunci el tuge împreună cu boerii în Transilvania. Mehemet se aședă în scaun, face țera pašalic, întocmindu-o după legile turcesci, și în capul județelor, orașelor, târgurilor și satelor pune dregători numiți *șubași*, ca în țera turcescă. După aceea se duce peste Dunăre. Radu nu lăsă să trecă multă vreme și intră iar în țeră cu óstea sa și cu alte cete din

Transilvania ; trimite ómenî aleşi, cari taie capelele tuturor subaşilor de prin sate şi oraşe, şi ocupă iarăşi scaunul. Mehemet vine cu puteri şi mai mari, dar după mai multe înfrângerî e silit să ia fuga peste Dunăre, unde Radu îl urmăresce, bătându-l înfricoşat la Nicopoli şi la Şiştov.

3. După aceea boerî se sfătuiră ce este de făcut, ca să scóţă ţera de sub iataganul turcesc ; şi hotărîră, ca însuşi domnul să se ducă la Sultan, pentru a se plînge de faptele lui Mehemet, şi a cere să-l recunóscă pe el de domn, după vechile legături cu Pórta. Radu se duse la Constantinopole, şi după ce căpătă recunóscerea, domni încă patru ani.

Dér o sémă de boerî ridicară óste în ascuns pe capul lui şi'l găsiră nepregătît de rêsboiũ. Radu fugi împreună cu fiul sãu la Pîrvu, banul Craiovei, însă fiind gonit de pe urmă, fu ajuns la Râmnicul-Vâlci. Aci el se închise în Capela Cetăţuia de lângă oraş, cređend că duşmaniũ lui, creştinî ca şi dẽnsul, nu o să'l ucidă chiar în biserică ; sãlbatica lor mânia pîngãri însă altarul sfînt, stropind cu sãngele domnului şi al copilului sãu, sfîntul pistol.

Radu fu înmormẽntat în biserica Curţii de Argeş, alãtura cu socrul sãu Nãgoe Basarab (la 4 ianuarie 1529), unde i se vede mormẽntul. Pe pãtra mormẽntalã el este arẽtat cãlare cu buzduganul în mână şi cu mantia suflată de vînt, în minutul când se luptă în fruntea oştirei sale.

Radu se cuvine a fi pus între eroiĩ cei mari ai nemului român, pentru că a cãştigat 20 de bătălii numai în doui ani, a desfãşurat o stãruinţã vitejescã în apãrarea drepturilor țerei, în minutele de cea mai grea primejdie, şi a oprit cu braţul sãu de fer, ca țera sã nu se facã paşalic turcesc.

Bãrbat înţelept pe cît şi viteaz, el a hrãnit planuri pentru neatîrnarea patriei, şi n'a uitat, cu tóte vremurile

turburate prin care a trecut, să îngrijască și de lăcașurile sfinte, zugrăvind și săvârșind minunata zidire de la Curtea de Argeș.

Cu el se încheieă lunga periódă de vitejie, începută cu Radu Negru și sfârșită acum, la a două decime a secolului al XVI,—pentru a reinvia cu cea din urmă decime a aceluiaș véc, prin sabia lui Mihaiu Vodă Vitézul (1593).

11. Istoria Țerei-Românescei de la mórtea lui Radu de la Afumați până la Mihai Vitézul.

(1529—1593).

1. In curgere de 64 de ani, de la mórtea lui Radu de la Afumați până la suirea pe tron a lui Mihaiu Vitézul, Țera-Românescă își schimbă de 19 ori domni. Cei mai mulți din aceștia sunt trimiși de Pórtă, nici unul nu e fără învoirea Porții. Țera, de și prin legăturile scrise cu Turcii avea dreptul să'si alégă singură domni ei dintre pămênteni, însă acest drept devenise o formă gólă. Boerii numiaă pe cine vreaă, îl sufereaă cât le plăcea, și apoi când li se ura cu dênșul, ridica pe altul. Fiind-că voiaă mai mulți o dată să se facă domni, țera era împărțită în mai multe țabere; se încingea lupte crîncene între ele, și cine biruia apuca tronul, pentru un an, chiar pentru câte-va luni sau săptămâni, și plătea ori cu capul, ori cu fuga timpul scurt de domnie. Pórtă vedea cu mulțumire cum Români se sfișie între dênșii, pentru că'i dedea dreptul să se amestece cât mai mult în administrațiunea internă a țerei, să pue asupra-i cât mai multe sarcini și angarale, și drepturile națiunei să le calce cât mai ușor și fără grijă.

Domni, venind la tron, nu se îngrijaă cum să domnescă mai bine, să îmbunătățescă traiful supușilor, să facă ca toți să se bucure de siguranța persónei și a proprietăței lor. Din potrivă, ei n'au de cât un singur gând, cum să se țină pe tron, o singură temere: să nu fie omoriți; de aceia pe boerii, cari îi bănuesc că ar voi să'i răstórne, îiucid; câți din boeri scapă, fug în Ardeal sau în Turcia, și cu ajutóre de acolo năvălesc asupra domnului uci-gaș, îl omórá și pun pe sprîjinitul lor. Acesta la rîndul seú, temétor să n'și piardă viața, omórá din boerii cari sustinuse pe predecesorul lui, și așa, temétori unii de alții, seucid între dênșii, se varsă șiróe de sînge frățesc; po-

porul capătă deprinderi rele de pradă și hoții, boerii se deprind cu viclenia și silnicia, spiritul națiunii întregi se strică; țera întregă e pe drumul peirii.

2. Din cei 19 domni, numai două mor în scaun de mörte bună: Mircea-Vodă după ce se schimbase de 2 ori în domnie, și fiul său Alexandru. Cei-l'alți au sfirșiturile rele; Moise Vodă e tăiat de Vlad Vodă; Vlad se înecă în Dâmbovița; următorul său Vintilă este ucis de boeri la vînătoare, în malul Jiului; Radu Călugărul de la Argeș mörte în surghiun, fiind gonit de Turci; fiul său Pătrașcu e înveninat de Vornicul său Socol; Petru Schiopol, Petru Cercel, Mihnea turcitul, Ștefan Surdul, Alexandru Bogdan sunt scoși de Pörtă. În dece locuri se încrucișează armele acelorași fii ai patriei, pentru a se alege care dintre cei răi are să domnescă mai rău; la Viișóra, Moise Vodă se bate cu Vlad Vodă; la Fântina Țiganului, Radu Vodă Călugărul cu Laiot Basarab; la Periş, Românesci și Șerpătesci, Mircea Vodă saŭ boerii lui cu boerii pribegii; la Mănesci, Mircea Vodă cu Radu Iliăș; la Boiani, Petru Schiopol cu pribegii; la Craiova, Mihnea cu boerii Mehedințului, și în alte locuri.

Singur Pătrașcu-Vodă (1554—1557), fiul lui Radu-Vodă Călugărul, se arată un om blând, înțelept, iubitor de dreptate, și sub domnia lui începură timpuri mai bune pentru sërmanii locuitorii. De aceia poporul i-a dat numele de *cel bun*. Mai toți cei-lalți domni se întrec care mai de care în cruđimi, jafuri și rēutăți; Moise Vodă, Vintilă, Mircea Ciobanul, Alexandru Vodă, Petru Cercel și Mihnea *Turcitul* omöră pe boeri în tot felul de chipuri. Mai cu sémă Mircea Ciobanul a fost ciuma boerilor și biciul poporului; în prima sa domnie (1546—1552) el a tăiat peste 1600 boeri de frunte; în a doua domnie (1557—1560) a strins în *adunarea obștēscă a țerii* mulțime de boeri, episcopi, egumeni și călugări, și i-a măcelărit pēnē la unul.—Birurile crescură mereu: sub Petru Schiopol (1560—1568), sub frate-său Alexandru (1568—1577), care scöse birul *oe-sēcă*, sub fiul acestuia Mihnea (1577—1583; 1585—1590), care scöse *gălēta de pāne, goscina de oerit și nāpatea*, precum și sub următorii lui Mihnea: *Ștefan Surdul* (1591—1592) și *Alexandru Bogdan* (1592—1593), când birul unui țeraŭ se ridicase la 645 aspri de argint într'un an. Locuitorii ajunși în sapă de lemn, apăsăți de dăjdiu și angarale, pribegise prin țera

1554—
15571546—
15521557—
15601560—
15681568—
15771577—
15901591—
1593

turcască și prin Ardél; cei rămași nu putéu sătura lăcomia Sultanului, a vizirilor și a pașilor, a domnului și a creditorilor lui, cari toți socoteau Țera-Românescă de comoră saă de izvor nescurs de bani. Creditorii mai ales veniau în țeră, imputerniciți ca să scotă nu numai dobânda, dar și capitalul îndoit; ei erau ajutați în hrăpirile lor de ianiceri, aduși de domni, ca să le asigure viața și să înpăimânteze mai mult pe bieții supuși.

In acéstă stare ajunse Țera-Românescă la sfârșitul vécului al XVI, din cauza împărecherilor lăuntrice cășunate pentru domnie. Viteji și credincioși domnului lor, boerii luptase în tot vécul al XIV și al XV cu o bărbăție rară alătura de oștenii lor, împotriva Ungurilor și Turcilor. pentru cauza sfântă a neatîrnării. Când zizăniile intrară în inimile lor, și pofta domniei îi împărți în tabere, atunci brațele lor, în loc de a se întrarma contra străinilor asupritori, se încrucișară între dênsele; domniii se fac călăii boerilor și asupritorii norodului; boerii, călăii domnilor, iar norodul unelta unora și altora; toți aă perdut simțul primejdiei comune, și numai ursita acestei țeri a voit, ca în minutele cele mai grele pentru dênsa, să se arate și mântuitorul ei. Acesta este Mihaï Vodă Vitézul, mîndria Românilor și spaîma Turcilor.

II.

Istoria Moldovei de la întemeierea principatului până la Aron Vodă.

(1349— 1591 d. Cr.)

1. Dragoș-Vodă.

(1342)

1. O poveste din bătrâni ne spune că (pe la 1342) trăia la Români din Maramureș un om înțelept și vitez, de ném domnesc, anume Dragoș. Intr'una din zile mergînd el cu ceta sa de vênători prin plaiurile munților după fiare sêlbaticе, dete peste urmă de zimbru; se luă după fiară prin desișul codrilor și prin pescerile stîncilor, și tot mergînd pre locuri necunoscute,

trecu, fără să simțã, piscurile înalte ale munte-
lui spre țera Moldovei. Aci îi veni gând de la
Dumnezeu, ca să-și alegã locul acela de locuință
și să se așeze acolo. El spuse cetașilor dorința lui,
și toți îl încuviințară, mai ales că scăpau de lo-
curile sterpe de prin gîturile munților și se ducêu
la locuri mai ușore pentru traiu, la lunci și câmpii
roditore, într'o țerã ce rămăsese pe alocurea
pustie, în urma gónei Tătarilor din părțile Mă-
rei-Negre de către Ludovic, regele Ungariei.

2. Dragoș ceru voia de la acest rege, ca să se
strămute din Maramureș în Moldova. Craiul încu-
viință cererea, și Dragoș plecă cu tótã curtea
sa, cu toți ómenii și cu femeii și copiii, descãlecã
cel d'ântãiu loc la riul Moldova; apoi la Baia
și alte locuri, pe riuri și pe isvóre; și de pe ca-
pul fiarei nãsilnice el își făcu pecetea țerii, care
este și pãnã în ziua de astã-đi.

Ast-fel Dragoș întemeiã un mic principat într'o
parte din țera de sus a vechei Moldove (în Bu-
covina). El făcu o bisericã de lemn la Volovăț
(lângã Rãdãuți), unde dupã o domnie de doui
ani fu înmormântat, lãsând tronul fiului sãu Sas.

2. Bogdan-Vodã cel d'ântãiu domn peste tótã Moldova.

(1349—1359).

1. Pe când Sas domnea în principatul tatãlui
sãu, un alt voevod al Romãnilor din Maramureș,
Bogdan, pe la an 1349, adunãnd în tainã mul- 1349
țime de norod, trecu fără de veste în Moldova
cu hotãrîrea de a întemeia acolo țerã nouã și ne-
atãrnatã de stãpânirea maghiarã. Folosindu-se de
timpul când regele se afla încurcat într'un lung
rãsboiũ, el se puse în înțelegere cu cei-lalți voe-

vođi români din Maramureş, îndemnându-i să părăsască ţera şi să-l ajute în întreprindere.

Apoi trecu munţii şi bătu pe Sas, care muri în luptă. Fiul acestuia Balc cerând ajutor de la regele Ludovic, acesta întreprinde mai multe expediţiuni contra lui Bogdan, însă rămâne în toate bătut; fraţii lui Balc sunt prinşi de Bogdan şi ucişi tirănesc, iar Balc e silit să treacă în Maramureş, lăsând în mâna lui Bogdan tronul, averile şi moşiile sale.

2. În Moldova, afară de principatul lui Dragoş, se afla un *principat al Iaşului*, care trăia în legături de prieteşug şi supunere cu domniile Ţeriilor Romănesci. Aceştia stăpânneau pe atunci Moldova de jos şi Basarabia. Bogdan coprinde ţera lui Dragoş, desfiinţează principatul Iaşian şi alungă rămăşiţele tătăresci şi cumane. Populaţiunea creşte pe fie care şi cu Români pribegiţi din Ungaria din pricina prigonirilor. Bogdan întemeiază statul Moldovenesc în întinderea sa de mai târziu; el este cel *d'ântâiū domn peste totă Moldova*.

1359

El muri la 1359 şi se înmormântă în biserica din oraşul Rădăuţi, unde zidi cea d'ântâiū mânăstire a Moldovei. Fiul său Teodor Laţco-Vodă, după o domnie de 8 ani (1365—1373) muri, nelăsând urmaş de parte bărbătească, ci numai o fată Anastasia, care se căsătoreşte cu Roman-Vodă şi face pe Alexandru cel Bun.

1365—
1378

3. Iuga saū George Koriatovicī. — Muşătesciī.

(1374—1375.—1375—1401).

1. Lui Laţco Vodă nerămânându-i urmaşi, boeri aduseră la tron un principe litvan de prin Podolia, Iuga saū *George Koriatovicī* (1374), vestit pentru vitejia lui. El se arată om foarte vred-

1374

nic ; înființă Mitropolia Moldovei de sine stătătoare ; descălecă orașe prin totă țera tot la locuri bune, și mai ales sate, făcându-le ocóle prin prejur ; dărui moși de ale Statului la voinicî, ce făceau viteji la oști, bātu în mai multe rënduri pe Tătari și întinse hotarul Moldovei până la Marea-Négră.

2. O parte din boeri, nemulțumiți de dînsul, îl goniră (1375) și chemară la tron pe un ném al *Mușătescilor*, înrudit cu Basarabiî din Țera Românescă. Cel d'ântâiî domn Mușătesc fu *Costea-Vodă*, a căruia scurtă domnie a făcut loc fiului său *Petru-Vodă* (1379—1389). Acesta vedînd slăbiciunea Ungariei și crescerea primejdiei despre Turci, se închină regelui Poloniei (1387), depunînd jurămînt de credință și supunere împreună cu boerii săi cei mari. El se căsătorește cu sora regelui polon Vladislav Iagello, pe care'l împrumută cu 4000 ruble de argint pe termen de 3 ani, și spre asigurarea împrumutului, iea în stăpînire ținutul Halici până la plata datoriei. Petru izbutesce a trage în partea Poloniei și pe Mircea-Vodă cel Bêtrân, făcînd cu regele polon o legătură întreită, mai cu sémă contra Ungariei. Murind, urméză pe tron fratele său Stefan, care domnesce în douë rënduri.

3. Stefan în ântâia domnie (1390—1392, numit și Stețcu) avu să lupte cu regele Ungariei Sigismund. Acesta (la 1390) voind să pedepsescă Moldova, pentru că se închinase Poloniei, pornesce cu o armată numerósă, în care era și mulți Secuî. Stefan închise strîmtorile și drumurile de prin munți, pe unde avea să trecă Ungurîi, și le împănă cu arcași, ce stau ascunși la pîndă. Când regele începe să trecă virful Carpaților, nebănuind vre-o cursă, se pomenesce înconjurat de o dată

și lovit de numărósa cétã a arcașilor moldoveni, care cu plóia de săgeți silesc pe Unguri a descãleca și a se apëra cu sabia. Dupã perderi însemnate, Sigismund ajunge la capitala țerii Suceva, unde Stefan e silit a se închina regelui, jurându-i credință și supunere. Acesta supërã mult pe Poloni, cari ajutarã pe *Roman*, fratele mai mic al lui Stefan, sã iea tronul printr'o rëscólã. Stefan e aruncat în temniță, și mai pe urmă liberat. Roman domnesce în douë rînduri; ántãia órã e rësturnat de frate-sëu Stefan, iar în a doua, de Iuga Coriatovicî, care apucã tronul pentru a douã órã.

Roman întemeiazã orașul Roman la vërsarea Moldovei în Siret; iar Stefan zidesce o bisericã de pëtrã în mánãstirea Némț, care se întemeiasc pe atunci de trei cãlugãri veniți de peste Dunãre.

4. Alexandru-Vodã cel Bun și Betrân.

(1401—1433).

1. Alexandru-Vodã este numit cu drept cuvînt cel *Bun* și cel *Bëtrân* (adicã înțelept), pentru cã într'o domnie lungã de 32 de ani a înzestrat Moldova cu aședeminte folositóre și a statornicit liniștea în Bisericã și în țerã.

1401 2. El se urcã pe tron (la a. 1401) cu ajutorul lui Mircea cel Bëtrân, care bátu pe Iuga și 'l închise într'o mánãstire de lîngã Bêlad, unde și muri. Alexandru reînoi legãturile încheiate cu Polonia de moșul sëu Petru și le ținu cu credință mai tot timpul vieței sale; dar în acelaș timp sciu sã facã și pe regele polon Vladislav a nu cãlca drepturile țerei. El ajutã pe rege cu óste în rësboiul ce avea cu Cãlãrii teutonî; îl împrumutã cu o mie ruble de argint, ca sã pótã în-

destula cheltuielile războiului, și drept chezașuire de plată a sumei împrumutate, i se dăte în stăpânire totă Pocuția. Alexandru se căsătorii cu *Ringala*, sora lui Vladislav, (în a. 1421), dându-¹⁴²¹ pentru întreținerea ei orașele *Siretul* și *Radauți*.

3. În a. 1422 având Polonia război cu Călării¹⁴²² teutonii la cetatea *Marienburg* de lângă marea Baltică, Alexandru îi trimise și el un ajutor de 500 călării sub conducerea spătarului Coman. Această mică oaste arată o deosebită vitejie, căci pe când ea înconjură cetatea, eși-din lăuntru un număr însemnat de teutonii și copleşii de toate părțile pe Români. Aceștia își deschiseră drum prin mulțimea inamicilor, și lăsându-le în mână bagajele, se prefăcură că fug. Ei se retraseră într'o pădure din apropiere, săriră după cai și se puseră în apărare între copacii cei deși. Teutonii credeau că au puțin de lucru, și că nu le mai rămâne, de cât să lege cu frânghiile pe Români în ascunzătorile lor; se pomenesc însă de o dată acoperiți de o ploie de săgeți, urmată de loviturii cu sulita și sabia; ei apucă fuga. Ceta viteză a lui Coman încălecând, se ia după densesii, pe mulți îi ucide și 'i prinde, apoi s'aruncă asupra corpului celui mare al Călărilor, pe care 'i bate înfricoșat și 'i silește să se închidă cu rușine în cetate. Prădi însemnate, un mare număr de prînși de război, între cari mai mulți generali, picară în mâinile Românilor.

4. Pe la sfârșitul domniei, Alexandru-vodă avu să porțe război cu regele Vladislav, pentru că acesta voia să'l scotă din domnie și să împartă Moldova cu regele Ungariei. Alexandru întră cu armele în Polonia, dar fu bătut și silit a face pace. El muri la 1433, și se înmormântă la mănăstirea Bistrița, cea făcută de densul.¹⁴³³

Alexandru cel Bun se p^ote numi *părintele Moldovei*. Grijă lui de căpetenie a fost de a îmbunătăți s^orta locuitorilor, a pune rânduială în administrațiune, în biserică, a face aședăminte religioase și de învățatură, a înflori comerțiul. Chipul său bun de guvernare atrăgea în ț^oră locuitori în număr mare de prin ț^oările vecine, din Polonia, Ungaria și Ț^ora-Românească. El aședă sate întregi tătăresci, dăruindu-le pe la mănăstiri; primi 3000 familii armenesci gonite din Asia, și le dete voie să se statornic^oască în Suceva, Botoșani, Dorohoiu, Hotin, Iași, Vaslui și Galați. Ingădui și Țiganilor a veni în ț^oră, însă cu deosebire el sprijini aședarea Sașilor și Secuilor în orașe și sate. Sașii fură descălecați pe lângă rîul Moldova; Secuii (Ciangăii), pe lângă Trotuș, Siret și Prut.

Alexandru aședă scaunul Mitropoliei la Suceva, care era și capitala ț^orii, făcu și episcopiele Roman și Rădăuți; zidi mănăstirile Moldovița (Bucovina) și Bistrița (jud. Némțu), pe care le înzestră cu sate, robi, venituri și od^ore; aduse la Suceva m^oștele Sf. I^on cel nou, cari se păstr^oază acolo până astă-zi. Puse să se scrie prin mănăstiri cărțile trebuincioase pentru slujba bisericeii, în scurt întemeiă Biserica Moldovei, care a fost și este mărirea n^omului Român. El întocmi și dregătoriile Statului, din care unele, de și ființau înainte de d^onsul, însă nu era hotărâtă tr^opta fie-căreia. Inființă școli pentru formarea omenilor cărturari, pentru trebuințele Bisericeii și ale Statului. În Suceva întemeiă chiar școla, unde se tâlcuiau legile împ^orețesci din Bizanțiu și se învăța și religiunea. În sfirșit el îngriji și pentru înflorirea comerțiului și băt^o monede de argint și de aramă.

5. Urmașii lui Alexandru cel Bun.

(1433—1457).

De la m^ortea lui Alexandru cel Bun până la suirea pe tron a lui Ștefan cel Mare, în timp de 24 ani, Moldova este frămîntată de certuri și lupte sângerose între fiii și nepoții din diferite casătorii ai lui Alexandru, cari alergau, când la Unguri, când la Poloui, când la Munteni, să le potol^oască setea după domnie. Numai de la 1433—1447 Iliș și Ștefan (fiii lui Alexandru), domnesc în dou^o rînduri împreună; Ștefan de dou^o ori singur. De la 1448 p^on^o la

1438—
1447

1448—
1457

1457, în curs de 9 ani, urmază trei-spre-zece schimbări la tron, Petru suind și scoborînd treptele domniei în 5 rînduri, Alexandru în 3 rînduri, Roman domnind numai două luni, un venetic ungur Ciupor (Ciubăr), câte-va zile. Iliaș, ca să recapete tronul părintesc de la frate-său, se bate de 5 ori în curs de 2 ani; ca să se scape de Ringala, muma sa vitregă, o înecă; dar și lui îi scoate ochii frate-său Stefan, care pentru acésta este ucis de Roman, fiul lui Iliaș; Roman și frate-său Alexandru mor otrăviți; Bogdan, fiul lui Alexandru cel Bun pîere tăiat de frate-său Petru. Ucigași pe tron, și pînă să se urce la tron; fără nici o simțire pentru primejdia la care împingea țera; din cauza acestor turburări și nelegiuiri, Moldova ajunsese la o slăbăciune aprópe de peire, în cât Petru Vodă se văduse silit să închine țera nu numai la Poloni, dar și la Turci, căroră se îndatori a plăti tribut 2000 de galbeni unguresci pe an (1456). Ea s'ar fi înghițit de vecinii cotropitori, și mai cu sémă de Turci, dacă Providența, care a avut tot-d'a-una ochii bine-voitori asupra némului român, n'ar fi trimis pe omul, care s'o scape de rușine și de peire. Acesta este *Stefan cel Mare*, fiul lui Bogdan și nepot lui Alexandru cel Bun.

6. Stefan Vodă cel Mare și Bun.

(1457—1504).

1. Stefan Vodă s'a născut pe la a. 1436 în satul Borzescii (jud. Bacău) din tatăl său Bogdan, fiul mai mic al lui Alexandru cel Bun, și din mama sa Maria. Vitéz pe câmpul de luptă, întreg la minte și înțelept la sfat, bun și cucernic creștin, el în curs de o jumătate de véc ține în mână ursitele Moldovei, făcînd pe Sultan și pe regi să pălăscă înainte-î, pe Papi și curțile regesci să'l respecte, pe popor să'l iubescă și să i se închine ca la un *sfînt*.

2. Bogdan fiind omorît tîlhăresce în satul Răușeni (lângă Sucéva), la o petrecere, de către frate-său Petru, tînerul Stefan, ajutat de Vlad Țe-

peș, bātu pe Petru în două rëndurī (la Joldeștī în jud. Botoșani, și la Orbic în jud. Némț) și ocupă tronul părintesc. El fiind cu sufletul aprins spre fapte vitejesci, nici cêrcă să așede țera, ci se gătesce îndată de resbóe; rânduiesce óstea în cete de câte o sută, dând fie-cărei cete câte un stég, întocmesce și glótele saũ țêrănimea, împărțindu-le săbiī și puscī, pe lângă arcele, ghiógele și fuștele ce aveaũ. În scurt, pune țera întrégă pe picior de rêsboiũ.

3. După ce se asigură de o bună armată, vrea să'și asigure și tronul și liniștea din lăuntru țêrii. Petru fugise în Polonia și întrebuița felurī de mijlóce, ca să rêsťorne pe Stefan și să'l omóre, cum făcuse și tatălui sêũ. Stefan cere în mai multe rëndurī de la regele Casimir pe Petru, dér regele nu voesce să i-l dea; atunci domnul român pustii cu foc și sabiă Pocuția, până ce Petru fu silit de Poloni a trece în Transilvania. Stefan, ca să constrîngă pe Voevodul acestei țêri să i'l dea în mână, prădă țara Secuéscă, fără a-í sta cine-va împotrivă. Petru găsi atunci adăpost la Vlad Țepeș, din care causă Stefan se supără mult pe acesta și căuta să'și rêzbune. Ocasiunea i se înfățișă îndată, pentru că (în 1462) Sultanul Mohammed venind cu armată numerosă în Țera-Românescă asupra lui Vlad, Stefan se uni cu Turciī, și pe când aceștia loviaũ pe apă cetatea Chilia. care era a Țêrii-Românesci, Stefan o înconjură pe uscat. Chilia însă, fiind ajutată la timp de Vlad, nu fu luată. Mohammed o lăsă în stăpânirea lui Radu cel Frumos, următorul lui Vlad. Trei ani după aceia, domnul Moldovei veni cu tótă puterea sa înaintea aceleiași cetăți, și o cuprinse.

A. Bătălia de la Baia.

(1467).

4. Regele Ungariei Mateiū Corvin hotărî să'și răzbune asupra lui Stefan pentru prădarea Scaunelor Secuiesci și pentru înțelegerile lui cu Sașii resvrătitori din Transilvania. El, de și era iarnă, trecu munții în Moldova (noemvre 1467) prin pa-¹⁴⁶⁷surile Ghimiș și Oituz, având cu sine pe cei mai buni generali ai regatului. Stefan închide trecătorile cu trunchiuri de copaci și mărăcinii și le întărește cu un mic număr de soldați; iar el cu armata de căpetenie așteptă la Sucéva să dea pept cu dușmanul. Ungurii ajung, fără nici o luptă, la Trotuș, de acolo la Roman, prădând și jăfuind. Stefan, ca să-i zăbovescă, trimite soli sub cuvânt de pace. Mateiū îi primesce, dar mai pe urmă se încredințază că cererea nu e serioasă; el arde târgul Roman, și apoi apucă drumul spre Sucéva. A treia zi se oprește la Baia, și cum nu se îngrija de nici-o parte, lăasă óstea fără nici o pază, să se dea la bături și la jafuri.

Stefan, aflând despre acésta chiar de la soli, ce trimisese acolo cu noui propuneri de supunere, hotărasce să-i lovescă într'o nópte. In adevăr, pe când regele voia să se pună la masă cu generalii săi, i se aduce înainte un Secuiū, care'i spune că: 12,000 Români au să dea năvală asupra-le în acea nópte. Mateiū aședă pedestrimea în piața târgului; călărimea o împrăstie pre ulițe, avangarda o pune afară din oraș, întărind și străjile, iar el cu 200 din cei mai buni soldați și cu generalul Nicolae Banfi, rămâne în așteptare. După miedul noptii Români, venind prin locuri ascunse, fără nici un sgomot, și ajutați de

întunerec, se asvîrlă asupra avangardei, o taie în bucăți, aprind tîrgul din trei părți de o dată, și la lumina flacărilor pătrund până în piața tîrgului. Aci se începe o luptă desperată; pedestrașii Unguri, apucați pe neașteptate, sunt înconjurați de oștenii lui Ștefan în așa chip, că nu pot primi nici un ajutor de la călărima de pe ulițe, pe care plóia de săgeți a Românilor o prăpădesc. Nu le rămâne de cât mórtea. Insuși Mateiú se aruncă în mijlocul bătăii; săgețile omorítóre asvêrlite asupra-í se primesc de generalul său Banfi, dar și el căpătă trei rănii în spate; o săgétă í se înfinge d'acurmezișul în șira spinării. Vestea că regele e rănit bagă spaima morței în sínul oștenilor Unguri; apucă cu toții fuga, care în cotro putea. Ei nesciind drumurile și fiind încă nópte, rătăceaú prin munți și prin zăvoie, pe unde-í vînaú țeranií, așa că peste 12,000 rămaseră morți, mulți răniți, fórté mulți prinși, pe lîngă prădi bogate și un numér mare de stéguri. Mateiú Corvin însuși, dus pe targă, abia putu scăpa cu puținí ostași prin poteci în Ardeal (decemvrie 1467).

„Așa norocesce Dumneđeú, đice cronicarul Urechia, pe cei mîndri și falnici, pentru ca să arate lucrurile ominesci cât sunt de fragide și neadevérate; că Dumneđeú nu în mulți, ci în puținí arată puterea sa, ca nimení să nu se nădăjduiască în puterea sa, ce întru Dumneđeú să-í fie nădejdea, nici fără cale rěsbóie să facă, că Dumneđeú celor mîndri se pune în potrivă“.

**B. Predarea din nou a Ardealului. — Invingerea Tătarilor. —
Luptele lui Ștefan în Țera-Románescă.**

(1469—1472).

5. După acéstă izbîndă Ștefan intră, în primăvara a. 1469, în Transilvania, prădă țera Secuîască și prinse în curse pe dușmanul său Petru-Vodă,

căruia îi tăia capul. Mulțumit că a scăpat de acest om primejdios și că a răsbunat mórtea tatălui său, Ștefan se împacă acum cu regele Ungariei, care-i dote să stăpînescă în Ardeal două cetăți: *Balta* și *Ciceul*.

Tot în acest an hordele tătare conduse de hanul Maniak năvălind în Moldova, Ștefan le eși înainte la Lipinți (aprópe de Dnistru), îi bātu cumplit și 'i împărăștia, luând și un mare număr de prizonieri și tóte piădile. Intre cei prinși fu chiar fiul lui Maniak. Hanul înfuriat trimise atunci o sută de soli la Ștefan, să-i spună ca să dea drumul fiului său, dacă el nu voesce ca tótă Moldova să fie pîrjol și o baltă de sânge. Domnul român îi dote răspunsul ce i se cuvenea,— mai cu sémă în acele timpuri,— pentru că chemă îndată pe fiul prizonier, și în fața solilor îl despică în patru bucăți; apoi trase în țépă 99 soli, iar celui de al o sutelea îi tăia nasul și urechile, și 'l trimise înapoi, ca să spună Hanului cele ce vėduse.

6. Pornit cum era spre rėsbóie, și hotarele Moldovei părăndu-i mică pentru un vitéz ca dēnsul, Ștefan țintise ochi asupra Țerei-Romānesci. El voia s'o coprinđă, ca mai cu izbândă să pótă purta rėsboiul cel mare, ce plānuise în potriua Turcilor. In a. 1471 el prėdă marginea și arse Brăila. Radu cel Frumos, ca să'și rėsbune de acéstă strāmbătate, îl întāmpinā la *Soci*, unde se dote o bătălie crāncenă (7 martie 1471), între frați de același sînge. Radu perdu resboiul cu multă pagubă de ai sei și se gāti din nou de luptă; la *Cursul* saū *Isvorul apei*, (jud. R.-Sărat), se împreună cu Ștefan-Vodă (18 noemb. 1471); aci se bat vitejește din amāndouē părțile trei đile întregi, de diminėtă pānă sėră; a treia nópte Radu,

scârbit și în desnădejde, lasă toate în tabără și fugе cu oștea la scaunul său în Bucuresci. Ștefan, ațîțat de Laiotă Basarab, care voia să capete tronul Țerei-Românesci, pornește după Radu și îi înconjură cetățuia de pe delurile malului nordic al Dâmboviței, care apăra Bucurescii (cetatea Dâmboviței). Domnul e silit să fugă la Turci, iar marele Ștefan, după o zi de batere a cetății, o coprinde. După trei zile el se întorce la Sucéva, luând cu sine pe Dómna lui Radu cu fca ei Maria, și lăsând în Bucuresci domn pe Laiotă. Radu, cu oștile române și cu 15,000 de Turci, goni pe Laiotă, năvăli în Moldova și o predă în lung și în lat. Ștefan caută în anul următor cu ajutor polon să se despăgubescă de aceste perderi, luând și ardënd cetatea Teléjnei (lîngă Ploesci), și alte stricăciuni făcënd în Țera-Românescă.

Dar aceste lupte fără nici un plan nu avură alt rezultat, de cât să slăbescă puterile Românilor din cele două principate, și să aducă mai curînd pe Turci în Moldova.

C. Luptele lui Ștefan cu Turcii.

a). *Bătălia de la Podul Înalt (1475).*

1474 7. Chiar în toamna anului 1474 Soliman-pașa intră în Moldova în fruntea unei armate de 120,000 Turci. Ștefan nu avea de cât 40,000—50,000 ómenі, călări și pedestri, în cari intrau și glótele țărănesci, precum și 5,000 Secui și 2,000 Poloni. Cu acest număr de oșteni Ștefan câștigă cea mai strălucită victorie din cele 34 ale sale, și una din cele ce fac mîndria tuturilor Românilor.

El, în loc de a lovi pe Turci la câmp deschis, unde ei ar fi putut desfășura toate puterile și mai ales călărimea, îi ațruse spre locuri strimte și mlă-

știnóse, unde călărimea turcă, care era toîul armatei, nu putea nimica folosi. Ca să-i prăpădescă înainte chîiar de a-i lovi, puse să se arđă satele, semănăturile și ierburile uscate ale tómnai de prin tóte locurile, unde avea ei să trecă, închise tóte intrările și ieșirile țerei, așa că în puține ȓile flămîndiră și ómeni și dobitoce. Turciî înaintase până în dreptul Vasluiului, când Stefan găsi minutul și locul priincios să le dea bătăia. El își strînsese oștirea pe șesul, unde se întîlnesc trei pîriuri: Racovățul, Bêrladul și Vasluețul; strejile puse pe dél îl vestiră că Turciî se grămădesc în lunca strîmtă și hlisósă a Bêrladului, care cu cât ei mergéu mai înainte cu atât se îngusta și devenea mai báltósă. Stefan își ia pozițiunea la locul cel mai strîmt, lînga *Podul Înalt*, care se vede și astă-ȓi în satul Cântălărești (jud. Vaslui). El era apărat de mlaștinile luncei; în fundul ei se vedea de partea dréptă a Bêrladului o pădurice. Turciî, osteniți de drum, se opriră ceva mai departe, aședînd cu multă greutate cele 100 și mai bine de tunuri grele, cari se înfundaū adînc în pămîntul mocirlos.

8. Era în diminéța ȓilei de marți, 10 ianuarie 1475, o negură mare, de nu se vedea om cu om; 1475 óstea moldoveană sta așa de bine ascunsă, în cât Turciî nu sciaū în cotro se găsesce. Stefan aședase de cu nópte despre lunca Bêrladului, pe partea dréptă a rîului, câți-va ómeni cu buciume pitulați în crîng. La revêrsatul ȓorilor, pe când oștirea turcescă încă dormita, se aude de o dată despre partea crîngului sunete tari de buciume și trîmbițe, semnul de rêsboiū. Turciî cred că acolo este Stefan cu Moldoveni; se reped cu furie, dând unii peste alți, ca să trecă mai iute apa și lunca și s'ajungă la pădurice; călărimea

sprintenă abia eșise din mocirlă; tunurile nămolite, abia se îndreptase spre locul de unde venea glasul buciurilor; pedestrașii tăiau năprasnic copaci, ca să deschidă drumul. Când écă că Ștefan cu óstea întocmită cade ca un trăsnet asupra-le și-î lovesce de la spate; tunurile aședate pe deluri vérsă foc cumplit; Turcii staă înmărmuriți; cređend că sunt de tóte părțile înconjurați de inimiți, nu sciú încotro să apuce; locul fiind strîmt, nu'si pot nici întocmi óstea, nici îndrepta tunurile. Se începe un măcel îngrozitor; din cauza negurei și ametelei, Turcii se taia în de-sine; ómenii și caii, uni peste alții, rămân înomoliți în mlaștini. Români, de și luptă două zile și două nopți cu o vitejiă rară, nu pot însă mișca din loc oștile turcesci, din cauza numărului celui mare. În sfârșit, în dorii zilei de joi (12 ianuarie), Ștefan, adunându-și tótă oștirea, hotărasce a da cel din urmă atac; bătălia este din cele mai crâncene, și isbânda rămâne mult timp îndoiosă. Ceí 5,000 Secui, puși în frunte, cad morți până la unul; dar și Turci mulțime pier de lăncile și săgețile Românilor. În minutul hotărîtor, vitezul Ștefan, cu sabia în mână, urmat de o cétă alésă, se aruncă singur în focul luptei; oșteni se însuflețesc; Turcii vedënd că nu mai e chip de împotrivire, apucă fuga; Români se iaă după ei și-î gonesc până dincolo de Siret. La Dunăre Vlad Ţepeș, care fusese liberat de regele Matei, se aruncă asupra rămășițelor óstei lui Soliman, și le înecă în valurile Dunării.

Ast-fel aprópe întréga armată de 120,000 Turci fu nimicită prin meșteșugul și eroismul lui Ștefan, și prin vitejia armatei séle.

Ștefan, după o victorie așa de strălucită, ordonă prin mitropolitul Teoctist, ca tótă lumea să postéscă patru zile

d'a rîndul numai cu pâine și cu apă. El răsplăti vitejia oștenilor din glótă (milițieni), dându-le pămînturi de hrană și făcându-i rezeși (moșneni), iar din rezeși, pe aceia cari se deosebise mai mult în lupte, i-a înălțat la trépta de boerinași (boeri mici), trecându-i în armata călărașilor nobili. După aceia puse de se adună trupurile celor morți în lunca Bârladului, și făcându-le movile le dete foc, căci se temea să nu să întinză mai mult cîuma, care se încinsese încă mai dinai te. Din prinși de răsboi, o bună parte fu trasă în țépă; patru pașale, mai mulți robi, 36 stéguri (din cele 100 ce luase) și multe arme, le trimise regelui polon; asemenea împărăși și pe regele Ungariei și pe Papa Sixtu IV din prădile și prinși luați. Ba trimise chiar și Sultanului Mohammed printr'un sol al său daruri prețioase, plângându-i-se, cum că niște tâlhari și haimanale din Turcia a îndrăznit să năvălescă în Moldova, de sigur fără scirea Sultanului; că el, ca un credincios păzitor al grădinei Padișahului, i-au trimes pe toți pe lumea cea-laltă; și dacă cum-va s'ar fi întâmplat să scape vre unul preste Dunăre, apoi el l'ar fi cerut de la densusul chiar, ca să i'l dea în mână, pentru a primi și acela pedépsa cuvenită. Sultanul, mâniat de atâta semeție, puse în închisóre pe solul român, ținându-l o bucată de timp.

b) Bătălia de la Pirîul Alb saü de la Valea Albă (1476).

9. Infrîngerea suferită de Soliman-pașa la *Po-dul Înalt* era cea mai crâncenă din câte pățise până atunci Turcii. Mohammed hotărî să vină în persónă asupra lui Stefan. Decî în fruntea a 150,000 ómeni trecu Dunărea (1476). Stefan, ne avënd de cât 10,000 călăreți, căci milițienii fusese trimiși pe acasă, hotărî să urmeze acelaș plan din anul trecut, care isbutise așa de bine. El dete foc la tóte seménaturile și ierburile, aprindënd chiar munții și satele; pe locuitorii îi retrase la munți împreună cu dobitocele; iar el cu 10,000 călăreți se duse într'o pădure désă de lângă orașul Vasluiü. Turcii începură a se imprăștia în cete după pradă, ajutați fiind și de armata lui Laiotă

Basarab. Moldoveniî, la timpul priincios eşind din păduri, se aruncau asupra acelor cete, şi pe cari din Turci îi prindea, îi înţepa, sau îi jupuia de vii. După 3 zile de odihnă, oştile turcesci înaintară în lăuntrul Moldovei; Stefan lăsa pădurea, unde se ascunsese, arse Vasluiul şi toate oraşele, pe unde ar fi putut veni Turcii, precum Iaşi, Bacăul, Romanul şi Baia. Apoi se retrase în timpul nopţii cu fiul său Alexandru şi cu óstea sa cea mai alésă, într'un mic codru, departe o jumătate de zi de Baia, la locul numit *Pîrîul Alb* sau *Valea Albă* (jud. Neamţu). Aci el se întări ca într'o cetate. Alegându-şi o poiană în mijlocul crângului, se închise de toate părţile cu un val sau şanţ adînc, apărat de un gard viu făcut de copaci uriaşi, tăiaţi şi grămădiţi unii peste alţii; peste copaci aruncase pămînt, crăci şi mărăcini, iar tunurile le rînduise pe înălţimi. Sultanul în zadar cerca şi căuta în toate părţile pe Stefan. Fómea începuse să crească din ce în ce mai mult în óstea sa; mulţi se bolnăviseră, la mulţi li se umflase ochii de praf; ostenela şi desgustul îl coprinsese şi pe dînsul. Se întîmplă că într'o zi călăuza, care ducea armata turcescă, greşise drumul şi apucase pe altul pîeziş. Mohammed, turbat de mînie, poruncesce să-l taie; când era să-şi primescă osînda morţii, iacă că se aduce înaintea Sultanului un om, care-i spune unde este ascuns Stefan cu Moldoveniî. Mohammed trimite un corp de óste alésă, ca să recunoscă acel loc, şi apoi merse şi el acolo cu totă oştirea. A doua zi din dorii armata turcescă înconjură pólele codrului şi începu cu tunurile şi cu săgeţile. Români, vedînd asaltul, deteră şi ei foc tunurilor, făcînd să se cutremure pămîntul. Turcii loviau însă în deşert, pentru că ai

noștri staū pitiți după șanțul și gardul uriaș, și d'acolo dedeaū în Turci numai în carne vie. Chiar ienicerii, cari obicînuesc a primi în față ghiulelele și glónțele, ne mai putênd susține fulgerile tunurilor moldovene, cădură cu fața la pământ. Nimeni nu îndrăznea să înainteze, intrarea codrului fiind închisă. Atunci Sultanul, muștrând pe Aga ienicerilor, luă în mîna buzduganul cel cu șese aripi, și dând pintenii calului, înaintă până sub tabăra inamică. Soldații Turci se însuflețiră, și după perderi însemnate ajunseră în fine până între căruțele artileriei moldovene. Aci lupta fu desperată. Românii desfășurară o vitejie vrednică de a-i pune în rîndul celor mai mari eroi ai lumii! Un pumn de ómeni în față a o sută și cincîzeci de miî de dușmani, susținură o luptă încordată de dimineță până séră. Ei nu se retraseră de cât cu cea din urmă picătură de sânge, nefiind învinși de arme, ci copleșiți de mulțimea Turcilor. Pădurea era o mare adîncă de sânge, 30,000 Turci periră morți, afară de mulțimea de răniți. Stefan perdu numai 200 ómeni; el, în focul bătăliei, cădu de pe cal jos, dar din norocire nu păți nimic. Vedênd că totul e pierdut, fu silit să fugă printr'o ascunđetură a pădurii, urmat de 15 sau 20 călăreți aleși (1476).

1476

10. Acum Moldova este lăsată pradă ordiilor musulmane. Nu rămîne nepustiit nici un colț de țeră. Mohammed pornesce la Sucéva cu 200.000 Turci ca s'o coprinđă, și înconjóră și Hotinul; dar e silit a lăsa cu mari perderi amêndouă cetățile și a se retrage cât mai repede peste Dunăre, din cauza cîumei și fómetei, cari îi seceraū cumplit óstea.

Marele Stefan, pe care tótă lumea îl socotea de pierdut, își adună sfărămăturile oștii sale, strînge

păstorii de prin munți și argații de prin curțile boeresci, și cu dênșii pune în gónă cetele dușmane, sfărâmînd într'o singură bătăia un corp de 13,000 Turci. Apoi, ajutat de Stefan Batori și de Vlad Țepeș, cari venise din Transilvania cu 60,000 ómeni, urmăresce cea-l'altă óste unde era Sultanul; ajungêndu-o în minutul când voia să trecă Dunărea, o lovesce fără de veste așa de tare și o pune în gróză, că mulți Turci se înecă în valurile rîului, toți fug lăsând în mînile Românilor nu numai prădile ce adunase, dar și tóte carele, caii, cămilele, munițiunile și mașinele de rêsboi.

Locul unde s'a ținut bătălia lui Stefan cu Turcii, lângă *Pirîul Alb* sêu *Valea Albă*, se numi *Rêsboieni*, adică „locul luptei“ (jud. Némț). Stefan, îndată ce a curățit țera de Turci, a pus de a strâns trupurile celor morți în acea bătălie, că era așa de mulți în cât se nălbise poiana de ele, și le-a îngropat într'o mare movilă, lângă care, 19 ani mai pe urmă, a înălțat în pomenirea acelor suflete o biserică, care se află până astă-đi.

**D. Bătălia lui Stefan cu Polonii în codrul Cosminului.—
Stefan coprinde Pocuția.—Mórtea sa.**

11. Dar abia se potolise țera de Turci, cari luară Chilia și Cetatea-Albă, și alți dușmani se arătară mai rēi de cât Turcii. Aceștia erau Polonii. Regele Casimir murind (în 1492), îi urmase
 1492 *Ion Albert*. Acesta, în anul 1497, în fruntea unei
 1497 armate numeroșe, mai mult de 80,000, intră fără de veste în Moldova, sub cuvînt de a o apêra contra barbariei turcesci și a libera cetățile Chilia și Cetatea-Albă de jugul Otoman, pe când scopul adevêrat era să cucerescă întrega țeră până la Marea-Négră. El după ce înconjură cetatea Suceva și o bātu zadarnic trei sêptămâni, este silit

de timpul rece, de lipsă și fómete, de bóla ce-
 șecera armata, a cere pace. Stefan ȳ-o acordă cu
 condițiune: a se întórce tot pe unde venise. Ar-
 mata polonă, apucând ȳnsă calea spre codrul Cos-
 minului, ȳși află aci desevêșită peire (26 octom-
 vre 1497); copacii tăiați de Moldoveni, de abia 1497
 ținându-se la rădêcină, se nêruesc asupra-ȳ și o
 strivesc. Stefan-Vodă cu aȳ sêi lovesce pe Poloni
 din tóte părțile. Puțini mai scăpară cu viață. De
 atunci a rēmas la Poloni până astă-ȳi trista a-
 mintire: „In ȳilele Craiului Albert șlahta (nobi-
 limea) a perit“.

12. In vara a. 1503 Stefan-Vodă intră cu óste 1503
 ȳn Pocușia, o coprinse și o alipi la Moldova, de
 la care, ȳicea el, că fără cale o smulsese Poloni.
 Dar fu silit ȳn curȳnd s'o părăsescă (1504), pen-
 tru că o armată polonă fusese trimisă să prade
 Moldova, iar el suferea greú de bóla de podagră,
 care ȳ-a și pricinuit mórte.

ȳn 2 iulie 1504, ȳntr'o ȳi de Marți, ȳn césul 1504
 al 4-lea din ȳi, Stefan-Vodă părăsi cu mare jale
 priveliștea lumei aceștia, surpat prin rēsbóie, vȳr-
 stă și podagră, după o domnie gloriósă de 47 anȳ
 și 3 luni. El fu ȳnmormȳntat ȳn m-rea Putna,
 cea zidită de dēnsul. Fiind pe patul morții el chemă
 pe fiul sēu Bogdan, pe Mitropolit, archierei și
 toți boerii, și le dete ȳnvêțatură: *să nu pună rea-
 zám pe nici unul din nēmurile vecine, pentru că
 Ungurii și Tătarii sunt aprópe ȳnghitii de Turci,
 ȳera-Románescă e ȳchinată Sultanului, Polonia
 are regi schimbăcioși și nesiguri, iar Germania e
 sfășiată prin certuri din lăuntru. Ci este mai bine
 să ȳchinez ȳera celui mai puternic și mai ȳnțelept
 dintr'ênșii, Turcului; dar prin acéstă ȳchinare
 Moldova să nu'și jertfescă nimic din neatȳrnarea,
 drepturile și libertățile ei, ci ȳn schimbul unui tri-*

but să și le asigure pe toate. Dacă însă Turcul va cere alte condițiuni mai grele, atunci toți să ridice armele și să se jertfescă pentru libertatea și religiunea părinților lor, precum s'a jertfit și s'a luptat el 47 de ani. Și cu aceste cuvinte a și trecut în lăcașul cel vecinic.

În timp de aproape o jumătate secol Stefan luptă cu tot soiul de dușmani: pe regele Matiaș îl bătu înfricoșat, silindu-l să fugă peste munți cu 3 răni în spate pe targă în timp de iarnă; pe Regele Albert asemenea îl alungă; pe gróznicul cuceritor Mohammed II îl puse în uimire, sfărâmându-i două oști din cele mai puternice, una de 120,000, alta de 200,000 ostași, pe când el avea numai un pumn de ómeni. În Tătari băgase gróza, pe Români din Țera-Românescă îi făcuse să cunoscă în el, pe 'vrednicul și vitezul lor domn. Mărirea curagiului lui ridicase pe al oștenilor săi, cari se oțelise în lupte, crescuse în isbîndi și prin isbîndă.

Viteji mulți au avut Români, dar numai două au întrunit, pe lângă calități mari resboinice, agerimea politică și înțelepciunea; numai două au isbutit să învingă toate greutățile și să se susțină timp îndelungat, pe un tron tot d'a-una neaședat și nesigur. Aceștia sunt: Mircea cel Bătrîn în Țera-Românescă, și Stefan cel Mare în Moldova; amândouă sunt pârghiile, pe cari avea să se ridice o dată o Românie una și nedespărțită, sub un Rege înțelept și mărinimos; amândouă ómeni mari, înzestrați cu toate însușirile spiritului și caracterului, cari fac pe un singur om să conducă și să stăpânescă destinele unui întreg popor, în epocile cele mai critice ale istoriei sale.

Stefan a introdus îmbunătățiri în armată, în administrațiune, în Biserică. A înlesnit și sprijinit aședarea de sate cu populațiune română, rutenă și tătară; a înfrumusețat Vasluiul, Hârlăul și Huși cu palate și biserici domnesci. În Sucéva, Iași și Piatra a înălțat biserici; a zidit din temelie mănăstirile Putna și Voroneț (Bucovina), Chirpiana (Basarabia), Dobrovățul (jud. Vaslui), Răsboeni și Tazlăul (jud. Némțu), înzestrându-le cu moșii și odóre; a făcut biserica din satul Borzescii (jud. Bacău), locul născerei și copilăriei lui, „pentru sănătatea și pomenirea strămoșilor și părinților lui“; asemenea, biserica din satul

Răusenii (lângă Sucéva), pe locul unde fusese tăiat tatăl său de către Petru-Vodă; biserica cea mare din mănăstirea Progota (județul Sucéva), biserica cea mare din mănăstirea Némțu, biserica din satul Bădăuți, (Bucovina), cu hramul Sf. Procopie, în amintirea izbîndei asupra lui Tepe-luș-Vodă (1481); clopotnița cu biserica din întrul de la mănăstirea Bistrița; a rezidit mănăstirea Zograf din Sf. Munte, făcînd acolo și un turn pentru corăbii, precum și case, a renoit petrele mormîntale ale străbunilor săi din mănăstirile Rădăuți, Bistrița și Némțu; preste tot a făcut 44 de mănăstiri și biserici, și n'a lăsat mănăstire sau biserică din țeră și din Sfîntul Munte, să nu le facă daruri în bani moșii sau în odóre. Religiunea fiind pentru Români temelia, pe care se rezema existența națională, Stefan nu le-a despărțit una de alta, ci rezemat pe religiune, pe credința tare și nestrămutată în A-Tot-Puternicul, învingea prin Domnul și tot prin El era învins. De aceea tóte bisericile și mănăstirile sale sunt înălțate în urma izbîndilor căștigate asupra vrăjmașilor, ca semn de mulțumire către Dumneđeș.

Vitez fără sémán, drept, părinte al poporului, ocrotitor al Bisericeii, apărătorul creștinătăței, mórtea lui a fost plânsă de toți locuitorii țerei, „cât plîngea toți, ne spune un cronicar, ca după un părinte al lor, că cunoștea toți că s'aú scăpat de mult bine și apărare. Ce după mórtea lui, îi dicea *sfîntul Stefan Vodă*, pentru lucrurile sale cele vitejești, carele nimenea din domni, nici mai nainte, nici după aceea, nu l'aú ajuns“.

„Era acest Stefan Vodă om nu mare la stat, mánios; întreg la minte, nelenevos, și lucrul său scia să'l acopere; și unde nu cugetai, acolo îl aflai. La lucruri de rěsbóe meșter; unde era nevoie însuși se vărea, ca vėdėndu-l ai săi, să nu îndărăpteze (să nu dea înapoi). Și pentru aceea rar rěsboiú de nu biruia. Așijderea unde 'l biruia alții, nu perdea nădejde; că știindu-se căduť jos se rădica deasupra biruitorilor“.

Amintirea lui Stefan a rėmas adănc întipărită în inimile Románilor. Rėmășitele lui pămăntesci odihnesc în lăuntrul bisericeii din mănăstirea Putna.

7. Bogdan Vodă.

(1504—1517)

1. Bogdan, fiul lui Ștefan cel mare și al Mariei, fiica lui Radu cel frumos, semăna la fire cu tatăl său în privința lucrurilor vitejesci. El îndată ce stătu domn trimise solii săi la Alexandru, regele polon, ca să facă deplină pace, întorcându-i două târguri, ce le oprise Ștefan de la Poloni, și cerând în căsătorie pe Elisaftea, sora regelui. Dar atât muma, cât și fata, nu voiau pe Bogdan, fiind că era prea grozav la față (adică urât), se uita chiorș, și aușise de el, că ar fi om aspru, crud, și cu totul închinat bisericeii ortodoxe.

Regele, de tēmă ca prin această împrejurare să nu-și facă dintr'un amic un dușman, mulțami solilor pentru întorcerea târgurilor, iar cât pentru logodnă o amână pe altă dată. Se întâmplă însă că muma fetei muri îndată, și fiind-că Bogdan înțelesese că dēnsa îi stătuse mai mult în potrivă la căsătoria plānuită, trimise îndată altă solie, care primi acelașu răspuns. Atunci el, supărat fōrte, intră în Polonia cu oște puternică, înconjōră și arde mai multe cetăți, și apoi se întorče nevătāmat la scaunul său în Suceva; mulțime de țeranī și boeri robiți, îi împarte în țēră în condițiune de robi (1509). Din această cauză Poloni pustiesc țēra de sus a Moldovei și înconjōră Suceva, dar neputēnd-o lua, și isprāvind provisiunile de hrană, fură siliți a se retrage. Bogdan, cu o sēmă de oște strēnsă în grabă, se aruncă nebunesce asupra-le la trecătōrea Nistrului; și fiind că aceștia erau cu mult mai numeroși, romāni fură învinși; Bogdan fugi rānit. Acest rēsboiū sāngeros luā capăt prin încheierea unui tractat de pace vecinică între Moldova și Polonia

(1509) prin care Bogdan se lĂgă ĩntre altele a nu mai stĂrui ĩn cĂsĂtorie cu Elisaftha. 1509

2. Dar abĳa se potolise focul dinspre Polonia, Ńi un altul mai grĂznic venea dinspre Nistru asupra Moldoveĳ. TĂtarii Hanului Mengli Gherai (ĳn 1511) ĳn numĂr de 60,000, predarĂ țera de la OrheiĂ pĂnĂ la DorohoiĂ, Ńi pe Prut ĳn sus, Ńi rĂpirĂ 74.000 suflete. Bogdan ceru grabnic ajutorĂ de la Sigismund, regele polon, Ńi de la ducele Moscovieĳ; acestea pĂnĂ sĂ sosĂscĂ, TĂtarii se retraserĂ. 1512

Bogdan trimite din nou solĳ la Sigismund, arĂtĂnd primejdia ce amenințĂ țera, de Ăre-ce Mengli-Gherai voia sĂ coprindĂ Moldova. Sigismund ĳi trimise 4,000 ostaŃi aleŃi. Cu acĂstĂ trupĂ, cu oŃtile sale Ńi cu 1,300 Unguri, Bogdan eŃi ĳnaintea celor 40,000 de TĂtari cĂlĂri, cari se gĂteau a trece Nistrul (ĳn 1511), Ńi ĳi puse pe fugĂ, luĂndu-le mulțime de robĳ. 1511

3. Cu acĂstĂ isbĳindĂ Moldova nu era asiguratĂ de primejdie, nici TĂtarii nu erau astĳmpĂrațĳ. Bogdan fu silit sĂ facĂ pace cu dĂnșĳ; Ńi ĳn acelaŃ timp aducĂndu-Ńi aminte de sfatul ĳnțeleptului sĂu tatĂ, Ńi fiind ĳncredințat de nestatornicia Poloniei ĳn legĂturile sale, ĳnchinĂ țera Moldoveĳ (a. 1511) Sultanului Selim I, aprĂpe ĳn aceeaŃi condițĳuni, ca cele din tractatul lui Mircea cel BĂtrĂn cu PĂrta. 1511

Condițĳunile tractatului sunt: 1) PĂrta recunĂște Moldova de țerĂ liberĂ Ńi nesupusĂ; 2) Moldova va fi stĂpĂnitĂ Ńi cĳrmuitĂ dupĂ legile Ńi aședĂmintele ei, fĂrĂ nici un amestec al Porțĳi; 3) Domnĳi vor fi aleŃi de popor Ńi ĳntĂrițĳ de PĂrta, vor fi deplinĳ stĂpĂnitori preste supuŃii lor, Ńi vor avea armata lor; 4) ĳn vreme de rĂsboiĂ domnul va ajuta PĂrta cu oŃtile sale; 5) PĂrta se obligĂ a respecta religiunea creștinĂ Ńi a apĂra ĳntregimea teritoriului Moldoveĳ; 6) Turcĳi nu vor putea cumpĂra, nici stĂpĂni pĂmĳnturi ĳn Moldova, nici vor putea sĂ se așede ĳntr'ĳnsa sĂu sĂ aibĂ geamiĳ; ĳn fine 7) Moldova va da Porțĳi sub nume de peŃheŃ sĂu dar pe fie-care an 4000 galbenĳ turcesci, 20 Ńoimĳ Ńi 40 epe cu prĂsilĂ.

4. La 1513, tocmai când Bogdan s'erbătorea nunta sa cu Roxandra, Tătarii pustiiră iarăși Moldova; în anul următor el avu să lupte cu un Trifăilă, care se dicea fecior de domn, și care năvăli fără de veste cu oște din țera Ungurască, în timpul iernei, când oștenii se aflaū pe la casele lor. Cu puțini ce se putu aduna în grabă, Bogdan bătu pe Trifăilă la pod din jos de Vasluiū, îi nimici tótă oștea, îl prinse chiar pre el viu și-î tăiă capul.

1517 Bogdan muri la 20 Aprilie 1517, în tîrgul Huși, fiind în vîrstă numai de 37 ani, și se înmormîntă la m-rea Putna.

8. Stefan Vodă cel tînăr.

(1517—1527)

După mórtea lui Bogdan se alese domn fiul s'eu mai mare Stefan, numit *Stefăniță* saū *cel Tînăr*. Fiind numai de 11 ani la urcarea sa pe tron, grija domniei o ducea dascălul s'eu, *Luca Arbore*. Când ajunse la v'ërsta de 17 ani, *Stefăniță* luă în m'ână treburile domniei și începu a amenința pe Poloni cu Turcii. Bătr'ânul *Arbore* îl ținu de r'eu pentru ac'ësta; d'er *Stefăniță*, lu'ându-se dup'ă lingușitorii de pe l'engă d'ensul, îl omor'î pe el și pe doi fi' ai lui, fără măcar să'î judece. O asemenea faptă băgă gr'oză în toți boerii. Ei se ridicar'ă ca să r'ësbune mórtea celor nevinovați, dar fur'ă prinși și tăiați; cei mai mulți pribegir'ă în Polonia.

1527 *Stefăniță* muri în a. 1527 (ianuarie 14) la Hotin, otr'ăvit de soția sa.

9. Petru Vodă Rareș.

(1527—1538, 1541—1546).

1. Dup'ă mórtea lui *Stefăniță-Vodă*, boerii pribegi, în înțelegere cu cei din ț'eră, fur'ă la un g'ând

să dea tronul unui copil al lui Ștefan cel Mare anume Petru, poreclit *Rareș*, după numele mamei sale, Maria Rareș din Hirilău. Petru îndată ce se sui pe tron (1527) se apucă de războie. 1527

2. Ungaria, după bătălia nenorocită de la Mohaci (1526) și moartea regelui ei Ludovic II, devenise o țară tributară a Porții. Turcii puseră rege pe Ion Zapolia, domnul Transilvaniei. Germanii însă îl bătură și 'l alungară în Polonia. Armatele germane intrând în Transilvania, sileaș orașele să se închine împăratului Ferdinand. Petru voi să se folosescă de turburările din această țară, și făcu planul ea s'o cuprindă. Deci sub cuvânt că 'și apăra cele două cetăți, ce domnii Moldovei stăpâneaș peste munți, Ciceul și Cetatea de Baltă, năvăli (în a. 1528) cu oște mare, și după ce supuse Săcuimea, se întorse înapoi fără nici o pierdere. După aceea (a. 1529) intră a doua oară în Ardeal și bătut cu desăvârșire armata arhiducelui Austriei Ferdinand la *Feldióra* (din sus de Brașov), luând lagărul și toate tunurile inamicului. În al treilea rând (octomvrie 1529), înconjură Brașovul în timp de trei săptămâni, sili cu foc și sabie Bistrița să se supună, și coprinse Rodna cu bogatele seșe mine de argint. În cele din urmă, de tēmă să nu vină încurcături mai mari, el se întorse în țară încărcat de prăzi și de un mare număr de vite. 1528 1529

3. Intre Polonia și Moldova era tot-d'auna certă pentru pământul dintre Dnistru și Prut, cunoscut sub numele de Pocuția, pe care domniș românii o reclamaș ca o bucată ruptă din țera Moldovei. Petru Vodă, cu scop de a hotări această certă cu sabia, ocupă Pocuția (în a. 1531). Regele polon trimise o armată, ca să gonescă oștile lui Petru lăsate prin orașele din Pocuția pentru apărare. În 12 locuri 1531

se încăerară Polonii cu Moldovenii, pînă ce aceștia, vedîndu-se strîmtorați, cerură ajutóre. Petru alergă cu 22,000 oșteni și cu artilerie minunată spre castelul *Obertin*, unde tăbărîse armata polonă. El fiind încredințat că Polonii aș să fugă, și voind ca să nu'î scape din mână nici unul, își împrăștie óstea în cete în prejurul taberei, și porunci să dea asaltul. Cinci óre d'arîndul ținu lupta în bubuitul grózniceii artileriei moldovene; întăririle inimicilor sunt deja spulberate, însă cînd isbânda era în mîna Moldovenilor, ei sunt apucați la mijloc din trei părți și espuși la focul artileriei polone. Petru-Vodă, care se bătuse ca un adevărat eroú și sdrobise aprópe cu totul cel d'ântéiú corp al călăriméi polone, fu rănit și scăpă cu puțini viteji ai săi. 4,000 de Moldoveni acopereaú cîmpul de luptă; 40 boeri și căpitaní se prinseră și fură aduși la regele Sigismund împreună cu vr'o 48 tunuri austriace, ce Petru dobîndise de la Germani în bătălia de la *Feldióra*.

4. După aceea Polonii prădară în trei rînduri Moldova, fură însă respinși cu însemnate perderi. Apoi Moldovenii, potcovindu'și caii, căci era iarnă gólă și ghiețósă, intrară în Podolia după pradă; la apa Siretului deteră preste Poloni, pe cari îi bătură, omorînd mai mult de 2,000, deosebit de robi, de răniți și de cei înecați în Siret.

A. Expedițiunea Sultannuí Soliman în Moldova.

1538 .

5. Dar atîtea fapte îndrăznețe ale vítézului Petru Rareș, plîngerile neprecurmate ale regeluí polon contra lui la Pórtă, trebuiaú să pornéscă asupra-í o gróznică furtună. El nu mai voia să plătéscă Turcilor peșcheșul, dicînd că și-a rescum-

părat neatârarea prin arme; omorî pe Ludovic Gritti, ce fusese trimis de Sultan să potolască pe Ardelenii rescuțați, și în fine făcu legături tănuite cu împăratul Germaniei și ducele Moscoviei în potriva Turcilor. Sultanul Soliman, de care tremura Europa întregă, hotărî decî să'l pedepsească, și în fruntea unei armate de 150,000 ómenî trecu Dunărea (iulie 1538) pe la Brăila, 1538 și se îndreptă repede spre Iași. Aci veniră și Tătarii; Muntenii, din porunca Sultanului, intrase dintr'o parte; Poloniî, din cea-altă parte, înconjuraū Hotinul saū staū grămădiți la hotare, gata să năvălescă. Petru se găsea în împrejurări cu mult mai grele de cît tatăl seū Stefan, cînd venise asupra-i Sultanul Mohammed; pentru că Stefan avea sprijinul boerilor, pe cînd Petru se vedea acum părăsit și de boeri și de țeranî. De aceea el fugi în Transilvania, Sultanul coprinse Sucéva, iar domnia o dete lui Stefan, poreclit *Lăcustă*, care copilărise la Curtea Otomană. Stefan se îndatoră, ca la fie-care douî anî să aducă în persónă la Constantinopole haraciul, să rezidescă cetatea Chilia, care se dărîmase, și să întărescă Cetatea-Albă. După ce alipi la aceste doně cetăți întreg pămîntul dintre Nistru, Prut și Marea-Négră (Basarabia), și'l făcu sangiac turcesc, Soliman se întórse cu începutul iernei la Adrianopole.

B. A doua domnie a lui Petru Rareș.

(1540—1546)

6. Stefan Vodă, poreclit *Lăcustă*, pentru că sub dînsul venise lăcustele în țeră, în timpul scurtei séle domnii de douî anî (1538—1540), puse multe și grele dăjdiî pe locuitorî și se arătă mare vîrsător de sînge. Din acéstă causă o sémă de boeri

s'au învoit și l'au omorât în patul său, într'un foisor la Suceva, noaptea pe când dormea.

De aci urmară mari turburări, pentru că poporul de jos dorea să le vină 'domn Petru Rareș, care scăpase din Cetatea Ciceul, unde stătuse închis un an și jumătate, și acum se afla în Constantinopole; iar boierii voiau pe oricine, afară de Petru, pe care 'l urau cumplit. Ei aleseră pe un tânăr de nēm domnesc anume *Cornea*, și 'l aședară în scaun sub numele de *Alexandru-Vodă*. Acesta nu domni însă de cât două luni și câte-va zile, căci Sultanul dete domnia lui Petru-Vodă. Petru prinse pe Alexandru și 'i tăia capul la Galați, iar el se duse la Suceva în bucuria tuturilor; pedepsi cu mörte pe boerii rësvrătitori, cari omorise pe Lăcustă, și restatornici liniscea și traiul pacinic al bieților locuitori.

7. Dar nu trecu mult și turburările din Ardeal îl siliră să se apuce iarăși de întreprinderi rësboinice. In Transilvania Mailat, revoltându-se asupra Turcilor, se uni cu Ferdinand împăratul Germaniei, avënd speranță de a se face domn. Sultanul, ca să 'l pedepsescă, însărcină pe Petru-Vodă și pe Radu, domnul Țării-Românesci, să vină cu armele asupra-î, mai trimitând și pe Balibeg, pașa Nicopolei, cu óstea turcescă. Domni români, după ce prădară Secuimea și țera Birsei, tăbărîră la Făgăraș pe malul Oltului, unde veni și armata turcescă. Mailat fu chemat de Petru la dënsul; el nu voi să vină, până ce nu i se va da ostatici din boerii cei mai însemnați. Petru trimise 4 români și 2 turci, toți soldați de rînd îmbrăcați în uniformă de general. Mailat, asigurat în chipul acesta, se duse în lagărul român. Petru îl primi în cortul său și-î duse: „Căine, acum ești robul împăratului“; după ce 'l puse în

obeđi, îl dete lui Balibeg, ca să'l trimiță la Constantinopole.

Petru ceru apoi de la Ardeleni să-i dea înderăt cetățile: Ciceul, Cetatea de Baltă și Bistrița, ce i se luase de Zapolia, căci alt-fel va fi silit să le coprinđă cu armele. Necăpētând nici o înde-stulare, intră din nou în Transilvania (căt-re fi-nitul anului 1542). Secuii alergară sub stégurile 1642 séle și i se închinară; el prădă țera Bîrsei, se îndreptă spre Bistrița, și nu se întorse înapoi până ce nu luă cele trei cetăți pomenite mai sus. Intre acestea el móre bētrân de ȕile și de bólă grea, la a. 1546 (12 septemvre), și se în- 1546 morminteză în mănăstirea Probota.

El a zidit biserici de pétră în Hîrlău și în Baia, m-rea *Cetatea Nēmfului* (1530), m-rea Rîșca și biserica din m-rea 1630 Probota (jud. Suceva 1530); a început clădirea bisericii Episcopale din Roman (1542), care s'a finit de fiul său 1642 Ilie (1550), a terminat m-rele Dobrovēțul și Chipriana, 1650 începute de tatăl său Stefan, și alte zidiri a făcut la Mitropolia Sucevei, la Moldovița, Bistrița, înzestrând lăcașurile sfinte cu odóre, sate și venituri.

Petru Rareș este cel mai însemnat domn al Moldovei din secolul al XVI. Prin întinderea și înălțimea planurilor séle, prin curagiul și stăruința cu care le îndeplinesce, prin rēbdarea de fer cu care înfruntă leviturile sôrtei, și prin iscusința politiceii séle îndoioșe, el ajunge, decă nu chiar întrece, pe marele Stefan. „Mare ostaș, ȕice despre dēnsul un istoric al timpului, dér fire rēsvrătitoare, om vestit prin cruđime și prin vicleșug, rădicând sabia pe când nici te aștepti și desfătându-se în amestecături“. El izbuti, prin puterea brațului său și prin politica sa dibace, să facă de o dată pe Turci, pe Poloni, pe Unguri și pe Germani să se témă de dēnsul; pe Turci îi uimi prin curagiul său cel mare; pe Poloni, Unguri și Germani, prin izbînđi strălucite cu arme; pe Unguri îi băgase în atăta gróză, încat chiar atunci, când el era în mânilor lor, gonit din țeră, ei nu îndrăzneau să se atingă nici cât de un fir de păr de dēnsul său de familia lui. De ȕece ori intră cu foc și sabiă în Ardeal, și puse Secuimea cu orașele și țirgurile

eî sub stăpânirea sea. În scurt, în timp de 16 ani putu, nu numai să apere țera sa în întregimea drepturilor și teritoriului eî, dar chiar să-i lățescă hotarele despre Ardeal și Polonia, într'un timp când gróznicul Soliman ajunsese cu armele-î învingătoare naintea Vienei, Ungaria o făcuse pașalic, Europa tótă o îngrozise cu sabia lui năprasnică

10. Istoria Moldovei de la moartea lui Petru Rareș până la Aron-Vodă.

1546—1591)

1. Istoria Moldovei de la mórtea lui Petru Rareș până la Aron Vodă este plină de sfișierî în lăuntru, de crușimî ale domnilor asupra boerilor, de răsturnări făcute de aceștia cu ajutóre streine și pentru streinî. Unsprezece domni împart réstimpul scurt de 40 de ani, din cari uniî vin de 2, chiar de 4 ori la tron. Din cei doi fii ai lui Rareș, unul *Iliăș* după scurtă domnie (1546—1551) se turcesce la Constantinopole; cel-alt *Stefan* (1551—1552) e omorît de boeri din cauza crușimeloz sale; *Joldea*, ales de o partidă boerescă, domnesce numai trei țile, căci Alexandru Lăpușnénu îl prinde și 'l trimete la călugărie cu nasul tăiat. Pe Alexandru (1552—1561) îl réstórnă un grec *Iacob Eraclide* (1561—1563); acesta e omorît de *Stefan Tomșa*; Tomșa e fugărit de Alexandru și tăiat de Poloni la Lemberg (1564); Alexandru *a doua óră* *domn* (1564—1568) omórá și ciuntesce lumea; numai la un ospet ucise 47 de boeri. Pentru a face pe placul Turcilor, arétându-se mai turc de cât dênșii, dărimă tóte cetățile întărite, afară de Hotin, și mută capitala țerii de la Sucéva la Iași. În chipul acesta Pórta se asigură mai bine de credința domnilor și ridică țerii puțința de a se apéra singură contra năvălirilor streine. După mórtea lui Alexandru urméză fiul sêu *Bogdan* (1568—1572), care se ține numai de glume și petreceri. Un armen, *Ion cel cumplit*, ocupă tronul (1572—1574) și se arétă mai crud de cât Alexandru, căci îngropă de vii pe boeri, episcopi și călugări. Pórta îl mazilescé și dá domnia lui Petru Schiopol din Țera-Românescă. Ion Vodă bate pe Petru la satul *Jiliște* (jud. Râmnicu-Sărat), coprinde Bucuresci, arde Brăila, Tighinea și Cetatea-Albă; însă la *Cahul* este cumplit bătut de Turci (1573), 20,000

de Moldoveni rămân morți pe câmpul de luptă ; Ion, prins prin trădare și legat de còdele a două cămile, este făcut bucați, (1574). *Petru Schiopol* (1574—1591), urcă și scoborâ treptele domniei Moldovei în patru rînduri, fiind, când răsturnat de *Ion Potcova* (1577), când de fratele acestuia *Alexandru Șerbega* (1578), când de *Iancu Sasu*, (1579—1582), cel care a scos un bir ne mai pomenit pênă aci, *văcăritul*, și a eșit din țeră cu 40 care încărcate cu bani și 60 pline cu alte averi. Dér și Petru, trebuind să urce tributul țerii la 100,000 galbeni pe an, se lăsă de bună voe de domnie și se retrase cu tóte averile în Austria, unde și muri. După fuga lui Petru Șchiopol, Pórta sta în cumpănă de a preface saũ nu țera în pašalic. Scaunul Moldovei însă era pré căutat, pentru ca Sultanul să se lipsescă de niște venituri sigure. Mihnea-Vodă oferea 30,000 galbeni, un altul 500,000 taleri ; un evreu Manole 600,000 galbeni ; în fine *Aron*, făgăduind mai bine de un milion galbeni, din care jumătate îl ridicase cu împrumut de la turci, ovei și greci din Constantinople, izbuti să capete domnia.

2. Ast-fel, țera lui Stefan cel mare ajunsese acum la mezat ; domniî amânduror principatelor se socoteau „robii împăratului turcesc“. Averile lor se moșteneau de Sultan, cum în societățile unde robia era consacrată, stăpânul avea dreptul asupra întregii agoniseli a robului său. Nu se mai scia ce bir aũ să plătescă țerile, el creștea în fie-care di ; și mai despuitor de cât birul erau peșcheșurile, contribuțiunile sub diferite numiri și chipuri, cai, provisiuni de hrană, facere de cetăți etc. Domniî nu erau ai țerii, ci nisce mercenari, puși ca să strîngă dășdii ; mercenari, cari se răstórnă unii pe alții, pentru a îndestula mai bine lăcomia de bani a Turcului, care cere câte 200,000 galbeni de fie-ce schimbare de scaun.

Datoriile lăsate de un domn, sunt luate asupra-și de urmașul său ; ale acestuia, de cel care-î urmază, grămădindu-se ast-fel milióne de galbeni, cari se storc din spațele bietului popor. Domniî nu se mai slujesc cu óste din țeră, ci cu lefegii streini : turci, albanesi, unguri, casaci și poloni ; creditorii domnilor vin cu ianiceri, și aceștia se fac strângătoriî birurilor săracului și văduvei, ei sunt stăpâni prin orașe și prin sate. Țaraniî părăsesc principatele, căutându-și hrana prin țerile vecine ; boerii, unii pribegesc, alții se fac tovarăși cu hrăpitoriî bei, și rân-

duesc cete la codru, ca să jefuască pe neguțătorii streini.

Dacă însă la Pórtă se luptă cu bani cei ce vor să capete domnia, în țeră se luptă cu armele în mână trupe moldovene cu trupe polonesci séu căzăcesci, pentru cine să le fie domn. Sunt domni cari staū numai o lună, o săptămână, chiar trei zile; cei răsturnați alérgă la Turci și la Tătari; cei urcați pe tron cu ajutorul strein, plătesc cu capetele lăcomia lor de stăpânire. Din cauza atâtor sfișieri lăuntrice, a prădărilor cu foc și sabie de către Tătari, Turci, Cazaci și Poloni, a ciumei și a fómetei, Moldova ajunsese aprópe pustiă; miseria era în așa culme, că în 1576, când regele polon Stefan Batori călătorește prin Moldova, Petru Schiopol nu-î póte trimite de cât o pâne de secară, pe care trebui s'o plătescă fórté scump. Același rege scria Vizirului, două ani mai în urmă, că a ajuns niște tâlhari să alunge și să facă domni în Moldova după plac; că mai nainte acéstă țeră, nu de două sute séu patru sute de dușmani năvălitori, dér nici de rěsbóe mari nu se spăimânta, pe când acum ea fuge de umbra ei proprie, și așteptă de la Poloni ca s'o păzescă, de la călăi să-î dea lovitura de grațiă

Écă unde ajunsese Moldova și Tera-Românescă la încheierea vécului al XVI, după 250 ani de luptă. Écă în ce stare ticăită fură aduși Români din cauza neînțelegerilor dintre dênșii, a unei ambițiuni nesocotite și órbe a câtor-va, a nepăsării tutulor pentru primejdia, în care se afla îngenuchiată țera!

Dar, în sufletul némului român era destulă putere încă, destulă virtute și voinicie, pentru ca să străbată cu isbândă și prin acéstă vreme cumplită și amară, ba încă prin altele și mai rele, — patimile trecutului avénd să-î servescă de lecțiune și de înțelepție, pentru ca în ziua, când se va ridica o Românie liberă și neatârnată, să scie bine dênsul cu câte jertfe se păstrează o naționalitate, cu câtă privighere de aprópe, măsură și înțelepciune trebuie să-și conducă pașii săi, și cu ce mare sfințenie, iubire și entusiasm cată să țină morțiș la **Religiunea**, la **Patria** și la **Regele séu**!

PARTEA III.

ISTORIA NOUĂ

*De la Mihaiū Vodă Vitézul și Aron Vodă pênê la Grigorie Ghica
și Ión Sturza.*

I.

Istoria Țării-Românesci de la Mihaiū Vodă Vitézul
pênê la Grigorie Ghica.

(1593--1822).

1. Mihaiū Vodă Vitézul.

A. Mihaiū înainte de a se face domn.

(1557—1593 .

1. Mihaiū, fiul lui Pătrașcu Vodă cel Bun și al dómnei Tudora, s'a născut în Țirgoviște la anul 1557. Rămânând fără de tată încă din prun-¹⁵⁵⁷cie, el avu să lupte cu multe greutateți în copilăria și tinerețea lui. Suferințele însă mai mult l'aū întărit și l'aū pregătit pentru faptele mari, ce avea să sêvêrșescă. La 1583, tînêr numai de¹⁵⁸³ 25 ani, el se însură cu Stanca, nepôta banului Craiovei Dobromir Crețulescu. Acéstă căsătorie îl ajută mult, pentru că un unchiū de pe mumă al Stanchiū, Iane Cantacozino, era bogat și cu mare trecere în țeră și la Constantinopole. Iane ajungênd ban al Craiovei, după mórtea lui Dobromir, incredința bănia județului Mehedinți nepotului sêū Mihaiū, care sciu în scurt timp să

atragă asupra-și iubirea locuitorilor și chiar pe a domnului său. Mihnea Vodă îl numi printre sfetnicii săi de frunte, mare agă și stolnic, cap adică peste toate trupele ostășesci din țară; iar la 1590, chiar ban al Craiovei, în locul lui Iane, care fu trimis capuchehaia al țerii la Pórta Otomană.

2. Curând însă renumele mare, ce Mihaiu câștigase prin faptele sale cunoscute și trâmbițate în toate părțile țerii, deșteptă negre băneli în sufletul lui Alexandru Bogdan, domnul de atunci (1592). El trimise armășei de la pușcărie, să-l prindă și să-l aducă în Bucuresci, său să-l ucigă prin taină. Mihaiu, descoperind cursa și nesimțindu-se sigur în Craiova, plecă în ascuns spre Constantinopole la unchiul său Iane. Prins în cale și adus la Bucuresci de ómenii lui Alexandru, fu aruncat în pușcărie, chinuit și osândit la mórte. Infățșarea lui cea mărță, căutătura-i sêlbatică și îngrozitoare în minutul când era să fie omorît, băgară în fior de mórte pe călău, care, trîntind satírul la pămênt, fuge prin mulțime și se face nevêdut. Poporul și boeri, vedênd în acêsta un semn dumneđesc, cer și câștigă iertarea pentru osîndit. Mihaiu se duce la Constantinopole, unde, cu ajutorul unchiului său, căpătă chiar din mâna Sultanului Amurat III stégul și sabia, semnele domniei; iar către sfîrșitul anului 1593 intră în Țera-Românescă, în bucuria mare a tuturor locuitorilor, cari îl așteptău ca pe mântuitorul și rês bunătorul lor.

B. Mihaiu scapă țera de jugul turcesc.

(1594).

3. Mihaiu Vodă, urcându-se pe tron, găsi țera într'o stare vrednică de plîns: lipsită de locuitori,

sleită și împovărată de datorii, tractată de Turci mai rău de cât un pašalík. Orașele de pe Dunăre erau toate în stăpînirea turcescă, și din ele cete armate năvăleau mereu jăfuind și omorînd fără té-mă. De și legăturile cu Pórta opreau petrecerea Turcilor în țéră, ei începuse acum a se statornici într'ensa, a'și face chiar și meceturi; uniî țineaū în arendă dăjdiile județelor, alții ținéū drumurile, ca tîlharii de codru, alții pîngăréū pêně și sfintele lăcașuri. Nimic nu mai rămăsese sfînt în țéră pentru acești păgîni, nimic nu mai era sigur în casa Romînului. Ba Sultanul începuse acum, ca pe vremea lui Vlad Țepeș, să ia și dijmă din ómenî, tot al đecelea fecior din fie-care sat, tîrg și oraș, și să-i ducă la Constantinopole, spre a-i turci și a-i pregăti de ianiceri.

4. Mihaiū nu era omul care să despere de sórta nației sale, și sciind ce póte ea când apără o causă sfîntă, hotărî să ridice sabia asupra Turcilor, și să n'o bage în técă, pînă ce nu 'i va goni din Europa. Pentru aceea el făcu legături cu Rudolf II, împératul Germaniei, cu Papa de la Roma, capul creștinătății din Apus, cu Sigismund Batori, principele Transilvaniei și cu Aron, domnul Moldovei, și în ziua de 13 Noemvrie 1594 ridică sté-
gul independenției. Toți Turcii din Bucuresci sunt
uciși în acea đi, iar într'o sêptămână nu mai rē-
mâne picior de păgîn în țéră. Apoi în fruntea oș-
tilor séle (la 15 Noemvrie) arde Giurgiu și Ora-
șul de Floci, care fu dărâmat la pămênt; și la 1
Ianuarie 1595 pornesce pe Dunărea înghețată
spre Hârșova, oraș pe atunci bogat și bine în-
tărit cu ziduri; 7.000 Turci eșindu-i înainte, se
încinse pe ghiață o bătălie sîngerósă, care se sfârși
cu nimicirea Turcilor. Româniî învingători arseră
orașul, și încărcați de prăđi se întórseră înapoi

Aceiași sórtă avu și Silistra, pe care Mihaiū, după o înconjurare de mai multe dile, o luă; prădile găsite de oștenii Români într'ênsa fură așa de multe, în cât, dice un scriitor de pe atunci, că „ei își dobândiră veștminte pentru tótă vieța“.

5. Sultanul Amurat, înmărmurit de aceste isbândi repedi ale Românilor, porunci lui Ahmet pașa să trecă cu 16,000 Turci Dunărea pe la Ruscîuc, și să pună în domnie pe Bogdan, fiul lui Iancu Sasul. In acelaș timp 30,000 Tătari cu hanul lor Gherei aveaū să intre în țeră pe la Vidin și să apuce pe Mihaiū pe la spate. Vitezul domn, aflând despre ce i-se pregătesce, trimite pre frații Buzesci cu o sémă de oști, ca să observe mișcările Tătarilor; iar el aștepta în tabăra sa la sat la *Hulubesci* (jud. Vlașca), să vadă ce fac Turcii. Buzescii bat pe Tătari la *Putineiu* și *Stănesci*, unde însuși nepotul Hanului pîere în luptă. Mai mult de 7,000 creștini scapă cu acéstă ocașie din robie. Intre acestea Mihaiū luând scire, că oștile lui Ahmet Pașa și Gherei s'au împreunat la *Șerpătesci*, pornesce asupra-le; avangarda română, comandată de Banul Manta, dând peste a vrășmașului, o isbesce cu semeție și o ia în gónă până la Șerpătesci. Aci gróza morții apucă pe toți Turcii și Tătarii: în întunerecul noptii ei cred, că ghiaurul Mihaiū însuși este printre dênșii cu sabia-i náprasnică; Tătarii fug într'o parte, apucând calea pustiilor lor de la Marea-Négră; Turcii, în altă parte, fiind goniți și tăiați de Manta, până ce'i trece Dunărea la Ruscîuc. Dar Mihaiū nici aci nu le dă pace, căci a treia di, 25 Ianuarie, cu 10,000 ostași vine pe ghiața, și până să n'apuce Turcii să iasă din cetate, se și aruncă mai repede ca gândul, cu frunte și inimă de leū, asupra-le și i bate înfricoșat; 8.000 cad morți,

restul până la 25,000 sunt în fugă uciși sau prinși. Insuși Ahmet e omorât de o lancie. Numai domnișorul Bogdan rămâne cu 4 Turci, ca să ducă Sultanului știrea despre isprăvile séle și ale pașii.

6. Puțin după aceea Mihaiū, ca să se foloséscă de isbândile câștigate, și pêne ce Dunărea încă era înghețată. împarte oștile sale în mai multe corpuri; coprinde, pustiesce și dărâamnă orașele și târgurile de pe amândouă malurile Dunărei pêne la Marea Négră, și apoi cu iuțime neauđită cutreieră mai tótă Bulgaria, ducând foc și sabie pêne dincolo de Adrianopole.

Ast-fel Mihaiū cu oștile séle, ajutat încă de trupe transilvane și moldovene, se luptă patru luni d'a rândul în asprimea iernei, repurtă 10 victorii însemnate, coprinse 25 orașe mari și puternice, predă miī de sate și ajunse victorios pենă la porțile Constantinopolelui, făcend o întrégă împărăție să tremure la numele unui singur om!

C. Expedițiunea lui Sinan pașa contra lui Mihaiū.

(August pենă la Decembrie 1595).

a) Bătălia de la Vadul Călugărenilor.

7. Intre acestea Sultanul Murat III muri (1595) și-ī urmă fiul său Mohammet III. El îndată trimise asupra lui Mihaiū pe cel mai vestit din generaliī turci, pe marele vizir Sinan pașa. Acesta, în fruntea unei armate de 180,000 ómeni, porni spre Rusciuc. Față de acéstă putere mare, Mihaiū se găsea singur, pentru că Sigismund Batori își petrecea tocmai nunta, iar domnul Moldovei Aron, fusese, din îndemnul lui Sigismund, răsturnat de pe tron și omorât prin venin. Vitézul domn, după ce își porni familia cu tot avutul la Sibiū în Ardél,

strânse în grabă 8,000 de ostași și se duse la Giurgiu, ca să împedice clădirea podului, ce Turcii începuse de mai multe luni de zile. Dér după o săptămână de împotrivire eroică, el fu silit a se retrage, căci o cétă de Turci trecuse Dunărea mai sus de Giurgiu și voia să'l apuce pe la spate. El tăbări cu oștile sale într'o strîmtóre numită *Vadul Călugărenilor* (la jumătate drumul dintre București și Giurgiu), iar Sinan pașa sfîrșind podul, se revărsă ca un potop pe țermul românesc.

8. Posițiunea alésă de Mihaï, ca să dea lupta cu Turcii, era dintre cele mai potrivite pentru casul, când o armată mică are a se împotrivi alteia cu mult mai numărósă. Este o vale îngustă avënd o lărgime numai cât o jumătate de cés, acoperită de pădure și crîng, și străbătută de riulețul Néjlov și de alte pîrae, cari adesea-orî o înecă și o prefac în mocirlă. In această strîmtóre sunt locuri, unde abia decă se póte așeđa în front 12 ómenî. Sinan avënd pe aci să trecă, nu era chip să'și desfășóre tótă puterea oștirea sale, ast-fel că Româniî, cari mai crescuse cu 8,000 ostași, se puteau cât-va lupta cu brațe de
 1595 o potrivă. Într'o ți de Mercuri, 13 August 1595, amëndouë armatele protivnice se găseu față în față. Sinan se minuna de îndrăznéla Româniilor și era sigur mai din-ainte de victorie. Româniî, ardënd de dorința de a începe cât mai iute lupta, chemară de trei orî sfînt numele lui Isus și se aruncară cu furie asupra păgânilor; lupta ține mai multe césuri, fără a se cunosce unde e izbânda; Româniî perd la început 12 tunuri și sunt siliți a da îndărăt; retragerea o fac însă în deplină regulă. Intre acestea voinicul Kiraly, generalul lui Mihaiü, ia înapoi douë tunuri și le așeđa la o bună posițiune. Mihaiü, vedënd că Sinan se gă-

tesce a trece podul de pe Néjlov spre a lovi pe aî noştri în frunte, se pune cu o cétă de 300 pedestraşi Ardeleni la capul podului; pe căpitanul Cocea cu 200 Unguri şi tot atâtea Cazaci îl trimite ca să lovască pe Turci pe la spate, pe când Kiraly cu cele două tunuri avea să apere podul.

9. „Acum, ne spune un scriitor din acel timp, era minutul când se cerea neapărat o mişcare eroică, o faptă măreţă care să cutremure inimile păgânilor şi să înalţe pe ale creştinilor. Atunci mărinimosul domn, cerând ajutor Mântuitorului, apucă în mână o secură ostăşescă, se aruncă singur în şirul duşman, lovesce în pept pe unul din căpitani Turci, tăia în bucăţi pe altul, şi după o luptă de erou se întorce la aî săi neatins“. Români, la aceste minuni de vitejie ale domnului lor, se însufleţesc şi reîncep lupta cu mai mare tărie şi îndrăsnelă. Dér Sinan a ajuns deja şi a trecut podul; de o dată însă Mihaiū îl opresce în faţă; Cocea îl isbesce în spate, Kiraly cu tunurile îl fulgeră în costă şi-i răresce rëndurile înfricoşat. Incercă bėtrınul vizir să'si pună din nou oştile în rënduială, dar în deşert; isbānda de acum înainte este a Romānilor. Eroul Mihaiū făcēnd o nouă isbire, cetele turcescī încep să fugă către baltă, prāvālindu-se uniī preste alţiī: artilerie, cavalerie, pedestrime, ca să trecă mai iute podul; trei paşi, un vizir, un beī, 20 sangiaci cu turci mulţime, se nomolesc în mocirlă şi sunt ucişi pēnă la unul. Sinan chiar, în amēţela fugei tīrit de aī săi, e călcat în piciorēle cailor; se ridică, dar ajungēnd pe pod e lovit în frunte de o sulitā şi cade cu cal cu tot în baltă, perđēndu-şi chiulaful şi feregeaua, cum şi singuriī douī dinţi, ce mai avea în gură; calul se ucide sub dēnsul; el însuşi ar fi

perit d'o mórte sigură, pe când înota în noroiu, decă creștinii l'ar fi cunoscut, și decă un spahiū turc nu l'ar fi pus pe alt cal, séu (după cum spun alții) nu l'ar fi dus pe umeri în tabără. Dér vestea morții séle se respîndesce de la un capăt la altul. Acuma să fi vėđut învălmășela ordiilor turcescī, ianiceri pedestrii și călări, spahii, tótă cavaleria, făcuți în bucăți și fugăriți, acum pe Români înflăcărați de isbîndă, cum, recăștigând cele 11 tunuri, varsă foc nimicnitor și mână cetele vrăjmașe, ca pe niște turme de vite pênă în tabăra lor! Acum pe Mihaiū, ca un Arhanghel, cum alérgă într'o parte și alta prin tabăra turcescă, căutând când pe Sinan, când pe pași și agale, când zărind de departe pe Hasan-Pașa că fuge, vrea să'l ajungă cu paloșul și-i strigă: să stea pe loc decă e vitéz, și să poftescă să se mėsóre cu dînsul! Hasan însă se ascunde de rușine într'un crâng de mărăcinī, și de abia a doua ȃi se tîrascé la aī sēi. Bătălia ținuse de diminéță și pênă nóptea; trupele lui Mihaiū se luptase tótă ȃiua mai fără minut de odihnă; ele se retrag cu strălucită isbîndă și cu prăđi bogate: tunuri, cai, cămile, stéguri mulțime; pênă chiar și stégul cel verde al lui Mohammet, despre care Turcii cred că nimeni nu'l póte atinge, căđuse în mânilé Românilor. Trei miī Turci zăceaū morți pe câmpul de luptă; din creștinī abia picară câte-va sute, dar apele Néjlovului se roșise de sânge.

b) Mihaiū Vodă gonesce pe Sinan Pașa peste Dunăre.

10. Nóptea Mihaiū ținu sfat cu căpitaniī sēi, dacă lupta trebuie urmată pe a doua ȃi, și se hotărî, că e mai bine a se trage la munți și a aștepta acolo pênă să vină Sigismund Batori cu

oștile în ajutor. Decî Mihaiu porni la Tîrgoviște, de aci la *Cetatea lui Negru-Vodă* în munți pe malul Dîmboviței, și în fine se duse la un loc bun de retragere mai în adîncul munților, la *Stoieniștii*, pe apa Dîmboviței. Mai toți locuitorii țerii fugiră în munți seú prin păduri dinaintea săbiei păgâne. Sinan intră în Bucuresci, pe care 'l găsi deșert; puse să se sfărâme crucile și icónele sfintelor biserici, și pe turnurile lor să se înalțe semi-luna; prefăcu biserica Sf. Gheorghe, ce servea de Mitropolie, în geamie, înconjură orașul cu o întăritură de lemn, iar Mănăstirea Radu-Vodă, cu bastióne și fortificații. Apoi de la Bucuresci merse la Tîrgoviște, pe care de asemenea o întări cu un zid de petre și doué șanțuri fórte adânci; dar el nu îndrăzni să înainteze mai departe, nici măcar să aștepte acolo pe Mihaiu; ci lăsând în cetate o garnizonă de 4,000 soldați, o întinse repede spre Bucuresci (16 Octomvrie). Inșă focmai în aceiași di Mihaiu împreună cu Sigismund Batori și cu Stefan Rězvan, Domnul Moldovei, cari venise în țeră pe la Rucăr, se găteaú să lovescă, cu 60,000 soldați și 75 tunuri, tabăra turcescă. Mare le fu decî mirarea, când aflară că Marele Vizir a rupt-o d'a fuga; după trei zile de bombardare ei luară cetățuia Tîrgoviștei; apoi Mihaiu cu óste alésă apucă drumul cel mai drept spre Giurgiu, ca să taie Turcilor trecerea Dunărei. Sinan înțelegend de acésta, se umplu de gróză și părăsi îndată Bucuresci, după ce-i dede foc de arse cu tóte cele 22 biserici ale séle. Retragerea armiei musulmane semena inșă mai mult a fugă prăpăstioasă : în timp de 14 césuri Sinan nu se opri măcar o singură dată, și nu resuflă de cât după ce se vedu scăpat de *Vadul Calugărenilor*; pêně la Giurgiu drumul era presărat

de arme, cămile, bagage și răniți; dér cel puțin Vizirul cu o parte din oștile séle putuse scăpa nevățamat preste Dunăre, înainte de ce Mihaiū să-l fi ajuns de pe urmă. Când Româniū sosiră la Giurgiu, era o învălmășelă grozavă; pe mal đeci de mii de vite, robi, Turci, care și tunuri așteptaū să trecă podul, unde mulțime nespusă de ómenī, cămile și cai, se împingéu și se strivéu între care și tunuri.

Mihaiū se aruncă în spatele Turcilor de pe mal; unii sunt tăiați sau prinși, alții căutând scăpare pe pod se lovesc și se ucid între sine. In timpul acesta, tunurile nóstre, aședate pe un delușor, și puscile de pe mal, vérsă plóie de foc asupra-le; până ce în sfârșit podul rupându-se în două părți, toți Turciū sunt înghițiți în undele ríului. Dunărea este roșie de sânge turcesc și acoperită de leșuri dușmane. Cel puțin 18,000 Turci periră, și 5,000 robi creștini fură mântuiți, pe lângă 6,000 care încercate de prăđi, miū de vite, bagage și munițiune, ce rămaseră în mâna Românilor. Trei đile după aceea era luat și dărímat pêne în temelie și castelul *Sin-Georgiu* din fața orașului.

Ast-fel fu sfirșitul expedițiunei întreprinse de cel mai vestit general al împărăției Osmane, de „cuceritorul Asiei, Africeī și Europei“, de Sinan cel nebiruit, căruia Mihaiū putea cu mândrie acum să-i strige: „Ce te-ai făcut, mare vizir: Unde'ți sunt voinicii, pașo cu trei tuiuri? Véntul împotrivirei sfărímă zăbalile armásarilor tēi; návala se trase înapoi spăimântată de pepturile góle ale vitejilor!“

Spaīma ce Româniū bágase în Turci era așa de mare, în cât se đice că pe când aceștia la întórcere treceau prin *Vadul Călugărenilor*, li se părea că în orī-ce copac ved câte un ostaș de ai lui Mihaiū, seū aud tunul „afurisitului și tálharului de Mikal-Ogli“, cum numiaū ei pe vítelul domn român. Acesta trăesce și până astă-đi în a-

mintirea lor, căci între alte tradițiuni ce au despre dânsul, se află și următoarea :

„Spun că'n urma luptei, în Asia bogată,
 Dăca Musulmanii vedeau câte-odată,
 Un armăsar ce'n preajma'i cată sforăind,
 Coprinși d'adâncă spaimă, diceau cu 'nfiurare
 Că el a vădut umbra cea îngrozitoare
 A lui Mihai Vitezul, asupră-le viind“.

**D. Urmările expedițiunei lui Sinan în Țera-Românească.—
 Luptele din nouă cu Tătarii și Turcii.**

11. După retragerea ordiilor turcesci ale lui Sinan, țera se afla într'o stare vrednică de plâns. Mihaiu, care nu scia numai să se răsboiască, dér se pricepea și cum să vindece rănile răsboiului, se apucă de descălecat țeră nouă, rezidi orașe și sate, făcu orașe noi ca Ploescii, chemă pe locuitorii ascunși seú pribegiți, ca să se așede la șesuri, aduse alții noi de prin Bulgaria și Serbia, și împărți tuturor cu îmbilșugata sa mână mijloce de traiu : grâne, făină, vin, semînță, vite, tóte cumpérate cu mare cheltuială din Transilvania.

12. Dér pentru a statornici satele, a asigura proprietarilor de moși brațele de muncă trebuincioșe, iar statului plata regulată a birurilor, Mihaiu făcu un aședemēt (în 1596) ca, *orî pe ce moșie domnescă, boerescă seú mănăstirescă s'ar fi aflând în timpul acela ómenî în condițiune de rumănie seú vecinătate* (1), *să rămână acolo clăcași de*

(1) Incă de la întemeierea principatului Țerei-Romănesci se afla pe moșiile domnesci, boeresci și mănăstiresci o clasă de ómenî jumătate-liberi saú șerbi, cari erau datori să lucreze pământul, dând dijmă proprietarilor din tóte productele. Acéstă clasă a devenit din ce în ce mai numerosă, cu cît birurile și cele-alte sarcini, cari cădeau asupra moșnenilor seú micilor proprietari liberi, crescând mereu, au silit pre aceștia din urmă a se vinde împreună cu moșiile lor la domn. la mănăstiri seú la boeri. Prin acéstă vëndare moșnenii se făceau *rumâni seú șerbi*, din ómenî liberi și proprietari ce fusese pênă aci. Mai cu sémă de pe la jumătatea sutei XVI se obicnuesce acéstă vëndare a moșnenilor, care la sfirșitul aceleiaș véc devine aprópe generală.

baștină a proprietarilor, fără a se mai ține seamă de stăpânii lor de mai înainte, și fără a mai putea în viitor să se mute în alte locuri. Acest aședemânt, cunoscut sub numele de *legătura lui Mihaiu*, a fost impus de împrejurări, căci domnul având să porțe într'una răsboe și să țină oști cu plată, *rumânii*, cari se înprăștiase atunci din cauza pustiirilor tatărescî și turcescî, nu mai lucrau cîmpurile, nu mai plăteu dăjdiile, nici împlineu cele-alte angarale, ci umblau răsleți spărgînd satele și țera.

13. Pe cînd Mihaiu își dedea tóte silințele ca să pună țera la bună orînduială, o seamă de boeri urziră o întinsă conspirațiune asupra vieței domnului; ei intrase în înțelegere și cu 6,000 Tătari din Dobrogea și 3,000 Turci, spre a năvăli în minutul dat și a le fi în ajutor pentru nelegiuitele lor planuri. Din fericire conspirațiunea se descoperă, ca prin minune, patru zile înainte de a izbucni; cîți-va din acei boeri plătesc cu capetele cutezarea lor, iar Tătarii și Turcii, ce trecuse Dunărea, sunt biruiți și puși pe gónă. Potolit acest foc se ridică un altul mai înfricoșat! Amăgit de Ieremia Movilă și de Hanul Gherei, că vor mijloci împăcaciunea lui cu Turcii, Mihaiu dete drumul oștilor transilvane, ce avé lângă sine. Atît aștepta și Hanul. El năvălesce de o dată în țeră cu ómenii săi, ardînd, pustiind și robind totul de la Buzeu pînă la Bucuresci, și cîutînd în tóte unghiurile a pune mîna pe domn. Acesta cu nădejdea în Dumnezeu și cu 8,000 de ómeni adunați în pripă, taie cetele tatărescî răslețite după prédă, și se aruncă asupra ordiei celei mari, care se afla la orașul Gherghița (jud. Prahova). Tătarii apucă fuga, fără de a mai da lupta, de și erau de 6 orî mai

numeroși de cît oștirea lui Mihaiū. Acesta să ia în gónă după dênșii și omóră peste 8,000. După aceea, ca să-și rēsbune, adună o nouă armată de 12,000 ostași, trece Dunărea pre la Turnu-Măgurele, coprinde și derimă Nicopoli, pe cînd alte cete de ale séle iaū Vidinul, Cladova, Plevna și Baba în Bulgaria. Apoi se întorce încărcat de prēđi la Tîrgoviște, aducēnd 16,000 creștini pe cari îi aședă în diferite locuri de hrană, mai cu sémă în noul sēu oraș Ploesci.

E. Tractatul lui Mihaiū-Vodă cu împēratul Germaniei.

(1598)

14. Intre acestea, se ivesc în Transilvania schimbări neașteptate, cari avēū să vateme cauza creștinătății și să silēscă pe Mihaiū a coprinde acea țēră. Lui Sigismund intrāndu-ī în cap ideia nenorocită de a-și năpusti țēra și domnia, se invoi (în a. 1598) cu împēratul Rudolf a-ī da principatul sēu în schimbul a douē micē principate germane (Opeln și Ratibor în Silesia) și a unei pensuni anuale. El plecă, rēmānēnd ca Ardélul să fie guvernat de o cam dată prin Comisariī împērătești, Acéstă retragere a lui Sigismund punea pe Mihaiū la grea cumpănă, căci în điuva cānd dēnsul cu sfatul boerilor sēi ridicase arma, ca să mîntue țēra de jugul Turcilor, pusesese temeiū statornic pe legăturile încheiate cu Ardélul și Moldova. Moldova însă se desfăcuse de alianța creștină o dată cu urcarea pe tron a lui Ieremia Movilă; mai rēmānea Ardélul, de sprijinul căruia Țēra-Romānescă nu putea fi lipsită în lupta începută cu Turciī. De aceia Mihaiū, îndată ce află despre purtarea lui Sigismund, trimise soli la Comisariī împērătesci să le spună că acea plecare nu puțin îl

1598

pune pe gânduri, nesciind ce să facă; armata n'o pôte ține fără léfă, gëndurile împăratului și ale Comisarilor nu le cunósce. Comisarii, potrivit instrucțiunilor ce aveau de la împărat, se grăbiră a veni la Tîrgoviște, și a încheia (la 9 Iunie 1598) următorul tractat, în biserica Mănăstirei Délului:

1° Impăratul se îndatoréză a da léfă la 5,000 soldați d'aî lui Mihaiü ; și când acesta va avea trebuință de un ajutor mai mare, i se va trimite oștile Ardélului și din alte părți, precum și tot materialul de răsboiü: tunuri, munițiuni și altele. Mihaiü însă să fie dator a respinge mereü pe Turci din partea locului și de a merge în ajutorul împăratului, când nevoia va cere;

2° Mihaiü și fiul său Pêtrașcu și toți urmașii lor în linie dréptă bărbătéscă, să aibă a stăpâni Țera-Románescă cu toate veniturile, drepturile și hotarele ei, fără a plăti vre-un tribut împăratului; iar întêmplându-se ca dênșii să móră fără moștenitori, Impăratul să aibă a întări pe domnul, ce se va alege prin învoirea obștéscă a boerilor și a țerii;

3° Religia și Biserica Română să fie libere, ocrotite și neatînse de nimeni, și

4° Comerțul cu Transilvania rămâne liber, ca și în trecut.

15. Abia se încheiase acest tractat, și în Transilvania lucrurile din nou se schimbă. Sigismund, ușurel și nestatornic cum era din fire, se căi în curênd de fapta ce făcuse, intră fără de veste în țără, arestă pe comisarii împărătesci și începu din nou să domnescă, contra voinței împăratului german; dér nu se aședase încă bine pe tron, și-î veniră gândurile cele vechi „că omul înțelept află calea și pe unde n'aü umblat, iar decă 'și perde mintea rătăcesce și pe unde aü umblat“. El părăsi iarăși tronul, însă de astă-dată nu pentru a 'l da împăratului Germaniei, ci unui văr al său din Polonia, Cardinalului Andreiü Batori (29 martie 1599). Acest călugăr era cu trupul și cu sufletul închinat Turcilor, Polonilor și lui

Ieremia Movilă, cu cari se înțelese ca să dobóre pe Mihaiū. Atunci eroul de la Călugăreni, cu scirea împăratului Rudolf, hotărî să trecă Carpații, ca norocul armelor să alégă, decă el vitezul vitejilor și luptătorul creștinătății, seū un popă nevoiaș și turcit, avea să domnescă preste frumoșa țără a Ardélului.

F. Mihaiū-Vodă coprinde Transilvania.

1599

16. Decî Mihaiū adună armata la Ploesci, o puse să-î jure credință și supunere, și porni cu atita repediciune, în cît într'o ȃi și o nópte, biruind vîrfurile munților, trecu cu cea mai mare parte a oștilor (7 Octomvrie 1599), prin pasul 1599 Buzeū, în Transilvania. Oștile județelor de preste Olt, în număr de 6,000, cu Radu Buzescu și banul Udrea avéū să vină pe la Turnul-Roșu și să se întîlnescă cu Mihaiū în luncile Șibiului. La Alba Iulia, unde tocmai se deschisese adunarea seū dieta, nu se scia nimic despre primejdia acésta. Cardinalul la început nici voia să credă, socotind că este glumă; după ce însă se asigură de adevăr, trimise solî în tóte părțile, ca să pórtte, după obiceiū, o sabiă încruntată în sânge chemând tot poporul la arme, iar el cu tótă armata, ce putuse să adune, veni la Sibiū. Trei ȃile după aceia (la 17 Octomvrie) se apropiă de acésta cetate și Mihaiū-Vitezul, cu 30,000 pedestri și călări. Oastea Cardinalului, de și mai mică (între 18—20 mi), însă avea artilerie mai bună și mai numerósă. Locul, ce se alesese de luptă, era câmpia dintre orașul Sibiū și tîrgul *Sellenberg*. A doua ȃi Joui, 18 Octomvrie, se dede bătălia, care ținu de diminéță pênă séra. Mihaiū

și de astă dată făcu minuni de vitejie, îmbărbătând cu fapta și cu cuvântul pe oștenii săi; după multă vârsare de sânge, vrăjmașii fură puși pe gônă. Gaspar Corniș, generalul-șef peste oștile ardeleni, fu prins împreună cu toate stégurile; Cardinalul luă fuga, lăsând pe câmpul de luptă 3,000 morți și 45 tunuri.

17. După aceia Mihaiu-Vodă intră ca un general triumfător în Alba-Iulia și trase d'a dreptul la palatul domnesc. Cea d'ânteiu grijă a lui fu de a da un decret, prin care făgăduia ertare tuturilor, cari vor lăsa jos armele și se vor supune. Orașele nu întârziară să i se închine. El puse în ele garnizone cu căpitanii români, pentru că în oștile unguresci nu avea încredere.

Intre acestea Andreiū Batori, pe cînd voia să fugă în Moldova, fu omorît de un Secuiū, care aduse lui Mihaiū într'o traistă capul nenorocitului principe, cu speranță de o bună plată. Domnul, părându-i foarte rău de acesta, aședă pe masă capul lui Andreiū și se uită mult timp la dînsul, cufundat în gînduri. Dîmna Stanca, ce era de față la astă jalnică privesite, se umplu de lacrimi. Intrebata de Mihaiū de ce plînge, ea rîspunse cu adînci suspine, și ca o profetie: „*Ceea-ce s'a întîmplat lui, se pôte și ție și acestuia* (arătînd pe fiul lor Nicolae-Petrașcu) *tot ast-fel să se întîmple*“. Mihaiū mișcat de aceste cuvinte și gîndind la nestatornicia sôrtei omenesci, își întorșe fața, ca să'și ascundă lacrimile, strigînd: *O sêracul popă! sêracul popă!* După aceia de grab trimise să se caute și să se aducă și trupul, și punînd capul la trup într'un cosciug de argint, Cardinalul fu îngropat cu mare pompă regescă; iar ucigașul se omorî, luându-și rîsplata după faptă, precum spune Sf. Scriptură „că cu ce mîsură vei mîsura, ți se va mîsura“.

Puțin după acesta veni veste lui Mihaiū, că mai multe cete de Turci aū năvălit în Țera-Românescă după pradă, și că un pașă cu alți 10,000 Turci staū la Dunăre gata ca să trecă. El trimi-

se îndată contra lor pe fiul său Nicolae-Petraşcu cu o sémă de oşti ardelenesci, la apropierea cărorora Turcii se traseră cu ruşine şi pagubă. Petraşcu rămase să cârmuiască ţera în locul tatălui său, sub numele de *Nicolae-Vodă*. Spre paza ţerii i se dete oşti ardelenesci, cea ce era prea cuminte din partea lui Mihai, Ardélul păzindu-l cu Români, iar Ţera-Românescă cu Unguri.

Ast-fel se aşedară domni fiul şi tatăl în două ţeri, crescând în mărire şi putere.

Isbânda de la Şellenberg fu salutată de tótă creştinătatea, ca întemplantarea cea mai norocită din acel timp. În tóte bisericile din Viena se cântă pentru dânsa un *Te-Deum*; Rudolf o vesti întregii séle împărăţii, la toţi principii şi ómenii însemnaţi din Europa, precum şi Papei, aducând lui Mihaiu cele mai mari laude.

Némurile creştine, cari gemeau sub jugul păgân, începuse acum să se mişce la numele eroului: Bulgarii, Sêrbii, Bosniacii, Albanesii vedeu într'ênsul pe ângerul lor mântuitor, pe *Craiu* şi *Steaua lor de la Răsărit*, pe *Macedonul* lor, şi aşteptau să'l védă trecând Dunărea, pentru ca ei să se ridice din tóte părţile cu armele şi să'l ajute a înfrunta Constantinoplea.

G. Mihaiu-Vodă coprinde Moldova.

(1600)

18. Pe când Mihaiu se silea să 'şi statornicéscă stăpânirea asupra Ardélului, Sigismund Batori şi Ieremia Movilă, din îndemnul şi cu ajutorul Turcilor şi Polonilor, voiau să'l scótă nu numai din Ardél, dér şi din Ţera-Românescă. Ei făcuse legături şi cu Zamoisky, generalul polon, şi adunau mereu oşti, ca să pună în lucrare planul acesta.

Mihaiu, gata cum era tot-d'a-una de rêsboie, nu le dete timp, ci lăsând în Ardél cu conducerea treburilor pe Mihalcea banul, dânsul în fruntea unei armii de preste 50,000 ostaşi pogoră din Ardél în

Moldova pe la Trotuș, prin stînci și strîmtări, prin prăpăstii și locuri sălbătice, în cât soldații lui fură siliți trei zile să se hrănescă numai cu foi de copaci. Repejunea mersului său fu așa de mare, că el sosi la Tîrgul Trotuș înainte chiar de a veni vestea pornirii sêle din Ardél. Sigismund Batori și Ieremia-Vodă, cari tocmai atunci petrecu la o nuntă în acel târg, fiind loviți ca de trăsnet, se împrăștiară, care în cotro putea; Sigismund abia scăpă pe o feréstră. Ieremia cu tóte oștile sêle Polone și Moldovene apucă fuga spre cetatea Sucéva, unde Mihaiū l'ajunse și'l sili să dea lupta. În minutul de a începe focurile, armia Moldovenă, în număr de 15,000 oșteni, puindu-și cușmele în vîrfurile sulitelor, trecu în strigăte de bucurie, în tabăra lui Mihaiū. Ieremia cu Polonii sêi este cumplit bătut, și abia scapă spre *Hotin*. Mihaiū se ia în pripă după densusul, îl bate încă o dată la *Jijia*, și încă și mai cumplit lângă Hotin, (18 Maiū), unde bătălia ținu de la 10 césuri dimineța pînă sêra; pe câmpul de luptă rêmase 50,000 morți, din cari numai 2,000 din armata lui Mihaiū. Mulți vrăjmași se 'necară în rîul Nistru; Hotinul fu dat flacărilor, iar castelul, unde se 'nchisese Ieremia, fu înconjurat și trei zile bătut cu ghiulele, fără de a putea fi luat. Ieremia fugi într'o nópte pe ascuns cu boierii lui în Polonia. De la Hotin Mihaiū se întórse la Sucéva, care i se închină de bună-voia, de acolo la Iași, unde intră cu pompă strălucită și se unse de domn al Moldovei, în bucuria tuturilor locuitorilor. Ca să capete dragostea poporului, el iertă birurile, cari se urcase de către Ieremia la câte un galben pe lună de fie-care cap, opri și pedepsi cu mare asprime jafurile oștenilor, și după ce statornici în Iași un guvern milităresc, alcătuit din patru generali ai sêi, se întórse prin pasul.

Oituzului în Transilvania. La 1 Iulie 1600 el intră în Alba-Iulia, cu o pompă crăiască ne mai pomenită. și începu să se intituleze *domn al Moldovei, al Ardélului și al Țării Românești*.

Acum Mihaiu se găsea în culmea gloriei și mărirei sale. Un vitez ca densus încă nu arătase vécul acela în Europa, căci numai în 11 zile el coprinsese Ardélul, numai în 8 zile supusese Moldova, iar la numele său cetățile cele mai tari se supună, popore 'ntregi se simțeu atra-se spre densus, ca prin minune, așteptându-l cu bucurie să vină la ele, ca să i se închine, sau să le cheme la libertate.

Dér stéua sea, ajunsă la punctul cel mai înalt după coprirea Moldovei, în curând începu să apue, și écă și acest eroú că începe să cerce nestatornicia lucrurilor omenești; cu cât mai repede îi fu înălțarea, cu atât și căderea îi va fi mai adîncă. Căci, cum dice cronicarul moldovenesc: „Nesciuitóre firea omenescă de lucruri ce vor să fie pe urmă, că pentru un lucru său două ce i se prilejesc pre voe, bietul om purcede desfrinat, și începe lucruri peste puterea sa, și apoi acolo găsesc peire.”

H. Răscóla Ardélului.—Bătălia de la Mirislău.

(8 Sept. 1600)

19. Coprirea Moldovei, nefind făcută la un timp potrivit, sdruncină fórte mult pozițiunea lui Mihaiu, și dede prilej dușmanilor săi din afară și din întru să se arunce asupra-i din tóte părțile de o dată: Polonií la nord, Tătarií la răsărit, armiiile turcesci la sud și vest, nobilimea ungară și săsescă din Ardél cu fostul lor principe Sigismund Batori, chîiar generalul împărătesc George Basta, toți cu totul se jurară asupra unui singur om, pentru ca să-l zdrobescă. Semnalul îl dederă Ardelenii. Ei ne mai voind să recunoscă pe Mihaiu de domn al lor, se strânseră în număr de 20 - 25,000 ómeni armați în lagérul de la Turda.

George Basta, cu oștile împărătesci, nu întârziă a se împreuna cu dênșii; pe cînd ast-fel oștirea vrăjmașă creștea dîlnic, a noastră se împuțina mereu, căci parte din trupe, nefiind plătite, trecură la dușman. Ast-fel nu mai rămăsese pe lângă Mihaî de cît 10,000 pênă la 12,000 ómenî; bani pentru plata oștilor nu avea; generalii sîi cei mai buni îl trădase; pênă chiar și vestitul Agă Leka îl vînduse, dând lui Basta, în schimbul a trei sate ce i se făgăduise, orașul Kôwar, una din cheile Ardélului.

20. In ast-fel de împrejurări sosi ziua de $6/_{16}$ 1600 Septemvrie 1600, care află la satul *Mirislău* pe Mureș, nu departe de Alba-Julia, două oști creștine tăbărîte față în față și gata a se încăera de luptă, în bucuria vrăjmașilor creștinătății.

Mihaiu își aședase tabăra într'o poziție foarte tare, între Mureș, un pîrîu al Mureșului și munți, de unde cu greu ar fi putut fi isbit sêu constrîns să dea bătaia. Basta vîdînd acêsta, alergă la vicleșug, ridică fără de veste tabăra sa, și apucă înapoi pe unde venise. Mihaiu închipindu-și că Basta fuge, dîse: „Unde fuge cănele de italian? Aũ nu scie el, că în tot locul îl voiũ găsi?“ Și pe dată porni în gónă-i o parte din călărimea sea; iar el însuși cu artileria și cele-l-alte oști venia mai în urmă, zorind a ajunge mai iute pe Basta. Acesta, cînd vîdu că Românii aũ părăsit tabăra lor și că sunt 500 pași dincolo de Mirislău, se opri de o-dată în loc și își întórse tótă armia spre dênșii. Mihaiu abia atunci începuse să bănuiască vicleșugul; el se urcă pe un dél din apropiere, ca să vîdă mai bine mișcările protivnicului, și dîse către generalul sêu Barceai: „Ce gîndesci că vor dușmanii?“ „Vor să dea bătălia“, răspunse generalul. Mihaiu, care nu pré avea tragere de inimă a se bate cu armată creștină, îi dîse: „Să facem pace cu dênșii, domnule Barceai.“ — „E cam târziu acum, strălucite dómne, pune'ți platoșa, rînduesce soldații de bătălie și să ne pregătim de luptă“.

21. Bătălia începu pe la amiazi în focul gróz-

nic al artileriei noastre. care, aşezată pe drumul cel mare ce duce la Alba-Julia, [dinaintea liniei de bătăiă, furtună cumplit în óstea duşmană. Până pe la 2 óre sórta zímbea armelor române, când Basta, după îndemnul unui general al său, trimise o cétă de 300 puşcaşi cari apucară pe la spate pe artileriştii noştri, îi omorîră pênă la unul, şi luându-le tunurile le 'ndreptară în potriva noastră. Acum sórta bătăliei este hotărîtă; aripa stîngă a oştilor lui Mihaiü, după o împotrivire eroică, începe să se reschire, fiind izbită chîiar de tunurile noastre; aripa dréptă nu întârziă să facă acelaşi lucru, cu tóte isprăvile vitejesci ale lui Baba Novac, în fine însuşi centrul unde se afla Mihaiü, vedënd amëndouë aripile reschirate, dede dosul. Numai Mihaiü nu voia să părăsescă câmpul de luptă, nesciind ce este fuga, pentru un vítéz ca dënsul; ci el sta, în plóia de glónţe şi de puciósă, nemişcat pe calul său, în mîna dréptă stégul cel mare al armieii, în stînga sabia sa plină de sînge, iar în juru'i câţi-va căpitanii rugându-l cu lacrimile în ochi a lua fuga, căci duşmanul s'apropie şi viéţa-i e în primejdie. În fine trebuind a fugi, el scóse stégul de pe lancea de care era atárnat şi'l băgă în sîn; tot aşa făcură şi ofiţerii săi cu cele-l-alte stéguri; apoi eroul trecu în not Mureşul cel lat şi plin de sânge şi de trupuri, pe agerul său armăsar; calul fiind sleit de puteri, Mihaiü descălecă după el, şi „recunoscător pentru slujba ce-i făcuse, îl mângâiă, îl trase de cóma frunţii, îl sărută şi apoi îi dete drumul să mérgă slobod pe câmpie“.

22. De la Mirislău, unde 10,000 cadavre acoperéu câmpul de luptă, din amëndouë părţile cădënd câte jumătate, Mihaiü se duse cu grabă la Alba-Julia, apoi la Făgăraş; de aci luân-

du-și familia și ce avea mai scump, se îndreptă cu oștenii, ce-î mai rămăsese, spre Țera-Românescă printre munți. Când se apropie de hotare, află că nu departe Moise Sekeli cu Polonii îl aștepta să-l lovească. Pus între două focuri, Mihaiū se decise a se împăca cu Basta, și trimise la dânsul patru soli, cari încheiară pacea cu condițiune ca : dâmnă Stanca, flica-sea Florica și cu fiul său Niculae-Vodă să rămână ostatici în Ardél, iar Basta să-l ajute cu trupe împotriva Turcilor și Polonilor, cari năvăliseră în Țera-Românescă.

I. Infrîngerile lui Mihaiū în Țera-Românescă.—Mihaiū la Praga.—Întorcerea lui în Ardél și isbînda de la Goroslău.

(1600—1601)

23. Mihaiū-Vodă luând veste, că pe de o parte Zamoisky cu Polonii aū ajuns pênă la Buzău, iar pe de alta, că Turcii sunt deja în Bucuresci, scoborî munții prin pasul Buzăului, și puse tabăra lângă rîul Teléjenului. Oastea ce avea fiind numai de 7—8,000, el trimise grabnic după ajutóre la Basta, rugându-l a-î da cel puțin 2,000 pedestri și 500 călăreți, precum și munițiuni de războiū. Tóte cererile lui rămaseră însă zadarnice, alegându-se numai cu făgădueli, făcute tocmai ca să-l amăgescă mai bine și să-l pérđă. Intre acestea Zamoisky cu 30,000 Poloni și Ieremia cu 10,000 Moldoveni tăbărîse pe malul cel-alt al Teléjenului. Mihaiū susținu cu dênșii vitejesce și cu isbînda lupta două zile (6 și 7 Octomvrie); dér la 10 Octomvrie Polonii, apucând vadul rîului, bătură pe Români în pădurea Bucovului, și-î siliră a părăsi tótă tabăra cu bagage, artilerie și 95 stéguri. Peste 1,000 de ómenî cădură din amêndouă părțile.

Românii însă se retraseră nu de tot în risipă, ci în bună rînduială, tot apărându-se pînă la orașul Tîrșor (ađi sat pe lângă Ploesci). De aci Mihaiu se duse la Tîrgoviște, unde lăsă pe cei trei frați Buzesci cu óstea ce se afla în loc, iar densusul se retrase d'alungul munților spre Craiova.

24. Intre acestea Zamoisky, după ce aședăse domn în scaun la Bucuresci pe Simeon Movilă, fratele lui Ieremia, se retrase în Polonia din ordinul regelui său, lăsând 4,000 Poloni ca să sprijine pe Simeon; la Sucéva el aședă domn pe Ieremia Movilă. Dar Mihaiu, deși părăsit și amărit de toți, isbutise a strînge o nouă oștire, cu care, ajutat și de banul Craiovei, bătutu pe pașii Vidinului și Nicopolei, cari intrase în țeră; amendoi pașii fură uciși, prędi și multe stęguri cędură în mânia lui Mihaí. După aceia el porni asupra lui Simeon-Vodă, trimitęnd înainte pe banul Udrea cu 4,000 de óste să fie de strajă la Curtea de Argeș; însă aci Udrea fu bătut de óstea polonă a lui Simeon. Cei-lalți oșteni ai lui Mihaiu, aflând acęsta, se împrăștiară, Udrea se închină lui Simeon.

25. Eroul acum singur, părăsit de toți, pus între focurile Turcului, Polonului și Ungurilor, stręin și vęndut chیار în țera lui, pentru care luptase cu primejdie de viață 7 ani întregi, despărțit de familia lui dragă, care sta în robie neavęnd nici pânea de tóte zilele, — rętăcea cu puținii credincioși, ce-í mai rēmăsese, prin scorborele munților, ca cel din urmă fugar; el, care cęte-va zile mai 'nainte ținuse în mână sceptrul a trei țeri, și comandase decí de mií de voinici, acum n'avea nici unde să 'și plece capul, pe care neîmblanzitii săi dușmani pusese preț, ca pentru un ucigaș! Nu-í rēmase alt, de cęt să alerge la

- 1600 mila împăratului Rudolf, și la 25 Decemvrie 1600 cu 70 inși călări ajunse împreună cu Mihalcea Banul la Viena, după ce în tot drumul pênă aci avu să sufere mulțime de nenorociri și nedreptăți din partea Ardelenilor. După trei luni de așteptare la Viena el căpătă voiă de la împăratul să vină la curtea din Praga, unde fu primit cu
- 1601 cele mai mari onoruri (23 Martiū 1601) Mihaiū sciu cu măiestrie și căldură să se apere de învinovățirile, ce i se adusesese, și să robescă inima împăratului; acesta îl numi guvernator al Transilvaniei și-i dede 100,000 galbeni, ca în unire cu Basta, să porțe răsboiū, pentru a goni pe Sigismund Batori din Ardél, și a aduce țera iarăși la ascultare.
- 1601 26. In ^{24 Iulie} _{8 August} 1601 Mihaiū Vitézul și George Basta, cari se împrietenise ca Irod cu Pilat, în fruntea a 10,000 pedestri și 8,000 călări, dederă strălucita bătălie de la *Goroslău*; armata lui Batori, ce se ridica la 35,000 ómenī, fu desăvîrșit sfărâmată; tótă tabăra coprinsă, împreună cu 54 tunuri și 130 stéguri. Mihaiū fu brațul și inima acestei victorii. El desfășură aci minunatele-i talente milităresci și o bărbăție vrednică de faīma numelui său. Sórta cea nestatornică începuse acum iarăși să-i suriđă și să-i dea speranțele cele mai bune: în Țera-Românescă frații Buzesci, ne mai putënd răbda pe Simeon Movilă la tron, îl gonise în două rënduri, iar pentru a treia óră chiar în ziua, când Mihaiū izbândea la Goroslău. Moldova ge-mea de cruđimele și nelegiuirile oștilor polone, și de tirania lui Ieremia, așteptând pe vitézul domn să vină, ca s'o mântuiască. Ardélul, săturat de atâtea amestecături, se vedea silit a primi din nou domnia lui Mihaiū. Rēmânea numai zavistiosul Basta, care vīna de mult peirea dom-

nului român; el nu putea să uite, că în două rânduri pînă acum împăratul Rudolf numise pe Mihaiu, iar nu pe dînsul, guvernator al Ardélului. El vedea bine, că de astă-dată Mihaiu, înțeleptit prin cele pățite, n'are să mai lase din mână acéastă țără; că el strînge mereu la oșți și se gătesce de răsboi, și că trimisese poruncă la Alba-Julia să-i gătască palatul crăiesc, unde avea în curînd să vie și să se așeze iarăși în scaun.

J. Omorîrea lui Mihaiu Vodă.

(8 August 1601).

27. Ast-fel vrajba cea vechie dintre Basta și Mihaiu se reaprinse: Basta ceru de la Mihaiu să-i predea tóte tunurile și stégurile luate în bătălie; acesta răspunse că tunurile îi sunt de lipsă, iar stégurile voesce singur să le trimiță lui Rudolf, ceea-ce a și făcut. Basta pretindea că el are comanda supremă a oștilor; Mihaiu susținea din contra, că fiind el guvernatorul Ardélului, este și căpetenia tuturilor trupelor; mai adause că: ântăia dată a coprins singur Ardélul, și acum tot el a ajutat să se coprindă a doua óră; că vîrsându-și de trei ori pînă acum sângele pentru astă țără, el are mai mult drept asupra-i de cât Basta și de cât chiar Impăratul. Acestea și altele de acest fel, dér mai ales speranța, că după peirea lui Mihaiu, Ardélul i se va da lui, îl făcură pe Basta să grăbească perderea acestuî om. Rămînea numai de găsit chipul, timpul și locul, unde să sêvîrșescă crima. Amîndouă oștile fiind tábărite în câmpia Turdeî, cortul lui Basta era departe de al lui Mihaiu cât o aruncătură de săgétă. Mihaiu se pregătea tocmai ca să pornească asupra cetății Făgărașului, unde Ungurii ținîu încă în robie familia sea; pentru acésta el trimisese pe

căpitanii săi George Raț și Mărzea cu o parte din oști înainte, iar el avea de gând să-î urmeze a doua Ți (8 August) cu alte trupe, ce-î făgăduise Basta. Cu o séră mai nainte generalul împerătesc pofti pe Mihaiū la consiliul de răsboiū, care dupē obiceiū se ținea în cortul lui Basta. El presimțind vre-o cursă nu se duse, dér a doua-Ți dis-de-diminéță trimise pe secretarul său la Basta, să-î céră iertăciune de nevenire și să-î vestéscă tot de o dată plecarea. Pe când secretarul vorbea în cort, Basta chemă la o parte pe Jacob de Beauri, și pe alți căpitani ai pedestriței valone, și le porunci, ca pe dată cu 200 pușcași ai lor și câți-va cu alebarde să mérgă la cortul lui Mihaiū, să'l prindă și să i-l aducă; iar decă nu se va supune, să'l omóre. Căpitanii îndepliniră ordinul întocmai; și cât mai în ascuns și fără sgomot ajunseră la cortul lui Mihaiū, făcură cu cuțitele mai multe găurī și intrară în cort prin mai multe părți de o dată. Mihaiū sta în picioré vorbind cu generalul călărimei, Ungurul Racotzi, când se vede înconjurat de ceta ucigașilor. Cel d'ântăiū, ce s'apropie de persóna sa, fu un locotenent, care îi Țise: „Ești prins!“ — „Prins eū?!“ răcni Mihaiū, scotēnd sabia și dându-î o lovitură gróznică; când însă voi să ridice a doua óră brațul stâng, căci era stângaci, unul din valonī î-apucă mânerul săbiei, îi smulse cu dinții arma din mână, și într'o clipă îi tăiă cu dēnsa capul, pe când alții cu sulița îl pătrunse drept în inimă. Ast-fel frumosul său trup cădu ca un copaciū rostogolindu se la pământ (8 August 1601). Trădătorul Racotzi, care asista cu sânge rece la acéstă priveliște, fu din nebăgare de sémă rănit la obraz.

28. Când în lagăr se răspindi vestea omorului

lui Mihaiu, soldatii sei luara armele ca sa'l resbune. Der George Basta cu amerintarile sele sciu sa-i potolasca. Banul Mihalcea, betran de peste 80 ani, fu prins, casnit si strins de gat in inchisore; alti 300 boeri perira o data cu densul; cei-lalti scapara cu fuga, iar remasitele ostilor romane se intorsera in tera. Corpul trunchiat al eroului stete trei zile aruncat in terina, despuiat si tavălit in sange; ba, spre mai mare ocară, fu pus pe un hoit de cal, pene ce se facu mila unui crestin si'l ingropa intr'un loc in cimpie. Capul, dupa ce fu plimbat pe un magari prin sate si turguri, se imbalsama si se trimise in tera, ca sa se incredinteze toti ca Mihaiu nu mai traesce. Radu Buzescu si sotia sa Preda (fica lui Mihalcea Banul) il inmormentara in launtrul bisericeii din M-rea Delului, la picioarele Petrascului-Voda, unde se pastreza si se pote vedea pene asta di.

Ast-fel peri de mana ucigasa, in virsta numai de 43 ani, voevodul cel mai vestit, cel mai minunat si cel mai vitez al Romanilor; in timp de opt ani, cit a fost pe tron, el n'a avut un minut de odihna, stand pururea in resboe pentru o singura mare idee: liberarea patriei de jugul pagin si marirea ei. Acestei idei el a jertfit totul: viața sea, familia sea, insasi tera sea, despre care scria lui Rudolf, cu putine zile inainte de a muri, ca n'a mai ramas in ea de cit muntii si apele. Din ziua si cesul, in care de buna voia lui a intrat in confederatiunea crestină si a jurat morțe Turcului, si pene in clipa cand a inchis ochii, el a ramas statornic si credincios causei creștine si impăratului Rudolf. Resplata acestei credințe nestrămutate pentru cauza creștină si pentru slujba impăratului o gasi Mihaiu pe câmpia Turdeii; ea era barda merce-nară a unui căpitan valon, care-i reteză capul.

Un istoric vestit german dice despre Mihaiu-Voda: „Sa aruncăm mai bine flori pe mormentul unui domr român, care are un interes istoric universal. Si el ajuta, si ajuta

puternic, să abată barbaria turcască de la cele-l'alte părți ale Europei. Dacă acest bărbat ar fi avut o creștere mai îngrijită, dacă nu s'ar fi născut în niște împrejurări așa de grele, dacă n'ar fi avut a face cu Basta, cu Sigismund Batori, cu Ieremia Movilă, el ar fi întreprins isprăvi minunate. Un român de nascere este o dovadă încă mai mult, că Providența își alege uneltele sale dintre toate națiunile și limbele. Domnirea sa, dacă ar fi ținut mai îndelungat, ar fi fost hotărîtoare pentru sorta mai bună a țărilor de la Dunărea-de-Jos. Însă în al 43-lea an al vârstei sale, el fu smuls cu silnicie din cariera sa; urmările întreprinderilor sale se zădărnicesc, și în același timp periră în spațiul gol al timpilor. Dar este datoria istoriei de a i păstra memoria și de a-i vesti lauda, fără însă de a-i ascunde cum-va greșelile. A ei datorie este de a desfășura înaintea ochilor isprăvile, de a deștepta prevederea, că în aceste țări frumoase va veni un timp mai bun pentru omenire“.

În adevăr, mórtea lui nimicnicesce planuri mari și îndrăznețe, sguduind rău trebile României; cartea vitejiei străbune părea chiar că s'a închis pentru tot-d'a-una, — până în ziua când, după trecere de 270 ani, vitézul Rege Carol I, punându-se în fruntea oștenilor Săi, trece Dunărea, răsbesece oștile musulmane, ia Nicopoli, Măgura și Ghighen, Rahova, Plevna, Smârdan și Vidin, și biruitor dă României *Independența* și *Regatul*, îndeplinind aievea visul de *Mărire Românescă* al celui mai mare și mai vestit domn român: al lui Mihaiu-Vodă Vitézul!

2. Radu Șerban Basarab.

(1601—1611).

A. Radu Șerban se face domn.—Bătălia de lângă Brașov.

1. După mórtea lui Mihai Vitézul se născură certuri mari pentru domnia Țării-Românesci. Borerii aleseră domn pe Radu Șerban Basarab. Dar Si-meon Movilă împreună cu 160,000 Tătari, afară de Poloni și Moldoveni, năvălesce asupra lui Radu Șerban. Bătălia se dete în gura Teléjinului la satul *Teișani* (14 Septemvrie 1602) și ținu

trei zile. Ea fu hotărîtă prin lupta de față a lui Stroie Buzescu cu un tătar vestit prin vitejia lui, și care era nepot al Hanului tătăresc. Stroie, băgându-se între ambele oști, se lovi cu Tătarul, care 'l tăiă în bucăți; dér și dânsul fu rănit la cap, din care causă peste 3 săptămênî i s'a întîmplat mórtea. Hanul împreună cu Simeon luară fuga, iar Radu Șerban rămase singur domnitor.

2. Pacea și liniștea nu ținură însă mult, din cauza amestecăturilor din Transilvania. George Basta, lăsat guvernator al acestei țeri după mórtea lui Mihaiu, se purtă cu așa cruđime, în cât toți locuitorii luară armele. In capul lor se puse fostul general al lui Mihaiu, Moise Secheli, care fiind ajutat de Turci, supuse tot Ardélul. Basta alergă după ajutor la Radu Șerban. Acesta intră fără de veste în Ardél și bătutu cumplit pe Unguri lângă Brașov. Insuși Secheli fu ucis; din 6,000 Ardeleni, abia decă câți-va scăpară cu vieță (17 Iulie 1603). Pe lângă prăđi bogate se luară și multe stéguri, din cari Radu trimise 32 la împăratul Rudolf. Acesta îi făgădui un ajutor bănesc regulat pe fie-care an, munițiuni și oști la vreme de trebuință.

1603

B. Radu Șerban face pace cu toți vecinii.—Năvala lui Gabriel Batori.

3. Radu Șerban întorcându-se din Transilvania, încă nu apucă bine să așede țera cu bună pace, și avu mai multe lupte cu Tătarii și cu Turcii, pe cari îi fugări peste Dunăre. Din cauza însă a acestor năvăliri dese, Țera-Românescă ajunsese mai rău de cât orîcând. Domnul român nu scia încotro să apuce; ajutóarele făgăduite de Rudolf soseau cu anevoință, și nu la timp potrivit. De aceea el făcu pace cu împăratul turcesc,

îndatorindu-se a-î da haraciul obicînit ; dede și Hanului tătäresc 5,000 galbeni și 500 cai, numai să înceteze cu prădările în principat, încheiă și cu Stefan Bocîcai, domnul Ardélului (la 5 Aug. 1605) un tractat de alianță, și nu rupse legăturile nici cu împăratul Germaniei. Se întâmplă că și în Moldova, murind Ieremia Movilă (1606) și după un an fratele acestuia Simeon, urmă la tron fiul lui Ieremia, Constantin Movilă, care era bun prieten cu Radu Șerban.

Numai ast-fel avënd pace de tóte părțile, țera începuse a se mai aședa ; locuitorii fugiți de multele nevoi peste Dunăre și în Ardél se 'ntórseră pe la casele și satele lor. Domnul putu să îngrijescă de îmbunătățirea sórtei sërmanilor locuitori, și pentru că n'avea temere de nicăiri, desfăcu o parte din oști, iar celor-alte le dede drumul pe la casele lor.

4. Intre acestea făcëndu-se domn al Ardélului Gabriel Batori și hränind cugete vräjmășesci asupra lui Radu Șerban, năvăli fără de veste în țără (25 Decemvrie 1610). Radu nefind gata de răsboiü, fu silit să fugă la țera Moldovei cu toți boerii lui ; Batori coprinse Têrgoviștea ; goni pe Radu pënë la satul Pelin, și de și nu'l ajunse, dér prinse pe muma lui cu tóte comorile séle ; apoi pustii în timp de 3 luni orașe, tîrguri și sate, măcelări vite și ómeni, dărîmă curți, biserici și mănăstiri, și umplu Ardélul de argintul, aurul, pânea și vinul Têrii-Romänesci, „cât n'aü rămas nimic în țără, nici altă dată n'aü mai fost aicea în țără răutate și jaf ca atuncea“. El puse în domnie pe Radu Mihnea și se 'ntórse înapoi la țera lui (1611).

C. Bătălia de la Petresci, lângă Braşov. — Radu Şerban perde domnia.

5. Dér Radu Şerban nu perdu timpul în zadar. Stînd la oraşul Roman, el începu să strîngă oştă, se uni cu Constantin Movilă, şi amîndouî încheiară un tractat de alianţă cu Mateiū, fratele împăratului Rudolf, contra lui Gabriel Batori (Febr. 1611); în acelaş timp dede veste boerilor din Țera-Românescă, Roşiorilor şi Dorobanţilor, să stea gata, căci el va veni să-î răsbune de cele păţite de la Ardelén. In fine, când fu bine pregătit, pe la jumătatea lui Maiū 1611, cu 8,000 oşteni aleşi: Români, Poloni şi Cazaci, merge drept la Tîrgovişte; oştile române îl primesc ca pe răsbunătorul lor; Radu Mihnea, părăsit de boeri şi de popor, fuge peste Dunăre la Turci; Şerban, fără minut de zăbavă, trece cu oştile séle munţii pe la Rucăr. Batori, care nu scia nimic despre acésta, venea spre Braşov cu 32,000 ómeni fără nici-o grijă, toţi fiind veseli, ca şi când ar merge la nuntă; ei tăbărîră la *Petreshti* (Petrisdorf), nu de parte de Braşov. 1611

6. Când Radu Şerban prinse veste despre acésta, eşi încetişor din munţi, şi în nóptea de 28 spre 29 Iunie 1611, îşi rîndui armata în linie de bătăiă, împărţind-o în 32 companii; 2,000 ómeni îi aşedă în dosul unor mori de hărtie. Batori, vedënd în rēvĕrsatul zorilor pe Radu că înaintéază asupra-î, trimise să-l întrebe decă vine să petrecă cu el séu să se bată. Radu, drept răspuns, începu atacul pe la césurile 11 ziua (29 Iunie); la început isbînda fu în partea Românilor, dér sosind Ardelenilor noui trupe, pedestrimea română din centru, puţin numerosă, fu silită a da dosul; Batori începu atunci să strige: *a noastră este biruinţa*, şi ostaşii 1611

lui se dederă în învâlmăşelă la prădarea morţilor. Acum însă cei 2,000 Români, ascuşi după morile de hârtie, năvălesc asupra Ungurilor; Radu Şerban pe de altă parte cu călărimea sfărâmă centrul lui Batori. Atunci Ungurii în loc de *victorie* strigaă: *fugă, cine poate fugi!* „Insuşi Batori, ne spune un scriitor din timpul acela, se puse pe fugă, şi pênă să trecă o apă, mai era să se înece; fugea ca cânele cu coda între picióre; îi căduse cuşma din cap, îi căduse aripele; pentru că purta mulţime de aripă pe corpul seă, aripe la cap, aripe la spinare, aripe la braţe, aripe la picióre, aripe la cal, aripe pretutindenea, fălindu-se cu neruşinare că era înger, şi că toţi inimiţii căuta să péră de frică înaintea lui“. El abia scăpă închidându-se în cetatea Sibiului.

7. După o expediţiune așa de norocită, Radu Şerban, în loc de a se întorce repede în țeră, ca să 'şi apere scaunul, perdu timpul urmărind pe Batori în mici lupte fără însemnătate. In vremea acésta Radu Mihnea cu mulţime de Turci şi Tătari coprinsese Têrgoviştea şi aştepta pe Radu la gura Teléjenului, să'l lovescă. Radu Şerban vedându-se părăsit de oşteni şi o parte din boerii seă, se întorse în țeră pe la Rucăr, şi de aci prin munţi apucă drumul spre Moldova. Dar în lunca mare de lângă Bacău, Tătarii, trimişi gonaci după dânsul, îl ajunseră şi 'l loviră fără de veste (Sep. 1611). „Atuncea Şerban Vodă, đice cronica, de abia aă scăpat cu o sémă de ómeni pênă la Sućeva, că acolo era şi dómna-sa. Şi de acolo s'aă ridicat cu totul de aă trecut în țera leşescă, şi de acolo s'aă dus în țera Nemţescă la Viena (la 1612), primindu-l Impératul cu mare cinste, dându-i bani de cheltuială, ca să se pótă odihni el şi ómeni lui cu mare cinste şi pace, şi acolo aă

locuit pînă la mórtea lui (în a. 1620) Domnit-aú ¹⁶²⁰ Șerban Vodă anî 9“.

Ast-fel Radu Șerban Basarab avu o domnie fórte turburată, dér plină de fapte vitejești, cari fac dintr'ênsul un vrednic urmaș al lui Mihaiú Vitézul. Mai puțin ambițios de cât acesta, nu se lăsă însă mai pe jos în istețimea planuilor și în îndrăsnéla cu care le îndeplinea. În tot timpul pribegiei séle de 9 anî, el nu înceta a cere óste și bani de la Impératul german, ca să supună Ardélul și Téra-Románescă. Ca și Mihaiú, el s'a arétat pururea credincios Impéraților Rudolf și Mateiú, cari voiaú cu orice preț să facă din Téra-Románescă un zid de apărare în potriva Turcilor; el a supus de două ori Ardélul, pentru care, ca și Mihaiú, a perdut scaunul séu strămoșesc, fiind părăsit de protectorii și aliații séi, tocmai când avea de dênșii mai multă trebuință. Tóte silințele ce a pus pe lângă Rudolf, Mateiú și Sultan, ca să 'și recapete tronul, aú rămas zadarnice, pînă ce în a. 1620 muri în Viena și se ¹⁶²⁰ înmormântă în frumósa biserică *Sf. Ștefan* din acel oraș.

3. Istoria Tërii-Románesci de la Radu Mihnea pînă la Mateiú Vodă Basarab.

(1611—1633).

1. Cu urcarea pe tron a lui Radu Mihnea (1611—1616) ^{1611—} ¹⁶¹⁶ se întórseră iarăși vremurile nenorocite de dinaintea lui Mihaiú Vodă asupra Tërii-Románesci. Pórta Otomană începu să socotescă și să tracteze tóra iarăși ca o provincie turcésă, numind și schimbênd domniú după plac și după cine da sume mai mari; haraciul, dájdiile și alte angarale crescură și mai mult, și nu mai avéú sfirșit. Orice plîngere a sërmanilor locuitori, acum nu mai era ascultată la Pórtă; domnul, séu să-í ñicem mai bine, *beiul*, care domnea mai tirănesce, care despuiam ai bine poporul și făcea să sbóre sub secură mai multe capete de boeri pământení, acela era mai plăcut Sultanului și Vizirilor, mai sigur că va ține în arendă timp îndelungat *grădina Padișahului*; căci așa se numia acum Téra-Románescă a lui Mihaiú Vodă Vitézul!

2. Dar pentru a isbuti să îngenuche pe Români, Pórta Otomană trebuia să trimită, ca să-í guverneze, ómení streini de tóra, fără nici o iubire pentru dênșia; iar ace-

știa la rëndul lor trebuia să alégă uneltele trebuinciose tot printre streini, ca streini prin streini să vîneze ca lupul în turma oilor, și s'o risipescă. Cel d'ântâiu domn de acest soi fu *Radu* fiul lui *Mihnea turcitul*, care cînd isbuti să rămână neturburat în scaun (1612), cea d'ântâiu grijă a lui fu de a pune în dregătorii greci mulțime, și a îndepărta de la ele pe boerii pămîntenî, pe cari îi omoră fără judecată, pentru a le lua averile. Radu Mihnea fiind mutat în Moldova (1616), în locul său se trimise *Alexandru Iliăș* (1616—1618), fiul iarășî al unui român turcit, (al lui Ilie Rares), și tot așa înstreinat de țeră, ca și predecesorul său. Trăind în casa Primului-Vizir, el căpătase tronul dând 35,000 galbeni numai sociei aceluî Vizir, pe lângă alți bani împărțiți, ce împrumutase cu camete neaudite de pe la greci și ovrei. Acești bani trebuiaŭ plătiți din spinarea țerei, prin mijlocirea boerilor greci, împlinitorii birurilor: „striga poporul de multele nedreptăți, ce i se făcea, și blestema pe domn, care nu le oprîa“. Boerii și oștenii, sub conducerea paharnicului *Lupu Mehedințenul*, goniră pe domn și omorîră pe toți grecii de prin sate și țîguri. Pôrta trimise domn pe *Gavrilaș*, fiul lui Simeon Movilă (1618—1620) care, pentru a perde pe Lupu, îl numi mare spătar (general) și-l trimise cu ôstea la Silistra în ajutorul lui Schender pașa. Acesta prinse pe Lupu și-l trase în țepă (1618). Gavrilaș mări birurile, dar nu apucă să împlinescă doui ani de domnie, și fiind mazilit, fugi în Ungaria. În locul său Pôrta mută din Moldova pe Radu Mihnea, care se îndatorase a plăti 40,000 galbeni tribut pe an. Acesta, după ce slei și de astă dată țera cu tot felul de angarale, se întorse iarășî la Moldova (1623), isbutind, pentru 35,000 galbeni dăruiți vizirilor, ca domnia Țerii-Românesci s'o ia fiul său *Alexandru Coconul* (1623—1627). Acesta fiind pré tinăr, numai de 13 ani, dregătorii sei, mai toți Greci, făcură multe rëntăți și năpăstuirî; mai ales *ciocoi*, adică slujitorii însarcinați cu strângerea dărilor, despuiaŭ sêracimea ca ianicerii, din care causă bieții locuitori își lăsară căminele și fugiră prin țerile vecine. Peste aceste nevoi mai veniră (în 1624) și Tătarii de aŭ robit țera pênă în Olt și aŭ prëdat-o, fără ca să întêmpine vre-o împotrîvire, căci domnul fugise în Ardél. Călărașii de la Mănesci, Gherghița, Ploesci și Rușii-de-Vede se ridicară, ca să gonescă pe nedestoînicul domn;

Иван Матяш

MATEIU VODĂ BASARAB.

dér la sat la Mănesci ei sunt bătuți. Preste Olt alți boeri, cu un domn ce-i ȳcea Paisie, se scólă cu armele, însă sunt prinși și omoriți cu domn cu tot. In fine Betlen Gabor predă cu foc și sabiă întréga țară, silind pe domn să fugă. Din cauza acestor învâlmășeli Alexandru e mazilit de Pórtă și înlocuit cu Alexandru Iliăș (1627—1629), iar acesta cu *Leon Stridie, fiul lui Ștefan Vodă* (1629—1632). In timpul lui Leon boerii pămêntenî se resculară, pentru a pune capêt domniei streine a Grecilor și a da tronul unui român de viță, din strălucita familie a Basarabilor, unui bărbat înțelept, vitéz și cu adevărată iubire pentru pămêntul strămoșesc, lui *Mateiū Vodă Basarab*.

4. Mateiū-Vodă Basarab.

1632—1654)

A. Mateiū se face domn.

1. Mateiū Vodă, născut pe la 1580, era fiul Vornicului Danciu din satul Brâncoveni (jud. Romanați) și al jupănesei Stanca. După tată el se trăgea din némul domnesc al Basarabilor și se bucura de un mare renume printre locuitorî, boeri și oșteni. Toți grăiaū cu cinste și iubire numele seū, și vedéū într'ensul pe izbăvitorul lor de domnia streină a beilor, trimiși de la Constantino-pole. Cel din urmă din aceștia, Leon Vodă, grămădise asupra locuitorilor dăjdi și năpăști neauđite. Din acéstă causă județele de peste Olt se sparseră; o parte din boerii pămêntenî, cu Mateiū în cap, pribegiră în Ardél la principele George Racoți. Aci Mateiū adunându-și óste unгурéscă și cu mulți Roși de preste Olt, scoborî munții pre plaiul Vulcanului și bātu înfricoșat (la Tîrgu-Jiū și la *Ungurenî*) oștile lui Leon; dar într'o bătăliă de lîngă *Bucuresci* (1631) el fu învins și silit să trecă iarăși în Transilvania la prietenul seū Racoți.

2. Intre acestea plîngerile boerilor la Pórtă în potrivea lui Leon făcură pe Sultan să 'l maziléscă (Iulie 1632), însă domnia o dede lui *Radu, fiul*

lui *Alexandru Iliaş*. Atunci boerii se înţeleseră cu Abaza, paşa Nicopolei, şi aleseră pe Mateiū, care
 1632 (în 20 Septemvrie 1632) intră în Bucuresci la scaunul domnesc. Radu cu ôste numerosă, compusă din Moldoveni, Tătari şi Turci, veni asupra-î. Bătălia se dede în marginea oraşului, între Duceşti şi între mănăstirea Plumbuita, şi fu isbînda lui Mateiū Vodă; iar Radu Vodă a dat dosul, fugind cu mare spaîmă şi cu capul gol.

După aceia Mateiū, lăsând în scaun pe soţia sea, dómna Elena, se duse împreună cu boerii cei mai însemnaţi la Constantinopole (Decemvrie 1632), ca să se plîngă de jaturile şi răutăţile Grecilor, şi să céră a fi dênsul recunoscut de domn. El stete de faţă, în divanul turcesc, cu protivnicii sêi Greci şi cu boerii pribegi, veniţi de la Moldova din partea lui Alexandru Iliaş; dér el sciu aşa de bine să 'şi întocmescă lucrurile, în cât câştigă în partea sea pe paşi şi pe viziri Boerii sêi la rëndul lor spuseră, că déca Pórta va urma să trimiţă şi de aci înainte ca domn al ţerii pe vre un grec din împărăţia turcescă, nu numai boerii, dér toţi locuitorii vor părăsi ţera şi se vor duce ori-unde aiurea, numai să scape de robia grecescă. Sultantul le împlini voia, dând stég de domnie nouă lui Mateiū, care nu se sfi a se înfăţişa la Padişah, cu ale căruia oşti, câte-va luni mai nainte, el se luptase în rêsboiul avut cu Radu. In fine,
 1633 în ziua de 10 Martie 1633, Mateiū intră în scaun în Bucuresci, în strigătele poporului, care de bucurie îşi desbrăca haînele şi le aşternea la pământ, ca să trecă domnul peste ele. „Şi aū fost mare bucurie şi veselie la tótă ţera de la mare pêně la mic, şi mulţămia lui Dumneđeū de domn bun şi milostiv şi creştin, şi-'i-aū isbăvit de reii vrăşmaşi greci“.

B. Mateiū Vodă aşedă şi întocmesce ţera.

3. Mateiū Vodă, îndată ce se sui pe tron, se apucă să îndrepteze ţera în întru şi s'o asigure din afară. El micşoră birurile, puse o mai bună rînduială în strîngerea lor, şi în scurt timp scăpă ţera de datorii. Fiind-că satele se spărsese de multele nevoi, el trimise cârţi prin toate ţerile vecine, ca toţi Români fugiţi să se 'ntórcă pe la casele lor, iertându-i de orî-ce dări. Mulţi veniră la chemarea domnului, şi se aşedară prin satele ce rămăsese pustii, apucându-se iarăşi de munca câmpului, ca mai 'nainte.

4. Mănăstirile de asemenea ajunsese la mare stricăciune şi derăpănare; ele căduse în mâna călugărilor greci, cari le vindeau şi cârciumăreū, strîngéū veniturile şi apoi fugéū, lăsând lăcaşurile sfinte în sărăcie şi desevîrşită ruină. În zadar Mihaï Vitezul hotărîse, ca nici un călugăr strein să nu se mai facă egumen, ci fie care mănăstire să 'şi alégă egumenul seū dintre călugării aflători într'ênsa. Cu suirea pe tron a lui Radu Mihnea, Grecii luară nu numai dregătoriile ţerei, dér şi egumeniile mănăstirilor, şi prin stăruinţele lor mai toate lăcaşurile pămîntene fură închinat, ca metóce dajnice mănăstirilor din Muntele Atos şi din alte părţi ale Turciei. Mateiū Vodă, ca să pună sfîrşit acestei urgi, care înstreinase mai mult de jumătate ţera, adună în Bucuresci soborul duhovnicesc şi mirenesc, compus din Mitropolit, Episcopî, archierei, boeri mari şi mici, şi întocmi chrisovul de desrobirea mănăstirilor (anul 1639), cari

1639

5. În acelaş timp Mateiū ridică d'asupra mănăstirilor dăjdiile şi sarcinele; numi după alegerea soborului, egumeni destoînici pe viaţă, îna-

poiă mănăstirilor satele, ce în vremea egumenilor streine fusese cutropite de boerii cei puternici ; bisericile și mănăstirile stricate de cutremure, de foc și de năvălirile păgâne, el le rezidi, pe unele chiar din temelie, și le înzestră cu sate și odóre, venituri de tot felul, făcându-se ctitor a 40 de lăcașuri sfinte.

6. Mateiū Vodă îngriji și de armată, mări ce-tele dorobanților, roșiorilor și verđișorilor, întocmi corpul *Seimenilor*, care era compus din streini : Sêrbî, Bulgari, Arbănași, scutindu-î pe toți de bir și dându-le lefi bune ; aduse arme cu foc, tunuri și săcălușe (tunuri mici), și tot materialul trebuincios de rêsboiū, cu care umplu cîte-va mănăstiri, ca pe niște cetățui, și făcu din nou cetatea din Tîrgoviște, care fusese stricată în timpul lui Mihaiū Vodă. Punënd ast-fel țera pe picior de apărare, Mateiū încheiă (în a. 1635) cu George Racoți, principele Ardélului, un tractat de prietenie și credință, făcu legături secrete cu împêratul Germaniei și cu regele Poloniei, ca la timpul priincios să 'l ajute a ridica armele asupra Turcilor. Din nenorocire însă pentru cauza creștinătății, Mateiū fu împedicat, în îndeplinirea acestui plan, tocmai de acela, care ar fi trebuit mai mult să-l ajute, de Vasilie Lupu, domnul Moldovei. Acesta fu pentru Mateiū, cea-ce Ieremia Movilă fusese pentru Mihaiū Vitêzul, dușman de mórte și poftitor a-î lua țera și domnia ; numai că Mateiū fuse mai norocit în lupta cu Lupu, și rămase pênê la sfîrșit biruitor, de și isbîndă ade-vêrată nu este, în lupta dintre frați, de cât pentru dușmaniî acestora.

C. Luptele lui Mateiü-Vodă cu Vasilie Lupul domnul Moldovei.

a) *Bătălia de la Nănișori (1639).*

7. Vasilie Lupul, îndată ce ajunsese domn al Moldovei, (în a. 1634), începu să stăruie la Pórtă, ca să scóță pe Mateiü și să-ı dea lui domnia Țeriü-Românesci, iar fiului său mai mare Ion-Vodă, să-ı dea Moldova. Pentru acésta el coprinsese cu daruri și cu bani pe Viziri, și în a. 1637 căpătă stég de domnie pentru améndouë ținările. Un domn ca Mateiü însă, vitez, înțelept și prevădător, nu se putea scóte așa ușor, și precum cu sabia dânsul luase tronul, tot prin sabiă trebuia să fie sililit a' l părăsi.

Deci în acelaș an, tómnă târđiü, Vasilie Lupu. în fruntea unei armate de mai bine de 30,000 ostași, întră în Țera-Românescă și înaintéază cu foc și sabie pênă Ia Buzéü. In acelaș timp Mehmet pașa sta la malul Dunărei, gata ca să trecă în contra lui Mateiü. Acesta, pregătit și ne-adormit cum era, încălecă cu tóte oștile, 28,000 la număr și 20 de tunuri, împreună și cu 8000 óste ardelénă, comandată de Këmeni Janoș, și gonesce pe Lupu pênă dincolo de Focșani. Mehmet, din ordinul Sultanului, care era încurcat într'un rêsboiü în Asia, se retrage și trimite în grabă solü la domnul muntén, ca să 'l róge a nu mai pustii Moldova, nici a urmări pe Lupul spre rușinea împëratului turcesc; el se jura prin scrisori pre Dumneđeü și pre Suflet, că dacă Mateiü se va întórce înapoi, nu numai că nu . i se va întimpla nici un răü, nici va perde domnia, dér încă se făgăduia, că va stărui pentru mazilirea lui Lupul. Racoți, principele Transilvaniei, de asemenea poruncise lui Këmeni Ianoș să împace pe domniü români. Mateiü la început nu primi

acésta, dar mai pe urmă, sfātuindu-se cu boerii și vedënd greutățile mari ale iernei, se învoi la pace (Noemvrie 1637).

1637 8. Acéstă pace însă fusese mai mult o amăgélă, pentru că îndată ce lucrurile se liniștiră în Asia, Sultanul, ațîțat de Mehmet pașa, pe care 'l cumpărase Lupu cu bani, trimise stégul și buzduganul de domnie a Țării-Românescei lui Lupu, iar pentru a Moldovei, fiului său Ion. Lupul începu acum să se întituleze: *domn al Moldovei și al Țării-Românescei*; el lăsă pe fiul său în Moldova, iar dênsul cu óste numerosă, între care și 15,000 Tătari și un corp de Ianiceri, veni asupra lui Mateiú. Ajungënd la rîul Prăhova, el își aședă tabăra la sat la *Ojogeni*. După cincî zile de hărțuială, Mateiú trece în timpul nopții Prăhova în vad, tot călărețul luând cu sine pe cal câte un pedestraș, și cu tótă óstea stolită se aruncă asupra taberei moldovene. Bătălia se dede la *Nănișori* pe Ialomița, nu departe de Ojogeni. Vasilie-Vodă, avënd oștile rêschirate după prăđi în tóte părțile, apucă fuga cu călărimea și ianicerii, lăsând pe mâna lui Mateiú corturile, carele cu munițiuni și bagage, și tunurile cu tótă pedestrimea. Preste 8,000 numai din Tătari rêmaseră morți pe cîmpul de luptă. Lupul abia scăpă cu puținei ómenii la Brăila, și de aci fugi nóptea călare spre Galați, fiind-că era să cadă în

1639 mâna Turcilor (Decemvrie 1639). Când Sultanul află despre cele întîmplate, strînse de gât pe Mehmet și trimise grabnic nou firman de domnie lui Mateiú, precum și daruri, iar lui Lupul poruncă strașnică, a se lăsa de amestecături și a trăi în pace cu vecinul său.

1641 In amintirea isbîndeii căștigată la Nănișori, Mateiú-Vodă zidi în a. 1641 o biserică în orașul Gherghița (jud. Pra-

hova) cu numele mucenicului Procopie, pe care 'l luase într'ajutor de biruință în acea luptă. Când mai pe urmă se împăcară amândouă domniile, Vasilie-Vodă rezidi cu cheltuiala sa biserica *Stelea* în Tîrgoviște (a. 1644), iar Mateiū făcu m-rea *Soveja* în Moldova (jud. Putna, a. 1645).

b) *Bătălia de la Finta [1653]*

9. Pacea dintre Mateiū și Lupul nu ținu mult, căci Lupu se gătea, cu ginerile său *Timuș Hmelnițki* și cu Cazacii acestuia, să gonască pe Mateiū și să împartă între dênșii domniile amândouă. Mateiū, care scia despre ce i se pregătesce, încheiă (la 1651) cu Gheorghe Racoți II un tratat secret de alianță ofensivă și defensivă contra domnului Moldovei, și amândouă ajutară cu oști pe logofetul acestuia, pe *Gheorghită Stefan*, ca să gonască din scaun pe domnul său și să se pună în locu-i (Aprilie 1653). Lupul abia scapă cu fuga la cetatea Hotin, și de aci peste Nistru la Camenița, de unde ceru ajutor de la Timuș. Acesta, cu învoirea regelui Poloniei, trece Nistru pe la *Soroca* cu 8,000 de Cazaci aleși și bine înarmați, și pornesce spre Iași. Stefan cu 12,000 de oște de țără, căci trupele transilvane și muntenesci se retrăsese, îi ese înainte d'asupra satului *Popricanilor*, nu departe de Iași; dér este bătut și silit a scăpa în Țăra-Românescă. Vasilie-Vodă, în loc să stea ca să și așede țera și domnia, adună oști din toate părțile și plécă cu Timuș ca să și răsbune pe Mateiū. Acesta trimise pe Diicul Spătar cu o sémă de oști călări să stea la hotar, de străjă, împreună cu *Gheorghită Stefan*. Oștile lui Lupu silesc la *Focșani* pe Diicu a se retrage, neavând oștenii acestuia arme de foc. La *Ștoplea*, în Telején, se face o nouă încăerare între Cazacii lui Timuș și Seimenii lui Mateiū, bă-

tându-se vitejesce din amândouă părțile pênă în nópte, fără de a le strica nimica Cazacii. Mateiū luând mare inimă și nădejde dintr'acéstă întîmpinare, ese și el din Tirgoviște cu Roșiī și altă óste de țeră și 'și aședă tabăra la o poenă, între Ialomița și pîriul *Fînta*, nu departe de satul cu acelaș nume.

1653 10. In ziua de 17 Maiū (1653) se dă aci o bătălie crîncenă. Armata lui Mateiū, compusă numai din 7,000 oșteni români și 500 ardeleni, căci ajutóarele lui Racoți nu sosise încă, avu să țină o luptă de 7 césuri cu o armată de 4 ori mai mare. Bătălia o începu călărimea Moldovenă, care se asvîrli cu atâta furie în cît ajunse pênă în corturile Muntenilor. Dér Mateiū, folosindu-se de împrejurarea, că Timuș nu-și apropiase încă tabăra ca să începă focul, dede înderăt călărimea Moldovei, întorcîndasupră-ī tóte tunurile și pedestrimea, și puse ast-fel răsboiul la loc. Acum se încaeră la luptă și Cazacii. Artileria munténă îi fulgeră așa de cumplit, că-ī pune în mare neorînduială; isbînda însă nu e hotărîtă, de și ziua e aprópe de sfîrșit. Mateiū face minuni de vitejie, luptându-se ca un leū. El, unchiăș trecut de 70 de ani, este pretutindenī nelipsit, înbărbătând cu fapta, cu cuvîntul, cu gestul oștirea sea nespăimîntată. Deja trei cai sunt uciși sub dînsul; la al treilea primesce și el un glonț în piciorul stîng, aprópe de încheetura genachiului; cînd un slujitor, pricepînd primejdia, alérgă la scara șelei, ca nu cumva vitézul să cadă, el îl gonesce de lîngă sine cu vorbe aspre; trage din picior cisma, încalță alta, și nedând séma ranei, încalecă pe dată ca un deplin oștén pe un al patrulea cal, și se aruncă din nou în luptă.

Era aprópe de séră, cînd de o dată „se scor-

nesce din sus un vifor cu plóe drept în fața oștii lui Vasile-Vodă, și cu acea furtună, cu sunetul copacilor și cu plóie repede, cât se părea că este anumeurgia lui Dumneđeű sosită asupra acei oști cât era despre Vasile-Vodă; și Mateiű-Vodă cu tunuri adăogea gróza oștii, și simeți oșteniű lui“. Mai ântâiű ia fuga aripa moldovénă, apoi Tîmuș cu Vasilie-Vodă, pe care se đice că Mateiű l'ar fi ajuns de pe urmă, dér în loc de a 'l tăia cu sabia, l'ar fi bătut numai cu mâna pe spate. Tótă tabăra, tóte tunurile și biețiű pedestrași, numai Cazaci peste 5,000, căđură în mânele învingătorilor. Mai mult de 10,000 morți acoperéű câmpul de luptă, dintre cari 3,000 Români de amêndouě părțile. Lupu abia scăpă din rêsboiű numai cu trupul, și ar fi fost de sigur prins de gonaciű lui Mateiű, trimiși după dênsul, decă nu s'ar fi travestit pêně la cămașe chiar; și așa putu ajunge la scaunul sěű din Iași, cu mare amărăciune a tuturor lucrurilor sêle.

D. Rêscóla Seimenilor.—Mórtea lui Mateiű-Vodă.

11. Luptele neprecurmata între cei două principii români avură urmări triste și păgubitoare pentru țera nóstră: cetele simbricate ale lui Lupu călcară și pustiiră în mai multe rënduri Țera-Românescă; oștile unguresci și muntenesci ale lui Racoți și Mateiű nu făcură puține rele Moldovei. Turcia vedea cu bucurie cum Româniű, în loc de a 'și uni armele și a lupta împreună ca să scuture jugul robiei, se sfășiaű cu nesocotința între dênșii. Ea ațița pe sub ascuns, când pe Lupu contra lui Mateiű, când pe acesta contra lui Lupu, pentru ca să nu fie între ei nici-o dată pace, și pentru ca amêndouě țerile slăbind din ce în ce, cu atât mai ușor să le vie Turcilor a le înge-

nuchia și apăsa mai greu. De aceea Sultanul se grăbi, curând după bătălia de la Finta, să trimiță lui Mateiū (14 Aug. 1653) diplomă de nouă întărire în domnie, precum și sabia și buzduganul, iar pe Lupu îl lăsă în voia sorței și a lui Gheorghită Stefan, carele cu ajutorul lui Mateiū îl goni desevârșit din scaun.

12. Dér Mateiū-Vodă, sciindu-se mereu dușmănit de Lupu și țintă a loviturilor Porții, fusese nevoit a ține sub arme un număr mare de oști nu numai de țără, dér și lefegiū streinī numiți *Seimeni*. Cum se fini răsboiul cu Vasilie-Vodă, mai multe neînțelegeri se iscară între Seimeni și Roși, fără ca Mateiū să pótă a-i împăca. O parte din boeri nu erau streinī de aceste neînțelegeri, și voiaū să pescuiască în apă turbure. Ei încercase mai întâiū să pėrdă pe Mateiū, cumpărând pe hirurgul sėū, un polones, care-i otrăvi rana ce căpătase în bătălia de la Finta; din fericire domnul scăpă, și 11 boeri fură pedepsiți, unii cu mórtea, alții cu ocna. Ce-i-l'alți părtași ai lor învinuiră pe doui dregători credincioși domnului: pe Vistierul *Ghinea* și pe Armașul *Radu*, că aū dat planul lor pe față, și de aceea ațțară pe Seimeni și Dorobanți asupra-le. Seimenii cerură să le dea léfa pe trei luni și să le-o și mărėscă, căci dēnșii aū învins pe Cazaci la Finta; ei trimiseră 50 din sīnul lor, ca să silėscă pe Armaș a le 'ndeplini cererea. Radu nu numai că-i ocări, dér puse să-i taie în bucăți, ca pe niște trădători. Acéstă faptă fu semnalul rescuării; cu Seimenii se unesc Dorobanții. Armașul voesce a pedepsi, cu ajutorul călărimeī, pedestrimea revoltată; dér călărimea, în loc de a se supune, face causă comună cu frații lor de arme, și atunci nimic nu mai pótė înfrēna sēlbatica por-

nire soldătească. Ei dau năvală în palatul domnesc de Tîrgoviște, unde Mateiū zăcea bolnav, fac bucăți pe cei două boeri și pe un al treilea Socol Cornățenu (Iunie 1653).

1653

După această neomenosă faptă ei jură din nou credință lui Mateiū, fără însă ca s'o țină; căci cînd bētrānul domn se vindecase puțin la picior, și eșise la preumblare către Argeș, (tōmna a. 1653), la întōrcere armata îi închise porțile cetății, îl ținu trei zile nemîncat cu toți boerii lui din josul orașului, și nu 'l primiră în lăuntru, pēnē ce nu le făgădui să le dea lefi întreite. „O cîtă obidă era lui Mateiū-Vodă, țice cronicarul, unde scia cît bine le-aū făcut, și acum își bat joc de el; și chemă pe toți credincioșii săi boeri și slugi și le dicea: „*O dragi mei! sciți cît muncii de ținuți țera și mă nevoii de o strînși la moșiile lor, și o pađii de nu o călcă nici o limbă, și în zilele mele crescură și se însurară, și făcură copii, și se îmbogățiră toți, mai vîrtos țic de acest nēm dorobăntesc, fiind ei tot dintr'acest pămēnt al țerii Romānesci, și neavēnd ei nici o nevoie de la mine, sau de la alții; iar diavolul cel nepohtitoriū de binele omenesc, eată cum intră în ei de i-aū nebunit, și nu sciū ce fac, că s'aū însoțit cu Serbiū Seiment, de și-aū măritat fetele și surorile după ei, și nu pōte nimene să-i contenescă. De acum înainte, dragi mei! să sciți cu adevērat că pentru faptele lor vor să viie mari rēutăți asupra acestiū serace de țeră, și va să cađă la mare nevoie, și vor să pătīnescă și cei bunī pentru cei rēi; că cātăiū eū nu pociū rēbda turburarea lor care fac asupra mea și asupra țerii, ci gîndesc de voiū avē zile să aduc în primăvară 30,000 de Tătarī, și pre Craiu cu Ungurī, să i lovescă fără veste de tōte părțile, și să se puie supt sabie toți cei mai mari să piērd*

1653

cu niște tâlharî, să-mî isbîndesc spre dênșî, pentru mult bine ce le-am făcut.“

„Și așa cu necaz mare aũ petrecut Mateiũ-Vodă din ȕi în ȕi. Décî fiind slab, și ajungẽdu-l adĩncile bẽtrãnețe, puține ȕile s'aũ rẽsbolit, și cãnd
 1654 aũ fost la Aprilie 9 anul 1654, Duminecã dimineața, aũ reposat Mateiũ-Vodã, în casele domnesci în Tĩrgoviște. Și aũ domnit Mateiũ-Vodã, ani 21, fãrã lunî 5, și ȕile 11.“ El fu înmormẽntat mai 1658
 1058 ȕantãiu în biserica domnescã din Tĩrgoviște, alãtura de mormẽntul soției sale dõmna Elena; iar mai târȕiu (în 1658) ósele îi furã duse la mãnãstirea Arnota (jud. Vãlcea), unde se îngroparã în lãuntrul bisericeii, sub o frumósã lespede de marmurã, care se vede acolo pẽnẽ în ȕiua de astã-ȕi.

Mateiũ-Vodã Basarab este cel mai însemnat domn al Romãnilor din vécul al XVII. „*Om fericit peste tóte domniile acei țerî, ȕice cronicarul moldovinesc, ne-mãndru, blãnd, drept om de țerã, harnic la rẽsbóie, așa neĩnfrĩnt și nespãimat cãt poți sã 'l asemeni cu mari și vestiți ósteni ai lumei*“. Cu sabia în mãnã deschidẽdu-și drumul la tron, cu sabia și-a apãrat țera și domnia în timp de 21 ani, sciind sã se strecóre prin tóte greutãțile timpului, cu o dibãcie și agerime de minunat. În nimeni incredetor, el își punea nãdejdea numai în puterea sea proprie și a nației sele; om cumpãnit, nici un pas nu făcea cu pripialã, și a sciut, ca și Mihaiũ-Vitezul, sã bage grózã în Turci, fãrã sã fi ridicat însã o datã mãcar sabia asuprãle. El s'a nãscut într'un timp, cĩnd împãrãția turcescã putea mai ușor sã fie lovitã și rẽsboitã de creștini; creștinii însã nu 'l ajutarã; ajutórele așteptate de la Racoți, ori nu sosiaũ de loc, ori sosiaũ mai târȕiu, cãnd nu mai era de ele trebuință; împãrãția germanã, fiind încurcatã cu rẽsbóiele sele interne, se mãrgini la fãgãdueli, de și ministrul Germaniei la Pórtã scria împãratului Ferdinand III (la 1643), „cã Mateiũ, domnul de acum al Tereĩ-Romãnesci, este un bẽtrãn vitez ostaș, de viță veche domnescã, a luat principatul mai mult prin sabia și vĩrtutea sea, de cãt prin alte mijlóce, și a cãpẽtat la Turci un

ast-fel de nume, în cât acestora le e frică de el, tot așa ca o dinioră de Mihaiū-Vitezul.... In sfârșit țiū pe Mateiū drept un prinț așa de vitéz, în cât decă o mare Putere l'ar ajuta cum se cade, printr'ênsul s'ar puté face fórté mult, în contra Turcilor“. Ceia ce însă a nimicit mai cu sémă planurile patriotice ale acestui domn vrednic, fu necurmatele rêsboie cu dușmanul sêu Vasilie Lupul.

Mateiū Basarab însă nu e numai un vitéz de frunte, un apërător cu sabia al drepturilor și al vredniciei țerii, dér și un bun organisator în întru, un domn care 'nțelege și prețuesce bine-facerile păcii. Biserica română, care devenise dajnică streinătăii, el o desrobesce ; limba română, care pênă aci era desprețuită, el o introduce în biserică și la curte, în locul limbei slavone, în care se facea serviciul divin, în care erau scrise actele și poruncile domnesci. Mai multe cărți bisericesci se traduc în limba țerii și es la lumină din téscurile tipografice, aduse și aședate de dênsul la Govora, la Tîrgoviște, la Mănăstirea-Délului și la Snagov. La acésta contribue mult și soția sea dómna Elena, fratele aceștia, slovesnicul (literat) și iubitorul de învêțatară Udriște Năsturel, precum și Mitropolitul Stefan. Mateiū publică și cea d'ântăiū adunare de legi bisericesci și civile, *Indreptarea legii* (1652), atit de trebuinciosă, căci pênă aci se judeca numai după legea cea nescrisă, după așa numitul *Obiceiū al pământului* ; întemeiază scoli pentru învêțatura limbei românesci și a celor streine, scoli pentru viitorii cântăreți și preoți ; spitale (bolnițe) pre la unele mănăstiri, mori (fabrici) de hârtie și de postav, iar comerciului îi deschide căi noi cu streinătatea.

De aceia pe lespeda de marmură, care acopere la Arnota osemintele acestui măreț și falnic domn, s'a putut săpa următoarele cuvinte, cari aū ajuns pênă la noi ca un rêsunet din vechi și bătrîne timpuri :

„Aici ȡace Mateiū Basaraba, prin harul lui Dumneđeū odinioră stăpîn și voevod al Țerii-Românesci, bărbat pré înțelept, pré vitéz și milostiv ; al multor biserici și mănăstiri întemeietor și înnoitor ; nici o dată biruit în biruințe, al multor încalcări purtător pré vestit de biruință ; vrăjmașilor înfricoșător ; prietenilor ocrotitor ; al țerii séle înavuțitor, carele cu mare avuție și cu tótă înbelșugarea în pace și liniște a domnit două-ȡeci și trei de ani ; a adormit întru Domnul în adâncimea anilor, în anul Domnului 1654, în cinstite bêtrânețe“.

5. Istoria Țării-Românesce de la mórtea lui Mateiü-Vodă Basarab
până la Nicolae Mavrocordat

[1654—1716].

Din dece domni, cari suiră și scoborîră treptele tronului în timp de 70 de ani (1654 — 1716), numai două au o domnie mai lungă: Șerban Cantacuzin dece ani, și Constantin Brîncovénu 25 ; pe cînd restul de 35 ani este împărțit între cei-lalți opt, din cari unii domnesc numai câte un an. Aceste domnii au tóte un sfîrșit rău: Constantin Șerban, Mihnea-Radu și Grigore Ghica, fug în țările creștine, ca să scape de urgia păgână; Grigore Ghica, în a doua domnie, este surghiunit de Turci ; George Ghica și Antonie Vodă sunt maziliți, Șerban Cantacuzin móre otrăvit de boeri, Constantin Brîncovénu e tăiat cu tótă familia sea la Constantinopole, unde 2 ani după aceea cade și capul dușmanului seü Ștefan Vodă Cantacuzin. Țéra este în mai multe rînduri prădată și robită de Turci și Tătari, cutrierată de oștirile nemțesci și unguresci ; populațiunea părăsesce sate și orașe, ne mai putînd suferi rîutățile unui guvern despuietor și tiranic, și se duce chiar și în țéra turcescă, unde află mai multă siguranță a traiului și a proprietății, de cât în a ei patrie. Locuitorii ce mai rămân sunt seceratî de ciumă, fómete și miserie ; boerii români cu iubire de țérá plătesc cu capetele, cu pribegia or cu surghiunul, îndrăsnéla împotrivirii lor ; cei ce dau mâna cu streinii sunt singurii bine-vêduți la curtea domnescă, iar domnii nu mai sunt apărătorii drepturilor țérii, ci niște slujbași turcesci, puși ca să împlinescă dăjdiile, să strângă cele trebuincióse de hrană pentru curtea Sultanului și pentru întreținerea oștilor, să lupte sub stégurile turcesci contra creștinilor.

A. De la Constantin Șerban Basarab péné la Șerban Vodă Cantacuzin.

[1654—1689].

1. *Constantin Șerban Basarab*, poreclit *Cîrnu*,
1654—1668 (1654—1658), pentru că în tinerețe, umblând

după domnie, fusese prins și tăiat la nas din porunca lui Mateiș-Vodă, era fiul natural al lui Radu-Vodă Șerban. El era cunoscut sub numele de *Sărdarul Constandin din Dobreni* (jud. Ilfov); slujise mai întâi în Transilvania la curtea lui Racoți II, apoi la Mateiș-Vodă, după mórtea căruia boerii și oștile îl aleseră de domn, iar Pórta îl recunoscú în schimbul a 500,000 lei. Constandin începu să domnescă bine; ușură birurile; judecări drepte făcea, pre niminea nu obidea, ci cu blindețe și cu cuvinte dulci pre toți mîngîia“. Dar cea-ce'i grăbi căderea și aduse rele mari asupra țerii, fu chipul nepriceput, cu care el voi să se scape de Seimeni, și ușurința cu care se lăsă a fi amăgit de Racoți; căci, în loc de a desface pe Seimeni pe cale pacinică, voi să ațîțe oștirea națională asupra-le; acesta se uni însă cu dênșii, și cu toții omorîră preste 36 boeri, pređară mănăstiri și biserici, „jăhuind, spune cronica, tótă țera din cap pêne în cap, și cruciș și curmediș“. Racoți, oferindu-se de bună voie ca să pedepsescă miliția resculată, veni cu 30,000 ómenî și o măcelări la *Șoplea* în Teléjen, luând și 40 tunuri, ce le duse în Ardél. Constandin se facu acum tributar domnului ardelén, care-le intrând în răsboiú cu Poloniá, amestecă și pe voevodul român. Din această caúsă Sultanul îl mazilî și numi în locu-i pe *Mihnea*. Acesta intră în țeră (febr. 1658) cu 10,000 Turci și 20,000 Tătari. Constandin îl întîmpină cu 32,000 oșteni, dar într'o bătălie sângerósă, care 'l costă viața a 8,000 ómenî, fu învins și silit a fugi în Ardél.

1638

2. După fuga lui Constandin Șerban în Ardél, tronul fu ocupat de Mihnea. Acesta în loc de a purta grija țerii și d'a o așeđa, după atâtea amestecături, trăind în bună înțelegere cu Turcii

și cu vecinii, se unesce cu G. Racoți și Constan-
din Șerban, ca să ridice armele asupra Turcilor;
omóră mulțime de boeri, cari îndrăznise a se în-
potrivi planurilor lui nebunesci; și după o dom-
nie de un an și trei luni e silit a fugi și el în
Ardél, lăsând țera în prada Turcilor și Tătari-
lor, cari o pustiiră în chipul cel mai grozav.
Numai Tătarii duseră peste 50,000 locuitori în
robie, pe lângă un mare număr de cireși și turme
de vite. Țera rămase aproape pustie. In locul lui,
Pórta mută pe George Ghica din Moldova.

- 1659-60 3. George Ghica (1659—1660) nu apucase
încă bine să domnescă, și prindând veste că Con-
standin Șerban a intrat cu Ungurii în țeră, fugi
numai de cât cu toți boerii și cu familiile lor,
la Giurgiu. Constandin merse d'a dreptul la Bu-
1000 curesci (1 Maiu 1660), de aci lovi pe neaștep-
tate pe Ghica la Giurgiu și 'l alungă peste Du-
năre. Dar nu stete pe tron nici o lună de zile,
și fu silit a se întorce în Transilvania, pentru că
o armată numerosă de Turci și Tătari intrase în
țeră și o pustia fără milă. Nici Ghica nu domni
mult, căci fu ridicat făr' de veste din scaun de
un pașă și dus în lanțuri la Constantinopole, din
causă că nu plătise la timp haraciul. In locul lui se
trimite fiul său Grigorașcu (Sept. 1660), care
1600-64 domni în două rënduri; ântâia domnie (1660—
1664) o perdu, pentru că având Turcii răsboiū
cu Germanii, și el fiind silit a merge cu óstea
în ajutorul Turcilor, fu acusat, că la bătălia de
1664 la Leva (1664) ar fi rupt-o d'a fuga, ca să facă
pe Turci să pérđă răsboiul. Pórta numi atunci pe
1604-09 *Radu Leon* (1664—1669), care fu răsturnat
printr'o rescólă a boerilor, și înlocuit cu *Antonie*
1609-72 *Vodă* din Popesci (1669—1672). Acesta cade prin
intrigile Grecilor, și acum Grigorașcu Ghica ia

pentru a doua óră scaunul (1672—1674), pe care ¹⁶⁷²⁻⁷⁴ 'l perde iarăși din cauza purtării séle îndoióse în răsboiul turco-polon, (expedițiunea de la Hotin). Prin stăruințele Cantacuzinescilor, în locul lui se numi grecul *Duca Vodă*, strămutat din Moldova. Duca (1674—1678) făcu două expedi- ¹⁶⁷⁴⁻⁷⁸ țțiuni cu Turcii, una contra Polonilor, și cea-laltă contra Rușilor, și apoi fu rechemat în Moldova; iar domnia Țării-Românesci o căpătă *Șerban Cantacuzin*.

Constandin Șerban zidi în Bucuresci în vârful unei mogle mănăstirea cu hramul St. Constandin și Elena, pe care Radu Leon o zugrăvi, iar Constandin Brâncovénul o făcu Mitropolie, cum e pêne astăzi. George Ghica din porunca Turcilor mută pentru tot-d'auna capitala țării la Bucuresci și dărmă la pământ zidurile Tîrgoviștei și mănăstirile de prin prejur, acesta pentru ca Pórta să fie mai sigură de credința Domnilor.

B. Șerban-Vodă Cantacuzin.

[1679—1688]

4. Șerban-Vodă Cantacuzin era fiul postelnicului Constantin și nepot de fiică al lui Radu Șerban Basarab. Ca să capete tronul trebui să plătescă Sultanului și Vizirilor peste o jumătate milion de lei. În timpii de pace ai domniei lui, se apucă să îndrepteze țera, care era spartă și risipită de grelele nevoi ce-o împresurase; puse rînduială în strîngerea birurilor, aduse porumbul (păpușoiul), care pêne atunci nu fusese cunoscut în țera, ómenii mîncând mămăligă de meiú séu pâne de secară; încheiă cu Apafi, principele Transilvaniei, un tractat de comerciú și altul pentru pășunatul vitelor; întroduse un sistem regulat de măsuri și greutateți (stînjenui lui Șerban); rechemă la scaunul mitropoliei pe Vlădica Teodosie, pe care soborul arhieresc îl găsisse pe nedrept depărtat de

Vodă Ghica, făcu cea d'ântăiū școlă românească în Bucuresci, îndemnând pe boeri să 'și dea copiii la învățături mai înalte; puse să se tipărescă cărți bisericesci, și să se traducă Biblia românească; zidi mănăstirea Cotroceni de lângă Bucuresci, hanul numit *Șerban-Vodă* din capitală, o fabrică de postav la satul Afumați, o tipografie la episcopia Buzău, alta la mitropolia din Bucuresci, etc.; în scurt Șerban se sili din răspuțeri să îmbunătățească starea materială și morală a poporului, să rădice biserică, să asigure darea justiției, și domni în timp de aproape 10 ani cu înțelepciune și tărie, iubit de supușii săi, temut de vrăjmașii din lăuntru și din afară.

El voi încă să scape țara de robia Turcilor; în scopul acesta își formă o armată frumoasă de peste 40,000 oșteni, puse să se tórne 38 tunuri, și se asigură de ajutorul Austriei și Rusiei. Când însă era aproape să rădice stégul independenței, și ca un al doilea Mihaiū să cheme pe Români la libertate și la mărire,—peri fără de veste, (în noptea de 19 Octomvrie 1688, în al 55-lea an al vârstei seles) de otrava ce i-o dede, prin mâna chiar a fratelui său Stolnicul Constandin, și a nepotului său de soră Constandin Brâncovenu, acea partidă de boeri, cari doriau pacea cu orice preț, fie chiar cu robia și rușinea țării. Brâncovenu culese îndată rodul crimei seles: domnia Țării-Românești.

C. Constandin-Vodă Brâncovenu.

(1688—1714).

5. După mórtea cea neașteptată a lui Șerban Cantacuzin, boerii aleseră domn pe logofétul Constandin Brâncovenu, fiul Postelnicului Papa și al Stancei, fiica bătrânului Constandin Cantacuzin.

Şapte sute pungi (a 500 lei una), date Sultanului și vizirului, costară pe țără caftanul și stégul de domnie pentru noul ales. Pe timpul acela Turcia se afla încurcată într'un război crâncen cu Austria. Brîncovenu socoti că este mai bine a păstra legăturile vechi cu Pórta, de cît a încerca cu ajutorul german să scuture jugul păgîn. In tómnă a. 1689 oștile austriace cu Generalul lor Haisler veniră fără de veste la București, ca să pună mîna pre domn. Constandin-Vodă se retrase la Ruși-de-Vede; 50,000 Tătari, din ordinul Sultanului, năvăliră în țără. Austriacii trecură în Ardél, pênă a nu da față cu Tătarii; aceștia, după ce jefuiră cumplit pênă la Buzău, se 'ntórseră înapoi, mai priimind încă de la domn și daruri saũ plocóne.

1689

Dér nu apucase încă bine locuitorii să iasă de prin munți și de prin pâlîngi, unde se ascunsese de gróză, și țera fu din nou turburată de oști turcesci, tatăresci și unguresci, cari împreună cu Constandin-Vodă intrară în Transilvania. La *Zernesci*, nu departe de pasul Bran, se dede o bătălie crâncenă, în care Austriacii fură înfrînți, și generalul Haisler fu făcut prizonier.

6. După cîți-va ani de liniște (1690—1693),¹⁶⁹⁰⁻⁹³ nevoile începură iarăși să curgă pe capul bieteii țeri: Tătarii o cutrierău dintr'o parte, Turcii dintr'altă parte, mai în fie-care an, făcându-și drum printr'ênsa la războiul din Serbia, la ducere ca și la întórcere. Ei nu se mulțuméu numai cu plocónele și conacele rînduite de domnie, ci jefuiau pe tóte părțile, ca niște lupi răpitori; stricau semănăturile, ardéu satele, ucidéu locuitorii, fără ca cine-va să pótă a le sta în potrivă. Ciređi întregi de vite, hergheli de cai, turme de oi, mi de care cu zaherele, lemne, salahori, zidari

etc., se trimitéu într'una la Belgrad, Timișóra, Cladova, pêne chiar la Camenița, iarna ca și véra, de unde avea, de unde nu avea sêraca de țéră; asupra ei căđuse acum tot greul, fiind-că Ardélul se găsea în mîna Austriacilor, iar Moldova, în urma pustiirei Polonilor, sărăcise cu desêvîrșire, ne mai putênd da Turciei vre-o ajutorință. Ca culme a nenorocirei, cîuma bêntuia de anî întregi populațiunea, lăcustele de 7 anî stricaũ semănăturile, aducând mare fómete și lipsă.

1699 La începutul a. 1699 se făcu pace între Austriaci și Turci, prin tractatul de la *Carloviciu*: Austria căpătâ tótă Ungaria, Banatul și Transilvania; Polonia, cetatea Camenița; principatele românescei rêmaseră, ca și în trecut, sub protecțiunea Turciei. Se spera că acum cel puțin locuitorii aũ să fie lăsați în tihnă; sarcinele însă nu încetară; haraciul se urca mereu, și nici mai avea rênd și sémă. In 1703 domnul e chemat la Adrianopole și amerințat să pérđă nu numai tronul, dar și viața; ca să scape, se duce, dăru-
 1703 esce Sultanului 200 pungi, alte atîtea marelui Vizir și urcă haraciul la 510 pungi pe an, în loc de 270, cum fusese pênă atunci. Dér el nu apucă bine să se 'ntórcă la scaun, și Sultanul e rêsturnat, marele Vizir omorît; acum îi trebuie alte pungi și alte daruri, ca să capete sprijinul nouilor puternici; cînd aceștia sunt căștigați, vin alții în locul lor, și așa mai departe, în cît fie-
 ce schimbare de vizir la Constantinopole—și acestea sunt fôrte dese, — costă sute de miî de lei pe țară; căci domnul nu plătea năpastele din vistieria sea particulară, ci din a țerii, din birurile strînse de pe la sêrmanii locuitorî, din împrumuturile făcute cu d'asila pe la boeri și mănăstiri.

Tractatul cu Petru cel Mare. — Mórtea lui Brincovénul.

7. Un alt domn și în alte timpuri n'ar fi suferit o stare așa de umilită în afară, și așa de nenorocită în lăuntru; ci cu armele în mână, pe viață saú pe mórte, ar fi încercat mintuința. Brincovénul stătuse un minut la cumpănă, ca să închine țera împératului Austriei Leopold; împrejurările însă nu i se părură destul de priinciose, primejdia întreprinderii socotind-o mai mare de cât folósele. După cât-va timp se îndreptă la împératul Rusiei, Petru cel Mare; acesta tocmai atunci se pregătea să ridice răsboiú asupra Turciei, „cu aceea nădejde ca să ıea și Țarigradul (Constantinopole) de la Turci, întrebând departe este Țarigradul“. Un tractat secret se încheiă între țarul Rusiei și domnul român, prin care acest din urmă se îndatora, în cas când Rușii îi vor veni în ajutor, să înlesnescă trebuincioșele de hrană pentru tótă armata, și să răscole în acelaș timp pe Bulgari și pe Serbi. El primi chiar 300 pungi, ca să stringă oșți și provisiuni, dér când Petru intră în Moldova, unde și domnul acestei țeri, Dim. Cantemyr, se răscolase contra Turcilor, Brincovénu perdu curagiul și încrederea în isbânda armelor creștine, dede înapoi banii primiți, și nu voi să mérgă „nici spre o parte, nici spre alta, ca să nu i se întimple vre o greșelă; măcar că mulți îl îndemna, spune cronica, să mérgă la Muscali, iar el nici cum nu vrea, numai ce ședea la *Urtași*, lângă Cricov, privind ce vor face oștile Rusesci și cu ale Turcului“. Dér vărul său premare, Spătarul Toma Cantacuzin, fugi nóptea cu călărirea la Ruși, fără voia și scirea domnului, și ajutat de un general rus, arse Brăila. Petru se

scoborî cu óstea lui pe Prut în jos la *Stănilești*, lângă Huși, în niște locuri rele, unde fu înconjurat de Turci și Tătari, cumplit bătut și silit de sabie și fóme să încheie o pace rușinosă cu mari
 1711 perderi (1711). „Și așa cu acésta rușine s'aú în-tors Țarul cu armata lui la țeră-și“.

8. Sultanul miniat pe Brîncóvenu pentru înțelegerile séle cu Germanii și cu Rușii, și în acelaș timp dorind să pună mâna pe avuțiile lui cele multe, hotărî să-l maziléscă și să-l aducă la Constantinopole. Pentru acésta se înțelese cu Cantacuzini, făgăduind unuia din ei, lui Stefan, domnia Țerii Românesce. Intr'una din zile (23 Martie
 1714) un capigiú cu 12 slugi séu ciohodari, vine în București, intră în palatul domnesc, scóte din sîn un petec negru, și aruncându-l pe umerii domnului, îi strigă *Mazil*, adică *estú scos*. Vodă se spăimântă și cade jos; turcul citește boerilor firmanul de scótere, pecetluesce visteria statului și câmara domnescă; face pe boeri răspundători de persóna domnului, pe neguțetori, de credința boerilor. Peste nópte tot orașul este în fervere; gróza a coprins pe toți, la vestea că o armată de 12,000 Turci se apropie de București; Turci nu erau însă de cât 300, cărora boerii le eșiră înainte și-í conduseră cu cinste, ca pe niște mîntuitori ai lor! Imbrohorul séu căpetenia, care venise cu dênșii, după ce adună pe mitropolit, episcopî și pe boerii cei mari, le spuse că Pórta a numit domn pe Stefan Cantacuzin, și pe dată îl și îmbracă cu caftanul domnesc.

Nenorocitul Brîncóvenu, cu dómna, cu 4 feci-orî, cu o noră, un nepoțel și 4 gineri, e ridicat, chiar în Vinerea Paștelor, și pornit spre Constantinopole. Aci, după ce fu ținut în închisórea *Șapte Turnuri* și supus la casnele cele mai mari,

ca să mărturisescă toate averile sale, fu scos în ziua de 15 August (1714) la un foșor lângă mare, și tăiat împreună cu 4 feciori ai lui: Constandin, Stefan, Radul și Matei, și cu un boer al său credincios, Văcărescu. 1714

Brîncovenu a făcut mai multe îmbunătățiri în timpul domniei sale. El a zidit din temelie mănăstirile *Hurezi* și *Mamul* din județul Vâlcea, o mănăstire cu chili de piatră și cetate împrejur în târgul *Rîmniceu-Sărat*, și altele. Orașul București, care număra deja 50,000 locuitori, l'a înfrumusețat cu zidiri însemnate, ca : palatul domnesc din p'olele delului Mitropoliei, clopotnița domnească cu césornic și horă împrejur, biserica despre Dómna, hanul de la mănăstirea Sf George, etc. Tîrgoviștea, care de la Ghica-Vodă încetase de a mai fi scaun al țării, el o reîmpoporă, rezidind casele domnesci, bisericile și mănăstirile, și petrecînd acolo o bună parte a anului. El a îndestulat și târgul Focșani cu apă de b'ut, aducînd-o cale de două césuri de târg.

Brîncovenu introduse și ore cari rîndueli în administrația publică și în finance ; dér desființă mare parte din armată, pentru ca să împopuleze satele și moșiile sale proprii cu oșteni, făcîndu-i *rumâni* ai săi, din apărători ai țării, cum fusese p'ene atunci.

În zilele lui se traduse și un mare număr de cărți bisericesci, tipărindu-se în tipografiile : Mitropoliei din București, Episcopielor de Buz'eu și Rîmniceu, a mănăstirei Snagov, etc., prin îngrijirea Mitropoliților Teodosie și Antim, a Episcopului Mitrofan și a fraților Greceni, Radu și Șerban. Tot atunci se întregi *Școala de la St. Sava* din București, numită și Colegiul domnesc, înființată de Șerban Cantacuzin, av'end ca dascăli, între alții, pe grecii cei mai învățați de pe acel timp.

D. Stefan-Vodă Cantacuzin.

(1714 – 1716)

9. Stefan Cantacuzin, fiul Stolnicului Constandin, îndată ce se sui pe tron, căută să câștige iubirea poporului și a clerului, desființând

văcdritul și scutind pe toți preoții de bir; însă nu isbuti să facă țerii vre-o ușurare „că despre o parte făcea un bine și despre alta făcea de ce rele“. El închise pe toți foștii îngrijitori ai moșiilor Brîncovénului, și cu bătaia și alte munci le smulse bani; apoi făcu împrumuturi silite de pe la neguțători și boeri, „cât n'au rămas Episcop, egumen, călugăr, ȕice cronica, neguțetor, boeri mari și mici, cari să nu fie de densusul jăfu-iți și predați“.

Neluând exemplu de cuminție din cele pățite de Brîncovénu, Stefan-Vodă umblă să amestece lucrurile cu Austriacii și cu Rușii în potriua Turciei; dér este descoperit, ridicat împreună cu tatăl său, (1716) și sunt amândoi duși și omorâți la Constantinopole. Pórta numesce domn d'a dreptul, fără de a mai întreba țera, pe un grec din Fanar, Nicolae Mavrocordat. Cu densusul se începe jugul strein al *Fanarioților*, sugrumarea patriei noastre în timp de un secul.

6. Istoria Țerii-Românesce de la Nicolae Mavrocordat până la Grigorie-Vodă Ghica.

1716—1822].

A. Nicolae și Ion Mavrocordat.

[1716—1730]

1. Nicolae Mavrocordat era fiul unui grec puternic din Constantinopole, Alexandru *Exaporitul* sau sfetnicul de taină al Sultanului; iar despre mumă pretindea că se trage din Alexandru cel Bun, domnul Moldovei. El domnise în două rânduri în această țeră (1709 și 1712), și acum Sultanul îl milui cu domnia Țerii-Românesce pe timp de trei ani, cum era obiceiul. La început se a-

rătă blând, bun și cu dragoste către toți, dăr du-pă ce se aședă bine în scaun, începu să-și dea pe față gândurile séle viclene; se înconjură de o mul-țime de Greci, rude și prietenii ai săi, aduși din Constantinopole, căroră le încredință dregătoriile cele mai însemnate, le dărui moșiile boerilor u-ciși saũ fugiți în pribegie și îi lăsă să jefuiască fără nici o témă; scóse biruri grele, între cari și vácăritul, și porni urgie grozavă asupra Canta-cuzenilor și a boerilor pământeni.

În primăvéra anului 1716 isbucni din nou răs-1716
boiul între Austria și Turcia. Câte-va oști au-
striace ocupară Cernetul, mănăstirea Tismana și
pasul Căinenii. Milițiile de preste Olt cu Serdari
lor Barbu Brăiloiul, Obedeanul și Bengescul, se
declară pe față în contra domnului și bătură
în mai multe rânduri cetele de slujitori streini
ale acestuia trimise asupra-le (la Tîrgu-Jiũ și la
Bengesci). Răscóla se întinse cu încetul și din-
cóce de Olt. Boerii scriseră la Barbu Brăiloiul
„că este vremea să vie să ia pe Domn“ și să'l
ducă în Ardél. Brăiloiul cu oștirea sa și cu 1,200
Sêrbii din armata germană trecu în taînă Oltul,
lovind prin păduri și pustietăți, și în ziua de 14
Noemvrie (1716) des de diminéță intră în Bucu-1716
resci, prinse pe domn și 'l duse la Sibiũ, unde
stete în închisóre 2 ani de zile. Grecii parte fu-
ră omorâți, parte fugiră. Pórtă numi în locul lui
Nicolae, pe fratele său mai mic Ion Mavrocordat.

2. La 21 Iulie 1718 se încheiă tractatul de 1718
la *Pojarovița*: Temișana cu Banatul Craiovei, pre-
cum și o parte din Serbia rămaseră Austriei,
iar prinși de răsboiũ fură schimbați. Între ace-
știa fu și Nicolae Mavrocordat, care, îndată ce se
liberă din închisóre, începu să umble la Constan-
tinopole, ca să răsórne pe frate-său și să-i ia

locul. Ion porni în grabă o solie de boeri cu plîngerî și protestări la Pórtă. Atuncî Nicolae Vodă alergă la fratucid: trimise un credincios al său la Bucurescî, și după cîte-va ȃile Ion Mavrocordat murea fără de veste, otrăvit de unelta fratele-lui său, (Febr. 1719) care și luă domnia.

Nicolae Vodă în a doua domnie, de și se purtă mai cu blîndețe de cît ântâiū, însă urcă birurile într'un chip nesuferit, și pentru ca să îngenuche țera, desființă și puțina armată, ce scăpase neciuntită de Brîncovénul, „cu cuvânt că pace fiind, de prisos sînt atîția ostași, și aduc țerii greutate cu trebuincîoșele lor“; adevêrul însă era că Mavrocordat, vrînd să domnescă ca un tiran fără nici-o temere, desarma poporul, cheltuelile oștirea le băga în pungă, iar țera lipsită de puterea ostășescă, o lăsa în jăcmanul Grecilor și al tuturilor tîlharilor, ca o grădină fără împrejmuire, ca o casă cu ușa nezăavorită, unde pôte intra orî-cine.

El muri la a. 1730 și se înmormêntă în mănăstirea Văcărescî (de lângă Bucurescî), cea zidită de dênsul.

B. Constandin Mavrocordat, Racovițescî și Ghiculescî.

(1730—1769)

Țera-Românescă în cursul acestor 39 ani (1730—1769) este o jucărie, ce Pórtă o aruncă și o ia după plac și după interes, cînd lui Constandin Mavrocordat, cînd unuia său altuia din membrii celor 2 familii *Racoviță* și *Ghica*. Trei-ȃeci și trei de ani Mavrocordat luptă prin bani și intrigî de tot felul, cu trei Racovițescî și 5 Ghiculescî, ca să apuce tronul; în 6 rînduri el isbutesce să'l dobêndescă, dar tot în 6 rînduri e silit să'l părăsescă. 18 schimbări de domnii între 9 persóne și în mai puțin de 40 de ani, abia decă vine cîte 2 ani de domnie, decă *domnie* se mai pot numi aceste schimbări și preschimbări, goniri și rechemări, din noū goniri și din noū iertări, a unora și acelorași persóne, trimise numai spre peirea de-

săvîrșită a țerei. Pórta din tóte aceste schimbări trage numai folóse : cînd țera se rógă să-o scape de vre un domn hrăpitor, ea nu o ascultă, decă rugăciunea nu a fost însoțită de sume mari de bani ; domnul e scos, dără se 'ntîmplă că e 'nlocuit cu altul și mai rău ; atunci alte daruri trebuesc din partea țerei, ca să fie înlăturat acesta, și rechemat cel d'ântăiū, care pare acum mai bun ; cînd nu sunt plîngerī în potriua domnului sunt stăruințele celor poftitori după domnie ; unul din ei oferă o sumă órecare ; decă cel ce ocupă tronul nu dă mai mult, se numesce oferentul ; se póte întîmpla însă, că îndată după aceea mazilitul să găsescă banii ceruți sėu ceva mai mult, atunci pentru acelaș cuvēnt acesta cástigă cea-ce perduse, acela perde cea-ce abia dobēndise. O asemenea speculă o face Pórta și cu mutarea domnilor din Moldova în Țera-Românescă și vice-versa. Tronul acestei din urmă era mai căutat, fiind mai productiv ; cînd beii ambelor țeri deveneau locuitorilor nesuferiți prin jafurile și tiraniile lor, Sultanul de o cam dată nu îi mazilea, căci ar fi încurajat pe Români să se plângă mereū de apăsătorii lor ; ci muta pe unul în locul altuia, luând bani de la amēdouī ; de la cel mutat în Țera-Românescă, fiind că 'i făcuse o înaintare, de la cel trecut în Moldova, fiind-că îi arētase o favóre.

3 După mórtea lui Nicolae Mavrocordat, boerii și clerul aleseră în locu-ī pe fiul sėu *Constandin*, tînēr numai de 19 ani, gîndind, că fiind-că are avere destulă moștenită de la tată-sėu, va jefui mai puțin țera. Pórta întări alegerea boerilor ; Constandin însă, după 15 zile de domnie, fu scos și înlocuit cu fostul domn al Moldovei, *Mihail Racovița* (Octomvrie 1730). Dar nici Racovița nu ținu domnia mai mult de cît 9 luni, căci dușmanul sėu *Constandin Mavrocordat* vėrsă la Pórtă comorile părintescei moștenite, și căpătă tronul pentru *a doua óră*. Venind în Bucuresci, el nu găsi în vistieria țerei de cāt 130 lei : toți banii adunați fusese trimiși de Racovița spre păstrare în Polonia. Noul domn, ca să pótă să'si umple vistieria cea sleită, dede în arendă

1780

birurile județelor și supuse pe toți locuitorii, fără deosebire de clasă, la o contribuțiune pe cap (capitație), a cărei plată, decât nu venea cu greu celor bogați, țăranimei însă îi era peste putere; de aceea locuitorii începură să năpustescă satele și să umple țărilor vecine. Unii din boeri se plînseseră la Pórtă. Din această cauză Mavrocordat e mutat la Moldova, în locul vărului său *Grigore Ghica*, care trece în Țera-Românescă (Aprilie 1733). Acastă schimbare ține însă numai 2 ani, fiindcă Constandin, prin introducerea și în Moldova a sistemului său financiar, se îmbogățise așa de repede, în cât fu în stare să cumpere cu un milion de lei permutarea lui în Țera-Românescă.

4. Încă la începutul *domniei a treia* a lui Constandin Mavrocordat, izbucni războiul dintre Ruși și Turci (1736—1739), la care luară parte și Austriacii, ca aliați ai Rușilor. Trupele germane ocupară Curtea-de-Argeș, Cîmpu-lung, Țirgoviștea și Bucureștii; Constandin Vodă fugi la Giurgiu, pînă să-i vină în ajutor Turcii. Aceștia dau foc Țirgoviștei și Cîmpu-lungului, robesc mulțime de lume, bat în mici lupte pe Austriaci la *Pitesci*, *Craiova*, *Cozia* și *Țirgu-Jiú*, dér sunt înfrînti la satul *Perișani* (plaiul Loviștea), cu totă vitejia ce arătară aci oștenii români (Iulie 1739) la apărarea unei redute. În fine Austriacii, în urma înfrîngerilor din Serbia și din Temișóra, făcură pace cu Turcii la *Belgrad* în 18 Sept. 1739: Banatul Craiovei se dede înapoi Țerei-Românesci; acésta fu singura ei mîngiere, după atîtea aspre încercări și suferințe: cîumă, cutremure, focuri, robiri și pustieri, ce avu să îndure în acești ani din urmă.

5. Făcîndu-se pace, Constandin Mavrocordat găsi timpul priincios a publica faimósa sa *reformă*,

prin care se aducea óre-cari îmbunătățiri în administrație și justiție și se fixa contribuția personală la 10 lei pe an de fie-care cap de familie. Sub domniei următorii însă contribuția se urcă din ce în ce, pênă când, în timpul domniei *a cincea* a lui Mavrocordat, (1756), ea ajunsese la 65 lei pe an. 1756
 Asemenea greutatea de dări siliră pe țeranii să fugă preste Dunăre și în Transilvania ; numai din Oltenia plecară dintr'o singură dată 15,000, așa în cât din 147.000 familii țărănesci contribuabile, câte se constatare în 1740, rămaseră 6 ani mai târziu numai 70,000, iar 10 ani după aceea, 35,000.

Pórta, îngrijită de risipa locuitorilor, dede un hatisherif la 1746, prin care dicea, că'i este voia, pohta și porunca să se adune cei înstreinați în pământul lor. 1746
 Pe temeiul acestui ordin, Const. Mavrocordat cu sfatul *adunării țerrei* hotăraște (la 1 Martie 1746): 1) pentru țeranii înstreinați, cari se vor întórce în țeră „să fie 6 luni fără de dajde, iar după aceea să nu dea pe an de cât lei 5 la patru sferturi, iar mai mult nu, și or pe ce moșie se vor aședa, să fie neopriți ; numai stăpênului celui cu moșia să i lucreze pe an câte 6 țile și să dea și dijmă din tóte semănăturile lor“. 2) „Veri-care din rumâni (vecini), or mănăstiresci, or boeresci, vor fi fost înstreinați de pământul acela, aceia, vrând să se întórca la pământul patriei lor, să se așede unde le va fi voia, și de rumânie să fie slobodii și ertati, ne mai având nici-o supărare de către stăpênii lor“. După aceea la 5 August acelaș an, *Adunarea* hotărasce ca : 1) „orî la cine din némul boeresc sau la mănăstiri vor fi rumâni cu moșiile lor, moșiile să rămâe la stăpânirea boerilor, orî mănăstirilor, să le stăpânescă ca și pênă acum, iar rumânii să se libereze numai cu capetele fără de moșie, dând fie-care rumân stăpênului câte dece lei, „și cu voe de va fi stăpênului său, și fără de voe“. 2) Spre despăgubirea boerilor și mănăstirilor pentru perderea *rumânilor* lor, li se acordă dreptul să aibă „trebuincioșii ómeni pe la moșii, scutiți de bir și știuți vistieriei“, după care scutelă s'aú și numit *scutelnici*.

Acest act al *desrobirii țeranilor* fu o simplă măsură

fiscală, care ridică cifra veniturilor domnului și nu folosi de loc țărâniei. De aceea nu e de mirare, decât sôrta țeranilor clăcași merse din rău în mai rău, decât ei, striviți de un impozit cumplit, arbitrar și neproporționat cu puterile lor, fug departe în laturile Turciei, Ardélului, Ungariei și Rusiei; decât puținii ce mai rămân apucă potecile codrilor și ale pădurilor, și în numeroase cete de haïducî jăcmănesc și tîlhăresc la drumuri și în târguri, și ca să nu fie pîrîți stăpînirii, ajută cu banii furați saatele învecinate la plata dăjdiilor.

C. Războiele Rușilor cu Turcii.

(1769—1812).

La suferințele și rătățiile de tot felul, aduse țării de domnia streină a Fanarului, veniră acum să se adauge suferințe și mai cumplite din cauza războielor dese dintre Ruși și Turci. În interval numai de 42 ani (1769—1812) principatele române avură să îndure greutățile a trei lungi războaie și ocupațiuni militare (1769 — 1774, 1787 — 1792 și 1806—1812), fiind prădate și pustiite de învingători, ca și de învinși. Rusia, încă de la Petru cel Mare, voia să facă din Dunăre fruntaria împărăției sële și să stăpînescă Marea-Négră, pentru ca de aci mai sigur și mai cu putere ea să lovescă Constantinopole, și să alunge pe Turci din Europa. Mai cu sémă ambițioasa împărătesă Ecaterina II (1762—1796) puse în lucrare acest plan cu mari jertfe de ómeni și de bani, și de și în cele din urmă Rusia a isbutit să înainteze cu cuceririle pênă la Prut și Marea-Négră, dér cele-l-alte puteri europene aũ oprit-o, ori de câte-ori a încercat, de a merge mai departe.

1762—
1796

a. Războiul de la 1769—1774.

6. Războiul ruso-turc isbucni la începutul anului 1769. Generalul rus *Galitzin*, după ce luă cetatea Hotinul, trimise un corp de 10,000 soldați, ca să ocupe Moldova și să gónescă trupele turcescî de acolo, cea-ce se făcu fără nici-o greutate; garnizóne ruse fură aședate prin orașe și pe la granițe; Galații se luă după o luptă crâncenă. După cuprinderea Moldovei urmă îndată, și cu a-

1769

ceiași înlesnire, cuprinderea Țerei Românescî, unde domnul ei Grigore Ghica (în Noemvrie 1769) se prefăcu că fuge înaintea a câtor-va sute de volintiri români, și se lăsă a fi luat prizonier și dus la Petersburg. În locul lui, rămase Pîrvu Cantacuzin a îngriji de trebuințele armiei rusești. 1769

7. Pórta auzind de cele întîmplate, și vedînd că Români s'a aruncat în brațele Rușilor, hotărî să stingă de pe fața pămîntului tot ce este picior de creștin în Moldova și Țera-Românescă. Trei armate numeroase primiră ordin să trecă Dunărea. Un corp de 16,000 Turci înaintînd spre capitală, înconjură pe Ruși în mănăstirea *Comana*; Pîrvu veni ca să-i scape, dér fu coprins nóptea de Turci într'o pădure și omorît cu toți ómenii săi (1770. Turcii părăsiră *Comana* și se retraseră la Giurgiu; generalul rus *Stoffeln*, după ce îi bătutu aci cumplit, intră în București în ziua de $\frac{11}{18}$ Februarie 1770, în strigătele de bucurie ale locuitorilor. Mitropolitul Grigorie, arhieriei și boerii depuseră înaintea lui însemniile domnesci, jurînd credință și supunere către împărătesa tuturor Rusielor. Celelalte orașe, tîrgurile și satele jurară de asemenea. Numai Oltenia, afară de Slatina, rămase cu banul ei Manolache Ruset, credincioasă Porții. O deputațiune alésă, în frunte cu Mitropolitul, plecă la Petersburg împreună cu deputațiunea din Moldova, ca să închine amîndouă țerile la picioarele Ecaterinei. Inșă pînă să se n-tórcă deputațiunea de la Petersburg, Turcii alun-gară pe Ruși din țeră și puseră d'omn pe banul Manolache. Acesta nu stete pe tron de cât patru luni (1770), fiind că Ruși, în urma mai multor victorii câștigate asupra Turcilor, rămaseră din nou stêpênî în principate, pînă la încheierea pă-

1770

1774 cîi de la *Cuciuc-Kainardgi*, (1774), când se numără iarăși domni de către Pórtă.

Prin art. 16 din acest tractat de pace, Rusia restituie Porții întreaga Basarabie cu cele două principate Moldova și Țera-Românescă, sub condițiune: ca Pórtă să acorde locuitorilor celor două țări deplină amnestie și libertate religioasă; mănăstirilor și particularilor să li se restituie moșiile luate de Turci; clerului să i se dea respectul datorit; esirea din țără să fie liberă în curs de un an de zile; țările să fie scutite de haraciū pe tot timpul răsboiului și încă pe două ani viitori, fără de a pute fi apucate de vre-o datorie din trecut, séu de a fi încărcate cu biruri grele. In fine *ministrul rusesc de la Pórtă să aibă dreptul de a vorbi în favórea principatelor*. Acest drept de *intercessiune* Rusia sciu să-l prefacă îndată într'un *protectorat apăsător*, și cu timpul chiar într'un drept de *suzeranitate*, care aparține numai Porții.

b. Răsboiul de la 1787—1792.

1774—
1782 8. Sub Alexandru-Vodă Ypsilante (1774—1782) țera putu puțin să răsufle de multele rēutăți ce suferise; ea căpētă întocmiri bune și folositoare: scolii, spitale și case pentru săraci, tribunale și un codice de legi. Din nefericire răsboiul izbucni
1787 din nou între Ruși și Turci (a. 1787) din cauza amestecului Rusiei în afacerile din lăuntru ale principatelor române. Austria, fiind legată prin tractat de alianță cu Rusia, trebui să ia parte la
1786-89 răsboiū. Nicolae vodă Mavrogheni, (1786—1789), cu óste din țără ca la 10,000 și cu ajutorul oștilor turcesci, putu să apere cât-va timp trecătorile despre Banat și Transilvania și să respingă de mai multe ori trupele austriace. Inșă un corp mai mare de Austriaci, comandat de Prințul Coburg, intră prin nordul Moldovei, bātu
1788 pe Turci și ocupă Iași (1788); alte două victorii câștigate de armatele austro-ruse (la *Focșani* și

Mărtinești pe Rîmnic, 1789) fac pe Ruși stăpâni ¹⁷⁸⁹ asupra Moldovei și pe Austriaci, asupra Țării-Românești. Prințul Coburg intră triumfător în București; Mavrogheni fuge peste Dunăre, de unde se 'ntorce cu puteri turcesci, d'ér la *Calafat* el este cumplit bătut (1790), și câte-va săptămâni ¹⁷⁹⁰ în urmă i se taie capul din ordinul Marelui-Vizir, care nu putea suferi, ca un ghiaur să serve cu statornicie cauza Turciei și pe Sultan.

Intre acestea Iosef, împératul Austriei, móre (1790), iar fratele și succesorul său Leopold II, de témă pentru alte încurcături mai mari din Apus, se grăbesce a încheia cu Turcii *pacea de la Șiștov* (4 Aug. 1791), cu condițiune, ca tóte ¹⁷⁹¹ lucrurile să rămână ast-fel cum aũ fost înainte de răsboiũ. Rusia urmâ răsboiul mai departe cu isbîndi strálucite, pêne ce consimți și d'ensa, în urma stăruințelor Prusiei, Angliei și Holandei, să încheiã *pacea de la Iași* ^{29 dec. 1791} _{9 Ian. 1792}; prin această pace ¹⁷⁹² ea dobândi Oczakovul și țera dintre Bug și Dni-stru. *Rîul Dnistru deveni acum marginea între Rusia și imperiul otoman.*

Principatele rēbdarã și de astã datã cincĩ anĩ de đile tóte neajunsurile răsboiului, fără a trage vre-unul din folósele lui: orașe, tîrguri și sate, mănăstiri și schituri fusesese arse, prēdate s'eu d'érimate, birurile îndoite și între-ite, iar podvódele (transporturi) și zaherelele nu mai încetase de pe locuitori, fiind vai și amar de țérã. Ca culme preste tóte, dupē retragerea oștilor, se încinse bóla ciu-meĩ, lăcustele și seceta stricarã bucatele, așa în cât ómenii ajunsese a se hrăni cu cóje de copaci și cu gunoiũ de vitã; ba unii muriaũ chiar de fóme. Domnii cei numiți de Pórtã găs'eu tocmai în aceste nenorociri mijlócele ca să se îmbogățescã. Ast-fel *Al. Moruzi* (1793—1796), în ^{1793—96} timpul de fómete, adunã tot grâul din țérã, plătind câte 7 lei chila, și'l vinde apoi câte 40 lei chila; cu banii luați în chip de împrumut de la m-rĩ cump'érã porumb, pe care 'l desface în folosul s'eu cu preț îndoit și întreit,

dér baniî luați de la m-rî nu-î mai dă înapoi, ci'î opresce pe sémă-î.

Tot pe atunci un turc de la Vidin *Osman-Pasvantoglu*, răscolându-se asupra Porții, pustia cumplit cu cetele lui de *Pasvangii* amêndouë malurile Dunării. *Hangerli* (1797—1799), *Moruzi* (1799—1802) și *Șuțu* (1802), sub cuvânt că trebuiesc provisiuni și bani pentru oștile turcesci, îndesaû birurile și îmulțiaû zaherelele. *Hangerli* strînse numai din *văcărît* peste 5 milióne lei, dér plăti cu lațul de gât lâcomia sa de aur. Mih. *Șuțu*, la simpla veste că 1200 *Pazvangii* vor să calce *Bucurescii*, fugi în *Transilvania* cu cele 6 milióne ce și le agonisise, lăsând *Bucurescii* pustiû la voia întâmplării. *Mitropolitul* și boerii se plânseră la *Pórtă*, că numai în timp de 3 ani *Hangerli*, *Moruzi* și *Șuțu* aû stors din spinarea țerii peste 45 milióne lei, ca să țină oști spre a o apëra; baniî însă î-aû mâncat, iar *Pazvangiî* aû ars tîrguri, orașe și sate, aû sluit și omorît lumea. Atunci *Pórtă*, prin stăruințele *Rusiei*, orîndui domn pe 7 ani pe *Constandin*, fiul lui *Alex. Ypsilante* (1802).

c. Răsboiul de la 1806—1812

9. *Rusia* căuta într'una să ațîțe turburări în imperiul turcesc, pentru ca slăbindu-l mereû, mai ușor să'l dobóre. Ea ridică pe *Muntenegreni* și pe *Sêrbî*, ajutându-î prin mijlocirea lui *Ypsilante* cu bani, bucate și munițiuni de răsboiû. Pe de altă parte *Napoleon I*, împëratul *Franciei*, avênd să începă răsboiû cu *Prusia*, voia să încurce pe *Ruși* într'un nou răsboiû cu *Turciî*; de aceia el stărui la *Pórtă*, ca atât *Ypsilante*, cât și *Moruzi*, domnul *Moldovei*, să fie scoși din scaun. *Sultantul* nepricepênd gîndul *Francesului*, îi îndeplini voia (30 Aug. 1806). Atîta însă aștepta și *Rusia*, pentru ca să găsescă pricină de cêrtă, și fără nici o declarațiune de răsboiû intră și ocupă amêndouă principatele. Răsboiul ruso-turc se trăgănă 6 ani (1806—1812), purtându-se la început slab din amêndouă părțile. Pênă în a. 1809 *Rușiî* nu putuse lua din mâna *Turcilor* nici unul din o-

rașele asediate, Giurgiu, Brăila și Silistra, ba fusese chiar respinși cu perderi dinaintea Silistrei. Numai după ce Rusia se asigură prin pacea de la Viena de prieteșugul Austriei, putu dispune de trupe mai numeroase, contra Turcilor, și câștigă prin generali săi Kamenski și Kutusoff, mai multe victorii peste Dunăre. Rușii credău că cel puțin de astă-dată principatele române nu aū să le scape din mîini, și că Dunărea are să devină hotarul despărțitor între dēnșii și Turci. Napoleon I chiar declarase Porții (în 1810) că el consimte la acēsta; și de sigur că și Pórta ar fi fost silită să primescă pacea cu asemenea condițiune; din fericire însă pentru Români izbucni rēșboiul între Francesi și Ruși (1812). Napoleon intrând în Rusia cu 500,000 soldați, Impēratul Alexandru I trebui să retragă oștile din principate și să încheiă pace, mulțămindu-se numai cu *Basarabia*. 1810

Ast-fel prin *tractatul de pace de la Bucuresci* (28 Maiū 1812), Rusia luă în stăpînire jumătate 1812 Moldova, cu cetățile ei cele mai tari: Hotin, Bender, Cetatea-Albă, Kilia și Ismail. Prin acēsta ea căpăta un loc însemnat la Dunărea-de-jos, și mergea drept la ținta ce'și alesese: *domnia în Orient și mai ales în Balcani*.

Principatele române îndurără suferințele cele mai mari de la armile rusesci, ca și de la cele turcesci: sate și chiar orașe întregi, mai ales cele ce se găsiaū în calea oștilor, ca: Focșani, Rîmnicul-Sărat, Buzău fură arse și pustiite; Brăila și Galații, după luarea lor de către Ruși, sunt date focului, iar locuitorii, deși creștini, sunt parte omorîți, parte goniți și despuiați de averile lor.

Ocîrmuirea rusescă aruncă biruri extra-ordinare pe moși, case, persone și pe vite; vinde la licitațiune tóte funcțiunile publice, luând cîte 20,000 galbeni pentru un post de vistier, 8—10,000 galbeni pentru un isprăvnicat, etc. Cereri de zaherele, de care pentru transport, de lucrători

1811 pentru facere de spitale, magazii, cetățui, de aprovizionări de lemne, hrană și de nutreț, nu se mai curmă, vara și iarna; una se cere de guvern, și de ce se ia de la bieții locuitori de către ofițerii ruși și ispravnicii de județe; gróza ce Rușii băgase în Români era așa de mare, în cât, când un țeran vedea în casa sa intrând o uniformă rusescă, înlemnea pe loc, și fără să dică un cuvânt, lăsa pe Rus să ia din casă ce voia și cât voia. Din cauza atitor stórceri și greutăți, mai bine de 200,000 locuitori fugiră din principate. Opt sute neguțetori din București închiseră prăvăliile (1811), și numai la amerințarea că vor fi toți surghiuniți în Siberia, consimțiră a le deschide și a plăti noile contribuții puse asupra-le. Rușii mai bătuse și o monedă rea și mincinosă, cu care locuitorii erau amăgiți, căci cu dēnsa nu li se plăteaă nici pe jumătate din prețul lucrurilor cumpērate. Acēstă monedă avē curs silit numai în țēriile romāne. In fine, când se făcu pacea, Rușii nu voră să plece, până ce nu luară cu dēnsii, pe lângă două milione lei, încă 20,000 care cu câte 4 boi și câte 2 țerani de car, decī 80,000 boi și 40,000 țerani, pe cari îi duseră cu biciul, ca să populeze pustiile Rusiei. Intr'un cuvânt Rușii „*nu lăsară Romānilor de cât ochi pentru ca să plângă,*” cum îi amerința la 1810 generalul Kutusoff, căruia, cu tóte acestea, boerii îi oferiră la plecare o tabacheră plătită din vistieria țērii cu 80,000 lei.

D. Cel din urmă domni Fanarioți.

(1812—1821)

1812—
1818 10. O dată cu retragerea oștilor rusesci din țēră, Pórta orîndui domn pe termen de 7 ani pe dragomanul *Ion Caragea* (1812—1818). Ca toți predecatorii săi, și acesta hrăpi și jefui țēra în felurimi de chipuri: vëndu funcțiile statului la mezat; făcu peste 4000 de boeri noi pe bani, și urcă birurile în așa chip, că din 12 lei pe an, cât se plătea mai 'nainte, bietul țeran trebuia să dea acum de 15 ori mai mult, adică 180 lei. Numai ast-fel Caragea strînse în timp de 6 ani o avere de 93 milione lei. El publică în limba grecescă o legiuire, ce pórtă numele său (*Condica*

lui Caragea), și când simți că Pórta voiesce să'l maziléscă, fugi în Austria cu tóte comorile séle, lăsând țera la voia întêmplării (1818).

În locul lui Pórta trimise pe *Alexandru Șuțu* (în a treia domnie, 1818—1821); el urmă acelaș fel de jafurî, strîngând în 2 ani peste 15 milioane lei; ba voi chiar să hrăpéscă și moșia orașului Tîrgoviște, dicênd că e domnéscă, ca s'o dea ficei séle zestre. Orașaniî în număr de 400, bărbați cu femeî, veniră cu rogojinî aprinse în cap la Bucuresci să se plângă lui Vodă. Acesta îi înblândi cu fâgădueli, dér în acelaș timp trimise ómenii séi ca să împietréscă moșia. Tîrgoveșteniî, vedêndu-se înșelați, trag clopotele diua și nóptea și blestemă cu foc și pară în biserici pe Vodă, până când, întêmplându-se ca Șuțu să cadă bolnav, muri grabnic, (19 Ian. 1821), ca isbit deurgia dumneđeiască. 1818—
1821

Cu Șuțu se încheiă domnia cea streină a Fanarioților, care ținuse mai bine de 100 de ani (1716—1821), pentru că, a doua di chiar după mórtea lui, isbucni mișcarea națională a lui Tudor Vladimirescu. 1821

7. Mișcarea națională a lui Tudor Vladimirescu.

(1821)

1. Suferințele poporului român trebuia să aibă un sfîrșit. Țera, pustiită de rêsboaie și suptă cu totul de domniî trimiși de Pórta, nu era chip ca ea să mai fie locuită, din cauza greutății birurilor și a nedreptăților; muncind 180 zile într'un an, țéranul abia ar fi putut să'si plătéscă darea legiuită către vistierie; pentru ogorul séu, pentru hrana și îmbrăcămîntea sa și a familieî, și pentru îndeplinirea celor-alte năpăști, nu-î mai rămânea nici timp nici putere. Birurile cădêu aprópe numai pe capul țéranilor; aceștia trebuiaŭ să ducă tóte cheltuelile statului și să 'ndestuleze tóte nevoile. „Nu era măcar o di, ne spune însuși Constandin Vodă Ypsilante, întru carea să fi putut ticălosul țéran să se vađă pe sine slobod de către

împlinitorii zapcii, căci pênă a nu fi unul isprăvit, sosea celalant cu alte cereri nouă“ ; și fiind-că ómenii nu puteau să dea cea-ce nu aveau, erau supuși la tot felul de casne, ba chiar vânduți în robie, ca țigani, câte decele lei de suflet.

Din acéstă cauză țera se pustia din an în an ; holdele rămâneau nelucrate, satele se stergeau de pe fața pământului, iar puținii locuitori se ducéu să trăiască prin păduri și munți în scorbure sau bordee, sêlbătîcindu-se și apucându-se de pradă. Dreptatea ei nu o găseu nicăiri, pentru că n'aveau cui să se jeluiască; tóte slujbele erau date pe bani, decî fie-care slujbaș avea dreptul să jefuiască fără pedepsă; domnul vindea dregătoriile cele mari; iar dregătorii, la rëndul lor, vindeau la mezat slujbele mai mici ce atârnau de dênșii; „și apoi ce să veđi de aci înainte, ne spune un cronicar, fiind tréba pe cine da mai mult, vedéi câți blestemați toți în trebî ce nu li se cădea, și întindea toți în tóte părțile pe biata țeră“.

În ast-fel de stare se găsea poporul, când mehedinténul Tudor Vladimirescu ridică stégul rebeliei în potriua Stăpânirei.

1770 2. Tudor Vladimirescu s'a născut pe la a. 1770 în satul Vladimir [jud. Gorj] Tatăl său Constandin, poreclit *Ursu*, era un simplu sătén contribuabil. Sub Constandin Vodă Ypsilante, Tudor fu orînduit vâtaf de plaiu (sub-prefect) la Cloșani și Comandir de *pandurî*, cum se numia oștirea națională, ce se formase atunci preste Olt. În timpul celui

1806—12 din urmă răsboiú ruso-turc (1806—1812), corpul Pandurilor aduse servicii mari Rușilor; Tudor, pentru vrednicia și vitejia ce arétase în mai multe lupte, fu înălțat de generalii ruși la gradul de *parucic* (locotenent) și decorat cu *ordinul* (cavaleria) *St. Vladimir*. După încheierea păcii (1812) el fu nevoit să fugă în Austria, pentru că pașa din Ruscîuc voia să'l prindă și să'l omóre, căci făcuse multe rele Turcilor. Mai târziu, întorcându-se în țeră (în 1815), fu numit iarăși vâtaf de plaiu la Cloșani, în care slujbă nu stete mult, avênd cu Statul judecăți prin Craiova și Bucuresci pentru niște bani ce avea să ia.

1815

Tudor dedese semne încă din tinerețe de un bărbat curajos, cu iubire pentru țară și cu vrednicie în trebile ostășesci. El aduna de mai mulți ani arme de tot felul în casa sa de la Cerneți, și aștepta numai timpul priincios, ca să dea semnalul revoltei. Acest moment sosise, o dată cu moartea lui Alecu vodă Șuțul. Tudor, care se afla atunci în Bucuresci, plecă îndată peste Olt, unde scose afară o proclamațiune „cătrec tot poporul românesc din Bucuresci și din celelalte orașe și sate ale Țării-Romănesci“, chemând pre toți să vină cu arme, cu furci de fer și cu lănci, decât n'aũ arme, ca să scape țera de *balauri*, adică de căpeteniile bisericesti și politicești de până atunci, și să alégă alte căpetenii mai bune. Tot de o dată trimise plângere la Pórta, prin care aréta, că ridicarea poporului este numai asupra boerilor celor întovărășiți cu domnii fanarioți, și se ruga ca Pórta să trimită un om împărătesc, ca să cerceteze și să vedă jalnica stare a țerii. In fine pe boeri îi îndemna să se unescă cu norodul la cererile ce face, și anume : 1) *încetarea domniilor grecești și numire de domn pământean*; 2) *înființarea unei oștiri naționale cel puțin de 12.000 voynici*; 3) *fixarea dărilor prin adunarea țerii pe termen de 7 ani*, și 4) *iertarea în curs de trei ani a dăjdiilor*.

Mai ânteiũ răscolă se respândi în Gorj și în Mehedinți, apoi în tóte județele de peste Olt, mai la urmă în tótă țera. Cetele arnăuțesti, trimise de divan în contra lui, se unesc cu densus, așa că în timp numai de o lună Tudor se găsea în capul unei armate de 16,000 ómeni. Cu această putere *domnul-Tudor*, căci ast-fel îl numia acum poporul, veni la Bucuresci (16 Marte) și trase d'a dreptul la mănăstirea Cotroceni. Mitropolitul și boierii grăbiră să i se închine; iar el, sub nu-

mele de *Comandir general al Adunării norodului* guvernă țera ca un domn stăpânitor în timp de două luni.

3. Intre acestea prințul Alexandru Ypsilante, fiul fostului domn Constandin, eșise din Rușia în pământul Moldovei și făcea oști, cu gând ca să bată pe Turci și să mântuască némul grecesc de robie. Mihaiu Vodă Șuțul găsi mai cu minte ca să fugă în Austria și să lase țera pe mâna *Eteriștilor* său *Zavergilor*, cum se numiau ostașii lui Ypsilante. Cetele acestuia, compuse din tot felul de ómenii fără căpătâiu : Greci, Bulgari, Sêrbi, Arnăuți, se revêrsară în amêndouê principatele după jafuri și ucideri, fără ca cine-va să le stea în potrivă. Ypsilante cu vre-o 3000 de adunături veni la *Colintina* în marginea Bucureștilor și voi a trage pe Tudor în partea sa. Românul îl întrebă scurt, căci vorba îi era puțină : „Óste regulată de Ruși sosesc?“, și când Grecul îi spuse : „de o cam dată nu“, el îi dîse cu desnădejduire : „Te-ai prăpădit și Măria Ta, și ne-ai băgat și țera în foc. Români nu s'aũ sculat asupra împêrăției turcesci, ci asupra domniei grecesci. Unde s'a mai pomenit, ca cărbunarul să se unescă cu nălbitorul, său lupul cu óia?“ Atunci Ypsilante, fiind-că simțise că Turcii aũ să intre în țeră, plecă la Têrgoviște, unde începu să poruncescă ca un domn al țerii, orênduind ispravnicii prin județele despre munte și aruncând peste bieții țeranii tot felul de dăjdii. Tudor, cum înțelese despre acêsta, îi trimise o scrisóre cu următórea cuprîndere : „*Măria Ta, ai dat sciri prin manifesturi, că te chîamă patria, și cum că trecătórea îți iaste la Elada ca să o isbăvesci de sub jugul Otomanesc. Apoĩ acuma, cum te-ai înscđunat în Têrgoviște, și cu ce cuvênt te amesteci în stăpîni-*

rea țerii, și scoți biruri preste biruri asupra lăcuitorilor, și le ia vitele și bucatele?“.

4. Ypsilante încă de mai nainte pusese 'n gînd perđarea lui Tudor, bănuindu-l că este înțeles cu Turcii. Cînd aceștia se apropiară de București, Tudor cu Olteniî lui sê trase la Golești, (apropie de Pitesci), așteptînd ce vor face Turcii. Ypsilante îndatoră pe *Bimbașa Sava*, ca să răznescă pe Tudor de ómenii lui, să'l prindă și să-l aducă la dînsul. Sava plecă cu 300 arnăuți, și cînd s'aũ apropiat de Argeș, aũ lăsat pre cei mai mulți în pădure, „iar el cu puținei aũ mers la Tudor, și făcîndu-se că aũ venit să se împreune amîndouî, și să se apere de Turci, 'l-aũ amăgit de l'aũ scos afară din tabăra lui, ca să privescă starea locului, și să găsescă metereze (întărituri) de gătirea rêsboiului. Și așa cu amăgire l'aũ apropiat de ómenii sêi, și aceia năvîlind aũ pus mîinile pre Tudor și l'aũ adus la Ypsilante. Acesta, după ce l'aũ judecat destul, aũ poruncit de l'aũ purtat călare legat prin ulițele Tîrgoviștii, cu strigare de pristav așa: „*Acesta este domnișorul Tudor!*“ Apoi îl puseră la închisóre în Mitropolie, și după douê ȓile, scoțendu-l afară din Têrgoviște în timpul nopții, îl tăiară bucăți cu iataganele (26 spre 27 Maiũ 1821), și-l asvîrliră pe gîrlă saũ într'o fîntînă. 1821

Panduriî, parte se 'mprăștiară pe la casele lor, parte, neștiînd nimic de sórta căpitanului lor, se uniră cu eteriștii, și la *Câmpii Drăgășenilor* luptară românesce sub comanda lui *Oarca* contra Turcilor, pêne ce sfîrșiră praful și glónțele. Armata lui Ypsilante fu pusă pe gónă și măcelărită, Ypsilante scăpă cu fuga în Transilvania și-si sîrși viața în închisóre, Bimbașa Sava peri tăiat de Turci în București.

Dar mórtea lui Tudor a fost semnalul de deș-

teptare al conștiinței naționale, care adormise în curs de un secol sub jugul streinilor din Fanar. Mórtea lui a fost dovada cea mai temeinică pentru Turci, că Româniî nu se unise cu Greciî lui Ypsilante asupra-le, și că din contra, suferințele îndurate atîta timp de la domniî fanarioți aũ silit pe locuitorî să se ridice la glasul lui Vladimirescu. De aceia *Pórta înapoiã țerilor române domniile pãmêntene, și nu mai trimise domni de la Constantinopole, ca s'o jêfuiască.*

Ast-fel, dupê un véc de suferințe și de ingenuchiare, Tudor fu ântêiul bărbat, care'și puse încrederea în însêși națiune, și cu puterile ei proprii încercă ca s'o mîntue de umilirea și ticăloșia în care căduse. Mișcarea națională din 1821 mai are încă o însemnătate: ea a arêtat clasei stăpînitóre, că poporul român nu mai voesce a fi condus de biciu și despotism, și că în sênul lui rêsar la nevoie ómenî ca Tudor Vladimirescu, cari scriu cu sabia drepturile omenirei cãlcate în picioare și sciũ să mórã voioși pentru ele!

II.

Istoria Moldovei de la Aron Vodă pênê la Ion Sturdza.

(1591—1822).

I. Aron Vodă.

(1591—1595).

1. Moldova la suirea pe tron a lui Aron Vodă se găsea într'o stare tot așa de rea, ca și Țera Românéscă la venirea lui Mihaiu Vitêzul. Pórta, ne mai ținênd sémã de vechile tractate încheiate cu Româniî, orînduia d'a dreptul domni de la Constantinopole. Ast-fel Aron, un fost rîndaș la grajd, cãpêtã scaunul Moldovei pentru un milion de galbeni, ce dede Sultanului. Acești bani fiind luați cu camãtã de pe la Turci, tot țara era silitã

ca să-î plătescă. De aceia Aron scóse dări neobicinuite, luând de fie-care locuitor câte un boú. Turcii trimiși ca să strîngă dăjdiile făceau rú-tăți și jafuri nespuse prin sate și tîrguri. Din această caúsă Orcheienii și Sorocenii (Basarabia) se ridicară cu un domnișor pe nume Bogdan Vodă; dér Aron îi bātu la Rêut; prinse pe Bogdan și după ce 'i tăiá nasul, îl călugări; el ucise și multime de boeri, ce-î bănuia că s'aú amestecat în rescólă și le hrăpi averile. Pentru asemenea fapte Pórta îl mazili, după un an de domnie; însă pêne a nu sosi la Constantinopole el fu numit din nou, ca să nu rămâe Turcii păgubași de banii ce-î împrumutase.

2. Intre acestea Austria, avênd rêsboiú cu Turcii, simțea trebuință de ajutorul Ardélului, Țerii Românesce și Moldovei. Papa Clemente trimise scrisori la câte și trei principii acestor țeri, învîtându-i să se unescă cu Creștiniî împotriva Turcilor. Aron-Vodă, de și amărît de către Turci, căci nu putea să-î mai sature de bani, nici să-î oprescă din fără-de-legile ce făcêu în țeră, dar sta la îndoială să rupă cu Turcii, de frica Tătarilor. Se întîmplă însă, că un corp de Cazaci, năvălind în Moldova după prăđi, bātu pe Aron și 'l sili să fugă în Țera-Românescă la Mihaiú Vitézul. Acesta, hotărît cum era ca să mântue némul românesc de jugul Turcilor, înduplecă pe Aron a intra în alianță cu dênsul și cu Sigismund Batori, principele Transilvaniei. Tractatul se încheiá în Bucuresci la 5 noemvrie 1594, și în nóptea de 12 spre 13 noemvrie (acelaș an) toți Turcii din Bucuresci și Iași sunt măcelăriți; între aceștia din urmă se găsêu și 4 soli cu ceaușul turcesc, trimiși de Sultan, ca să ridice pe Aron și să-l ducă la Constantinopole. După aceia Aron, ajutat de

1594

trupe transilvane și muntene, curăță țera de Turci și de Tătari, arde și pustiesce cetățile turcesci de la Dunăre și Marea Négră, și coprinde tótă Dobrogea (1595).

Dér în mijlocul acelor isbândi, atât de folositoare cauzei creștine, el este prins fără de veste de trupele transilvane ale lui Sigismund Batori, și dus în lanțuri cu tótă familia sa în Transilvania, la castelul din Vinț (Alvinciū) pe Mureș (19 Maiū 1595).

Urzitorul acestei urite fapte era însuși hatmanul său *Stefan Rězvan*, de ném țigan, carele, pentru pofta de a domni, pîrise pe stăpînul său la Sigismund, că ar cerca să facă pace cu Turcul. Aron muri în închisóre, puțin după aceia (1597), iar tronul îl căpătă *Stefan Rězvan*.

2. Movilescii.

(1595—1634).

1. Irimia Movilă, fiul hatmanului Ion Movilă, înainte de a se face domn fusese silit, din cauza tirăniilor lui Aron Vodă, să pribegescă în Polonia; aci el se împămînteni, își dede fetele în căsătorie după nobili polonezi și intră în legături strânse cu Ion Zamoisky, cancelarul regatului. Polonia nu puté să vedă cu ochi buni pe Mihaiū și pe Rězvan, luptând vitejesce pentru independentă; ea credea că acum e timpul priincios să prefacă țerile române în palatinate polone, și își găsise ca unelte pentru îndeplinirea acestui plan două *Movilesci*: pe Irimia și pe frate-său Simeon; unuia vrea să-i dea Moldova, iar celui-lalt Țera-Românescă. De aceia, pe când Rězvan era dus cu oștile în ajutorul lui Mihaiū (espedițiunea lui Sinan-pașa), Zamoisky intră fără de veste în Moldova și puse

în scaun pe Irimia (august 1595). La întorcere Răzvan încercă cu armele să 'și recapete tronul; dér lângă Sucéva fu bătut de oștile polone, prins, slujit la buze și la nas, și apoi tras în țépă.

Irimia se întări în domnie de Pórtă, cu condițiune de a plăti tributul anual după obicei; el se făcu în acelaș timp tributar al Poloniei și al Chanului tătăresc; ba încă dede lui Zamoisky act la mână, prin care se recunoscea de simplu slujbaş polonez, și se obliga, ca orî de câte orî regele Poloniei îi va cere Moldova, el să i-o restituie.

2. In acest chip Moldova deveni mai mult o provincie polonă. Rēmânea acum Țéra-Românescă. Irimia, dușman de mórte al lui Mihaiū, îi jurase perderea, ca să pótă pune în locu-î pe frate-sēu Simeon. Pentru acésta el începu mai ântâiū să lucreze cu înșelăciune: scrise lui Mihaiū, că Chanul tătăresc pentru 2,000 galbeni va mijloci pe lângă Sultan să încheie pace cu dēnsul. Mihaiū, după cum am văđut (pag. 96), se amăgesce și desface oștile séle pe a casă; Chanul se aruncă asupra-î, pe când Irimia, împreună cu Polonii și cu Cazacii, stă gata să năvălescă și dēnsul; vitejia însă a lui Mihaiū înfrînge pe Tătari și-î risipesce. Irimia face a doua încercare: se înțelege cu Andreiū Batori, principele Transilvaniei, ca amēdoi să'l lovescă pe neașteptate și să'l dea viū în mânilor Turcilor. Mihaiū prinde scrisorile lui Irimia, și ne mai simțindu-se sigur în Țéra Muntenescă, merge să 'și încerce norocul armelor în Transilvania; căștigă acéstă țéră într'o singură bătălie, tot așa de ușor și Moldova, din care alungă pe Irimia. Acesta isbutesce cu baniî ce-î trimite Pórtă și cu tot felul de intrigî să ridice de o dată pe Ardeleni, pe Poloni și pe Turci asupra protivnicului său. Mihaiū e înfrînt de Basta la *Mirislău*,

de Zamoisky la *Teléjen*; Simeon Movilă ia tronul Țării-Românesce, iar frate-său Irimia, pe al Moldovei (1600). Simeon însă este în curând gonit din scaun, și toate silințele lui Irimia, de a-i reda domnia, rămân fără nici un rezultat. Intre acestea Irimia moré de apoplexie (aug. 1606), și se înmormînteză la m-rea Sucevița (Bucovina). El lasă după sine pe dómna sa Elisaveta cu trei feciori nevîrstnici și trei fete măritate după nobilii polonesi, cari toți încurcară foarte trebile Moldovei.

3. După mórtea lui Irimia și domnia de câteva luni a fratelui său Simeon, care peri otrăvit (1607), se iscară certuri mari pentru tron; o partidă voia pe *Mihăilaș*, fiul lui Simeon; alta, pe *Constandin*, fiul lui Irimia. Constandin, cu ajutorul Polonilor aduși de cumnații săi, bate pe Mihăilaș, și ocupă scaunul; dér după câți-va ani este și el învins de *Ștefan Tomșa* și înecat în Nistru. Asupra lui Tomșa, care măcelărea boerii ca pe berbecii cei grași, se ridică cu oști polone Elisaveta, véduva lui Irimia, împreună cu fiul său *Alexandru*, și-l alungă din țără. Pórta numesce domn pe *Radu Mihnea*, care vine cu Schindir pașa, prinde pe Alexandru, pe fratele acestuia Bogdan și pe muma lor și-i expediază la Constantinopole, unde, ca să scape cu viață, fură siliți să se turcescă.

La acéstă ocară și stingere ajunse casa lui Irimia Vodă pentru prieteșugul și încuscrirea ei cu Polonia, ca și pentru pofta de domnie nesăturată. Moldova, din cauza atîtor lupte sângeróse rămăsese aprópe pustie; orașe, tîrguri și sate erau prefăcute în cenușe, locuitorii umpléu munții și pădurile; domniî urcau și scoborau treptele tronului cu așa repeziciune, în cât numai în curs de 15 ani (1619—1634) fură dece înoituri de domnie, care de care mai rele și mai lacome.

ILLUSTRISSIMUS ATQ̄ CELSISSIMUS PRINCEPS
AC DOMINUS, DOMINUS BASILIUS D G
TERRARUM MOLDAVLE PRINCEPS ETC

*Abraham an Weierweldt pinxit
 lithographi die Stadt Secret. & Titul. — Hannover*

Wilhel' Hondius sculp. Cum privilegio S R M^{te} Gedam. M DC LI

A handwritten signature or mark, likely the artist's name, written in a cursive script. It appears to be 'W. Hondius'.

VASILE VODĂ LUPUL.

Cea din urmă fu a lui Moise Movilă, după care veni la tron Vasilie Lupu; sub acesta țera începu să se așede și să mai scape de greutate.

3. Vasilie Vodă Lupu.

(1634—1653).

1. Vasilie Vodă, poreclit *Lupu*, s'a născut cam pe la a. 1590. Înainte de a se face domn el a fost mare vistier și mare vornic, și a umblat cu tot felul de mijloce ca să capete tronul. Ast-fel: pe Gașpar Vodă, bine-făcătorul său, l'a pîrît la Pórtă că ține cu Poloni; din acéstă causă lui Gașpar i-a venit mazília și în acelaș timp mortea (1619); asupra lui Alexandru Iliăș, în a doua domnie (1631—1633), el a ridicat țăránimea cu strigătul: *Dă-ne Dómne pre Greci*, și numai când țăránii aũ făcut cu topórele fărîmî pe miniștrii greci, domnul a putut scăpa cu vieța din mânilor. Pe Barnovski-Vodă, pe d'o parte el l'a chemat din Polonia cu chip că'l voesce țera să fie iarășî domn, pe de alta l'a pornit cu amăgeli la Constantinopole, ca să fie acolo omorît tot prin stăruințele lui. În fine. când Moise Movilă (1633) îl trimise ca agent său kapikehaia la Pórtă, el (Lupu), în loc de a servi cu credință domnului său, îl săpă cu bani și cu pîri nedrepte pe lângă viziri și Sultan, și isbuti să se facă domn în locu-i (1634).

Așa,, pofta de mărire, pizma și mîndria covîrșeău în Vasilie Lupul calitățile cele bune, cu care îl înzestraseră natura: cu minte înaltă și judecată dréptă, cu milă și generositate către supuși, cu hărnicie și cu iubire pentru învățături și arte.

2. Vasilie Vodă, îndată ce se urcă pe tron, se puse să îndrepteze țera; ertă birurile pe timp de trei

anî, oprî pe Turci de a mai face strînsóre și silă ómenilor pentru datoriî, stîrpi cetele de tîl-hari, cari predaú și jăfuiáú la drumurî; în scurt, asigură liniștea și traiul locuitorilor, în cît numai în câți-va anî țera se umplu de ómenî și de bani, „și era în tot binele, cu bilșug și plină de tótă averea, cu boi de negoț, cu cai, cu miere, în cît sárac nu se afla pe acele vremî“, ne spune cronica.

Vasilie Vodă, în lunga sa domnie de 19 anî, făcu multe aședéminte folosítóre : zidi în orașul Iașilor frumósa mánăstire *Trei-Ierarchă*, în care aședă o școlă publică románescă pentru viitorî preoți, un gimnaziú pentru învêțeturî mai înalte, predate în limbile slavonă, grécă și latină, o tipografie și o bibliotecă. El introduse limba románă în serviciul bisericesc, ca și în scolile de prin mánăstiri, Episcopii și biserici, unde pêně aci se întrebuintase mai mult limba slavonă. Tot acum începu să se traducă și să se tipărescă cărți románesci prin îngrijirea Mitropolitului Varlaam. Vasilie Lupu puse încă să se culégă și să se dea sub tipar *legile séu pravilele împêrđtesci*, care erau o adunare de legi scrise și de obiceiuri ale pámêntului. El ajută bisericile și m-rile din țeră și strêinătate, plătind în mai multe rêndurî datoriile Patriarhilor din Constantinopole și Ierusalem. În fine el înfrumusețá Iași cu curți domnesci, cu grădinî și băi, cu m-rea Golia, făcênd și alte îmbunătățiri în țeră.

3. Luî Lupu plácêndu-i amestecăturile, el n'a avut prieteșug statornic cu nici-unul din vecinî, și mai ales a prigonit de mórte în tótă viața luî pe Mateiú-Vodă Basarab. Luptele cu acesta erau de douê felurî : pe câmp deschis cu armele, și în ascuns cu pungile. Cele d'ântâiú, vêzurăm (pag.

123—127) că s'a sfârșit tot-d'a-una în paguba lui Lupu, și din cauza lor în cele din urmă el a pierdut și tronul, luându-i-se de logofetul său Gheorghiuță Stefan (1653). Lupta cu pun- 1653
gile sărăcea pe Români și îmbogățea toate pașalele și vizirii și pe toți Grecii din Fanar, cărorora le așternea ast-fel drumul la scaunele țărilor române.

Lupu stînd cu Polonia în corespondență secretă, se întîmplă ca să cadă niște scrisori ale lui în mîna lui Racoți, care pe dată le trimise Chanului tătăresc. Acesta, vedînd că prin ele se descoperea planurile s'ele contra Polonilor, năvăli împreună cu hatmanul Cazacilor Bogdan *Hmelnițki*, și călcă Moldova cu foc și sabie (1650), ducînd 1650
preste 20,000 ómenî în robie. Lupu fu silit să împace pe Tătari cu 600,000 lei, iar pe Bogdan, cu măritișul ficeii s'ele Ruxandra cu fiul lui Bogdan, anune Timuș. „care avea numai chip de om, iar tótă firea îi era de f'ără“ (1652). Din 1652
acéstă legătură urmară noui încurcături și pagube pentru ț'era Moldovei, căci Cazacii, fiind chemați de Lupu în ajutor contra lui Gheorghiuță Stefan, pustiiră ț'era în mai multe rînduri, p'ene ce Timuș peri la împresurarea Sucevei, iar Lupu cădu în robie la Tătari. De aci el fu trimis în lanțuri la Constantinopole, și ținut ș'ese ani în închisórea *Edi-Kulé* (ș'apte turnuri), din care liberându-se cu 150,000 lei, isbuti să facă pe fiul său *Stefăniță* domn în Moldova (1659—1661). Lupu muri la Constantino- 1659—
1661
pole (a. 1661 martie) și se înmorm'ntă în Iași la m-rea Trei-Ierarchi.

4. Istoria Moldovei de la Gheorghită Ștefan pênă la Constantin Cantemyr.

(1653—1685).

1. Moldova de la a doua jumătate a secolului al XVII purcede grabnic din scădere în scădere. În curs numai de 32 ani (1653—1685) se întâmplară 12 înnoțiri de domnie, costând pe țără fie-care înnoțură câte 2—300000 lei plătiți la Pórtă, deosebit de haraciū și de cele-alte sarcini. Ungurii, Polonii, Cazacii, Turcii și Tătarii cutrierară țera în mai multe rënduri, ardënd, robind și pustiind; ciu-ma și foametea își dederă mâna cu nenorocirile ómenesci, așa în cât pe la finele secolului, două treimi din populațiune perise, fiind risipită prin țerile vecine, saū fiind secerată de mórte.

Domnii, cari umplu acest rěstimp de 32 ani, sunt mai toți nedestoinici de a apăra țera, ei îi măresc nenorocirile, cari le aduc și lor cădere. Ast-fel: *Gheorghită Vodă Ștefan* (1653—1658), ia parte la expedițiunea din Polonia a lui Gheorghe Racotzi II, din care causă Pórtă îl mazilesece, punënd în locu-î pe arnăutul *Gheorghe Ghica* (1658—1659). Gheorghită Ștefan vine asupra-î cu oști ardelenesci, dar la *Strunga* (lingă Têrgul-Frumos) e bătut și silit a se duce în pribegie pentru tot-deauna. Ghica mai are să lupte cu fostul domn al Țerei-Românesci, Constandin Șerban, pe care, de și-l alungă cu ajutorul Tătarilor, aceștia însă pustiesc cumplit Moldova, ducënd cu dênșii în robie peste 10,000 locuitori. Pórtă mută pe Ghica în Țera-Românescă; iar scaunul moldovinesc îl dă lui *Ștefăniță*, fiul lui *Vasilie Lupul* (1659—1661). Ștefăniță, încă necopt la vêrstă și desmerdat, își petrece timpul în glume cu boerii, pe când Cazacii cu Constandin Șerban coprind Iașii și silesc pe domn să fugă la Tătari. Chanul tătăresc îl pune din noū pe tron, însă drept rêsplată umple Crimeia cu ómenii și turmele Moldovei (1661). Tot atunci se întâmplă o fómete mare, în cât lumea mânca pâne făcută din papură măcinată; din acéstă causă Ștefăniță fu poreclit *Papură-Vodă*. El muri în a. 1661, un boer *Eustatie Dabija* cum-pără tronul cu 200,000 lei (1661—1666), și e silit să mêrgă în Ungaria cu oștile în ajutorul Turcilor, cari aveau rêsboiū cu Austriacii. După el urmază

ginerile s^{eu} *Gheorghe Duca*, apoi după șese luni *Iliaș*, fiul lui Alexandru vodă *Iliaș* (1666 — 69), sub care Tă-¹⁶⁶⁶⁻⁶⁹ tarii Nogaî cotropesc o parte din Basarabia și fac multe rele locuitorilor; cu toate plângerile domnului la P^{or}tă, acesta învoesce Nogailor aședarea lor în Moldova, și mai urcă haraciul cu 25,000 lei pe an. *Iliaș* fiind mazilit, se trimife domn iarăși *Gheorghe Duca* (1669 — 1672).¹⁶⁶⁹⁻⁷² Boerii, în cap cu *Mihalcea Hincu*, ne mai putând suferi greutățile birurilor, se ridicară cu armele, închiseră pe domn în curtea domnescă din Iași și 'l siliră să abdice (Oct. 1671). *Duca* cu oști turcesci și tătăresci bate pe resculați la *Chișinău*, coprinde Iași și se pune iarăși în scaun (ian. 1672); multă lume pere de sabie; mulți sunt duși în robie, mulți fug în Ardeal, între cari și un mare număr de neguțători armeni.

2. Preste aceste nenorociri, în véra a. 1672, Sultanul *Mohammed IV* cu 150,000 Turci vine în Moldova, ca să ia de la Poloni cetatea *Camenita*; zaherele, poduri și salahori se cer dela *Duca*, care nu e 'n stare toate să le biruiască, țera fiind băjenită; din această cauză Sultanul îl aruncă în lanțuri, și numai cu dare de bani *Duca* scapă de la m^{or}te. In locul lui boerii aleseră, cu învoirea P^{or}ții, pe *Stefan Petriceicu* (1673—1674). Acesta, cu toate silințele ce și dá ca să împace cererile nemăsurate ale Turcilor, însă este insultat de un pașă, lovit chiar cu buzdaganul în cap, iar boerii lui cei mari, b^ătuți cu bețele la tâlpⁱ. De aceia Moldovenii, pe când se aflau cu Turcii dinaintea Hotinului, trecură în lagărul polon și ajutară pe Poloni ca să bată cumplit pe Turci (10 noembrie 1673); Polonii ocupară Hotinul, *Sucéva*, Iași și *Némțul*.¹⁶⁷³⁻⁷⁴

Atunci P^{or}ta trimise domn pe *Dumitrașcu Cantacuzin*, (1674—76), cu 7,000 Tătari, cari goniră pe Poloni, arseră Iași, și ernând două ani d'a rëndul în ț^{er}ă aduseră Moldova la cea din urmă mizerie. *Dumitrașcu-Vodă* strică din temelie cetățile: Hotin și *Sucéva*, și când să se bucure de noile dăjdii ce scosese cu *pecelluituri*, este mazilit și înlocuit cu *Antonie Ruset* (1676—1678), care¹⁶⁷⁶⁻⁷⁸ la rëndul s^{eu} face loc lui *Duca-Vodă pentru a treia oară* (1678—1684). *Duca*, în lăcomia sa de avuție, nu mai¹⁶⁷⁸⁻⁸⁴ găsesce margini, el „și domn era, și visternic mare, și neguțător, vameș, că totă hrana tutulor luase el și d^{om}na de precupia toate c^{ite} erau; încă făc^{eu} boi de negoț, și mⁱⁿca iarna finețele ómenilor, s^{er}acilor, cu boii lor, p^{en}e

se vindea aceia, și apoi se apuca de alții“. El scóse dări cu hârtii séu *pecetluiturî*, cari de și ușóre la început, dar mai pe urmă se făcură de tot asupritóre, căci dajdia de 2 lei se urcă la 10 galbeni; cea de 2 galbeni, la 16, cea de 4 la 32 și chiar la 60 galbeni pe an. Ómenii, neavând de unde plăti, fug în lume, lăsându-și case, bucate, femei și copii; cei rămași sunt închiși și torturați pêne la mórte, bărbați, femei, boeri, călugări, neguțători, țerani, fără deosebire, iarna în pelea gólă legați la stîlp pe gerul cel mare; véra, unși cu miere pe trup, ca să-i mănince mușcele și albinele; véduvele boerilor, băgate în fiare prin odăile Seimenilor; femeile sêracilor, ani întregi ținute prin grosuri, unde născéu și și crescéu copiii. Duca băgase așa gróză în boeri, în cât mulți din ei muréu „de o bólă ce-i dicea *Duca-Vodă*, adică de supêrul (supêrarea ¹⁶⁸³ Ducăi-Vodă“. În fine, în a. 1683, Duca trebuind să plece cu óste în ajutorul Turcilor la înconjurarea Vienei, Petriceicu-Vodă, împreună cu Kunitzki, hatmanul căzăcesc, intră în Moldova și ocupă scaunul; dar în loc de a căuta să se așede, pustiesce cu foc și sabiă Crimeia, ridicând asupra-și pe Tătari, cari la réndu-le prăpădesc și mai cumplit Moldova. Când Duca se 'ntórce în țéră, o găsesce baltă de sânge, moșoroiu de cenușe; locuitorii, unii țin cu Petriceicu, alții de frică staū ascunși prin păduri, cei mai mulți acoperă, morți și neîngropați, cîmpiile; se încinge ciuma, și fómetea amerință. Duca e prins de Poloni și dus în robie la Lemberg, unde în curénd (1685) móre; Petriceicu e alungat de Turci, cari pun în domnie iarăși ¹⁶⁸⁴⁻⁸⁵ pe *Dumitrașcu Cantacuzin* (1684—1685).

Dar atîtea călcări de oști și atîtea résbóie oprise pe ómenî să mai are; pentru acésta se făcu fómete mare, în cît mânca om pe om; morții de fóme zăcéu neîngropați pe ulițe și pe drumuri, și lupii venéu să mănince pe morți ca și pe vii. Mulți sêraci, ca să scape cu viața, se vindéu voioși în robie la Tătari. În acéstă stare ajunsese acum Moldova. Totuși Vodă Cantacuzin găsia tocmai timpul să scóță iarăși dări cu hârtii pecetluite, și să spânzure de vii pe boeri pentru bani. Din fericire el fu mazilit, și se orîndui în locu-î *Constandin Vodă Cantemyr*.

5. Constandin Vodă Cantemyr.

1685—1693/

1. Constandin Cantemyr (născut 1612, mort 1693), fiul lui Teodor Cantemyr din ținutul Fălciului, încă pênă a nu se face domn, era cunoscut de om vitez și cu sfat bun, blând la fire și iubitor de dreptate. Ca domn (1685—1693) el s'a arătat înțelept, nelacom la avere și priceput în trebile stăpînirei. El își puse toate silințele, ca să așeze țera, s'o ușureze de greutate, s'o apere de robie și de pradă și s'o scape de tilhari, cari se înmulțise foarte; el a îmbunătățit și sorta preoților de mir, micșorându-le dările și scutindu-i de dijme.

Pe atunci regele Poloniei, Ion Sobieski, având războiul cu Turcii, îndemna pe Cantemyr să se alieze cu dânsul, și să-i înlesnescă zaherele pentru armată. Cantemyr nu primi, arătând primejdia ce ar avea țera despre Tătari; dăr sfătui pe rege, ca mai întâi să gonescă pe Turci din Cămenița, și apoi să intre în Moldova. Polonii, trecând Dnistrul, dederă peste o armată turco-tătară de 80,000 ómeni la satul *Boian* pe Prut, unde se afla și armata moldovenă. Cantemyr arătă în taină Polonilor starea lagărului turcesc, însemnând pe plan locul taberei moldovene, pentru ca acesta să fie cruțată de Poloni. Polonii însă socotiră, că decă vor înfringe pe Moldoveni, cea l-altă armată va lua fuga; de aceea se aruncară fără de veste asupra-le; Moldovenii creșdend că este vr'o greșelă, ridicară stégurile cu semnul crucei pe ele; dăr când vedură că Polonii înainteză, intrară în luptă vitejesce și-i bătură așa de cumplit (1685), în cât 6,000 polonesi rămaseră

1685—
1693

1685

morți pe câmpul de bătăiă, iar peste 5,000 fură prinși.

1686

2. În anul următor (1686) regele polon pofti din nou pe Cantemyr să se unescă cu dînsul, făgăduindu-î independența Moldovei sub suzeranitatea Poloniei; domnul român îi dede acelaș răspuns ca mai nainte, dicîndu-î, că numai atunci va intra în alianță, când va vedé pe Turci scoși afară din fortărețele de pe malul stîng al Dunărei. De aceia, cînd regele trecu Dnistrul cu 60,000 oșteni și se îndreptă spre Iași, Cantemyr se retrase spre Fălciu, ca să nu dea ochi cu dînsul. Sobieski, după ce perdu timpul în Iași cu bencheturi, porni pe Prut în jos pe malul stîng, fără proviante din destul și fără călăuză, pînă se înfundă într'o vale numită *Valea Strîmbă*; căldura, fîomea și setea (căci Tătarii otrăvisé isvórele, arsesé ierburile și tăiasé orî-ce comunicațiune), începură a-î decima ómenii și dobitócele; regele, însciințat încă de Cantemyr că Turcii sunt gata acolo să'l lovescă, se 'ntórse grabnic înapoi tot pe unde venise. Oștenii lui însă ard și jăfuesc case, biserici și m-ri, chiar și orașul Iași. Regele ia cu sine ca rob pe învêțatul Mitropolit al Moldovei *Dosoteiă* (1673—1686) cu móștele Sf. Ión Novie și cu tóte odórele și scrisorile Mitropoliei. Atunci Cantemyr vedënd atîtea rëntăți din partea Polonilor, în schimbul bunătății ce el le arétase, împănă trecétorile prin păduri cu Moldoveni armați, cari făcură cumplită vênétóre de Poloni, peste 4,000 fură prinși, înțepați séu puși în spîndurátóre. Insuși regele abia scăpă cu fuga în timpul noptii cu vre-o 300 inși la tără-și.

1673—
1686

3. După acéstă nenorocită expedițiune, care costă viața a 25,000 poloni, și care amintea ex-

pedițiunea craiului Albert din a. 1497, Sobieschi 1497
 întreprinse încă alte două, dér fără alt rezultat
 de cît luarea în stăpînire a cetăților Sucéva, Soroca
 și Némț.

Sobieschi, ca să nu se întorcă în patrie fără vre-o ispravă, se duse să ia cetatea Némțului. Aci nu se afla de pază de cît 9 plăieși. cari fără a 'și perde cumpătul la vederea armatei regesci, își făcură ca niște adevărați soldați datoria : ei închiseră bine porțile și se puseră cîte două la fie-care colț al cetății, iar sergentul le dedé glonțele și iarba de pușcă trebuincioasă. Se mînie regele, apropie mașinele ca să dărîme zidurile ; cetățuia însă stă nevătămată după patru zile de împresurare ; trei din plăeși sunt uciși, dér din Polonezi picară 50, și chiar căpitanul artileriei. Atunci Sobieschi trimise un mijlocitor să spună celor din cetate, că decă vor deschide porțile, n'are să le facă nimic ; plăeșii răspunseră : *că fără porunca lui Vodă ei nu dau cetatea*. Atunci regele puse pe un diac moldoven să plămuiască o poruncă domnească, pe care o trimise cu un om, ca din partea lui Cantemir ; plăeșii creșură și deschiseră pórta Regele, care venise să privescă pe vitejii moldoveni, rămâne mirat, când vede numai 6 soldați, înșir doi cîte doi, purtând pe umeri fie care șir câte un cadavru. „Unde sunt cei-l-alți apărători ai cetății ? „întrebă regele. „N'am fost de cît ceștia nouă, pe care-i veđi, luminate Craiü, răspunse Sergentul ; trei din noi a picat în întéia di ; ceștia 6 am apărat cetățuia, și nici morți n'am fi dat'o, decă nu vedem porunca domnescă“. Sobieschi, plin de rușine și mînie, ca el, un rege așa de mare și care mîntuise Viena de împresurarea Turcilor, să stea 4 zile dinaintea unei cetățui și a 6 bieți plăeși, porunci numai decăt să-i omóre : însă generalul său, mai generos, le dede drumul. Plăeșii se duseră la Vodă să-i spună cele întîmplate, și numai aci se domiriră ei de viclesugul Craiului.

Dela Némț regele se duse la Sucéva, unde nu era de cît ziduri góle ; cu tóte acestea, el lăsă aci, ca și la Némț, cîte o mică garnizonă, și dându-și titlu de : *învingător al Moldovenilor și Tătarilor, și de biruitor a 2 cetăți din cele mai tari*, se 'ntorse în Polonia, tot cu isprava cu care venise.

4. Constandin Cantemyr muri în vîrstă de 79
 1693 anî (a. 1693), după o domnie de 8 anî fără 3
 luni, și se 'nmormîntă în biserica domnescă Sf.
 Nicolae din Iași.

„Acest Constandin Cantemir Vodă, ȳice cronicarul Ni-
 colae Costin, fost-aũ om cinstit la cuvinte și cunoscător
 la județe (judecăți), făcend dreptate tutulor; cărmuitor
 și purtător de grije fost-aũ țerei preste tótă vremea.
 Tăiat-aũ pre Miron Costin (cronicarul și tatăl lui Nic.
 Costin) și pe frate-sėu Velicico, dăndu-le vină că s'aũ ri-
 dicat pre domnie asupra lui“.

6. Dela Constandin Duca pêne la Dimitrie Cantemyr.

1693—1711/

După mórtea lui Constandin Cantemyr boerii aleseră
 d'omn pe fiul sėu mai mic *Dimitrie*; Pórta însă, prin stă-
 ruințele lui Vodă Brîncovénul, orîndui pe ginerile aces-
 tuia *Constandin Duca*, fiul fostului domn George Duca
 1693-96 (1693—96). Constandin, deși introduse vácăritul și pogon-
 năritul, dar nu putu plăti la timp haraciul, din care causă
 fu scos și înlocuit cu *Antioch*, fiul cel mai mare al lui
 1696—
 1791 Constandin Cantemyr (1696—1701). În timpul domniei
 acestuia Polonia dede înapoi Moldovei cetățile Sucéva,
 Némțu și Soroca în schimbul cetății Camenița, ce i se
 restitui de către Turci prin tractatul dela Carloviciũ (1699).
 Tot pe atuncî Tătarii Nogai, cari cutropise o parte din
 Basarabia, se retraseră în vechile lor locuințe din Crimea.
 Moldova începe să mai resufle, dér schimbările domnilor
 nu se mai curmară: Antioch este 'nlocuit cu Duca pen-
 1701—
 1710 tru a doua óră (1701—1703); Duca, cu Mihaiũ Racoviță
 (1703—1705), acesta iarăși cu Antioch (1705—1707),
 Antioch iarăși cu Racoviță (1707—1710), Racoviță cu Ni-
 colae Mavrocordat (1710) și acesta în fine cu Dim. Can-
 temyr. Dările cresc mereũ și sub diferite numiri: *sfer-
 turĩ* (opt într'un an), *vácărit* (cîte un galben de vită),
cornărit (cîte 1 leũ de fie-care boũ), *vădrărit*, (cîte 4 bani
 de vadră), *vinăriciũ*, *pogonărit* pentru popușoiũ și pentru
 vii (cîte un galben de pogon), *desetina* (din 10 stupi unul),
céra cu miera, *tutunărit*, *fumăritul*, (de tot coșul cîte 2
 galbeni) *oerit*, *goștina* (de pe mascurĩ), *sulgiul* (de pe lap-

tele vacilor) și altele. Aceste biruri se scot și se urcă după bunul plac al domnului, care, când simțesce că i s'a apropiat mazilirea, chemă pe boeri și pe archierei, și le cere ertăciune că au pus așa biruri grele; după ce toți îi dic de trei ori: *Dumnezeu să-l erte*, el citește testamentul scris cu blestem pentru desființarea acelor dăjdii; astfel, cu sufletul ușurat de păcate și cu sacii încărcăți de bani, domnul plécă la Constantinopole, pentru ca în curënd să vină iarăși la tron și să calce însuși testamentul ce'l legase cu atîta blestem.

Din cauza birurilor, biata țeră se vaetă și oftéză; vitele se sting din bătătură; vițele se scot din rădăcină, coșurile se dărîmă de pe case, casele însăși se pustiază și ómenii fug „în lume plîngënd cu lacrimi suspinând“, ca în vremea lui George Duca.

7. Dimitrie Vodă Cantemyr.

(1710 - 1711).

A. Dimitrie Cantemyr se face domn (1710).

1. Dimitrie Cantemyr, fiul mai mic al lui Constandin Vodă, s'a născut în Iași la a. 1663. Incă din fragedă vîrstă el s'a arătat isteț, vorbareț și iubitor de învățatură; cea d'ântăiu crescere a primit-o în casa părintescă, de la maica sa Ana (născută Bantiș), o femee virtuosă și învățată. Constandin făcëndu-se domn, tēnērul Dimitrie fu lăsat zălog la Pórtă, pēnē în an. 1691, când a fost înlocuit cu frate-sēu mai mare Antioh, iar dēnsul a venit lāngă bătrēnul sēu tată, să-i fie de ajutor la trebile domniei. După mórtea lui Constandin Vodă, Dimitrie se duse la Constantinopole, unde în scurt timp atrase asupra-și iubirea și stima tuturilor celor mai cu putere la Pórtă. El cunoscea douē-spre-đece limbī și cānta minunat cu tambura. Constandin Brîncovēnul, dușmanul de mórte al Cantemyrescilor, isbuti în a. 1697 prin pungile séle, ca Dimitrie să fie surghiunit la o insulă; dér un pașă turcesc îl ținu

1663

1691

1697

ascuns o lună de zile în casa sa, pînă ce Sultanul rechemă firmanul de surghînire. De atunci Dimitrie Cantemr începu să sape pe Brîncovenu și să umble după domnia Țerei-Românesci.

2. Pe timpul acela țarul Rusiei Petru cel mare se pregătea cu răsboiul asupra împărăției turcesci și vroia să aibă în partea sa pe domni amîndurora principate. Brîncovenu îi făgădui 30,000 oșteni și provisiuni de hrană; tot asemenea și Mihai Racoviță, domnul Moldovei. Carol XII. regele Suediei, care după înfrîngerea lui la Pul-tava de către Petru cel mare, se retrăsese la Bender, descoperi Porții umbletele domnilor români. Racoviță fu scos și înlocuit cu dragomanul Nicolae Mavrocordat (1710), care primi în acelaș timp sarcina să prindă pe Brîncovenu și să-l trimiță viu la Constantinopole; Mavrocordat însă nu se pricepea în ale răsboiului, și ca grec nu se putea învoi cu Moldovenii; de aceea Sultanul, după stăruințele chanului tătăresc, trimise în locul lui pe Dimitrie Cantemr, ca singurul om destoinic în acel timp, ca să apere țerile române de înfrurirea Rusiei, să restórne pe Brîncovenu și să țină amîndouă scaunele principatelor.

B. Tractatul lui Cantemr cu Petru cel mare, și expedițiunea de la Stănilești (1711).

3. Dimitrie-Vodă, sosind la scaun în Iași, se apucă mai întăi de întocmit țera; scădu birurile cu mai mult de jumătate, și făcu tóte pregătirile ca să pornescă asupra Brîncovenui. Pentru acésta el aștepta numai firmanul împărătesc de domnie a Țerei-Românesci, care însă nu venea, din causă că vizirul voia să mai stórcă dela Brîncovenu încă 500 pungi de bani. Cantemr, perđându-și însă rēbdarea, începu a bănui, ca nu

cum-va Brâncovénu să fi prins de veste și să lucreze acum el ca să-l dea în cap. De aceea, fără să mai ia sfatul cui-va, se hotărî să rupă cu Turcii ori-ce legături de supunere și să închine Rușilor Moldova. În scopul acesta el încheiă cu Petru cel mare un tractat secret (13 Aprilie 1711). 1711

Condițiunile acestui tractat, care constituia un act de supunere mai mare decât capitulațiunile încheiate cu Poarta Otomană, sunt următoarele:

1) Domnul și urmașii lui, cu toți boerii și tot poporul Moldovei, se va socoti sub apărarea împăratului rusesc, după ce mai întâiu domnul va depune vecinicul jurământ de credință; 2) Când oștile rusești vor intra în Moldova, domnul, ca supusul împăratului, se va alipi cu tótă óstea sa pe lângă oștile împărătesci și va lupta împreună cu ele contra Turcilor și aliaților lor. În tot timpul acesta împăratul va întreține armata moldovenă cu bani din visteria sa. 3) Impăratul recunósce domnia hereditară a familiei Cantemyr, „afară numai dacă vreunul din această familie și-ar schimba religiunea răsăritenă, séu și-ar călca credința către Impăratul rusesc“. 4) Tótă puterea Statului, va fi în mâna Domnului; 5) Prințul și boerii Moldovei vor păstra drepturile lor după vechile obiceiuri, fără de modificarea legiuirilor lor. 6) Boerii și toți locuitorii Moldovei vor fi supuși ordineilor domnului, *afară numai de casul când domnul și-ar fi călcat credința către împărat, „în acest cas nu-i vor da nici o ascultare“*. 7) Justiția se dá de domn. 8) Hotarele Moldovei vor rămâne cele vechi. 9) Cetățile țerii se vor mănține întru cât sunt de nevoie Rusiei. 10) Încheiându-se pace între Ruși și Turci, Moldova nici-o dată nu va fi lipsită de apărarea și ocrotirea Impăratului, și 11) În cas când țera va cădea iarăși sub stăpânirea turcescă, Cantemyr va găsi ospitalitate în Rusia, primind el și urmașii lui o pensiune anuală și case în Moscva în schimbul saraiurilor sale din Constantinopole.

4. Intre acestea Petru cel Mare declară război Turciei, pentru că Sultanul arestase solul rusesc la Pórtă, iar ordele tătăresci pustiise Rusia pêne la Kiev. Petru înaintă cu o oștire pu-

țin numărósă pênă la Prut, trecu acest rîu și veni la Iași, ca să primescă în persoană jurămîntul de credință al domnului Moldovei și al boerilor; el trimise pe un general rus cu Toma Cantacuzen și cu 12,000, flórea călărimei rusesci, ca să coprinđă Brăila. Ast-fel își risipea timpul și oștile, pe cînd Turcii, în număr de peste 200,000 ómenî, afară de Tătărime, și 350 tunuri, trecuse deja Dunărea pe la Isakcea și înainta în Moldova.

5. La satul *Stănilescu*, din jos de Huși, într'un mijloc de cîmp pustiú, armia rusescă și cu cea moldovénă, peste tot 50,000 oșteni, avură să țină pept cu o armată de cincî orî mai mare. În ântêia ți Moldovenii începură focul și grație voiniciei lor și artileriei rusesci, Turcii fură bătúți; peste 7,000 de cadavre Turcesci acoperéu cîmpul de luptă (11 iulie 1711). Dér acéstă victorie prețuia cît o învingere, căci armata ruso-románescă, lihnită de fóme și obosită de trudă, se găsea înconjurată de tóte părțile de un vrăjmaș, ale căruia puteri crescéu mereú și nu ducea lipsă de nimic. De aceia, a doua-ți de bătălie, desnădejdea coprinse întrega tabără rusescă, și mai cu sémă pe Petru, care se socotea căđut în robie. Numai soția lui nu-și perdu cumpétul; Ecaterina hotărî pe împérat să céră pace. Acéstă pace, prin care Rusia perdu multe teritorii căștigate, precum și dreptul de a avea solî la Constantinopole, fu cumpérată cu o sumă însemnată de bani, giuvaieruri și blánuri scumpe. Pacea se semnă la Prut în 13 Iulie 1711.

Dimitrie Vodă, pe care Vizirul îl cerea de la Petru, să-il dea în mîni, fu ținut ascuns în trăsura împărătescă, pînă ce trecu primejdia; el se duse apoi la Iași, și de aci cu tótă casa și cu vre-o 1000 credincioși, ai sêi își părăsi patria și se

retrase în Rusia. Moldova rămase jăfuită de Tătari și de Turci, dată de Poartă în mâna domnilor greci, numiți Fanarioți.

„Acest bine aū agonisit țerii Dumitrașcu Vodă cu socotela lui cea grabnică“ în cursul unei domnii numai de o jumătate de an.

Dimitrie Cantemir a fost un bărbat prea învățat: afară de limba turcescă, persană și arabă, el scia bine limbile vechi: elena, latina și slavona, limbile moderne: franceza, italiana, greca și rusescă. Meritul său cel mare sunt lucrările sale științifice. El a scris multe și renumite cărți, mai ales asupra istoriei române și turce; el s'a bucurat de mari onoruri la Curtea lui Petru cel Mare, și a murit în anul 1723, înmormântându-se în biserica grecescă Nicolski din Moscova.

8. Istoria Moldovei de la Nicolae Mavrocordat până la Ion-Vodă Sturdza.

(1711—1822)

A. Fanarioții.

La Constantinopole este o mahala grecescă numită încă din vechime *Fanar*. Pe la jumătatea secolului al XVII vre-o câte-va familii stabilite în acest suburbiu, se deosibeu de cei-l-alți Greci din Constantinopole prin o creștere mai îngrijită, prin îndemânare și iscusință în afaceri, și prin avere. O împrejurare deosebită contribui ca aceste familii să capete în imperiul turcesc o însemnătate politică. *Coranul* său legea lui Mohammed oprind pe un Turc ca să învețe altă limbă de cât cea turcescă, Porța întrebuița în trebile ei crescini ca *tâlmaci* său *traducători*. La început acești *grămătic* nu se bucurau de vre-o considerațiune, stând la un loc cu slugile dinaintea ușei divanului și așteptând poruncile vizirilor. Dar în a. 1666 ei căpătară o importanță prin numirea lui *Panaiotache Nicussis* de *dragoman al divanului*. De atunci pêne la revoluțiunea grecescă din 1821 atit dragomonatul divanului, cât și al Marinei, înființat mai în urmă, fură ocupate mai tot-d'a-una de greci, socotindu-se ca un privilegiu exclusiv al câtor-va familii. Din influența ce căpătară în această funcțiune, Grecii aū făcut

o scară pentru a ajunge la domnia Principatelor Române. Ast-fel Nicolae Mavrocordat se numi în 1709 domn al Moldovei, iar în 1716 domn al Țării-Românesci, și de la această dată pênă la revoluțiunea de la 1821 cele două țări suroți fură administrate aprópe numai de Greci, luați din familiile fanariote.

Intreg guvernul fanariotic nu e de cit un sistem pe desbrăcate. Domnul grec, ajuns la tron cu plată grea către Pași, Viziri și Sultan, nu cugeta de cit la un singur lucru: cum ar putea strînge bani mai mulți și mai repede, ca să-și plătescă datoriile de câte 2 și 3 milioane, și să aibă ce chel-tui la Constantinopole, ca să se țină la domnie saú după ce se va mazili, căci, precum ne spune un cronicar: „fanarioții când sunt mazili grijesc pentru domnie, iar când sunt domni, grijesc pentru mazilie“. Pentru a-și ajunge scopul, domnii aduc cu dinșii o cétă întrégă de greci, rude și servitori, căroro le împart dregătoriile țării. Apoi ei îndoiesc, întreesc și împătresc birurile vechi; inventeză altele noi și mai apăsátore și împing pe Pórtă a cere zaherea (oi, griú, unt, céră, lemne de construcție) pentru a avea ocasiune a jáfui și pentru dênșii, nu numai de-ciuind zahereaoa, dar câștigând și din carele destinate pentru a face transporturile necesare. In fine, dacă nici acestea nu 'i îndestuléză, scad valórea banilor în momentul strîngerii dărilor, și o restabilesc la facerea plăților; daú tóte slujbele civile și bisericesci pe bani, moștenesc pe toți mitropoliții, episcopii și archimandriții, și confiscă averile boierilor, omorîndu-i saú surghiunîndu-i sub pretext de vre-o trădare.

Boerii fanarioți urmăză exemplul dat de stăpînul lor, dicêndu-și: „e timpul să ne 'mbogățim. E adevêrat că va trebui să tundem pré aprópe de pele lâna oilor nóstre; dar cu acésta la ce primejdie ne expunem noi? Nu ne acoperim óre cu mantaua lui Vodă? Nu dóră singur capul sêu răspunde de administrațiune sea? Și, la adică, banii nu te scapă din tóte nevoile? E mai bine să punem mîna pe bani de cit pe consciință“. In acest chip întreg guvernul fanariot nu e de cit „un principiu de hrăpire; diferiții sêi membrii sunt atîtea lipitori adăpate cu ultima picătură de sânge a poporului sleit. La fie-care doui ani, la câte trei ani cel mult, un noú principe vine în țéră, nu numai ca să-și stabilescă aci averea, să 'și plătescă datoriile și să-și facă o nouă comórá, dar încă și ca

să îmbogătescă aci pe rudele sale, pe amicii săi și pe toate creaturile séle. La fie-care trei ani decî o nouă legeune de acești strigoî vine în țeră, toți calici, toți miserabili, și la fie-care trei ani se întorc de aci încărcăți de aur și de bunuri, nelăsând după dênșii de cât amintirea jafurilor lor, și spiritul unei lăcomii fără sațiu, ce trece și la demnii lor succesori“. Ast-fel îngenunchiă țera nu numai materialicesce dar și moralicesce, și domnii pămîntenî, pentru a hălădui, să încusciră cu fanarioții și deveniră ei singuri frătelnici la jafuri și nelegiurî cu grecii, pregătind mormîntul țerii.

B. Ciți-va domni fanarioți.

(1711—1822).

1. După ce Dim. Cantemyr părăsi domnia și țera pentru a trece în Rusia, Pórta orîndui domn în locul său pre *Nicolae Mavrocordat* (1711—1716).¹⁷¹¹⁻¹⁶

Acest grec, care nici nu cunoscea limba țerii, s'a silit să se facă iubit de locuitorî, purtându-se cu blîndețe și scădënd birurile. În timpul domniei lui țera fu scăpată de oștile polone și suede, cari ernaū de mai mulți ani într'ênsa, dér avu mari greutăți din partea Turcilor pentru zaherea și salahorii trebuincioși la curățirea Prutului și la facerea din nouă a cetății Hotinului. Mavrocordat, ca să întemeieze domnia grecescă în Moldova, desființă armata națională, chemă Greci mulțime la sine și îngriji pentru răspândirea limbii și culturei grecesci în țeră. El aședă în m-rea Sf. Sava din Iași o tipografie cu litere grecesci și slavonesci, și întocmi scolî fără plată, în care se învăța, pe lângă grecesce vechiū și nouă, limba slavonă și ceva pe înțeles românesc. Pórta, mulțămîtă de purtarea sa, îl strămută, în chip de înaintare, la Bucuresci, în locul lui Ștefan Cantacuzin (1716), iar scaunul Moldovei îl dete lui *Mihaiū Racovița* (pentru a treia óra, 1716 —¹⁷¹⁶⁻²⁷ 1727).

2. Racoviță, fiind pământén, trebui să dea zălog de credință la Constantinople pe unul din fiii săi, și putu cu greutate să 'și păstreze domnia în curs de aprópe 11 ani. Pe timpul acela purtându-se răsboiú între Turci și Austriaci, Racoviță se arătă cu totul credincios Porții și vrăjmaș Austriei. Din acéstă cauză catanele nemțesci coprinseră țera până la Siret; și domnul rămase cu stăpânirea numai pe lângă Iași. Catanele în număr de 300, cu căpitanul lor *Frența* (Ferenț), veniră chiar aci ca să 'l prindă, însă fură cumplit bătúți de Tătari, pe cari Racoviță îi chemase în ajutor. Frența fu prins și omorít pe loc împreună cu catanele séle; Racoviță spîndură pe Spătarul Cuza și pe cîți-va alți boeri, bănuindu-i că aú fost înțeleși cu catanele; iar Tătarilor le dede voiă să prade țera din Siret încolo spre munte. După aceia el intră în Transilvania cu Turcii și cu Tătarii, și pustii pênă la cetatea Bistrița. Moldova suferi atunci mult din cauza oștilor streine; se începu o fómete mare urmată de ciumă; domnul, cu sfatul Grecilor ce 'l înconjuraú, scóse nenumărate dări pe popor. În fine el fu mazilit de Pórtă prin stăruințele Austriei și ale lui Mavrocordat. Nepotul acestuia, dragomanul *Gr. Ghica*, îi luă locul (1727).

1727
1727-89

3. Sub Grigore-Vodă Ghica (de 3 orí domn, de la 1727—48), sub vărul său *Constandin Mavrocordat* (de 4 orí domn, de la 1733—1769), ca și sub cei 6 domni cari aú tot suit și tot scoborít în restimpul acesta tronul Moldovei, Grecii ajung din ce în ce mai puternici, încápënd în funcțiunile cele mai însemnate, chiar și la scaunul Mitropoliei. Fiind-că traiul în Moldova li se socotea vremelnic, ei desbrăcaú țera fără cea mai mică muștrare de cuget, luând hrana din gura pămên-te-

nilor; vĂcĂriturile ajunsese cĂte douĂe Ăntr'un an, hĂr-
 tiile ŝi sferturile numai aveau sĂmĂ; țara se pustia
 de locuitorii, cari fugĂu prin țĂrile apropiate. Con-
 standin Mavrocordat ĂncercĂ prin faĂmĂsa sa re-
 formĂ (1748) sĂ ușureze Ăntru cĂt-va traiul țĂranilor, 1748
 desființĂnd *rumĂnia* sĂu *vecĂnĂtatea*, fixĂnd dĂilele
 de lucru pe moșii la 24 Ăntr'un an, instituind
 judecĂtori-ispravniciĂ prin județe ŝi iertĂnd mĂ-
 nĂstirile ŝi preoții de bir. Aceste mĂsuri cĂđurĂ
 ĂnsĂ tot spre greul țĂranilor, cĂci scutelile de bir ŝi
 scutelnicii boerilor ŝi m-rilor scĂdeau veniturile
 Statului, iar Ănmulțirea slujbelor urca cheltuelile
 cĂrmuirei, care cerea dĂri nouĂ dela țĂrani.

AfarĂ de acĂsta vrĂjibile nesfĂrșite Ăntre *Mavrocor-*
dați, *Ghiculesci*, *Racovițesci* ŝi *Calimachi*, *Moruzi* ŝi
Șutu pentru domnie, strĂmutĂrile cele dese de
 la un tron la altul ŝi reĂnoirile firmanelor Ăn
 fie-care an, ocașionau cheltuieli, cari tot din spi-
 narea țĂrii trebuiau plĂtite. Mai venirĂ ĂncĂ trei
 rĂsbĂie ruso-turce (1736—1769—1806) al cĂrora
 teatru se fĂcu tot Moldova; aceste rĂsbĂie, orĂ-
 cum se isprĂviau, erau Ănsoțite de nenorociri,
 ce lĂsau urme neșterse Ăn țĂrĂ: fĂmetea, epizootii,
 cĂuma ŝi tifos; stricĂciunile rĂșboiului pricinuiau
 ĂmpovĂrĂri nouĂ pe capul principatelor, cĂci ele
 trebuiau nu numai Ăn timpul rĂșboiului sĂ pĂrte
 de grijĂ oștilor rusesci ŝi oștilor turcesci, dĂr ŝi
 dupĂ rĂșboiĂ tot ele erau silite sĂ drĂgĂ cetĂ-
 țile turcesci dĂrimate, sĂ le Ăndestuleze cu zahe-
 rele ŝi cu tot materialul de construcțiunii ŝi sĂ
 umple din nou visteria cea golitĂ a Porții. Lup-
 tĂnd ast-fel cu nenorocirile, Ăn timp de un se-
 col, Moldova eși din ele sfĂșiatĂ. Turcia Ăi cotro-
 pise cu Ăncetul parte din teritoriĂ (numit raia)
 Ămprejurul cetĂților *Akermanului* (Cetatea-AlbĂ),
Benderului ŝi *Hotinului*; iar statele creștine, Aus-

tria și Rusia îi luară, una *Bucovina*, cea-l-altă *Basarabia*, lăsând ast-fel patria lui Ștefan cel Mare mai mică de cât pe jumătate de ceea ce era, când Fanarioții își începură domnia.

C. Perderea Bucovinei.—Grigorie Vodă Ghica.

(1775—1777).

4. In cursul răsboiului al treilea ruso-turc (1769—1774) Rusia ocupase amândouă principatele, și voia să le stăpînescă pentru tot-d'auna. Austria, care nu puté suferi un lucru ca acesta, încheiă (16 Iulie 1771) cu Pórta un tractat secret, prin care se lega s'o ajute cu armele ca să capete de la Ruși o pace favorabilă; Turcia la rëndul ei dedit Austriai, pe lângă dece milioane lei, cele cinci districte de peste Olt (Oltenia) și făgăduiala, că îndată după facerea păcii, va regula și granițele dintre Ardél și țerile române. Intre acestea, certele și inimicițiile Polonesilor dădură vestitul lor regat în mânilor vecinilor: Rusiei, Prusiei și Austriei. La 1772 să făcu întâia împărțire a Poloniei, căreia urmăară alte-două împărțeli la 1792 și 1793. Acest fapt scăpă Moldova de cucerire de către Ruși, însă nu putu împedica știrbirea ei.
5. Tractatul dela *Kuciuk-Kainardgi* (1774) era o dovadă limpede despre slăbiciunea Porții și despre întinderea planurilor urmărite de Ruși în Orient. Independența Crimeii (prefăcută curënd după aceia în provincie rusescă), cedarea fortărețelor dela Marea de Asov și dreptul de protectorat asupra țerilor române, erau câștiguri destul de însemnate pentru Ruși. Austria însă căuta o compensațiune, mai ales că partea ce i se cuvenise din Polonia, adică Galiția, nu o îndestula pe deplin. Ea pusese ochii, de mai mult timp, pe trei districte din Nord-estul Mol-

dovei (districtele Cernăuților, Sucevei și Câmpulungului), pe așa numita *Bucovina*. Acest teritoriu cu o întindere de 181 mile pătrate avé pentru Austria mare însemnătate politică și militară. Ca s'o capete ea se 'nțelese cu Rusia în chipul următor : pe de o parte oștile rusesci să deșerteze (după 'ncheierea păcii) ținuturile menționate, iar pe de alta să intre îndată în locul lor oștirile austriace ; așa s'a și întâmplat. Generalul rus Rumântzof, pentru o tabachere de aur și pentru 5000 galbeni, a rënduit lucrurile de minune Odată faptul împlinit, nu mai rămânea Austriei de cât să 'l ia de bază și să cêră dela Turcia recunoscerea lui ; ea începu tractările, susținând că e vorba numai de o *fîșie îngustă de pămînt, de un singur drum de comunicațiune* între Ardél și Pocuția. Care din miniștrii otomanî n'aũ voit s'o credă, aũ fost cumpărați cu bani și daruri, pênă ce în cele din urmă Austria a isbutit (prin tractatele din a. 1775, 1776 și 1777) să-și asigure stăpînirea definitivă asupra Bucovinei. In zadar boierii divanului Moldovei protestară la Pórtă contra acestei încalcări, arêtând că nu e vorba de *un singur drum*, ci de 300 orașe și sate, de o parte de teritoriu, care întrece în înbelșugare și valóre tótă cea-l-altă parte a țerii. Grigore-Vodă Ghica se uni cu protestarea boierilor, dar pe sub mână trata cu Austria și cu Rusia prin socrul său Rizu.

Pórtă, fiind în ajunul unui rêsboiũ cu Rusia și sciind legăturile strânse ale lui Ghica cu Curtea din Petersburg, hotarî să-î ridice nu numai tronul, dér și viața. In scopul acesta un capigibașa veni la Iași și se prefăcu că e bolnav pe mórte ; domnul se duse să 'l vedă, dér cînd îi presintă tabacherea ca să ia tabac, turcul îi dîse : „bun tabac ai prietene, al meu însă este și m'ă bun“ ;

și îndată, bătând din palme, strigă : „Tabac!“ La acest semnal opt turci bine înarmați se repezică asupra lui Ghica, care de și se apără voinesce cu hangerul, omorînd trei turci, dér în sfîrșit este și el ucis; capul i se trimise la Constantinopole (12 Oct. 1777).

Grigore Ghica (1764—66; 1774—77) a fost un bun administrator; a pus orînduială în strîngerea dărilor, a înzestrat Iașii cu cișmele pentru apă și cu trei școli pentru învățătura copiilor săraci; a făcut o fabrică de postav la Kipăresci pe Jijia și a oprit luxul, dând însuși exemplul economiei și cumpătării. El adesea ori dăcea că: „Dumnezeu l'a trimis în acest pămînt ca să pădăscă pe sĕraci și să-î fie milă de dĕnșii“; de aceea, ne spune cronicarul, că: „el era plăcut prostimei; iară boerilor nu atît, căci ei nu puteau să mănânce pe cei mici și sĕraci, căci nu-î suferea domnul nici de cum.“ Causa morții sĕle nu a fost atît protestul pentru răpirea Bucovinei, cît înțelegerile ce avea cu Rușii, și în special cu Rumăntzov, pe care 'l chemase să intre cu oștile în țĕră.

D. Perderea Basarabiei.—Moruzi.

(1812).

1791 6. Prin tractatul dela Iași (1791) Rusia își înaintă fruntaria apusană pĕnĕ la Dnistru; prin cel dela Bucuresci (1812) o duse pĕnĕ la Prut, luând mai apoi și gurile Dunării. Imprejurările în care se încheiă tractatul din urmă sunt din cele mai cĕudate. În adevĕr, Rusia fiind amerințată de Napoleon cel Mare cu un rĕsboiŭ gróznic, nu mai putea ține oștirĕ la Dunăre; și prin urmare ea s'ar fi mulțămit să încheiă pace cu Turcii în orĕ și ce condițiuni. Napoleon chĕar înștiință pe Sultan să nu primĕscă pacea cerută de Ruși, mai puțin încă să le încuviințeze vre o pretențiune a lor, căci el a declarat rĕsboiŭ Rusiei. Din nenorocire, trebile din afară ale Porții se aflaŭ atunci în mănile fraților Moruzi, cari, ca toți Grecii fanarioți, erau vĕnduți Rușilor. Dragomanul Dimitrie Mo-

ruzi fusese însărcinat cu tractările de pace la București, și lăsase să-i țină locul fratele său Panaiot. Acesta, cum primi ștafeta lui Napoleon, în loc de a o traduce și a o da Sultanului, o trimise grabnic lui Dimitrie, carele numai de cât o arătă solilor rusesci, în loc de a o da lui Galip-Effendi, împuternicitul Porții. Galip-Effendi, în necunoscință de împrejurări, vedând că solii ruși nu mai cer amândouă principatele, și că se mulțămesc cu Basarabia, iscăli pacea (12 Maiu 1812). 1812
 Puțin după aceea trădarea Moruzilor se descoperă, și de și târziu, ei își primesc răsplata meritată : Dimitrie este decapitat (8 noiembrie); frate-său Panaiot asemenea (20 noiembrie), iar pe hîrca acestuî din urmă, pusă în vilég în timp de trei zile, sta scris : „*Cunoscënd toate treburile politice ale guvernului său și unindu-se cu frate-său ca să le descopere vrăjmașilor Statului, trădătorul a plătit această crimă cu capul său.*“

Ast-fel Moldova perdu din teritoriul său încă 656 mile pătrate, partea cea mai roditore în grîne, cu un litoral forte frumos și cu mai mult de un milion locuitori ; marginea ei despre răsărit, lipsită de cetățile tari Hotin, Bender și Akerman rămânea fără apărare, gurile Dunării luate, Bucovina smulsă ; venise timpul când Românii strigau la cer : „Dumnezeul părinților noștri, căci ne-ai uitat!“ Turcia nu avé drept să 'nstreineze nici măcar un petec de pămînt din țerile române, ci din contra, ea era legată prin tractate, ca să apere integritatea teritoriului românesc. Puterile creștine încă mai puțin drept avéu să sfîșie în folosul lor o țeră crescină, care în trecut luptase vitejește pentru cauza creștinătății și a civilizațiunei, în present fusese pustiită, ca să deschidă drum oștirilor năvălitoare austro-rusesci ; în fine în viitor, unită cu Țera-Românescă, puté forma un stat de ordine și de progres, cum este România astă-đi. Dar lăcomia Rusiei, care înainta cu pași repeđi spre Marea Négră și Dunăre, dedea poftă și Austriei, și ast-fel Moldova și Țera Românescă mult timp fură socotite, dela finele secolului trecut, ca

destinate să'și piardă ființa lor. Acésta s'ar fi și întîmplat fără de rivalitatea crescîndă dintre Rusia și Austria, care făcu atent și pe restul Europei că țările române merită o sórtă mai bună.

D. Cel din urmă Fanarioțî.—Eteria.

(1800—1821).

7. Domnia streină a Fanarului, orî cât de rea și asupritóre a fost pentru Români, nu a putut însă omorî în ei simțul de naționalitate și dorul după o sórtă mai bună. Mai ales cu începutul secolului spiritul timpului împinge pe Români înainte, și se încep óre-carî îmbunătățiri; limba și cultura grécă, răspândite mai ales în clasa boeréscă, fac loc limbei și culturêi românesci, lăsate pêně aci cu totul în părăsire. Mitropolitul *Veniâmin Costache* (1769-1846) se pune în capul mișcării naționale, cere și dobândește de la vodă *Constantin Moruzi* (1803—1804): înființarea seminariului *Socola* de lângă Iași, înființarea de scolî publice românesci în Focșani, Galați, Bêlad, Chișinău, Roman și Huși; instituirea unei eforii a scólelor, și burse pentru elevii săraci, tipografii, școlî de musică etc.; el însuși trimite cu banii sêi proprii tineri să se adape cu învățături pre la scolile înalte din streinătate. Unul din acești tineri este *George Asachi*, care pentru întâiași dată deschide (1813) un curs de inginerie teoretică și practică în limba românéscă.

1812-19 8. Domnul *Scarlat Calimah* (1812—1819) încuragéză învățămîntul public, industria, comerciul și agricultura; în timpul lui se aduc din Transilvania cartofii în țeră; el compune și tipărește un codice de legi scris în grecesce și numit *Pravila lui Calimah*. Asupririle însă făcute de doi miniștri ai sêi silesc pe locuitorii Ieșeni să se ridice cu

arme și cu petre, și punând în fruntea lor pe Mitropolitul Veniamin, se duc la palat. Arnăuții domnesci dau focuri asupra-le. Poporul se înfuriază și vrea să spargă porțile; Mitropolitul potolesce mulțimea, iar cei doi miniștri sunt înlocuiți (1818). După mazitarea lui Calimah, Pórta orindui ¹⁸¹⁸ domn pe *Mihaiu Șuțu* (1819 — 1821), care pe ¹⁸¹⁹⁻²¹ lângă alte mijloce de înavuțire din spinarea țerei, găsise și mijlocul acesta: de a ațita pe sătenii cu jalbe asupra boierilor și arendașilor, numai ca să pótă lua dēnsul de fie-care jalbă o taxă destul de ridicată. Țēraniī acum își părăsise plugăria și umpleau drumurile și ulițele, umblând desmeticī din loc în loc. Stăpînirea, care însesī resvrătise satele, s'a vęđut mai apoș silită ca să ia mēsuri aspre pentru statornicirea liniștei. Acesta însă nu ținu mult, căci isbucni *revoluția grecescă* seū *eteria*, care avea de scop liberarea Greciei de jugul Otoman.

9. Alex. Ypsilante trecu Prutul cu cetele sēle strînse în Rusia, amăgind lumea, că după dēnsul vin oști rusesci regulate, ca să'l sprijine în întreprindere. Șuțu se declară pe față de eterist și îndemnă pe boieri să 'mbrățișeze cauza grecescă; el scrisese împēratului rusc Alexandru I că: *s'ar fi dus voios în Grecia, ca să 'și mîntuiască patria și să móră pentru dēnsa, dér trebuie să rămână a îngriji de Moldova, pentru siguranța căreia cere să i se trimită un corp de armată rusescă. Impēratul însă nu încuviințeză mișcarea lui Ypsilante; Șuțu fuge în Rusia; boierii cei amăgiți de speranțe rusesci, fac ca și dēnsul; cei cari rămân n'aũ destul curagiũ ca să stăvilescă scurgerea vagabunđilor din Rusia, și să alunge peste Dunăre pe cei veniți cu Ypsilante. Ast-fel acesta rămâne acum mare și tare, stăpîn peste viața, familia și ave-*

rile locuitorilor. Un chip de General, *Pendedeca*, o caiafă de călugăr grec, și un dascăl tot grec, administreză Moldova prin Arnăuți și Eteriști greci, sârbi, bulgari și țigani, ale căroră jafuri, omoruri și nelegiuiri nu se pot nici închipui, nici descrie. Ypsilante trece în Țera Românească, unde 'și arătă vitejia, omorînd cu viclesug pe Tudor Vladimirescu; Turcii sfărîmă pe Eteriști la m-rile *Secu* (jud. Némț) și *Slatina* (jud. Suceva), și în fine la *Sculenî* (pe Prut).

Moldova, ca și Țera-Românească, sunt ocârmuite de cîte un Caïmacam și ocupate de oști turcesci, cari fac multe cruđimî și rēutăți, mai ales asupra Grecilor. In fine Pórta, încredințându-se de dreptatea Românilor și voind să pună capăt suferințelor lor îndelungate, hotărî să întorcă domnia țerilor iarăși la pămîntenî; de aceea ea ceru ca fie-care principat să trimită la Constantinopole cîte 7 deputați, dintre cari, (la 20 Iulie 1822) Sultanul numi pe *Ion Sturdza* domn în Moldova, iar pe *Grigorie Ghica*. în Țera-Românească, amēndouî pe termen de 7 ani.

Ast-fel vécul defer și de tină al Fanarioșilor trecu ca un vifor pustietor peste țerile române, înțelenind ogorul național, sguduind până în temelie rînduelile vechi, întrerupēnd firul vieței nōstre de Stat, aprópe ștergēnd din cartea omenirei existența și chiar numele poporului român. Dér cum după nópte vine lumina, după furtună strălucesc sórele, tot ast-fel națiunea românească, redată măcar în parte sie-și și tređită din somnul seű, se deșteptă mai sprintenă și mai vióie; Moldova 'și regăsesce pe soru-sa și pe tovarăsa sa de nenorociri, și de și Milcovul încă desparte politicesce douē țeri surori, dér bătăile inimelor lor sunt aceléși, ca și suferințele și speranțele lor. Ideia Unirii prinde din ce în ce răděcină; o generațiune vigurósă, spornică în idei și fapte, se pune la lucru, așternând temeliele României viitoare.

De aci înainte istoria celor douē principate vom învăța-o la o laltă, fără a fi trebuință de a o mai despărți.

PARTEA IV.

ISTORIA CEA MAI NOUĂ.

*De la Grigorie Vodă Ghica și Ion Sturdza pînă în timpul de față.
(1822—1889 .*

1. Grigorie Ghica și Ion Sturdza.

(1822—1828).

1. Cu suirea pe tron a lui Grigorie Ghica în Țera Românească și a lui Ion Sturdza în Moldova, începură timpuri mai bune pentru amîndouă țerile; rînduiala, liniștea și siguranța se introduseră cu încetul; cetele de tîlhari cari pîdeau și omoraū la drumuri fură stîrpite; Grecii și toți străinii fără de căpătăiū, ca și cei amestecați cu Ypsilante, se alungară peste granițe; funcțiunile statului se deteră numai la pămîntenii, fiind oprit Grecilor de a mai încăpea în slujbe sîu boerit; egumenii greci din m-rile țise închinăte fură goniți și înlocuiți cu egumeni pămîntenii, iar veniturile mănăstirescî se luară de Stat pentru plata datoriilor publice; scolile grecescî se desființară, deschidîndu-se iarăși școlile românescî, ca să se învețe mai ântăiū limba patriei. În Bucurescî, pe ruinele m-rei St. Sava, se fundă colegiul cu acest nume, în m-rea Trei Ierarhi din Iași un gimnasiū cu patru clase; tot asemenea și la Craiova.

Acum se făcu regulă, ca după cincî ani de învățetură orîși cine să aibă dreptul de a intra în funcțiunile Statului, pe cînd mai nainte dregăto-

riile se dedeu după nascere seú după bani. Tot acum se organiză oştiră națională ; se așternură ulițele cu piatră și se reparară spitalele. O comisiune fu însărcinată să compună un proiect de reforme basate pe vechile legi și obiceiuri.

2. Din nenorocire aceste bune începuturi fură întrerupte. Rusia, declarând din nou războiul Porții, (al 6-lea război, 1828 — 29) intră în principate cu 150.000 ómeni. Vodă Sturdza fu arestat și trimis în Basarabia; Grigore Ghica scápă în Transilvania ; se institui iarăși ocírmuire rusescă, și toate greutățile războiului cădură asupra Românilor, pe lângă ciumă, secetă, bóla de vite și altele. Rușii, după ce coprinseră cetățile de pe amândouă malurile Dunărei, înaintară victorioși pênă la Adrianopole, unde se făcu pace. Prin tractatul încheiat aci (2 Sept. 1829) principatele române fură aprópe scóse de sub suzeranitatea mai mult nominală a Turciei, dar în acelaș timp ele cădură sub dependența fórte strînsă a Rusiei, care le administră în timp de 6 ani (1828—34) ca pe niște provincii rusești, le dede legi întărite la Petersburg, și nu'și retrase oștile din ele pênă la numirea nouilor domni: *Mihaiú Sturdza* în Moldova și *Alexandru Ghica* în Țera-Românescă (1834).

Suferințele îndurate de țerile române în timpul războiului ruso-turc le descrie însuși generalul rus *Kisselef*, care ca Președinte plenipotent al divanurilor Moldovei și Țerii-Românesci, a administrat principatele dela 15 Noembrie 1829 pênă la Aprilie 1834. El ne spune : „Starea Principatelor în urma celor două campanii turcesci, trebuia să presinte natural o mare neorînduială, rezultat neapărat al războiului. Ciuma, înrădăcinată în Țera-Românescă de pe la 1812, s'a lătit la începutul războiului peste amândouă principatele, și la 1829 ea bántuia în ambele capitale și în 23 tîrguri și 300 sate. De altă parte nevoia

măsurilor de carantină și țepuirea orașelor și satelor bântuite de ciumă, strimtorau țara în mijlocele séle; transporturile provisiilor se opriră și orașele suferéu lipsă în îndestulare. Greutatea unei asemenea stări se făcu și mai mare cu bóla de vite; numai în trei ținuturi au perit peste una sută mii de capete de vite. Pentru a înlătura lipsa în îndestularea armatei, s'a propus a se lua provisiu de pe la țărani. Sătenii se afla în deobște la extremitate. Afară de împrejurările războiului, nerodirea, ciuma, peirea cumplită de vite din cauza bólei, și abuzurile amploiaților au adus la culme ruina sătenilor. Acești amploiați în grelele nevoi ale acestei vremi căuta în mijloce să-și îndestuleze lăcomia și îngreuna pe săteni cu felurite luări.“

Alți marturi oculari zugrăvesc și mai lămurit starea de jale a principatelor: greutatea de a hrăni o armată de 180,000 ómeni, și de a-i transporta provisiile și munițiunile în diferite locuri ale Turciei; abuzurile felurite ale ofițerilor ruși, cari vindéu în profitul lor hrana soldaților și nutrețul cailor, lăsând pe soldați și pe cai tot în sarcina satelor ca să-i hrănescă; rechisițiunile făcute fără plată, séu cu darea unor quitanțe, cari au rămas neplătite; schingiuirile țeranilor; vistieria țerii avénd un venit de cel mult 7 milioane lei vechi, iar în sarcina sa o comisiune sanitară, care costa o sută de mii lei pe lună, spitalele militare cu mai mult de 4000 bolnavi, și lefurile ofițerilor ruși; fómetea, din care cauză locuitorii se nutréu cu coji de copaci, pe când cei ce avéu grâu, trebuiau să-l dea Rușilor cu prețul pe jumătate, în loc de orz, ca să-și hrănescă caii; drumurile acoperite de cadavre, ómenii murind de fóme, de ostenélă, de ciumă. Epizootia stingénd vitele, țeranii fură întrebuițați ca animale de transport pentru serviciul trupelor. Casacii mînau cete de bărbați și femei ducénd în spate provisiuni și lemne pentru facerea podurilor; alții, înjugați ca boii la jug, trăgéu carele încărcate. Când generalului *Zaltuchin* se spuse, că nu mai sunt țărani cari să tragă carele, el dișe: *să se înjuge boerii! Puțin îmi pasă decă ómenii saú dobitocele îmi fac slujbă, poruncile mele numai să se împlinescă!* Mitropolitul munțén Grigorie, revoltat la vederea atîtor cruđimi, ridică glasul, dar fu surghîunit pe dată în Basarabia (ianuar 1829); Mitropolitul Moldovei Veniamin îndură de asemenea tóte neajunsurile timpului. Din cauza

atitor nenorociri, populațiunea se micșorâ cu mai mult de trei sferturi.

2. Convențiunea de la Akerman.—Tractatul de la Adrianopole.

(1826—1829).

Prin tractatul dela *Kainardgi* Rusia își rezervase numai dreptul de *intercesiune* față de principate. Prin convențiunea de la *Akerman* (25 Sept. 1826) ea se ridică în *regulătoare* a relațiunilor lor politice, împărțind suzeranitatea cu Turcia, și având dreptul de cenzură asupra domnilor; prin tractatul de la *Adrianopole* în fine ea devine *garantă* și *protectore*, aplope singură *suzerană* a țerrilor române.

În *convențiunea* de la *Akerman* se află următoarele condițiuni mai însemnate cu privire la numirea domnilor: 1. Domniū Moldovei și Țerii-Românesci se vor alege dintre boerii pământeni de către divanurile țerii, cu aprobarea Porții; „*décă* din temeuri grele numirea candidatului ales nu s'ar afla după dorința Inaltei Porți, în cazul acesta după ce se vor adeveri temeurile de către amëndouë curțile (Rusia și Turcia). se va porunci dișilor boieri a alege pe alt om cuviincios“. 2. Timpul guvernului domnilor va fi de 7 ani. „*Décă* în timpul domnirii lor ar face vre-o faptă fără de lege, *Inalta Pórtă* va da de scire ministrului Rusiei, și când se va afla și se va adeveri de amëndouë părțile că domnul e vinovat în adevër, atunci se va puté scóte, însă numai în cazul acesta“. 3. „Domniū cari vor fi împlinit termenul de șapte ani, fără de a fi dat saū la cele douë curți, seū la țerră vre-un temeiu de plingere legitímă și seriósă, se vor numi din nou pentru alți șapte ani, *décă* divanurile țerrilor îl vor cere și voința generală a locuitorilor se va arêta în privința acésta“. 4. „*Décă* s'ar întâmpla ca un domn să se lase de domnie înainte de împlinirea termenului de șapte ani, *Inalta Pórtă* va da de scire curții rusesci, și lăsarea din domnie va puté avé loc după ce se vor fi înțeleș amëndouë curțile“. 5. „Domniū vor lua în considerațiune arêtările ministrului și ale consulilor rusesci asupra obserârrii clauselor și articulelor înserate în acest act“.

Ast-fel prin această convențiune domnul este tractat ca un simplu funcționar ales din 7 în 7 ani dintre boeri și de niște boeri pururea sub influența Rusiei, pururea în gónă unul asupra altuia. Cu alte cuvinte, anarhie în permanență într'adins întreținută, pentru ca intrigile străinului să găsească tot-d'auna ușa deschisă, și pe Români tot-d'auna împărechiați și slăbiți. Tractatul de la *Adrianopole* întări cele stipulate prin convențiune în privința modului de alegere a domnilor, cu deosebire că făcu domnia pe viață; „afară de abdicățiune voluntară a domnilor și de *destituire* a lor *pentru cauză de vină*“, ceia-ce însemnează acelaș lucru : o domnie nesigură, pusă la bunul plac al Curților din Petersburg séu Constantinopole. Acest tractat măi stipulează în favorul principatelor o *administrațiune națională independentă*; faptele însă dovediră cu totul din contra : o administrațiune rusescă, legi și orîndueli rusesci, fură impuse cu sila. Țera-Românescă dobîndi iarăși cetățile sale de pe malul stîng al Dunării, desființându-se raielele turcesci, dér în acelaș timp Moldova perdu gurile Dunării, pe cari le iuă Rusia.

În scurt convențiunea, ca și tractatul, slăbiră legăturile principatelor cu Pórta, însă întăriră *Protectoratul* rusesc ; în loc de un stăpîn, Români cãpëtară acuma doui, ca din douë părți să fie striviți și împilați.

3. Ocupațiunea rusescă. — Regulamentele Organice.

(1828—1834).

1. La intrarea oștilor rusesci în principate, un corp de 40,000 ómenî era special însărcinat ca să le ocupe, iar un general cu titlu de *Președinte deplin-împuternicit al divanurilor Moldovei și Țerii-Românesci*, trebuia să le guverneze. După încheierea păcii de la Adrianopole ocupațiunea rusescă continuă, ca și guvernul provisoriu rusesc, care fu încredințat generalului Kisselef. Ocârmuirea acestuia avu neapărat de scop, cum însuși ne spune, „*de a supune pe Moldoveni și pe Muntenî obiceiurilor și regulelor rusesci și de a statornici hotarul Rusiei la Dundre.*“ În sensul rusificării

el întreprinse o prefacere radicală în toate ramurile administrațiunei publice. Starea de repede propășire a civilizațiunei române la începutul secolului nostru cerea o grabnică schimbare; trebuința de o reformă generală era de toți simțită. Atât Grigore Ghica cât și Ion Sturdza luase măsuri pentru întocmirea unei noi constituțiuni, ale căreia base fusese deja puse, când izbucni războiul ruso-turc. Lucrările continuară în timpul ocupațiunei rusesci, și în mai puțin de șese luni, sub influența lui Kisselef, se alcătuiră faimósele *Regulamente Organice*, unul pentru Țara-Românească, pus în lucrare la 1 iunie 1831, cel-alt pentru Moldova, la 1 ianuarie 1832.

1831

1832

Prin ele se hotărâse: 1) *Alegerea domnului* pe viață dintre boerii pământeni de către o *obștescă adunare extraordinară*; alegerea trebuie însă validată de împăratul Rusiei, ca și de Sultan; 2) Instituirea *obștescilor adunări obștești* cu putere legislativă și administrativă; ele se convócă o dată pe an, ca să voteze bugetele și celelalte legi și să verifice socotelile de venituri și cheltueli ale Statului; lor li se dă căderea „să arate domnului năpăstuirile și plângerile țării, și încă de va fi trebuință, să le aducă „la mână înaltă cunoscință“, adică la Curtea din Petersburg; 3) Desființarea tuturor impozitelor vechi și înlocuirea lor cu o singură dare a *capitației*, câte 30 lei vechi pe an de familie; toate veniturile publice aparțin Statului și nu pot fi întrebuințate de cît în folosul său. 4) Desființarea scutelnicilor și poslușnicilor; 5) Inființarea prin sate a *cutiilor sătesci* (casa comunală, câte trei lei de familie pe an) și a *magaziilor de rezervă* pentru asigurarea îndestulării locuitorilor în timp de secetă or fómete; 6) Impărțirea administrativă în județe, cu câte un ispravnic numit de domn din cei două candidați aleși de proprietari. Fe-care oraș are un sfat orășenesc, cu un magistrat, venituri proprii comunale și un serviciu de pompieri; 7) Inființarea a 12 carantine, a 132 pichețe și a unui serviciu medical pentru paza de ciumă și holeră și pentru sănătatea publică; 8) Măsuri pentru înlesnirea și înflorirea comerțiului intern și extern, face-

rea de drumuri și poduri și construirea de porturi și magazine la Galați, Brăila și Giurgiu; 9) Reorganizarea justiției prin instituirea a trei instanțe judecătorești; desființarea torturilor, a mutilațiunii și a pedepsii cu moarte; 10) Inființarea corpului de *dorobanși*, de *cordonași* și a *regimentelor* de linie; 11) Inființarea de școli și de seminarii, și în fine 12) Regularea raporturilor reciproce dintre proprietari și săteni.

2. Aceste Regulamente erau departe de a împăca interesele adevărate ale țării. Chipul cum ele fusese votate, sub tendința manifestă a generalului Kisselef de a apropia administrațiunea noastră de cea rusescă, le făceau a nu mai fi o *legislațiune independentă*; ele călcau autonomia principatelor, lăsând să se amestece o *nouă Curte ocrotitoare*, Rusia, în toate actele guvernului și obșteștilor adunări; aceste adunări, după chipul compunerii lor, nu represintău nici țera, nici pe contribuabili, ci numai clasele privilegiate a clerului și boerilor, scutite de orice sarcine și de orice impositie, cari apăsaū numai și numai clasa țărănescă, pe proletarul cultivator. Acesta devenise un *capital al boerului și al fiscului*; fără nici un drept în Stat, cu toate greutățile Statului asupra capului lui.

O asemenea legiuire și apăsările nedrepte ale unui guvern strein trebuiaū însă să deștepte nemulțumiri vii în sufletul Românilor. Purtător al glasului celor năpăstuiți se făcu atunci în Țera-Românească micul partid național, care începuse să se formeze în gîrul Colonelului Ion Cămpinenu. Acest bărbat patriot și cu vederi înalte avu curagiul, ca și bătrânul Bălăceanu, să nu iscălescă Regulamentul Organic, și să protesteze cu viū graiū contra protectoratului rusc. Programul acestui partid era limpede și hotărît: scăparea de sub jugul Curții Ocrotitoare dela Petersburg și autonomia țării; împroprietărirea țeranilor; desființarea robiei negre, aducerea la egalitate și viață politică a 2¹/₂ milioane de Ro-

mâni, unirea în fine a țărilor surori, în scurt programul, pentru care vor lupta la 1848 și 1857 adevărații fii ai patriei cu acel entuziasm și cu ardorea, ce insufă numai o cauză drăptă și sfântă.

4. Alexandru Ghica și George Bibescu în Țera-Românească, Mihaiu Sturdza în Moldova.

(1834—1848).

A. Alexandru Ghica.

(21 Mai 1834.—26 Octombrie 1842).

1834—
1848

1. La a. 1834, Pórta, în înțelegere cu Rusia, numi domn în Țera-Românească pre *Alexandru Ghica* (1834—42), iar în Moldova pre *Mihaiu Sturdza* (1834—1848). Curênd după aceea, oștile rusești părăsiră principatele. Alexandru Ghica, fratele fostului domn Grigore Ghica, era un om blând, generos și doritor de binele patriei, dérîi lipsea curajul și o voință statornică. El înființă scoli prin orașe și sate, spitale și alte instituțiuni de bine-facere, ȳertă de robie pe țigani domnesci, aședându-ı ca muncitori plugari pe moșiile boerilor, și îngriji pentru îmbunătățirea armatei. Sub el literatura română luă óre-care sbor, și se întemeiă teatrul național.

2. Rusia însă amestecându-se într'una în administrațiunea țerii, deșteptase nemulțămiri fórte mari. Partidul național din *Obștésca Adunare*, în frunte cu colonelul *Ion Cămpinenu*, bicuța dilnic slăbiciunea domnului, și abusurile miniștrilor săi. Agitațiunea crescú și mai mult, când consulul rusec, baronul *Ruckmann*, ceru suprimarea autonomiei țerii prin supunerea legilor nóstre la sanțiunea Curților din Constantinopole și Petersburg. Vodă disolvă camera. Cămpinenu se

duse în Franca și Anglia, ca să cêră unirea țêrilor surorî sub un principe dintr'o dinastie europenă, și protecțiunea Puterilor mari din Occident. Dar la întôrcere el fu arestat și închis la m-rea Mărgineni, și mai târđiũ la Plumbuita. Acéstă arestare revoltă tótă lumea, căci Cămpinenu era iubit de toți pentru faptele lui patriotice; întrêga Românie resuna de cântecul: *Aideți frați la Mărginenu, să scăpăm pe Cămpinenu!*" ; o conspirație, urzită în amêndouê principatele, era gata să izbucnescă, în momentul când Ghica o descoperă; principalii capi sunt osîndiți la ocnă pe viață (1841). Dar și Ghica avea în curênd să cadă: cete armate de Bulgari și Sêrbi, sprijinite pe sub mână de consulul rusesc din Galați, treceau prin țeră la frații lor de peste Dunăre. Domnul trimise oști în cotră-le; la Brăila avu loc o ciocnire, în care mulți Bulgari se încară în Dunăre. Cu acêsta Ghica își atrase favorul Porții, în acelaș timp însă și urgia Curții rusesci, care în cele din urmă isbuti să-l scôtă din scaun și să se alégă în locu-i *George Bibescu*, un partizan înfocat al Rușilor (decembre 1842).

1841

1842

B. Mihaiũ Sturdza și George Bibescu.

(1834—1848).

3. În Moldova Mihaiũ Sturdza, (1834-1848-49) fiul logofătului Grigoraș Sturdza, îndată ce se sui pe tron se ocupă împreună cu vrednicul Mitropolit Veniamin, ca să întărescă învêțămîntul național; înființă în Iași Academia Mihăilênă (numită ast-fel după numele fondatorului sêu), o scólă politehnică și un institut pentru crescerea fetelor sêrmâne; reorganiză Seminariul din *Socola*, făcu scoli în diferite orașe ale țerii. El ajută pe

fii de boeri la învățătură în străinătate, contribuind la sporirea literaturii române și la formarea de buni profesori. Mihaiu Sturdza făcu și o bună administrațiune; reduse numărul ținuturilor la 13 (din 16 câte erau), construi șosele și poduri de pétră, înzestră Iași cu cișmele, cu *un palat administrativ*, cu *grădina publică de la Copou* și cu cazarme. Celelalte orașe, mai cu sémă Bêrladul, Botoșani și Galații, luară o prefacere simțitoare; corpul *slujitorilor* și al *pojarnicilor* (pompieri) fură din nou organizate, magaziile de rezervă tot-déuna pline, veniturile țării înmulțite, comerțul și agricultura pe cale de propășire.

4. Dar chipul de ocârmuire al lui Vodă Sturdza nu putea împăca partidele boerescî de atuncea; cei mai mulți, rămășițe de fanarioți, voiau să-l răstórne, ca să pună în locu-î pe unul dintre ei; alți boieri, mai puțini la număr, vedeau într'ênsul pe omul Rusiei și pe apăsătorul drepturilor și libertăților țării. Sufletul acestui partid național era patriotul Alexandru Sturdza, care combătea fățiș stórcerile domnului și ale funcționarilor lui. Mitropolitul Veniamin, un model de smerenie și de blândete, fu silit de Vodă Sturdza să lase scaunul Moldovei, după o păstorie de 41 ani (1803—1842), și să se ducă a trăi ca schimnic în m-rea Slatina. Acéstă întâmplare aduse mari nemulțumiri, pentru-că Mitropolitul era iubit de întreaga Moldovă, și toți sciau că domnul luase mai multe mii de galbeni de la episcopul Meletie, ca să'l facă Mitropolit în locul lui Veniamin. Cu tóte acestea Mihaiu Sturdza sciu să 'și potrivescă ast-fel lucrurile, că domni neturburat timp de 15 ani, asigurându-se tot-d'a-una de majoritate în Ob-

ștésca Adunare, și fiind pururea cu ochii neador-miți și cu mâna tare.

5. Rusia, îngrijată de avântul ce luase simțul național și ideile liberale în principate, și acesta grație numai scolilor române, ceru de la amândouă domni să știrbescă școlile și să reducă numărul lor. Sturdza desfințe cursurile superioare de la Academia Mihăilénă, și introduse limba franceză și rusă, ca obiecte principale de studii. Același lucru făcu și Bibescu în Țera-Românescă. Rusia urmărind încă și ideia contopirii Orientului prin Biserică, trimise agenții săi în România, să îndemne pe popor prin tânguri și prin sate, ca să cêră unirea bisericeii române cu biserica rusă. Clerul înalt respinse însă propunerea, ca primejdiósă existenței nóstre naționale, pentru că da pe Impêratul Rusiei de Patriarh și dărâma tot rostul Bisericeii ortodoxe, care e constituită pe state și națiuni.

Sturdza decretă (la a. 1844) desrobirea țigani-1844lor domnesci și mânăstiresci. Acéstă măsură fu salutată ca un bun început pentru libertățile viitoare, ce tînăra generațiune de atunci a Moldovei aștepta cu nerăbdare să le vedă împlinite.

6. In Țera-Românescă Vodă Bibescu continua a nemulțumi pe boeri și pe popor, prin risipa banilor publici, prin abuzuri nepomenite ale administrațiunii sêle, și prin slugărnicia ce arêta consulului rusc. Din ordinul acestuia, Vodă concedase unui supus rus *Trandafiloff* exploatarea tuturor minelor țerii, fără măcar să consulte Obștésca Adunare. Un tînăr deputat, Constandin Filipescu, vorbind de afacere strigă în plină ședință: „Vor să ne dea Rușilor!“ iar *Ión Heliad Rădulescu*, prin fabula sa: *Maceșul și Grădinarul*, deștepta opinia publică asupra amăgelilor rusesci.

Adunarea anulă concesiunea și respinse și alte două proiecte de legi prezentate de guvern. Bibescu, rezemat pe sprijinul Rusiei, suspendă Adunarea pe timp nehotărît, „pentru rele aplicări și gânduri“. Un firman al Porții întări această suspendare. In a. 1846 Bibescu 'și formă o Adunare după plac, care-i votă toate măsurile administrative și financiare, spre ruina desevêșită a țării.

Dar o suflare liberală, care 'ncepuse pe atunci în apusul Europei, cerea stabilirea unor guverne mai drepte și mai priincioase pentru clasele de jos. Ea trebui să găsească un puternic resunet și în viața latină de la Dunăre. Anul 1848 puse capăt domniei destrăbălate a lui Vodă Bibescu, iar în Moldova făcu imposibilă domnia lui Mihaiu Sturdza.

5. Revoluțiunea din 1848.

1846 1. Incă de pe la finele anului 1846 statele mari ale Europei apusene erau frământate de ideile unei reforme generale basate pe libertate și naționalitate. Românii, ale căroră priviri și aspirațiuni au fost tot-d'a-una îndreptate către Occident, ca uni ce 'și trag obârșia de acolo, nu puteu rămâne nesimțitori la această mișcare. Sufferințele, și mai ales jugul străin, deșteptase simțul național al României întregi, care în numele *Dreptății* și *Frăției* se ridică ca un singur om, spre a 'și lua rînd în calendarul națiilor celor vii.

1848 2. In februarie 1848 revoluțiunea isbucnesce la Paris, și de aci alérgă din capitală în capitală, din țără în țără: în Austria, Prusia, Italia, Polonia, Ungaria și Transilvania. In Iași partida progresistă séu națională ațîță spiritele prin întruniri sgomotóse și semnază o petițiune către domn,

cerând mai multe reforme. Vodă Sturdza făgăduesce pentru unele îndestulare; pentru altele mijlocire la Petersburg și Constantinopole. Atunci boerii se despart în două tabere: *cei bătrâni* se mulțumesc cu răspunsul lui Vodă; *cei tineri* vor să-l siléscă a primi Constituția, și la din contră, să-l réstórne. În scopul acesta ei se adună în ziua de 30 Martie (1848) în casa lui Alecu Mavrocordat (Ursu) de la Copoș, baricadéză ulița și vor să proclame noua Constituție. Mihaiu Vodă Sturdza, aflând de acésta, înconjură casa cu armată, și în mai puțin de două césuri căpeteniile sunt prinse, legate și surghiunite, iar mișcarea năbușită chiar în începuturile séle.

3. În Țéra-Románescă însă mișcarea luă forma unei adevérate revoluțiunii. Tinerii cari se aflaú la studii în Franța, îndată după isbucnirea revoltei din Paris, ațergară să organizeze și ei în patrie o mișcare națională. În Bucuresci se formase, cu cîțiva ani mai înainte (1843) Societatea *Frăția*, de către Ión Ghica, N. Bălcescu și Cristian Tell, cu scop de a lupta pentru desființarea clăcií, a robiei și a privilegiului, și pentru încetarea Protectoratului Rusiei. Mulți civili și militari făcéú parte din acésta asociațiune, al căreia inițiator, Niculae Bălcescu, fu însărcinat cu redactarea proclamațiunii revoluționare, séú a *nouii Constituții*.

În ziua de 9 Iunie, acésta *Constituție* fu proclamată la *Izlaz* (jud. Romanai) de către Ion Eliad, Stefan Golescu și Chr. Tell, cari dederă semnalul mișcării. Vodă Bibescu, silit de popor, semnă noua Constituțiune și numi un minister compus din capií revoluțiunei (11 iunie); dér înfricoșat de amerințările consulului rusesc, el abdică îndată și trecu în Transilvania (13 iunie). Un guvern pro-

visoriu, alcătuit din 5 membrii, 4 secretari și 7 miniștri, luă conducerea treburilor; el căută să intre în legături oficiale și directe cu Turcia și cu puterile europene, trimițând pe Ion Ghica la Constantinopole, pe Dimitrie Brătianu la Pesta, pe A. G. Golescu la Paris și pe Ion Maiorescu la Francfort. — O comisiune de 18 boeri și 18 țeranî fu însărcinată cu regularea cestiunei pentru împrumutarea țeranilor, iar un decret fu dat afară (19 iunie) pentru încetarea dijmelor și a podvedilor.

Cele 22 puncte ale constituțiunei aclamate în ziua de 15 iunie pe *Câmpul Filaretului* (numit de atunci și *Câmpul Libertății*), sunt următoarele: 1) Independență administrativă și legislativă, întemeiată pe tractatele lui Mircea și Vlad V, și nici-o intervenire a puterilor străine în ale Țării; 2) Egalitate de drepturi politice și civile; 3) Contribuțiune generală; 4) Adunarea generală compusă de reprezentanții aleși din toate stările societății; 5) Capul Statului responsabil, ales pe cinci ani și eligibil din toate stările societății; 6) Imputinarea listei civile; toate mijlocele de a corumpe să se desființeze; 7) Responsabilitatea miniștrilor și a tuturilor funcționarilor publici; 8) Libertatea absolută a tiparului; 9) Orî-ce recompensă să vină de la Patrie prin reprezentanții ei, iar nu de la domn; 10) Dreptul pentru fie-care județ de a 'și alege funcționarii; 11) Gardie națională; 12) Emanciparea m-relor închinat la locurile sfinte; 13) Emancipația țeranilor de *clacă*, devenind proprietari în schimbul unei despăgubiri; 14) Desrobirea și rescumpărarea țiganilor de către Stat; 15) Un reprezentant la Constantinopole, ales dintre Români; 16) Instrucțiune egală, integrală și gratuită pentru toți Românii de amîndouă sexele; 17) Desființarea titlurilor fără funcțiuni; 18) Desființarea pedepselor corporali și degradante; 19) Desființarea pedepsei cu mörte; 20) Stăbilitate penitenciară; 21) Emancipația Israeliților, și egalitate politică pentru toți pămîntenii de orî-ce religie; și 22) Convocația îndată a unei adunări generale constituante alésă cum să represinte toate stările societății, și care va fi însărcinată a legiui o constituție pe temeiul acestor 22 articole, decretate de poporul român.

Aprópe aceleași puncte alcătuiău și dorințele partidei naționale din Moldova. Acéstă partidă, în urma întâmplărilor din luna Marte, se retrăsese în Bucovina, și lucra în înțelegere cu guvernul din Bucuresci pentru a întinde revoluțiunea și asupra Moldovei, când intrarea oștilor rusesci puse capăt ori-căror încercări.

Cît pentru Regulamentul Organic poporul bucurescén, după ce'l plimbă pe un car funebru în bocete și lăutari, îl rupse filă cu filă și-l aruncă într'un foc mare în mijlocul pietii.

4. Dar Rusia nu se putea învoi cu noua stare de lucruri creată în principate. Ea pretindea că „e o cestiune de drepturi, de onóre și de interese politice“ pentru dênșa, de a nu lăsa să se 'ntărescă la Dunăre un stat nou moldo-român, în locul celor două principate și de către o închipuită naționalitate, a cărei origină se perde în întunericul timpurilor.“ De aceea mai ântăiū ea urzi prin partida ruso-filă din Bucuresci și prin căpeteniile miliției Odobescu și Solomon, o contra-revoluțiune, care nu isbuti; insistă apoi de Pórtă ca să intre cu oști în țeră, și în fine cînd acestea, fără d'a fi provocate, se 'ncăerară la luptă cu un vitez corp de pompieri la Cazarma din *délul Spirii* (Bucuresci, 13 Septembre), ea află cuvânt de a 'și trimite *lăcustele* — cum numiaū Româniū pe soldații ruși — ca să restabilească așa đisa *ordine legală*. Decī o nouă ocupație rusescă de 60,000 soldați începu cu cîrdul de nevoi cunoscute: schingiurī, arestări, surghiunirī, beilicuri, zaherele și podvedī; revoluțiunea fu înăbușită cu vîrfurile baionetelor; Caimacamul Constantin Cantacuzin, pus la ordinele comisarului rusesc Duhamel, conduse afacerile pînă la încheierea Convențiunei dela *Balta-Liman* (19 Aprile 1849), după care Rusia împreună cu Pórtă numiră domni

pe șapte ani: în Țăra-Românească pe *Barbu Știrbei*, iar în Moldova pe *Grigorie Ghica*.

Tratatul dintre Rusia și Pôrta Otomană semnat la *Balta-Liman* stipulează pentru amândouă principatele: 1) ca domnii români „acești înalți funcționari“ să nu mai fie aleși de țără, ci numiți d'a dreptul de Pôrta în înțelegere cu Rusia, și pe termen numai de 7 ani; 2) Regulamentul organic rămâne în vigóre, însă în locul obșteștilor Adunări, cari vor fi suspendate, se vor înființa *divanuri ad-hoc* compuse din cîți-va boieri și clerici; 3) Pentru apărarea fruntariei Țării-Românesci și Moldovei de vre-o întemplantare din afară, cele două puteri vor lăsa *pentru moment* în principate cîte 25 — 35,000 ómeni fie-care, iar după stabilirea liniștei, cîte 10,000; 4) Un comisar extra-ordinar rusesc și altul turcesc vor priveghia de aproape pe domni, usând de autoritatea lor în tot ce privește administrațiunea internă a Principatelor.

Ast-fel revoluțiunea de la 1848 sfîrși sugrumată de puterea baionetelor străine; dreptul trebui să facă loc fortei; libertatea trebui să se retragă dinaintea despotismului. Curată în origina sa, revoluțiunea a rămas tot ast-fel în actele sële pênă la fine: nici-o picătură de sînge ea n'a provocat, nici-o nedreptate n'a pricinuit; din contra, ea a voit să ridice clasele cele apăsate fără a jigni pe cele înalte; a voit să pună dreptatea în locul privilegiului, dragostea și frăția în locul urei și vrăjmășiei; ea a chemat națiunea la vrednicie și la libertate, și națiunea, conscientă de drepturile sële, a dovedit prin lîniscia și înțelepciunea, ce a arătat în cele trei luni de revoluțiune, că merită o sórtă mai bună și niște instituțiuni mai potrivite cu dênsa, cu interesele ei naționale și materiale și cu spiritul secolului, de cît instituțiunile ce i-le hărăzise Regulamentele organice.

Dér opera revoluțiunei nu se sfîrșesce cu năbușirea ei în principate; cei cari aũ apărat-o și condus-o în țără,—aũ continuat lupta și peste hotare; risipiți în tóte părțile și supuși la tóte lipsele, ei s'aũ purtat ca niște adevărați apostoli ai naționalității, strébătênd oficinele presei și cabinetele diplomaților, pentru a face cunoscută lumii și împăraților starea de jale a României și a reclama dreptățile ei.

Dênsii aũ arătat că Țăra-Românească și Moldova în tre-

cut n'aŭ fost, cum pretindea Rusia, „niște curate și simple provincii, făcând parte integrantă dintr'un imperiŭ și guvernate vremelnicesce de domni, a căroră alegere are nevoie de a fi sancționată“, și că din contra, această pozițiune umilită li s'a fost creat numai în timpii din urmă, de când Rusia, recunoscătoare Românilor pentru că aŭ ajutat-o în cele 6 campanii ale séle ca să-și sporéscă pământul, puterea și influența,—a încheiat tractate cu Turcia; că din aceste tractate Rusia a făcut o punte plutitoare, pe care a tras țerile române de sub suzeranitatea nominală a Sultanului sub adevărata suzeranitate a Țarului, că astfel stând lucrurile : Români se găsec de o sută de ori mai rău acum, de cât chiar în timpii cei mai răi ai istoriei lor; că decă Pórta oprimă, Rusia nimicesce; decă Turcii sunt ignoranți și îndărătnici, Rușii sunt ignoranți și barbari; sub suzeranitatea Porții Români pot trăi ca nație, sub ocrotirea Rusiei se sting în lanțuri și se înădușă! În scurt adevărații patrioți români, adresându-se curților celor mari europene, le-aŭ dis cu încredere : *„Uniți-ne cu frații noștri Moldoveni, dați-ne un domn străin cu fermitate și probitate; faceți pe țeran proprietar. Nu cerem alt-ceva mai mult. Dându-i pământ îi veți fi dat patria. Aci este dreptul său, aci este viitorul său. Răspundem de densusul înaintea Europei.“* Și Europa le-a auđit glasul; în mărinimia ei, a primit să ia sub scut patria noastră; prin răsboiul Crimeii ea a scos-o de sub brațele de fer ale Protectoratului; prin tractatul de la Paris i s'aŭ redat multe din drepturile ce i se răpise, și mai ales acela de a se putea desvolta de sine și după nevoile, trebuințele și aspirațiunile séle; i-a restituit o parte din teritoriul ce i se cutropise, și înfine i-a deschis drumul către U-mire. Odată uniți, Români s'aŭ pus pe calea adevărată a propășirei; de atunci ei aŭ răspuns de faptele lor proprii; la 2 Maiŭ 1864 aŭ sfărîmat iobăgia; la 10 Maiŭ 1866 și-aŭ găsit pe domnitorul dorit, care avea să-i ducă la independență și regat. Dar să nu uităm că bărbăția desfășurată de soldatul român la Plevna a dovedit Europei, că Români pribegi de la 1848 nu o înșelase în făgăduelile lor; cerénd ca țeranul să devină proprietar, ei „răspundeau de densusul înaintea Europei“, răspundeu de viitorul României!“ Li se cuvine dar onóre și recunoscință!

6. Domniî de Balta-Liman: Barbu Stirbeiû și Grigorie Ghica.

(1849—1856)

1. Domniî Barbu Stirbeiû și Grigorie Ghica
 1849—
 1856 (1849—1856), impuși țerilor prin convențiunea de la Balta-Liman, avură o domnie destul de turburată. Eî guvernară cea mai mare parte de timp sub ocupațiune streină: turcă, rusă și austriacă. Trupele rusesci, abia eșite din principate în primăvera a. 1850, se 'ntórseră iarăși în véra a. 1853 spre a le deține ca zălog, pêne ce se va descurca cearta iscată atunci între Rusia și Turcia în cestiunea *Sfîntului Mormêrt*. Domniî fură siliți să fugă la Viena. Luptele sîngeróse începură din nou la Dunăre, pêne când, în tóamna anului următor (1854), Rusia vedându-se atacată în Crimea de puterile aliate Anglia, Franța, Turcia și Sardinia, părăsi țerile române. Acestea încăpură acum în mânele trupelor austriace; domniî se întórseră la scaunele lor și ocârmuiră sub ocupațiunea austriacă, pêne după încheerea tractatului de la Paris (18 Martie 1856), când fură înlocuiți cu câte un caïmacam numit de Pórtă.

In acest timp de 7 ani, împestritați de tot felul de nenorociri: ocupațiuni streine, răsboiû, fómete, lăcuste, holeră și epizootii, principatele firesce că n'aû putut să propășescă; cheltueli necumpănite cu veniturile aû sleit finacele statului, lăsând în fie-care țéră câte un deficit de cel puțin 20 milióne lei. Numai așa đisa *restabilire a ordinei legale* de către oștile rusesci costă pe Țéra-Románescă mai mult de 14 milióne lei noi, pentru că Rusia aruncă în sarcina Românilor cheltuelile de întreținere ale trupelor séle; pe când din contra, Turcia îngrijia singură de oștile séle de ocupație, plătind cu bani numărători provisiunile, ce i se da de țéră. Afară de acésta, trupele turcesci fură ținute în mare disciplină, pe când cele rusesci, lăsate la

voia lor, aduseră multe supărări locuitorilor. Plângerile acestora fură luate în nume de rău de către împăratul rusesc, care prin ministrul său Nesselrode porunci (în 1854) guvernatorului rusesc din principate: „să faceți aspre admonestări boerilor și funcționarilor superiori din Țéra-Românescă pentru purtarea lor neleală față de trupele noastre. *Timpul va veni îndată când acești Români nesupuși, cari au ațîțat în cel mai înalt grad nemulțămirea Impăratului, vor plăti cu scumpătate nelealitatea lor. Fiți foarte aspru, contra acestor Români anarchici; cu cît veți fi mai aspru, cu atît va fi mai bine. Ast-fel e voința Impăratului!*“

2. Pe când în Țéra-Românescă Vodă Stirbeiū persecuta pe exilați, ațîța ura între partide și ținea încătușată presa și opiniunea publică, censura sa nepermițînd nici măcar a se tipări că : *iară este zăpadă și ger mare în Rusia*, — Grigorie Ghica, uitînd orî-ce vrăjmășie, chema la sine pe toți boerii pribegî, decreta libertatea presei, încuraja literatura națională, reîntregea Academia mihăilénă, înființa *Institutul Grigorian* (după numele său) pentru creșterea copilor găsiți și pentru moșit, în fine el și cu guvernul său susținea oficial unirea țărilor surorî sub un principe dintr'una din dinastiile domnitóre ale Occidentului. Cînd Puterile garante hotărîră să întrebe pe Româniî însiși decă vor Unirea, Vodă Ghica dede circulară în tótă țara, îndemnînd pre toți locuitorii să îmbrățișeze o idee așa de mîntuitoře. Turcia însă, care considera Moldova și Valahia nu numai ca parte integrantă a imperiului otoman, ci ca provincii ale imperiului, era decisă să ia măsuri în contra curentului unionist. Ceî 7 ani de domnie ai Domnilor Ghica și Stirbeiū terminîndu-se, Pórta caută să se asigure de Moldova, care singură avea a decide despre reușita unirei țărilor surorî. Ea aședă acolo ca Caîma-

1856 cam (1856) mai întâi pe Vornicul Tudoriță Balș, și după moartea acestuia pe Neculaiu Vogoride, persoane cunoscute pentru tendințele lor contrarii orî cărui progres al țărilor române. În Țera-Românescă se numi Caïmacam fostul Domn Alexandru Ghica. Grigorie Vodă Ghica al Moldovei lucră pentru Unire și după eșirea sa din domnie, stăruind ca alegerea prințului dintr'o dinastie domnitore în Europa să se facă tot-odată cu proclamarea Unirei, pentru că, Ținea el, „numai un atare prinț, pus în capul națiunii române, va fi în stare să apere drepturile ei politice și garanta o existență traïnică a României viitoare.

Grigore Ghica și Barbu Stirbeiū sunt cei din urmă domni, cari guvernă separat Țera-Românescă și Moldova; cu ei se încheiă lanțul domnesc compus în cifră rotundă din cîte 80 principî de fie-care țară, dela fundarea ambelor principate și pêne la 1856.

7. Răsboiul Crimeii și tractatul de Paris.

(1853 1856).

Împăratul Nicolae al Rusiei era încredințat că Turcia se găsește pe patul morții, și deci căuta să-și asigure moscenirea. Cele-alte Puteri europene susținéu din contră, că păstrarea imperiului turcesc este absolut trebuinciosă siguranței păcii și menținerii echilibrului între statele europene. Din această deosebire de vederi a trebuit să nască un răsboiū european, în care puterile apusene avură victoria, care dădu și României o nouă viață politică și socială.

Rusia pretindea, că avea drept la protectoratul exclusiv asupra țărilor române și asupra tuturor creștinilor de rit ortodox din împărăția turcescă. Cërta, ce se iscase între Greci (ortodoxi) și Latini (catolici) pentru niște posesiuni la Sfîntul Mormânt, s'a părut favorabilă Rusiei pentru a consolida acest pretins drept prin un tractat formal cu Turcia.

Grecii erau acușați a fi cutropit niște posesiuni ce se cuveneau bisericeii romano-catolice. Franția luă apărarea

Latinilor. Rusia sprijinea pretențiunile sale pe tractatul dela Kuciuk-Kainardgi. Adevărul era, că în menționatul tractat nu se vorbește nimic despre un asemenea drept, însă pentru ca pretențiunea să fie însoțită de o demonstrațiune armată, oștile rusesci intrară în principatele Moldova și Țera-Românescă, iar Rusia declară că le va ține ca zălog pînă ce Pórta va încheia cu dînsa tractatul cerut. În fine Turcia, susținută de Franția și Anglia, declară răsboiul Rusiei (30 Sept. 1853). Ostilitățile începură la Dunăre și Marea-Négră. În Noemvrie 1853 flota turcescă fu nimicită la Sinope. Aceasta avu de urmare tractatul de alianță dintre Franția, Anglia și Sardinia de o parte, și Sultanul de altă parte (Martie 1854), precum și trimiterea din partea puterilor occidentale a unei armate pe uscat și a unei flote pe Marea-Négră. Fiind-că Austria se gătea și dînsa să intre în răsboiul contra Rusiei, atunci Rușii părăsiră Principatele române, pentru a putea susține cu tótă armata lor atacul armatei anglo-franceze în peninsula Crimei. Aci aliații repurară o victorie asupra Rușilor și încongiurară fortăreța *Sevastopol*. În timpul asediului, cholera și frigul nimiciră o parte din armata încongiurătoare. Intre acestea împăratul Nicolae móre (1855) și-î urmază fiul său Alexandru II. Asediul Sevastopolei continuă cu mai mare furie, pînă ce (la 8 Sept. 1855) cetatea cade în mînilor aliaților, iar Rusia se vede silită a cere pace.

Pentru a încheia tractatul de pace se adună la Paris un *Congres* compus din delegații celor șapte mari Puteri: Anglia, Austria, Franția, Prusia, Rusia, Sardinia (Italia), și Turcia, cari semnară în 30 Martie 1856 un tractat sub următoarele condițiuni: 1) *Marea-Négră devine neutră*, adică nici un stat nu va putea călca apele séle cu flota de răsboi; din contra ea rămîne deschisă marinei comerciale a tuturor națiunilor; 2) *Gurile Dunărei se înapoiază Turciei* și se institue o comisiune europenă pentru conducerea lucrărilor de curățirea și navigabilitatea rîului. 3) Rusia renunță la orî-ce pretențiune de protectorat asupra bisericeii creștine de Orient, ca și asupra populațiunii de rit creștin din imperiul turcesc. Cele șapte Puteri se obligă a respecta independența și integritatea teritorială a imperiului otoman, garantând în comun stricta observație a acestei obligațiuni; 4) Rusia înapoiază Moldovei partea de jos a Basarabiei, (200 mile pătrate cu 200,000 locuitori), și renunță formal la dreptul de protectorat

asupra principatelor dunărene, cari se pun de aci înainte sub zuzeranitatea Porții Ottomane și sub garanția colectivă a celor șapte Puteri contractanți. „Nici o protecțiune exclusivă nu se va esercita asupra Principatelor de către nici una dintre puterile garanți. Nici un drept particular de amestec în trebile lor din întru nu va avéloc.“ Principatele vor urma a se bucura de toate privilegiile și imunitățile lor, de o administrațiune independentă și națională, de libertatea deplină a cultului, a legislațiunii, a comerciului și a navigațiunii, având dreptul să țină și o putere armată națională. O comisiune specială numită de Puteri se va aduna fără întârziere la București, ca să propună bazele viitoarelor organizări. Sultantul va convoca îndată în fie-care principat câte o *adunare* (divan) *ad-hoc*, care vor fi chemate să exprime dorințele poporului pentru acest finit. Aceste dorințe trebuia să semnalate Congresului de către Comisiune, după care apoi un nou tractat se va încheia între puterile contractante, o convențiune privitoare la organizarea definitivă a principatelor.

Astfel în timpurile cele mai critice pentru patria noastră, după cumplita convențiune dela Balta-Liman, când domniile ajunseser niște simpli slujbași ai consulului rusesc, autonomia un nume gol, naționalitatea, ca și îngropată, țările române luate zălog de Rusia cu pretențiunea de a le deține până ce Turcia va împărți cu dânsa domnia asupra țărilor balcanice,—în acele timpuri de înge-nuchiare și umilință, vine tractatul de Paris, ca să rodea națiunea românescă mijlocele și putința de a trăi o viață a sa proprie, și de a își îndeplini misiunea, pentru care fusese ea așezată la Dunăre. În adevăr, acum când nimeni nu se mai îndoia despre adevăratele scopuri ale politiceii rusesce în Orient, când toți erau încredințați că protectoratul este pentru Rusia o pîrghie spre a dobîndi pentru sine imperiul otoman, li se impunea de la sine state-lor celor mari europene ideia de a forma din principatele române un bulevard de rezistență contra înaintării Ru-șilor către Sud, o barieră tare între Slavii dela Nord și cei dela Sud, o cetate în contra Panslavismului cu atât mai tare, că Românii sunt de origină latină. Acesta es-plică de ce România devine copilul de predilecțiune al Eu-ropei apusene, de ce tractatul de Paris o pune sub garan-ția colectivă a Puterilor, de ce în fine majoritatea pu-

terilor stăruesc pentru unirea principatelor române sub un principe strein hereditar.

Turcia căuta a se opune formărei noului stat român, temându-se ca nu cumva el să se arunce în brațele Rusiei, și să mărescă ast-fel mijlocele de cucerire ale acestei puteri. În fine puterile se învoiră ca să cheme pe înșiși Românii să se rostescă în privința organizării țării lor. Pentru prima oară în istorie împărați mari și puternici hotărâsc să întrebe pe un popor mic, cum înțelege el să fie aședarea și rostul său. Acesta dovedesce însemnătatea țării și a poporului românesc, basată pe doi stâlpi temeinici: importanța politică a situațiunei României, și originea latină a Românilor, care'i deosibesce de toate statele ce'i înconjoară.

8. Adunările ad-hoc.

(1857).

În primăvara anului 1857 Pórta publică în principate firmanul pentru convocarea *adunărilor ad-hoc*. Aceste adunări avéu să rostescă, potrivit tractatului din Paris, dorințele poporului român în privința organizării definitive a României. Tot atunci sosiră la București Comisarii trimiși de Puterile cele mari europene, ca să ia scire despre starea principatelor. Instrucțiunile date pentru formarea listelor electorale țintéu la o reprezentare cât se pôte mai esactă a tuturor claselor societății: proprietari mari și proprietari mici, țărani și orășani, clerul. În Țéra-Românescă Caimacamul Al. Ghica, sprijinitor pe față al unirii, întocmi listele după instrucțiunile date. În Moldova din contra Caimacamul Vogoride lucra cu totul în potriva unirii principatelor. Sprijinit de Austria și de Turcia, el să opinti a opri întrunirile și a năbuși agitațiunea unionistă, falsificând listele electorale și alegerile însăle. Din mai bine de 2,000 proprietari mari nu figurau în listele electorale de cât 350; din 20,000 proprietari mici numai 3,000, iar din toate profesiunile liberale: numai 11. Cu asemenea liste, alegerile nu deteră de cât deputați anti-unioniști. Partidul național protestă energic la Comisarii europeni, dovedind prin darea la ivélă a corespondenței secrete a lui Vogoride, toate uneltirile de corupțiune întrebuințate de Caimacam. Reprezentanții Angliei, Franciei, Prusiei,

Rusiei și Sardinei cer dela Pórtă anularea alegerilor, amenințând de a rupe relațiunile diplomatice cu dînsa. Imperatul Napoleon însuși să duce de să întîlnească cu Regina Angliei la Osborne (August 1857), îi arată dovedile de rea credință a Porții și a Caïmacamului Vogoride, și îi espune, că dacă cele doë țeri române se vor uni sub un principe ereditar din afară, ele vor forma o barieră tare contra Rusiei, pe cînd starea lor incertă și nemulțămitoare de astă-đi, dă acesteï puteri pururea ocașiune de a se amesteca în treburile lor. In fine Pórtă fu silită de Puteri să declare de nule primele alegeri din Moldova și să publice liste electorale rectificate. Pórtă urmă întocmai, iar noile alegeri aũ trimis în adunare numai unioniști, carii în adevěr reprezentaũ voința reală a țerilor.

1857 La 22 Septembre 1857 se deschiseră la Bucuresci și Iași divanurile ad-hoc, compuse din tóte clasele poporului român ; dela o margine la alta a României nu era decăt un strigăt : *trăiască Unirea* ; în tóte pepturile fără deosebire de clasă, de vîrstă sau de sex, era un simțimênt generos și înalt de a nu mai trăi Româniî despărțiti și sfășiați. *Să fim un singur trup, precum suntem un singur suflet*, dicea Mitropolitul Sofronie în cuvêntul de deschidere al Adunării din Iași, *căci suntem toți tot una, avînd o origină, un sînge, o patrie, o istorie, o credință, un Dumnezeu !* La 7 și 9 Octombree adunările ad-hoc din Iași și Bucuresci votară în unanimitate urmétóarele cincî puncte, ca cele întêi, cele mai mari, mai generale și mai naționale dorinți ale țerii :

1. *Respectarea drepturilor Principatelor, și în deosebi a autonomiei lor, în coprinderea vechilor lor Capitulațiunii încheiate cu Inalta Pórtă.*

2. *Unirea Principatelor într'un singur Stat sub nume de România.*

3. *Prinț strêin cu moștenirea tronului, ales dintr'o dinastie domnitóre de ale Europei, și ai cărui moștenitori să fie crescuți în religiea țerii.*

4. Neutralitatea pământului Principatelor.

5. Puterea legiuitoare încredințată unei obștești Adunări, în care să fie reprezentate toate interesele nației.

Tote acestea sub garanția colectivă a puterilor cari au scris tractatul de Paris.

Aceste zile de 7 și 9 Octombrie erau cele mai frumoase din câte avusese până atunci românesc: arhieru, boer, neguțetor și sătén își dedeu mâna cu toții, ca să întemeieze *noul stat al României*. Mitropolitul Moldovei semnând actul Unirii dișe: „Unde-î turma, acolo-î și păstorul“; iar un deputat sătén rosti cu lacrimile în ochi următoarele cuvinte: „Noi nu știm a ura, dar Dumneșeu știe a se îndura!“

Nici-o dată o națiune nu se arătase mai plină de viață, mai conscientă, mai hotărîtă și mai înțeleptă în dorințele sële, mai încredetore în sine și în viitorul său: atât de adevărat este, că pentru popore, ca și pentru individe, suferințele nu sunt tot-d'a-una pierdute; ele au menirea de a le întări voința, de a le spori energia, de a le forma caracterul, de a le înțelepți mintea, ca la un moment dat să scie ce trebuie să voiască și să potă îndeplini ce voiesce.

Adunarea ad-hoc a Moldovei a debătut și votat în cele 31 ședințe ale sële următoarele puncte importante și de interes general: 1) Religia domnitore în România este religia ortodoxă a răsăritului; exercițiul culturilor celorlalte religii recunoscute va fi liber; 2) Recunoșcerea dreptului Principatelor de a putea înființa cetăți de apărare, cari vor fi ocupate numai de oști naționale ale Principatelor; 3) Privilegiile de clase vor fi desființate în România; egalitatea tuturor Românilor înaintea legii; așezarea dreaptă și generală a contribuțiilor în proporție cu averea fie-căruia fără deosebire; supunerea tuturor la conscripția militară; accesibilitatea pentru toți Românilor la funcțiile Statului; 4) Respectul domiciliului și al lil

tății individuale ; 5) Recunoscerea neatrănării Bisericeii ortodoxe a Răsăritului din Principatele-Unite, de ori-ce chihriarhie ; instituirea unui Sinod ; 6) Puterea esecutivă și legiuitoăre să fie despărțite în România ; 7) Streinii petrecători în Principate să fie supuși jurisdicției țării fără intervenția consulatelor ; 8) Principatele-Unite să aibă dreptul de a regula ele singure relațiile lor comerciale cu alte staturi, ca și hotarele lor despre staturile vecine ; 9) Inamovibilitatea judecătorilor ; respectul proprietății ; instrucția publică gratuită și obligătoăre în tôte orașele și satele ; responsabilitatea miniștrilor înaintea Adunării generale ; 10) regularea relațiilor dintre proprietari și țărani ; regularea cestiunei m-rilor închinăte ; legea electorală etc. Tôte aceste dorințe s'au împărtășit comisiunei internaționale spre a se ține sémă de ele la 'ncheierea Convențiunei din Paris.

9. Convențiunea de Paris pentru reorganisarea Principatelor-Unite.

1858

Comisariii puterilor străine, după ce luară voturile divanurilor ad-hoc, se duseră la Paris, unde se strînse din nou congresul pentru întocmirea convențiunei privitoare la reorganisarea țerilor române. Acéstă convențiune se subscrise la ⁷/₁₉ Aug 1858. Printr'ênța se ținu sémă de cele mai multe dorințe ale Românilor ; privilegiile de clasă fură desființate ; egalitatea înaintea legii și a impositului, egalitatea drepturilor politice, admisibilitatea în funcțiunile publice cu aplicarea treptată a principiului de inamovibilitate ; libertatea individuală, responsabilitatea ministerială etc. fură consfințite ; se prevêdu și revisuirea legii care reguléză raporturile proprietarilor de pământ cu cultivatori, în scop de a îmbunătăți starea țeranilor.

Unirea Principatelor însă fu numai pe jumătate admisă. Napoleon III cedând stăruințelor Austriei și Turciei, cu care se înțelese și Anglia, renunță la unirea politică, mulțămindu-se numai cu cea administrativă. Ast-fel fie-care țără avé domnul său propriu pe viață, un minister și o adunare esecutivă pe 7 ani, tributul era fixat în parte pentru fie-care principat, ca și lista civilă a domnilor. Numai o înaltă Curte de Justiție și Casațiune și o Comisiune centrală

pentru pregătirea legilor de interes comun, aşedate şi una şi alta la Focşani, avéu să serve ca instituţiuni comune ambelor ţeri, şi să prepare unificarea legilor şi regulamentelor, a sistemului monetar, de măsurii şi greutatei, uniunea vamală, a poştelor şi telegrafului, şi organizarea identică a miliţiilor din amândoué principatele. Ţera-Românescă şi Moldova iaū de acum numele de: *Principatele-Unite*, rămânând puse sub suzeranitatea Porţii şi garanţia colectivă a puterilor europene. Un articol final prevedé în fine, că îndată după promulgarea Convenţiunei în principate, Caïmacamii actuali vor înceta, şi se va institui în locul lor câte o comisiune de trei, care va forma listele electorale pentru adunarea deputaţilor. Aceste adunări avéu să purcédă îndată la alegerea domnilor.

10. Guvernul interimar al Căimăcămiei de trei.

(Noembre 1858 — ⁵/₃₄ Ianuarie 1859).

În Ţera-Românescă Guvernul interimar séu *Căimăcămia de trei* în puţinul timp cât cârmui ţera urmă tot sistemul cel vechiū, lucrând pe faţă şi în comun acord contra Unirii principatelor şi pentru candidatura lui G. Bibescu.

În Moldova încă de la început se iscară neînţelegeri între Caïmacamii. *Vasile Sturdza* şi *Anastasie Panu*, sprijinitori causei Unirii, găsiră un aprig împotrivor în colegul lor *Ştefan Catargiu*. Acesta, de şi se învoise ca „principiul majorităţii să presideze la tóte lucrările Căimăcămiei, cu care minoritatea trebuie a se uni“, nu se împăca nici cu componerea ministerului provisor (în care figuraū Al. Cuza, V. Alexandri şi I. A. Cantacuzin), nici cu înlocuirea Kapukehaielei dela Pórtă (grecul Fotiadis), nici cu restabilirea libertăţii preseii din timpul lui Gr. Vodă Ghica, nici în fine cu schimbarea câtor-va administratori de judeţe. Catargiu, ca ministru de interne, tăgăduia celor doui Caïmacamii dreptul de a se amesteca în administraţia din lăuntru a ţerii, voind să facă din ministerul séu un guvern deosebit. De aci începe o luptă, care dá loc la tot felul de intrigii din afară şi turburări din lăuntru. Căimăcămia scóte pe directorul Ministerului de Interne şi pe prefectul de Iaşi; Ştefan Catargiu ia de pept pe noul director şi-l dá jos pe scară, închide uşile departamentu-

lui și 'și face cancelaria la sine a casă; prefectul scos nu voescă a recunósce pe cel numit de Căimacamî. Aceștia sunt siliți să întrebuinteze forța: arestéză pe fostul prefect, și ia sub ordinele lor imediate poliția, jandarmeria și telegraful. Catargiu, apucase să trimită mai nainte protestații telegrafice la Pórtă și la Curțile garante în po-triva Căimăcămiei, cerénd ajutorul intervențiunei streine. Comisarul turcesc *Afif-bei*, care venise să asiste la instalarea Guvernului interimar, voescă să expediesă o notă Ministerului la Constantinopole; la telegraf i se refusă însă depeșa; el vine de două orî în camera Căimăcămiei, însoțit de Catargiu, ca să amenințe pe cei douî Căimacamî cu fulgerile Porții; aceștia răspund cu vrednicie, că nu cunosc în ce calitate se presintă numitul beiu, și 'l poftesc, ca pe un turburător, să părăsescă pe dată Iașul.

Nouî protestări, nouî ordine viziriale, chiar și memorandumul reprezentanților celor șapte Puteri subscriitoare tractatului de Paris (16²³ Noembre 1858), nu fac pe curagioșii Căimacamî să cedeze un pas dela îndepluirea datoriei lor. Susținénd sus și tare, că după tóte dreptățile țerii administrația din lăuntru este neatîrnată, ei înaintéză lucrările pentru întocmirea listelor electorale, fac alegerile (14, 16—18 Decembre), și fiind-că pentru formarea listei candidaților la domnie, se cerea conlucrarea a tus-trei membrii ai Căimăcămiei, ei declară vacant postul încredințat de Convențiune lui Catargiu, și chiamă în loqu-i pe I. A. Cantacuzin; acésta conform art. 8 din memorandum, ce însuși Catargiu îl provocase prin protestările séle.

O ultimă încercare mai rămase partidei anti-unioniste. Ea vedea cu disperare apropierea Țilei pentru alegerea domnului și presimțea că tóte intrigile, țesute în întuneric, avéu să se spargă în acea Ți și să se risipescă. După Convențiune adunarea electivă trebuia presidată de Mitropolitul țerii. Deși Țiua convocării fusese fixată pentru 23 Decembre, Mitropolitul Sofronie, sub cuvânt că încep sêrbătorile Crăciunului, cere amînarea pe Țiua de 28; Căimăcămia încuviințéză, dér, când abia mai era 8 Țile pînă la deschiderea Camerei, acelaș Mitropolit, care semnând actul Unirei, Țisese în divanul ad-hoc: „Unde e turma, acolo e și păstorul“, refusa acum să presideze Adunarea, susținénd că nu e legal constituită. Căimăcămia îi răspunde, că Presidentul n'are dreptul a judeca legalitatea alegerilor, și-l vestescă că dacă nu va reveni asu-

pra hotărîrii sêle, camera va fi presidată de deputatul cel mai în vîrstă; Mitropolitul propune o nouă amîinare, sub cuvînt că „se găsește obosit de sfințele slujbe“; Camera se deschide a doua ȳi, (28 Decembre 1858) și 'și începe lucrările sub președința logofêtului Petrache Roset-Bălănescu. Pe lista oficială a candidaților de domni figura preste 40, fiind în frunte fostul domn Mihaiu Sturdza, Cogălnicenu, precum și Al. Cuza, Lascar Rosetti, V. Alexandri, Iepurenu și alții. Cogălnicenu cere a fi șters din listă, pentru a fi consecinte cu sine însuși, susținend și acum alegerea unui prinț din dinastiele domnitore ale Europei; Grig. Sturdza, fiul principelui Mihaiu, reclamă din contră, a fi înscris, adunarea însă îi respinge cererea. In a-junul ȳilei de 5 Ianuarie, deputații avură o adunare intimă la „Elefant“ pentru alegerea candidatului; discuțiunea, fôrte animată se prelungise pînă târziu nóptea, fără a se ajunge la vre-o înțelegere, când în fine, procedându-se la vot, eși din urnă numele colonelului *Al. Cuza*. Toți se legară cu jurămînt să voteze a doua ȳi pentru acéstă persónă. Cuza, care se trăgea dintr'o familie veche moldovenescă, dăduse doveđi de independința caracterului, cu ocasiunea demisiunei sêle din postul de prefect al Galaților: acéstă, ca o protestare contra tendințelor antiunioniste ale Caimacamului Vogoride. Ca hatman al miliției (ministru de rêsboiũ) sub Căimăcămia de trei, el arêtase că ține cu trupul și cu sufletul la ideia Unirii, iar ca deputat în adunarea electivă rostise aceste cuvinte, cari erau un program: „trebuie să punem patimele de o parte, și să deschidem era constituției prin dreptate și frăție“. In ședința de la 6 Ianuarie, după ce adunarea votă următoreea declarațiune că: „Unirea Principatelor într'un singur stat și sub un principe străin din familiile domnitore ale Europei, aũ fost, este și va fi dorința cea mai vie, cea mai aprinsă, cea mai generală a nației române“— Mitropolitul sculându-se în picioare ȳise că: „ȳiua pentru a sê alege domnul țerii a sosit. Jurați că în votul ce aveți a da, nu veți fi povățuiți de nici o privire de interes personal, de nici o îndemnare sêu înrîurire străină, ci numai de binele Principatelor-Unite și viitorul nației române.“ Fie-care deputat, chemat unul după altul cu apel nominal, ȳise „jur, și D-ȳeu să-mi fie întru ajutor“, apoi cu glas mare pronunța numele lui Alex. Cuza și 'l înscrisia în tabloul alegeiei. Mitropolitul votând cel din urmă,

roști cuvintele : „împreună cu tótă adunarea votez și subscriu pentru d. Colonelul Alex. Cuza, pentru domnul stăpînitor Moldovii.“ Numerîndu-se voturile s'a găsit unanimitatea de 48, fiind numai o singură abținere (a colonelului Cuza).

Alexandru Cuza depune îndată jurămîntul de credință în fața adunării și a țerii, după care apoi Mih. Cogălnicenu pronunță, între altele, aceste frumoase cuvinte, în numele Adunării : „Alegîndu-te pe tine domn în țera noastră, noi am vroit să arătăm lumii aceea ce tótă țera doresce: la legi noi, om nou. O Dómnne ! Mare și frumoasă îți este misia : Constituția din 7/19 August ne însemnăză o epohă nouă, și Măria Ta ești chemat să o deschizi ! Fii dar omul epoei ! fă ca legea să înlocuiască arbitrarul ; fă ca legea să fie tare, iar Tu Măria Ta ca domn, fii bun, fii blînd, fii bun mai ales pentru acei, pentru care mai toți domnii trecuți au fost nepăsători séu răi. Fă ca domnia ta să fie cu totul de pace și de dreptate, împacă patimile și urile dintre noi ; și reintrodu în mijlocul nostru strămoșesca frăție !“

Din acest moment misiunea Căimăcămiei de trei a Moldovei era îndeplinită. Arare-orî bărbați, ca Vasile Sturdza și Anastasie Panu, arătase atîta curagiu, energie, zel și stăruință întru apărarea autonomiei țerii, luptând fără preget contra intrigilor, rivalităților personale și intereselor de partidă. În timpurile cele mai critice, cari avéu să hotărască de sórta patriei nóstre, ei au știut feri țera de undele inspirărilor rele, au isbutit a i da o adunare adevărat națională și a o conduce sigur la ținta dorită a Unirei. De aceia Adunarea electivă au adus omagiū public acestor vrednici bărbați, declarând că ei „au bine-meritat de la patrie“.

Alegerea lui Vodă-Cuza de domn al Moldovei era triumful principiului frăției românesce ; acest principiu, viu în inimile Românilor, făcu ca și adunarea generală a Țerii-Românesce, în ziua de 24 ianuarie, să alégă în unanimitate de voturi pe acelaș domn, care punea acum pe fruntea sea corónă lui Ștefan cel Mare și a lui Mihaiū Vitezul, și avea să pregătéscă, prin amare încercări de 7 ani, epoca care începe cu domnia strălucită a Regelui Carol.

11. Alexandru Ion I, domn al Principatelor-Unite.

(5 și 24 Ian. 1859 — 11 Febr. 1866).

1. Una din dorințele cele mai vii ale Românilor era unirea celor două țări sub un principe dintr'o dinastie europénă. *Convențiunea de la Paris* prevădând numai unirea administrativă a principatelor, adunările electivă fură convocate ca să alegă câte un domn pământén în fie-care principat. La 5 Ianuarie 1859 Adunarea generală a 1859 Moldovei alege cu unanimitatea voturilor pe colonelul *Alexandru Ion Cuza*, care fu ales și de Adunarea generală din Țéra Románescă în 24 Ianuarie acelaș an.

Faptul îndoitei alegeri a colonelului Cuza fu primit cu mare entusiasm de țără, căci de un secol și jumătate, pentru întâiași dată acum voința națiunii lua un corp, iar făptuirea unirei devenea, cu un singur domn în capul améndurilor țărilor, o necesitate mai ușor de realizat. Îndoita alegere a fost considerată de țară și de străinătate ca un pas înainte în îndeplinirea dorințelor Divanurilor ad-hoc. Turcia, după óre-care împotrivire, recunosc (la 19 August 1859) alegerea „pentru astă-dată numai“ și Cuza se duse în persoană la Constantinopole spre a'și lua investitura (1861); aci el fu primit de 1861 Sultan cu multă distincțiune, și făcu asupra tuturor o impresiune bună.

La 24 Ianuarie 1862 adunările generale din 1862 anbele principate se întruniră la Bucuresci; în loc de două ministere, cari funcționase pênă aci, se numi unul singur, și astfel, după trei ani de la alegerea lui Cuza, Moldova și Țéra Románescă se contopiră o-dată pentru tot-d'auna în principatul României cu capitala Bucuresci.

1859—
1866

2. Domnia lui Alexandru Ión I se pôte împărți după ministere în cinci părți : a) domnia separată cu două camere și două ministere (5 și 24 Ian. 1859—24 Ian. 1862); b) Ministerul Barbu Catargiu (22 Ian. pênă la 8 Iunie 1862); c) Ministerul N. Crețulescu (24 Iunie 1862—12 Octombrie 1863); d) Ministerul M. Cogălniceanu (12 Oct. 1863—26 Ian. 1865) și în fine e) iarăși Ministerul N. Crețulescu (14 Iunie 1865—11 Februarie 1866). Faptele și întâmplările mai însemnate sub aceste ministere sunt :

I. *Domnia separată*: Cea d'ântâiū și mai mare trebuință simțită de Principate și rostită de Divanurile ad-hoc, era trebuința de stabilitate, pentru ca opera de regenerare să pótă fi pusă pe o cale sigură și să pășescă înainte fără șovăituri. Invasiunile și resbelele neconținute, îndurate de țără în timp de un secol și jumătate, nu numai că împedecase orî-ce desvoltare a verî-unei instituțiunii, dar încă nimicise și tot ce dênsea avuse de mai înainte. Statul cheltuiuse în ultimii 25 de ani sume însemnate, dar în schimb țera nu avé nimic. Totul trebuia luat de la început și întocmit : legi, armată, școli, finance, administrație, drumuri și șosele, precum și alte lucrări organice fundamentale.

Din nenorocire, agitațiunile sterpe și desbinările partidelor, vițiul și corupția altoite de două vécuri în vinele societăței române, făceaū cu totul grea sarcina unui guvern slab și nestatornic, care era silit încă să lupte cu greutate și nesiguranța din afară. Numai în primii trei ani ministerul din Țera Românescă se schimbă de 9 ori, cel din Moldova de 6 ori, în cât ajunsese cabinetele de se schimbaū cu anotimpurile, și ieșise dîcetoarea—ministerelor de vară și ministerelor de iarnă.

Lipsa de stabilitate aducea lipsă de sistemă; nimeni nu scia nici unde merge, nici ce voesce; fie-care minister strica tot ce făcuse ministerul precedent; funcționarii se schimbaū cu ministerele; numai într'un rînd în curs de două luni se scosese în pređiua alegerilor pentru Cameră peste 300 funcționari. În scurt întréga acțiune a guvernului consista într'o luptă continuă între aspiranții la putere, luptă în care interesele cele mai vitale ale țerei rămânéu uitate și părăsite.

În Moldova Ministerul *Vasile Sturdza* (15 ianuarie 1859), face loc după o lună și jumătate ministerului *Ion Ghika*; acesta după 2 luni. se retrage, urmându-ī alte patru ministere: *Manolache Iepurénu*, *Cogălnicénu*, *Anastasié Panu* și *Alesandru Moruz*. În Țéra-Românescă schimbările sunt și mai dese. Primul minister *Nic. Golescu*, sub care se făcu un împrumut de 8 milioane lei vechi, fu înlocuit, după două luni, de ministerul *Nic. Crețulescu*. Acesta abia stete șése luni jumătate și se retrase în urma unei mici turburări populare din sala Bosel (28 Sept. 1859). Ministerul *Ion Ghica* (Octombrie 1859), care-ī luă locul, disolvă Camera, însă noile alegeri aduseră pe aceiași deputați; din acéstă cauză cabinetul Ghica se retrase, (31 Maiū 1860), urmându-ī un cabinet liberal cu *N. Golescu* și *Brătianu*, de o scurtă durată. Ministerul *Iepureanu* (13 Iulie 1860) avu de luptat cu opozițiunea crâncenă din Cameră și din presă; jurnaliștii sunt închiși, dați judecăței și osândiți; nemulțămirea cresce și mai mult prin votarea legei asupra patentelor, care dede nascere la rěscóle: în Craiova, Ploesci, Ismail și Bolgrad. Rěscóla din Craiova se năbușesce cu armele; ministerul este dat de Cameră în judecată și trimis înaintea Curții de Casație. Noul cabinet format

1859

1860

de Barbu Catargiu demisioneză după 6 săptămâni, neputându-se înțelege cu Vodă asupra programului. Ministerele ce se succed: *Stefan Golescu* și *Dim. Ghica* conduc treburile, de la Maiu 1861 pînă la 24 Ianuarie 1862, când cu proclamarea Unirei definitive a principatelor, se instituî un singur minister pentru întregul stat românesc sub preșidența lui *Barbu Catargiu*.

II. *Ministerul Barbu Catargiu* fu cel d'ântăiū care isbutise a avea în Cameră o majoritate impunătoare; însă greutățile cu care trebuia să lupte nu rămânău mai puține. Aceiași țară nu puté rămăne cu legi diferite; deci se cerea numai de cât unificarea legilor și a regulamentelor administrative; finacele se găsiaū într'o stare de plâns; bugetele eraū neechilibrate, căci Camerile luase obiceiul să voteze cheltuelile, fără a găsi în acelaș timp mijlocul de a le acoperi; cestiunea împroprietării țeranilor se ținea ca un tăciune de vrajbă între partide, și spiritele eraū foarte înfierbântate. Veniră inundații și lăcuste, cari aduseră mari pagube asupra tuturilor.

Două sute de țeranî, în frunte cu Mircea Mălăieru, voiră ca să facă în capitală o manifestație ostilă guvernului (24 Ian. 1862). Ei fură însă bătūți și arestați; tot atunci aședarea Curții de Casație în Bucuresci cășunase la Iași mari nemulțumiri, cari atinseră culmea lor în tótă țara, când cu ocasiunea desbaterilor asupra legii rurale, Catargiu se arătase protivnic împroprietării țeranilor. Ast-fel staū lucrurile, când o mână criminală a unui străin asasină pe Catargiu în délul Mitropoliei (8 iunie 1862).

III. Sub *Ministerul N. Crețulescu* se hotărî ca averile m-rilor închinete și neînchinete să fie luate pe séma Statului (secularisarea); călugării greci

fură alungați de prin m-ri, ca și limba și cântarea grecască de prin biserici; o încheere însă a Consiliului de miniștri, prin care se hotăra suspendarea secularisării, aduse demisiunea cabinetului și chemarea d-lui M. Cogălnicenu la guvern.

IV. *Ministerul Cogălnicenu* guvernă sub regimul Convențiunei de Paris pênă la 2 Maiu 1864. Camera, de și votă mai multe legi însemnate, cum sunt: Condica civilă, legea instrucțiunei publice, legea Curții de Compturi, a Consiliului de Stat și a gardei naționale, Domnul însă nu sancționă de cât vre-o două din ele. Se formase în țară convicțiunea, că pe cât timp Camera va fi compusă ca să nu represinte de cât clasa boerască, pe cât timp burgesia și poporul nu vor avea vot la alegeri, și trei milioane de țeranî nu vor fi împroprietăriți și încetățeniți — nici o îmbunătățire nu este cu putință. Sfișierea partidelor împedică însă realizarea acestei convicțiuni generale. Atunci Domnul se hotărî la lovirea de stat. În ziua de 2 Maiu (1864) Cuza disolvă Camera și proclamă de la sine'si o nouă lege fundamentală a țerii — Statutul. Acesta fu confirmat de țară printr'un plebiscit sau *sufragiū universal*, iar puterile garante, îl recunoscără în urma ducerii Domnului la Constantinopole. 1864

Prin acest statut se lărgea autoritatea domnului și se mărginea puterea corpului legislativ, care se compuse acum din *Camera* și *Senat*. Noua lege electorală întinse dreptul de alegere la toți cetățenii în proporție cu averea. Dinpreună cu statutul se proclamară mai multe legi organice; legea rurală desființă claca și împroprietări pe țeranî în schimbul unei rescumpărări în bani; legea instrucțiunei publice proclamă principiul obligativității învățămîntului primar și gra-

tuitatea lui ; legile civile și penale se unificară într'un singur codice, lucrat în mare parte după Codul Napoleon din Franca, și promulgat în anul 1865 ; legea județiană, și cea comunală, legea Camerelor de comerț și de agricultură, legea de măsuri și greutate, legea pentru armarea generală venită să desăvârșescă sistemul de reforme început sub statutul lui 2 Mai. Averile m-resci fură secularisate definitiv ; se deschise o facultate de litere la București, școli primare prin orașe și sate, și în fine se instituiră concursuri și expozițiuni de agricultură și industrie națională.

Domnul însă, îndată după recunoșterea Statutului de către puterile garante, începuse să considere cu totul alt-fel ómenii și lucrurile ; sub cuvânt că a dobândit ceea ce dorise, adică puterea absolută, el nu mai voi să țină sémă nici de miniștri, nici de țéră, ascultând numai de céta lingușitorilor, ce se adunase împrejurul Tronului : aceștia băgară intrigă între domn și primul său ministru, care, fără a fi fost măcar înștiințat, se vedu înlocuit cu C. Bosianu, și după câte-va luni cu N. Crețulescu (iunie 1865).

V. *Ministerul Crețulescu* fu în realitate domina personală a lui Vodă, sau mai bine a favoriților acestuia, între cari cel mai cu influență era Librecht. Acest străin, fost chelner de otel la Ostenda, și ajuns director al postelor și telegrafelor, dicta domnului, miniștrilor, prefecților, scotea și numea funcționarii, dispunea de averea Statului ca de a sea proprie, înălțându-'și palate cu brațele soldaților și cu banii țerei, din a căreia visterie delapidă peste 4 și jumătate milioane. Miniștrii, orî-câtă bună-voință ar fi avut, trebuia să se incline voinței mai tari a camarilei, pentru care legi nu exista, ci numai bunul

plac, risipa și desfrîul. Sprijinul străinătății obținut prin concesiuni de milioane date la ómenî fără căpătâiu (Godillot și alții); guvern absolut, tribunalele la ordinele seîe; camerele supuse, presa închisă, opinia publică năbușită, armata pe hârtie 14,000 soldați și în realitate numai 8,000 cu o cheltuială anuală de 40 milioane lei, cari mergeau să înavuțescă pe neguțătorii din Paris pentru lucruri vîndute de 3 ori mai scump de cât prețul lor; tesaurul gol și împovărat cu o datorie exigibilă de 56 milioane, în fine nemulțumiri în tótă țara, și opozițiunea păstrând o tăcere calculată, pentru ca tronul să cađă cât mai adânc în prăpastie.

Pentru acésta nu mai rămăsese mult; la 3 August 1865, în timpul absenței Domnului la băi în străinătate, guvernul provocă în Bucu-¹⁸⁶⁶resci o revoluție populară, spre a avea cuvînt să pună mâna pe capii partidei liberale; armata trase în popor; ulițele fură acoperite de sânge și cadavre, ospelul comunal fu dărâmat. Când Cuza se întórse în țeră, amnestiă pe cei închiși, desaproband conduita miniștrilor; el era desgustat, simțind mai bine de cât credincioșii seî, că ini-
mele poporului român îi sunt înstrăinate. La deschiderea camerelor (în Decembre 1865) Vodă atinse acest punct și lăsă a se înțelege, că ar voi să abdice în favórea unui prinț dintr'o dinastie europeană. Acéstă declarație, făcută mai mult ca o amerințare, servi drept armă opozițiunii, care începu să lucreze pentru îndeplinirea și celei de a patra dorințe a divanurilor ad-hoc: pentru *un principe dintr'o familie domnitóre în Europa* și pentru *ereditatea tronului român*. Numai un asemenea principe ereditar putea da țerei stabilitatea și asigura existența ei politică, care toc-

mai în acel moment era pusă în pericol, fiind vorba de a se ceda Austriei România, în schimbul Veneției, ce se oferea Italiei.

1866 La 11 Februarie 1866 Alexandru Ión I fu silit să abdice și să încredințeze puterile domniei în mânele unei locotenențe domnesci, compusă din generalul N. Golescu, L. Catargiu și colonelul N. Haralambie.

12. Locotenența Domnăscă.—Filip de Flandra, Domnul României.

(11 Febr.—11 Mai 1866).

La 11 Februarie 1866 Senatul și Adunarea Deputaților proclamară în unanimitate domn al României pe *Contele Filip de Flandra*, fratele mai mic al regelui Belgiei. Locotenența Domnăscă cu cabinetul Ion Ghika conduse afacerile în numele principelui, care refuză tronul (30 Martie). Atunci poporul alege prin plebiscit (cu 685,969 voturi) pe M. S. principele Carol de Hohenzollern din strălucita familie domnitore în Prusia (8 Aprilie).

Alegerea fu întărită de *prima adunare constituțională*, care (în ziua de 1 Mai) votă menținerea unirei și proclamă domn hereditar pe Principele de Hohenzollern sub numele de *Carol I*. Părta protestă pe temeiul tractatului de Paris contra celor întâmplăte la București și ceru de la puterile cele mari să se adune în conferință, ca să alege domni provisorii pentru fie-care principat (5/17 Mai 1866). Trei zile după aceea principele Carol, însoțit de I. Brătianu, pune piciorul pe pământul României (la Severin), iar la 10 Mai

1866 1866 făcea intrarea sa solemnă în Capitala României și rostea în sinul Camerei următoarele

cuvinte cari aũ format programul domniei s\u00e9le celei lungi, \u00e2\u00eelepte, prospere \u00eei glori\u00f3se:

„Ales de c\u00e2tre na\u00eeune, cu spontaneitate, Domn al Rom\u00e2niei, 'm\u00ed-am p\u00e1r\u00e1sit, f\u00e1r\u00e1 a sta la \u00e2doial\u00e1, \u00eei \u00ee\u00ee\u00ee \u00eei familie, spre a r\u00e9spunde la chemarea acestui popor care 'm\u00ed-a \u00e2credin\u00eeat destinele s\u00e9le.

„Puind piciorul pe acest p\u00e1m\u00e2nt sacru, am \u00eei devenit Rom\u00e2n. Primirea plebiscitului \u00e2m\u00ee impune, o sci\u00ee, mari datorii; sper c\u00e1 'm\u00ed va fi dat a le \u00e2ndeplini. E\u00ee v\u00ee aduc o inim\u00e1 leal\u00e1, cuget\u00e1ri drepte, o voin\u00ee\u00ee tare de a face binele, un devotament f\u00e1r\u00e1 margini c\u00e2tre nona mea patrie, \u00eei acel ne\u00e2nvins respect c\u00e2tre lege, pe care l'am cules \u00e2n esemplul alor me\u00ee.

„Cet\u00e1\u00ee\u00ee ast\u00e1\u00ee, m\u00e1ne, de va fi nevoe, soldat, E\u00ee voi\u00ee \u00e2mp\u00e1rt\u00e1\u00eei cu d-v\u00f3str\u00e1 s\u00f3rta cea bun\u00e1 ca \u00eei pe cea rea. Din acest moment totul este comun \u00e2ntre noi: crede\u00eei \u00e2n mine, precum cred e\u00ee \u00e2n d-v\u00f3str\u00e1!

„Singur numai Dumne\u00ee\u00ee p\u00f3te sci ceea ce viitorul p\u00e1stre\u00ee\u00ee patriei n\u00f3stre! Din parte-ne s\u00e1 ne mul\u00eeumim \u00e2nt\u00ee a ne face datoria. S\u00e1 ne \u00e2nt\u00e1rim prin concordie! S\u00e1 unim puterile n\u00f3stre spre a fi la \u00e2n\u00e1l\u00eeimea evenimentelor!

„Provedin\u00ee\u00ee, care a condus pe alesul Domniei-V\u00f3stre p\u00e2n\u00e1 aci, \u00eei care a \u00e2nl\u00e1turat t\u00f3te pedicile din calea mea, nu va l\u00e1sa ne\u00e2ndeplinit\u00e1 opera sa.

„Tr\u00e1iasc\u00e1 Rom\u00e2nia!“

TABLA GENEALOGICA A FAMILIEI REGALE

Hohezzollern :

Carol, principe de Hohenzollern-Sigmaringen,
născ. 19 Febr. 1785, † 11 martie 1853.
Căs. cu Antonia Maria, princesă de Murat, născ 5 Ian.
1793, † 19. ian. 1847.

Carol Anton, născ. 7 septembrie 1811, † 2 Iunie 1885.

Leopold Stefan Carol,
născ. 22 Sept. 1835.
Căs. (12 Sept. 1861)
cu Antonia Maria
Ferdinanda, Infanta
Portugaliei și
ducesa de Sacsă,
născ. 17 Febr. 1845.

Wilhelm, născ 7 Martie
1864.
Ferdinand, născ. 24
Aug. 1865, moștenitor
presumtiv al
Tronului României.
Cur 1, născ. 1 Sept.
1868.

Stefania, născ. 15
Iulie 1837, † 17
Iulie 1859 ca soție
a regelui Portu-
galiei Don Pedro
† 11 Noembrie
1861.

Carol Eitel Friderich
Regele României.
născ. ^{8/30} Aprilie 1839
Căs. (15 Nov. 1869)
cu Elisaveta Pau-
lina, Principesă de
Wied, născ. 29 Dec.
1843.

Maria, născ. 8 Sept.
1870, † 9 April. 1874.

Baden :

Carol, mare duce de Baden, născ. 8 Iunie 1786,
† 8 Dec. 1818.
Căsătorit cu Stefania, fiica adoptivă a lui Napoleon I,
născ. 28 Aug. 1789, † 29 Ian. 1860.

Căsătorit cu Iosefina, născ. 21 Octob. 1813.

Anton Egon, născ.
7 Oct. 1841, † în
urma rănilor pri-
mite în bătălia de
la Königgrätz 5
Aug. 1866.

Friderich Eugen,
născ. 25 Iunie
1843.
Căs. (21 Iunie
1879) cu Luisa
Mathilda, Prin-
cessă de Thurn
și Taxis

Maria Luisa, născ.
17 Noem. 1845.
Căs. (25 Aprilie 1867)
cu Philip principe de
Belgia, Comite de
Flandra și duce de
Sacsă.

Balduin, născ. 3 Iu-
nie 1869, moștenitor
presumtiv al Tronu-
lui Belgiei.
Henrietta, născ. 30
Iunie 1870.
Iosefina, născ. 18
Oct. 1872.
Albet, născ. 8 Apri-
lie 1875.

13. Carol I Domn și mai apoi Rege al României.

(8 Aprilie 1866—1889).

Carol de Hohenzollern s'a născut la $\frac{8}{20}$ Aprilie 1839 în Sigmaringen (principatul Hohenzollern, Germania) din ilustrații săi părinți: *Carol Anton*, fiul lui Carol, principe de Hohenzollern-Sigmaringen, și din *Iosefina*, fiica lui Carol, marele duce de Baden, și a Stefaniei, fiica adoptivă a lui Napoleon I⁽¹⁾.

Familia Hohenzollern este una dintre cele mai vechi familii princiare din Europa, trăgându-se din puternica familie a *Burkadingilor*, care deja sub Carol cel Mare (768—814) jucase un rol însemnat, și în secolul al X-lea dedese Șvabiei mai mulți duci din sênul său. Cele două ramuri principale cari înfloresc astăzi, una în Germania de Sud, reprezentată prin prințul Leopold de Hohenzollern, fratele mai mare al Regelui nostru, cea-altă, în Prusia, având de reprezentant pe actualul împărat al Germaniei, își deduc origina, prima de la Friederich IV, a doua de la Conrad I, fiii contelui Rudolf II, carele trăia pe la 1150. În Sigmaringen se înalță majestos un vechi castel cu turnurile séle puse pe zidărie romană, d'asupra unui picior de dël stîncos și ocolit din trei părți de Dunăre. Aci s'a născut și a crescut Suveranul, pe care Providența îl păstra, pentru ca să întemeieze statul român modern, regatul României. Pênă la vârsta de 11 ani principele Carol a primit educațiunea în casa părintescă sub îngrijirile mamei sale. De la 1850—1856 a urmat studiile umanitare la Dresda, a trecut examenele la Munster, și apoi prin dese călătorii întreprinse mai prin toate statele mari ale Europei, și în Africa, ca și prin studii militare întinse făcute la Düsseldorf și Berlin, se pregăti pentru a deveni un bărbat politic însemnat și un militar distins. Numit de regele Prusiei locotenent în regimentul de artilerie al gardei, principele Carol avu ocașiune în războiul al doilea din Schleswig-Holstein (1864) să dovedescă pe câmpul de bătaie teoriile militare ce dobândise și eselențele séle calități războinice. El luă o parte activă la mai multe bătălii, la intrarea trupelor în Jütland, la asediul Fredericeii și la asaltul celebru de la Duppel. Pentru înal-

1) Veđi tabla genealogică.

tele séle merite regele Prusiei îl decoră și îl înaintă la gradul de căpitan în regimentul II al dragonilor gardei, iar împăratul Austriei, aliatul de atunci al Prusiei, îi dăde *Crucea de merit militar*. Ast-fel, nu atât prin strălucita familie la care aparține, ci mai mult prin calitățile spiritului său, printr'o viață plină de activitate și prin studii serioase, prin soliditatea, ce se vede în toate lucrările séle, cântărind singur totul și cercetând, tînărul nostru principe își trase singur calea sa, fiind recunoscut de toți ca un brav soldat, bărbat de stat eminent, amic al artei și al științei, autor al Frumosului și al Binelui. Conștiința datoriei fiind o lege în familia sa, trecută din generație în generație, iubirea de patrie și devotamentul pentru dînsa, avîndu-le de viū esemplu în viața proprie a părinților săi, principele Carol dădea toate garanțiile unui bun, drept și mare Suveran, destoinic ca să facă fericirea unui popor și să-și asigure existența sa politică.

De aceia și Româniū, în minutele cele mai critice ale istoriei lor, își ațintiră ochiū, ca prin instinct providențial, asupra tînărului oficer, care la 1866 se afla în congediū la Düsseldorf, în sînul familiei. Aci veni Ión Brătianu, (¹⁹/₃₁ Martie) să-și ofere în numele poporului român îndoita corônă a României. Tractările fură conduse cu mult tact de către însuși principele Antoniū, tatăl principelui Carol; poporul român, prin glasul a 685,969 de votanți, confirmă alegerea la domnie a lui Carol (18 Aprile), care, după multe greutăți și pericole ce avu să întîmpine prin Statele Austriei, în minutul când războiul pruso-austriac era gata să izbucnescă,— sosi la Severin, în ziua de ⁸/₂₀ Maiū. Firul telegrafic vesti țerii cele d'ântîiū cuvinte, ce Suveranul îi adresa de pe țermul, unde împăratul Traian împlîntase acum 17 vécuri cele d'ântîiū colonii ale séle, și stîlpii podului, ce staū marturi neperitóri ai gloriei séle eterne :

„*Punînd piciorul pe pămîntul României, noua mea patrie, mă grăbesc a esprima Locotenentei Domnesci simțimîntele cele mai sincere. Fericit că mă aflu în mijlocul națiunii, care m'a onorat cu încrederea sa, adresez înainte de toate rugăciunile mele Cerului, pentru ca să 'mă ajute a îndeplini cu demnitate marea și frumoasa misiune ce providența 'mă-a impus*“.

Ast-fel Alesul națiunii din ziua de 8 Aprile 1866, vorbîa inimei țerii, și din ora aceia și pînă astă-đi o clipă nu

s'a clintit de la postul său ; o clipă n'a uitat datoria sa ; muncind fără întrerupere ziua și noaptea pentru fericirea și tăria României, despre dânsul se poate spune cea ce s'a spus despre marele său străbun Frideric : *că este cel d'ântetii din servitori Statului* ; său cea ce s'a săpat în 1869 pe monumentul ilustrului său bunic Carol : *Cinstit și credincios m'am purtat tot-d'a-una, atât cu fie-care cât și cu țera*“.

A. Carol I asigură tronul și pozițiunea politică a României.

1. Domnitorul Carol I, suindu-se pe tron, avea să lupte cu multe și mari greutateți ; în afară trebuia să asigure și să întărească tronul și pozițiunea politică a României, în lăuntru trebuia să întocmască țera, să-i dea o constituțiune făcută de ea însăși și s'o pună, printr'o administrațiune înțeleptă și prin instituțiuni potrivite, pe calea adevăratului progres.

Evenimentele de la 11 Februarie 1866 dederă ocaziune Rusiei să cêră, ca România să se întorcă la starea de lucruri anterioară lui Vodă Cuza : la două țeri deosebite, la două domni, la două ministere și la două camere. Napoleon III însă sprijini pe față unirea și pe principele Carol, „a căruia alegere, dicea el, are toate simpatiile mele“. Turcia doria foarte mult, să intre cu putere armată în principate, dar nu îndrăsni, pe de o parte primind declarațiunea puterilor garante ca să nu intervină fără învoirea lor, pe de alta vedând atitudinea energică a domnitorului Carol, care puse oștirea pe picior de răsboi și o concentră în tabăra de la Giurgiu. Domnitorul, pentru a dovedi în acelaș timp intențiunile séle drepte față de Sultan, și că ține a respecta tractatele încheiate de către țera cu Pórta, însciință telegrafic, chiar în ziua sosirei séle în Bucuresci, pe Marele Vizir, că el s'a suit pe tronul României cu ho-

tărirea de a respecta drepturile Porții. Acastă mijlocire înțeleptă precum și încurcăturile din imperiul turcesc cu revolta Candioților, făcură pe Sultan să reducă tótă împotrivirea la o simplă formalitate: visita domnitorului la Constantinopole spre a'și cere investitura. Carol fu primit în Capitala Turciei cu onoruri cu totul neobicinuite; Sultanul îl recunoscă de principe hereditar al României (în ¹⁸⁶⁶ 12/24 Octobre 1866), și'î arătă în mod vădit stima și prieteșugul ce simția pentru persóna lui.

2. Cele-l-alte state europene se grăbiră a recunósce și ele noua stare de lucruri în România, care aducea în fine acestei țeri, mult bântuită de sórtă, stabilitatea atât de necesară pentru desvoltarea și întărirea unui popor. Recunóscrei nouei pozițiuni a statului român, urmă încheierea de tratate comerciale, mai întâi cu Austro-Ungaria (1876), în urmă cu Rusia (1876), Germania (1877), Italia (1878), Elveția (1878), Belgia (1880), Anglia (1880) și Olanda (1881). ^{1876—}₁₈₈₁ Dimpreună cu tractatele comerciale, se încheiară convențiuni pentru regularea condițiunii supușilor străini în România, mai întâi cu Italia (1878). În scurt pozițiunea politică a României deveni din ce în ce mai sigură; legăturile séle cu Pórta, din ce în ce mai slăbite, pêne în ziua când, la 10 Maiu 1877, ea se proclamă independentă, devenind singură stăpână pe destinele ei. La ținta ácéta România nu putea ajunge fără Carol I, căruia nu-î mai rămânea acum de cât să scóță sabia vitejește, să deschidă oștenilor sêi drumul la Plevna, și să'ntemeieze regatul României libere și neatîrnate.

Ast-fel anii d'ântâiū ai domniei lui Carol I fură pregătirea pacientă și prevădetóre pentru

evenimentele ce schimbară fața Europei orientale. Acești ani fură plini de greutate, dar într'ênșii se pregătiră acei bărbați, cari trebuia să dea Prințului Român sfatul lor bine chibzuit, ajutorul lor luminat, pentru a ajunge cu siguranță la țelul defipt.

B. Carol I organizéază țera și-i asigură liniștea în lăuntru.

(1866—1876)

3. Domnitorul Carol avu să lupte nu cu mai puține greutate în lăuntru, pentru a scóte țera din văgașele rătăcite în care apucase, și să-i găsească rostul ei în viitor. Numai caracterul său tare, numai cumpănirea sa înțelptă, statornicia dinaintea orî-cărei pïedici, și credința nestrămutată pentru datorie, putéu să'i dea isbînda în nobila operă de regenerare ce începuse. Tot ce a stat în putința unui om, el a făcut pentru a feri țera de agitațiunile sterpe ale unei politici ambițioșe, pentru a o înzestra cu instituțiunile cele mai libere și mai proprii unei dezvoltări naționale, pentru a întări ordinea monarhică, ce pênă aci sta clădită pe nisip, în fine pentru a face din România statul cel mai însemnat și mai cu greutate din statele Orientului europén.

Carol I ayusese ocasiune să vedă în principatul propriu al augustului său tată, că nu în mărimea teritoriului stă fericirea și tăria unei țeri, și că o țeră cît de mică póte, grație suveranului ei, să aibă un guvern de model chiar pentru statele cele mari: finance, justiție, învățemént, moralitate, igienă, biserică, armată. Cu asemenea convingere el s'a pus la lucru și nu s'a dat înlăturî dela nici-un sacrificiü, dela nici o încercare.

Principe eminentemente liberal, el a stărui ca Adunarea Constituantă să dea țerii cît mai neîntârđiat o Constituțiune din cele mai liberale, ga-

1866 rantând interesele tuturilor claselor, și toate drepturile ce orî-ce cetățen trebuie să găsească într'o societate civilisată. Depunând jurământul solemn pe dînsa, Principele a ȡis în mijlocul adunării (29 iunie 1866); „Acest act pentru mine în parte este cel mai solemn al vieții mele, căci el este pactul definitiv care mă légă pentru tot-d'a-una cu destinaările nouei mele patrii, cu România. Ținta preocupațiilor și a lucrărilor națiunei trebuie să fie desvoltarea puterilor ei morale și materiale. *Ridicarea bisericeii române*, restabilind-o pe bazele canónelor, și întărirea simțiméntului religios în inimile nóstre, *respîndirea învățeméntului în toate clasele, o justiție și administrațiune bună*, care să stîrpescă prin urmărirea și pedepsirea culpabililor toate abuzurile, *o ordine și o economie în finance* pentru a face să înceteze strîmtorarea de care suferă astă-ȡi societatea, și pentru a da un nou sbor înavuțirei naționale, *îmbunătățirea agriculturii*, isvorul cel mai mare al bogăției nóstre, *înmulțirea căilor de comunicațiune și înființarea institutelor de credit*, ca singurele mijlóce pentru a da o impulsione comer-ciului, — etă probleme ce trebuie să resolvăm !“

Și domnitorul Carol a deslegat aceste probleme cu destoinicia și vederea departe a unui bărbat de stat, cu patriotismul unui adevărat fiu al țerii, cu răbdarea neobosită a aceluși zidar. care cerce-téză pėtră cu pėtră, cărămidă cu cărămidă înainte d'a se apuca să pună temelia. Principe constituțional, s'a ținut tot-d'auna mai presus de interesele de partide, rămânēnd pururea cap al unei țeri, iar nu al unei părți dintr'ēnsa ; el a lăsat ca țera să se guverne de sine prin instituțiunile libere ce singură și-a dat, arētându-se ferm în hotărîrea de a nu permite o umbră măcar de

influență administrativă în alegeri, și de a apăra conștiința cetățenilor, dând națiunii mijlocele să-și rostască liber dorințele și trebuințele sale. „Tóte opiniunile, 1866) trebuie să se manifesteze cu francheță și realitate, cum se cuvine unor ómenī liberi, pentru ca actele guvernului meu să fie judecate de către Adunări prin adevărații reprezentanți ai țerii. Națiunea să fie încredințată că ascult, că privesc și privighez. Progresul libertății și al moralității publice este o condițiune indispensabilă a dezvoltării națiunilor“. Silit de împrejurări și de cerințele regimului parlamentar de a schimba dese-orī ministerele, (de 12 orī în primii 10 ani, 1866—1876), domnitorul nu a perdut din vedere ținta unică a silințelor séle: *interesele permanente ale țerii*, și cu tactul unui cărmaciū experimentat a cumpănit lucrurile, a potolit agitațiunile momentane și partidele învrăjbite, și a lucrat nestrămutat printr'un șir întins de reforme la înălțarea României în concertul statelor europene, ca stat modern în adevăratul înțeles al cuvântului și ca un element necesar al culturei, al ordinei și al păcii generale.

Mai ântâiū *Constituțiunea* a garantat cetățenilor tóte libertățile; egalitatea completă 'nainte a legii; libertatea individuală; domiciliū inviolabil; libertatea conștiinței și a cultelor; învățământul liber; instrucțiunea primară gratuită și obligatorie; libertate completă a cuvântului și a presei; secretul scrisorilor; dreptul de a se aduna în linisce și fără arme; dreptul de asociațiune și de petițiune; puterea legiuitoare exercitată de Cameră, Senat și de Domn; Deputații și Senatorii aleși în colegii, compuse din alegători împărțiți după avere, alegător fiind orī-ce român care plătesce un impozit cât de mic. Ast-tel prin noua lege electorală toți românii căpătară dreptul de a lua parte prin voturile lor la afacerile țerii. Dar aceste libertăți și drepturi și-au căpătat o bază și o garanție sigură nu-

mai prin faptul, aclamat de națiune și recunoscut de Constituție, al *monarhiei ereditare în familia Hohenzollern*. Numai printr'acesta s'a putut aduce liniștea înlăuntru, siguranța și încrederea în afară; s'a putut pune capăt ambițiunilor nenumăraților aspiranți la domnie, deselor schimbări la tron, cari au împeditat în timp de secolii propășirea materială și morală a națiunii române, și a adus robia străină asupra capului ei. Statornicind dinastia, s'a găsit ancora de scăpare în mijlocul furtunelor, principiul național, în jurul căruia, la óra de primejdie, uitându-se sfișierile lăuntrice, se vor strînge toți fiii patriei pentru mântuirea comună.

O dată legea fundamentală a Statului pusă în lucrare, Domnitorul Carol a căutat să reorganizeze administrația în toate ramurile ei. Înainte chiar de finitul primului său an de domnie, a parcurs și vizitat toate județele României, spre a cunoște prin sine însuși păsurile și dorințele țării; a împărțit singur ajutóre din mijlocele proprii, și s'a pus în capul comisiunilor instituite pentru distribuirea de bani locuitorilor lipsiți de hrană. Fiind că financele țării se găsiau într'o stare de plâns, el renunță în primul an la suma de 52,000 galbeni din lista sa civilă (Maiu 1866), iar în al douilea la 4.000 galbeni, punând și 12,000 galbeni la dispozițiunea ministerului de culte pentru fundarea unei instituțiuni de bine-facere. În chipul acesta Domnitorul a redus cheltuelile casei sale la strictul necesar și a ușurat Statul fără de a scóte noi impozite. Apoi încă din capul locului a căutat să dea guvernului său și camerilor legiuítóre o direcțiune practică în lucrări, isbutilind a îmbunătăți în câți-va ani numai, starea materială a țării printr'o administrațiune mai regulată, prin înmulțirea căilor de comunicațiune și construirea de căi ferate (1375 kilom. în 1875), prin instituirea creditelor funciare rurale (1873) și urbane (1875), a Casei de consumațiunii, depunerii și economii și a Societăților de asigurare (1872); prin înmulțirea veniturilor Statului și echilibrarea budgetului; prin desființarea concesiunilor împovărătóre din trecut: contractul Godillot, concesiunea dată Băncei României ca bancă de stat și împrumutul Zarifi.

Administrația propriu zisă a primit de asemenea ameliorațiuni însemnate prin creațiuni și reforme cu tendință către descentralizarea administrativă; orașele luară avânt; Bucurescii fu iluminat cu gaz aeriform (1871); se înfiin-

țară orașele de port *Corabia* (1871) și *Bechet* (1873). Poștele austriace, ruse și elene din România se desființară, organizându-se serviciul poștal internațional cu toate statele din lume (1869) precum și poștia rurală (1872); se introduse un nou sistem monetar (1867) identic cu cel din Franța și se institui monetăria statului (1870); se asigură mai bine de cât în trecut pozițiunea funcționarilor printr'o nouă lege a pensiunilor (1869); justiția dobândi o magistratură din ce în ce mai luminată, mai onestă și mai integră; școla și biserica, instituțiunile de cultură și artele frumoase, găsiră în Suveran și în Augusta sa socie, dómna Elisaveta, pe protectorii lor statornici. bună-voință și încurajare. Carol I luă inițiativa și dede mijlócele materiale pentru instituirea unei școli normale, în care să se formeze învățătorii sătesci, consacránd încă din caseta sa privată 12,000 galbeni pentru construirea unui local propriu acelei școle (1867); dómna Elisaveta luă sub înalta sa protecțiune *Asilul de orfane Elena Dómna* (fundațiune a dómnei Elena Cuza), dăruindu-í din caseta proprie 12.000 lei, și zidind în interiorul lui o capelă și dependențe (1870). Domnitorul dăruí institutului și un teren întins lângă Cotroceni (Fontina Bríncovenesei) (1873). Scolile se înmulțiră prin sate și orașe; se creară treptat gimnasiile, liceurile, școli normale și de comerț, și o facultate de medicină, cu care se completă Universitatea din Bucuresci, inaugurată în 1869. Domnitorul se puse în fruntea instituțiilor de cultură, ca *Societatea Academică* (1867), *Atheneul Român* și *Societatea Geografică* (1875); procură din mijlócele sale proprii fondurile trebuincioase pentru mai multe publicațiuni științifice, burse în străinătate pentru studii, pentru muzică, pictură și pentru meserii, ajutóre trupelor dramatice române și streine etc. Numai mulțămítă voinței lui energice România a luat parte la Expozițiunea Universală din Paris (1867) și la cea din Viena (1873), încurajându-se printr'acésta industria națională și comerțul. Biserica română de asemenea a fost redată sie-și, prin noua lege sinodală (1872); locașurile sfinte, cădute în ruină, fură re-clădite și îmbrăcate în vechia lor podóbă cu fonduri din caseta privată a domnitorului. Acesta, credincios devisei familiei séle: „Nimic fără Dumnezeu“, a colindat cu rívnă și curvioșie, chiar din primul an al domniei, schiturile și m-rile risipite prin văi și munți, și a dispus restaurarea celor

mai însemnate dintr'ênsele, ca Curtea de Argeș, Némțu și Secu, Tismana, biserica Antim etc.

În fine organizarea armatei a format preocuparea cea mai vie a domnitorului. Soldat cu inima și cu sufletul, petrecând o parte din viața sa în lagăr, el a știut să introducă ordinea, regularitatea și spiritul de corp în ôștire; a ridicat demnitatea soldatului desființând corecțiunea corporală (1868); a făcut din fie-care român un apărător al patriei, împărțind totă țera în 4 divisiuni teritoriale și punând-o sub arme (1872). Prin marele manevre militare din fie-care an, diferitele trupe se obișnuiră în tabără cu viața serioasă a soldatului, cu marșurile și operațiunile din timpul războiului. Ast-fel domnitorul Carol a reușit în primii zece ani să dea României, în locul unei trupe mai mult de paradă, o armată, căreia el prin propriul său exemplu îi însufla spiritul ostășesc, credința și disciplina, în scurt a isbutit să facă dintr'ênsa mândria țerei și a Căpitanului ei, garanția naționalității și a drepturilor sale.

Țiua când acéstă armată, creațiune proprie a lui Carol, avé să fie pusă la încercare, nu mai era departe, căci isbucni războiul ruso-turc (1877).

C. Carol I luptă pentru Independența României și întemeiază regatul de astă-ți.

(1877—1878).

a) *Convențiunea cu Rusia pentru garantarea integrității teritoriului român și pentru trecerea oștilor rusești prin țera.*

Încă din anul 1875 se puté prevedea că Rusia are din nou să intre în război cu Turcii, și că și în acest al optulea război România era în pericol de a fi iarăși călcată de oștile rusești. Răscóla din Bosnia și Hertegovina (1875), urmată de cea din Bulgaria și de războiul Serbiei și Muntenegrului în potriya Turciei, (1876), era o urmare a agitațiunilor panslaviste și a străvechei politici rusești de a ațîța mereu focul în peninsula balcanică, pentru a și-o anexa finalmente. Aceste întâmplări făcú pozițiunea României cu atât mai grea, cu cât ea, o țară mică și întemeiată abia de câți-va ani, nu putea împedica conflictul dintre cele două împărății vecine, conflict, pe care puterile cele mari nu erau în stare a'l înlătura;

pe d'o parte puterile europene refusaă de a garanta Romăniei neutralitatea, pe de alta ele îi cereaă să rămână neutră, osîndind-o ast-fel a-și vedé călcate teritoriul seă, pacea, drepturile și interesele sele materiale și comerciale. În tot cursul verei anului 1876 cete de voluntari ruși trecură prin țera în Serbia și Bulgaria, cu arme și munițiuni de tot felul, expediate în numele *Societății Crucea-Roșiă*, drept medicamente și scamă pentru răniți.

Guvernul român dede alarma la tôte Cabinetele europene, cerënd să asigure țera contra „orî-căruî atac strein“; răspunsul ce primi de pretutindenî fu acela, că tractatul de Paris n'a garantat neutralitatea Romăniei și nu rămâne decî acesteia, de cît să facă ce-î vor dicta interesele.

În asemeni împrejurări două căi erau deschise pentru ca statul român, conscient de datoriile și obligațiunile sele față de lumea civilisată, să 'și țină demnitatea la care'l înălțase Carol de Hohenzollern : seă a se împotrivi cu forța contra orî-căruia din statele beligerante, care ar fi voit să trecă pe teritoriul seă, seă a se alia cu unul din ele și a purta răsboiul împreună contra celui-alt. Prima eale ar fi dus la o jertfire de sine fără rezultate practice, pe cît timp puterile garante arëtaă puțină înclinare de a intra într'un noă răsboiă cu Rusia, pentru cestiunea principatelor dunărene. În a doua cale, a *alianței*, greutatea de alegere nu era mare, din momentul ce Europa dëduse a se 'nțelege că Rusia este mandatară eî pentru regularea pozițiunei creștinilor în imperiul Otoman, ce se vedé acum lăsat în părăsire la voia întîmplărilor.

În 24 iulie 1876 Domnitorul chemă la cărma țereî partidul liberal și numi Prim-ministru pe D. Ión C. Brătianu. În tómnă ce urmă acesteî numiri, d. Brătianu fu însărcinat ca să vîsiteze pe împăratul Rusiei Alexandru II la Livadia (în Crimeia) și să se asigure mai bine de intențiunile sele răsboinice ; apoi (la 2 Aprile 1877) Domnitorul convocă un mare consiliă extraordinar, compus din foști președinți de consiliă, spre a discuta asupra atitudinei Romăniei în cas de răsboiă. Ast-fel numai, după o chibzuire matură și silit de împrejurări, guvernul român încheiă cu Rusia convențiunea din 4/16 Aprile (1877), relativă la trecerea trupelor ruse prin România. Prin acéstă convențiune Țarul „se obligă a mănține și a face a se respecta drepturile politice ale statului român, precum și a mănține și apăra integritatea actuală a Romăniei.“ Viitorul avé în curënd

să arate, ce preț punea însăși Rusia pe obligațiunile sêle, căci chiar de a doua zi ea călcă Convențiunea : în articolul final se dicea anume, că această convențiune nu se va pune în lucrare de cît în urma recunoscerei ei de către parlamentul român, și a ratificării amêndurora părți contractante. Țarul dede ordin trupelor sêle, să intre în România înainte de împlinirea acestor formalități : în noaptea de 11 spre 12 Aprilie 1877 armata rusă trecu Prutul prin trei locuri de o dată ; convențiunea fu recunoscută de Adunarea deputaților numai în noaptea de 16 Aprilie. Această primă călcare a convențiunei avé să fie urmată de multe altele : În manifestul dat de către Țar (la 12/24 Aprilie) din Chișinău, ca și în circulara Cancelarului sêu Gorceakoff, se dicea că ; „s'a dat ordine armatelor ruse de a trece fruntaria Turciei“ ; ast-fel Prutul era pentru puternicul monarch hotarul nu al României, ci al imperiului otoman ; pentru Rusia statul român nu exista, de și ea încheiase cu dînsul, cîte-va zile mai înainte, o convențiune. Mai departe : marele duce Nicolae, comandantul-șef al armatei ruse, cređu de cuviință, intrând cu trupele în Moldova, să dea o proclamațiune către „locuitorii români“, amintindu-le de ocupațiunile rusesci de mai înainte. De la tractatul însă din Paris, și mai ales de la suirea pe tron a unui Hohenzollern, România se bucura de o pozițiune politică aprópe independentă ; prin convențiunea încheiată cu Rusia, ea devenise a sa aliată și prin acest fapt însuși independența României era recunoscută de Rusia.

Cum se putea dér scóte de un principe străin proclamațiuni către popor, când puterile constituite ale statului român erau în ființă ? Româniî nu se mai găséu acum ca în 1853, când domniî lor erau siliți să pribegescă la Viena, și generaliî ruși dispunéu de țeră, ca de moșia lor proprie. Principele Carol, îngăduind trecerea oștirilor rusesci prin țeră, îi asigurase autonomia, individualitatea ei politică și națională ; ba obligase pe Ruși să nu intre în Bucuresci, pentru că nu voia să védă capitala țerii ocupată de o armată străină. Impêratul Alexandru căută printr'o scrisóre autografă, trimisă cu un adjutant al sêu, să justifice către domnitor intrarea fără vreme a oștilor, invocând motive strategice. Alte călcări însă ale Convențiunei, și mai ales luarea Basarabiei, au rămas pêne astă-zi nejustificate.

b Apărarea Dunării și Independenței României.

4. Isbucnind războiul între Ruși și Turci (12 Aprilie 1877), Domnitorul Carol convocă Camerele legiuitoare (14 Aprilie) ca să voteze convențiunea din 4 Aprilie încheiată cu Rusia. În Mesagiul de deschidere Suveranul român arătă că: „armatele imperiale ruse au intrat pe teritoriul nostru fără ca puterile garante să fi protestat“, că va fi póte nevoie de brațele filor țării, pentru apărarea drepturilor ei, și că „în împlinirea acestei sfinte datorii, dânsul va sci, în capul junei și bravei séle armate, să plătescă cu persóna sa“. Aceste cuvinte rostite în mijlocul parlamentului răsunară ca un frémăt adânc de la un unghiú pêně la altul al țării, deșteptând în peptul tutulor un inimos avânt de războire din vremile bătrâne. Turcia găsise tocmai acum timpul să-și dea o constituțiune, înscriind într'însa România ca „provincie privilegiată“ a imperiului, iar domnul român era numit „cap de provincie“ ; ba încă marele vizir făcu necuviința de a se adresa d'a dreptul domnului Carol cu invitațiune, să se pună sub ordinele unui pașă pentru apărarea teritoriului *Principatelor*. Ministrul de externe Cogălnicenu dede însă vizirului răspunsul ce i se cuvenea ; iar tunurile de la Calafat avéu să'l deștepte din visul ce visa, și să'î spună, că nu se poruncesce unui Hohenzollern.

5. Intre acestea Turcia începe să bombardeze orașele Brăila, Galați, Reni, Oltenița, Călărași și Giurgiu ; bande de Cerkezî și de bașibuzucî turci trec Dunărea, prédă și măcelăresc satele de prin prejur. Carol ordonă mobilizarea completă a oștirea (6 Aprilie), dăruiesce 100,000 lei noi din cassetă sa privată pentru echiparea ofițerilor, și cînd

mobilisarea e terminată, ȳa ȳnsuși comanda supremă. Armata sa de peste 50,000 oșteni și 180 tunuri o ȳmpărȳtesce ast-fel, ca să pótă respinge un atac din partea trupelor turcesci din Vidin, și să le opréscă de a trece pe malul stȳng. In adevěr (la 26 Aprile) Turcii din acéstă cetate deschid cu tunurile focul asupra orașului Calafat, la care Romȳnii rěspund victorios arđěnd vapórele turcesci aflate ȳn port și mai multe case ȳn Vidin. La Gȳurgiu, Islaz și Oltenița aceleași provocări găsesc rěspunsuri din ce ȳn ce mai energice ; Turtucaia este pusă ȳn flacări ; primul soldat romȳn ucis ȳn luptă este ȳn sergent, pe morměntul cȳruia dómna Elisaveta depune o cunună de lauri și stejar lucrată ȳn bronz cu următórea inscripȳiune : „*Elisaveta Dómna, sergentului-major Florea Blejan, mort pertru patrie*“.

Turcia provocase singură rěsboiul contra Romȳnilor, și prin urmare ea singură rupsese legăturile vechi dintre aměndouě statele. Atacurile neȳnterupte și nedrepte ale armatei séle pe ȳntregul hotar dunăren, erau acte de ostilitate vėdite.

1877 Resultatul acestei purtări fu, cȳ Adunările legislative proclamară ȳn đilele de 9 și 10 Maiũ 1877 independența completă a Romȳniei și ȳncetarea vechelor ei relaȳiuni cu Pórta otomană. Domn și popor luară cu tȳrie hotărėrea de a apėra, cu armele ȳn mȳnă, integritatea teritoriului și de a 'și' jertfi viața pentru independența patriei.

Nici o-dată nu a fost ȳn țėră un entusiasm mai mare, o pornire patriotică mai adȳncă, ca ȳn điuva de 10 Maiũ 1877, a unspredecea aniversară a suirei pe tron a domnitorului Carol. In acea đȳ Suveranul a rostit mandatarilor naȳȳiunii memorabilele cuvinte : „Sunt ȳn drept de a susține cȳ alegerea mea, cȳ chemarea mea

la gurile Dunărei tocmai de la sorgințile marelui fluviu, că însăși misiunea domniei mele, n'a însemnat de cât emanciparea României de legămintele de vasalitate cu Pórtă. In mijlocul evenimentelor nedorite, neprovocate de noi, Inalta Pórtă a rupt singură aceste legămintele. Nu noi le vom statornici! Aũ, nu D-vóstră, aũ nu tóte Corpurile Statului, aũ nu Națiunea întrégă aũ proclamat, aũ declarat că prin ruperea acestor legămintele România reintră în vechia sa independență, ca națiune liberă, ca Stat de sine stătător în marea familie a Statelor europene?"

Aci trebuie însemnat, că proclamarea independenței României de către însăși națiunea, era un act de profundă prevedere politică, precum urma a dovedit. România nu datorea independența decît sie'si; ea nu i să dăruia de nimeni; recunoscința poporului nu avea a se adresa decît lui Dumnezeu, care a ocrotit tot-deauna și a binecuvîntat țeară și popor.

6. Trupele rusesci după scurgere de 6 săptămâni de la intrarea lor în țéră, ocupă în fine la Dunăre porțiunea de la gurile rîului pînă la Olt, și se gătesc a trece în Bulgaria. Români, după ce dederă Rușilor în primire pozițiunile ce apăraseră pêne acum (fortificațiunile și podul de la Bărboși, pozițiunile de la Giurgiu, Oltenița etc.) își îndesiră forțele în zona din drépta Oltului, care tocmai era mai mult expusă la atacul inamicului. Osmanpașa, singurul comandant turc care s'a distins în tot cursul acestui răsboi, voia să trecă de la Vidin cu vre-o 60,000 oșteni pe teritoriul român, între Cetate și Calafat, și să mute ast-fel teatrul luptelor în țéra nóstră.

Carol I, înțelegând gîndul Turcului, luă tóte măsurile de apărare, veni singur să inspecteze

trupele (14—17 Mai) și lucrările defensive, și ca să arate vrăjmașului cât de bine este fortificat Calafatul, se aședă cu statul său major în bateria *Carol* și ordonă bombardarea Vidinului; cel d'ântăiu obuz asvêrlit de Turci nemeri tocmai în bateria *Carol* și era cât pe aci să lovască pe domnitor; acesta, în loc de a se îngriji, scóse chi-piul și salută bomba strigând: „Ha! asta-i mu-sica ce 'mă place.“ Alte cincă obuze mari veniră să-'i mărescă heroica plăcere, căci trei din ele se sparseră chiar în lăuntru bateriei. După o oră de canonadă focul încetă din amêdoue părțile. Câteva săptămâni după aceea (la 9 Iunie) Vidinul era de 4 părți în flacări înteteite de artileria noastră.

Asemeni fapte de arme și ciocniri cu bastimentele de rêsboiū turcesci fură aprópe đilnice (la Islaz, Corabia, Bechet, Bistreț, Ciuperceni etc.) pînă la 10 Iunie, când armata rusă, în urma sosirei împêratului Alexandru II la Ploesci (25 Mai), trecu Dunărea între Galați și Brăila; 15 đile după aceea (15 Iunie) se operă a doua trecere pe la Zimnicea; atît una cât și cea altă fură sprijinite puternic de o bombardare generală a oștilor române pe tótă linia dunărenă, ocupată de dênșii; ast-fel că Turcii, fiind ținuți a rêsponde acestor atacuri, lăsară pe Ruși să trecă fără nici-o greutate pe malul opus.

Dar nu numai acestea avéu să fie serviciile, ce cu generósă pornire le aduseră Români și de astă-dată armiei împêrătesci; ei o scutiră de multe trude și pedici pêne să ajungă la Dunăre; îi dederă în mână malul stâng al acestui riū; vom vedea că ajutorul nu-'i va lipsi nici în Bulgaria, și că la strigătul de primejdie scos de marele duce Nicolae din cîmpiile sîngeróse dela Plevna, va rêsponde glasul cavalerescului domn al Românilor, care va așerga cu oștile séle să mîntuiască onórea Rusiei și a creștinătății.

c) Carol I ia comanda armiei ruso-române din jurul Plevnei.

România se grăbise a-și proclama singură Independența, pentru ca să nu o datorească nimului, mai puțin de cât tutulora, Rusiei; căci independența nu trebuia să devie o vasalitate, turnată într'o nouă, mai grea și mai apăsătoare formă. În adevăr, trupele rusești încă nu trecuse Dunărea, și un memorandum al Cancelarului rus (²⁷ Maiⁱⁿ 1877) adresat Curțiilor europene, punea între condițiunile păcii cu Turcia cedarea unei părți din Basarabia în schimbul independenței României seú a unei despăgubiri în Dobrogea. Puterile garante amînara recunoscerea actului de Independență până la facerea păcii. Rusia se simția chiar jignită, că un atare act se îndeplinise în timpul, cînd trupele se le ocupaú principatul. Cu atît mai mult se impunea dér guvernului român datoria de a eși din rolul defensiv ce avusese pênă acum, și de a lua ofensiva prin trecerea armatei preste Dunăre și lucrarea ei separat de oștirea rusescă; numai în chipul acesta, prin hotărîri bărbătesci și fapte de arme îndrăznețe, România puté dice că și-a căpătat neatîrnarea cu sîngele seú, iar nu ca un dar și milă dela una seú alta din Puteri.

Însă se vede că și acéstă rezoluțiune împedica planurile mai departe ale Rusiei, pentru că dênsa printr'o notă amerințătoare declară guvernului român că n'are lipsă de ajutorul Românilor, fiind singură în stare să sfîrșescă răboiul început; că România se pôte bate cu Turcii, însă numai pe risicul și pericolul ei propriu, fără a aștepta vre-un sprijin de la Ruși, și că în fine, decă armata noastră va trece Dunărea ea trebuie numai de cît să se pună sub direcțiunea și ordinele imediate ale comandamentului rusesc. Carol I, fără a ține sémă de niște cereri așa de neîndate, continuă înarmările, și pênă la terminarea podului pe Dunăre coprinde ostróvele Dunării dintre Vidin și Calafat, bombardéază *Lom-palanca* și aședă un corp de observație la Turnu-Măgurele. Apoi alegendu-și ca zonă de operațiune regiunea Vidinului, era gata să trecă cu totă armia sa, ca să ia ofensiva.

Ast-fel staú lucrurile, cînd norocul începu să părăsescă pe Ruși. După ce dênși luara Nicopoli, cu ajutorul artileriei române de la Islaz, (4 Iulie) voirá să coprinđă *Plevna*. Acest oraș, pênă aci neînsemnat, avé să devină pentru tot-d'a-una celebru în istoriă. O parte din armia

rusă trecuse printr'ênsul, pe cînd încă nu era întărit, fără să'l ocupe, seîu să-î recunoscă importanța strategică (26 Iunie). Cîte-va zile însă după aceea, Osman-pașa, părăsind Vidinul, se întări acolo cu 40,000 Turci armată alasă. Contra unor forțe așa de mari veniră (la 8 Iulie) 9,000 Ruși să se lupte. Turcii lăsară pe inamic să înainteze pêne în stradele orașului; apoi de o dată eșind de prin case și curți se asvîrliră asupra-le și-î măcelăriră; peste 3.000 ómeni, dintre cari 74 ofițeri, cădură din partea Rușilor. A doua încercare făcută tot în acest loc (la 18 Iulie) fu și mai nenorocită: Rușii perdură din 35,000 soldați, peste 8,000 și 169 oficieri, restul scăpă cu fuga, lăsând pe răniți iataganului păgîn să-î măcelărescă. O înfringere așa de cumplită, 11,000 morți și 250 oficieri numai în 10 zile, coprinse de gróză armia întregă rosiană; la vestea ei țarul trecu nóptea în zăpăcélă podul dela Șiștov, căutând siguranță, mîndrul monarh, la Zimnicea, pe pămêntul ospitalier al țerii noastre. Acum tocmai el vedu că n'are forțe îndestule, și încă și cele ce are îi sunt decimate prin greșelile generalilor seî; ca să-î sosescă noui trupe trebuie să trecă cel puțin douê luni; în acest timp cum va ține dênsul pept la 235,000 Osmanî, fanatisați în sborul victoriei? Atunci, în orele de pericol, Țarul își aduse aminte că pe malul opus staî 50,000 de viteji oșteni, plini de vrednicie răsboinică, și că acești oșteni mai avêu la spate încă pe atâția, rezervele. Atunci, în orele de desnădăjduire, Țarul se adresă la generosul suflet al domnitorului Carol. Din ordinul împăratului Alesandru, Marele Duce Nicolae (fratele împăratului), trimise în 23 iulie (1877) principelui Carol următórea telegramă: „*Vino în ajutorul nostru, treci Dunărea pe unde voesci, cum voesci, sub ce condițiuni voesci, numai vino însă mai iute, căci ne prăpădesc Turcii. Causa creștină este perdută.*“ Iar Carol cu Româniî lui uitând, că Rușii aî voit să-î umilească, propuindu-le cu câte-va zile mai 'nainte, să coopereze numai la transportul prizonierilor turci, se grăbiră a năvăli peste Dunăre, iuți ca săgețile trase de vechii și vestițiî arcași români, pentru ca să ajute puterniceî Rusiî în marea ei nevoie, și pentru a-î scăpa onórea ei militară.

Aci e locul a aminti cuvintele cronicarului Urechă: „Așa norocesce Dumneđeî pe cei mîndri și falnici, pentru să arate lucrurile omenesci cât sunt de fragede și

LUAREA GRIVIȚEI

30 August 1877.

neadevărate, și să dovedescă, că Dumnezeu celor mândri se pune împotrivă.“

Carol I primi alianța și se duse (15 aug.) în Bulgaria (la Gorni-Studen,) să se 'nțelégă cu Țarul. Acesta îi oferi comandamentul asupra tuturilor forțelor rusesci, cari împreună cu cele române avéu să înconjore și să coprinďă Plevna. In Domnitorul român întréga împărăție rusescă își punea unica speranță de a șterge rușinea înfrîngerilor și de a căpăta isbânda. De aceea Țarul și întréga sa armată plini de bucurie diceau cu încredințare că: „principele Carol are să le aducă noroc.“ După aceea domnul se 'ntorse la Corabia, spre a conduce în persónă trecerea trupelor române peste Dunăre.

d Carol I înaintea Plevnei.—Luarea Griviței.

(21—30 aug. 1877).

7. Carol I fiind chemat în ajutor de Impăratul Rusiei Alexandru II, la Plevna, trecu Dunărea pe un pod de vase, pe la Corabia-Siliștióra (20 aug. 1877), în fruntea armatei séle, după ce trimisese înainte cavaleria și antegarda, ca să-i asigure și să-î înlesnescă trecerea. La 21 August el sosi la Plevna și luă comanda superióră peste întréga armată ruso-română, compusă din 35,000 Români cu 108 tunuri și din 30,000 Ruși cu 282 tunuri. Un număr tot așa de mare de Turci, cu artilerie însă mai puțină, se întărise într'un chip minunat în *Plevna*. Acéstă cetate înconjurată jur înprejur cu déluri, cu muchi și creste numeróse, avé trei linii de *tabii* séu redute. Intre acesté redute, mai bine de 20 la număr, cea mai însemnată în direcția N. Est, era reduta d'asupra satului *Grivița*, numită de Turci *Abdul-Kerim-tabia*, iar de Români: *reduta cea mare dela Grivița*. In fața acesteia luă pozițiune divisiunea IV^a de infanterie română, restul trupelor nóstre fiind aședat în fața frontului nord al întăririlor Plevnei. Se ținu un consiliu de răs-

boiū pentru începerea operațiunilor : statul-major rusesc propunea un asalt imediat al tuturilor în-tăririlor ; domnitorul Carol, după o cercetare amănunțită a teatrului de luptă, și cu experiența unui adevărat tactician, era de părere contrariă ; el susținea că nu se pôte lua Plevna de cît printr'un asalt regulat și progresiv al redutelor, înaintându-se încet și asigurându-se prin pozițiuni solide retragerea la spate. Urma a dovedit, că acesta era singurul plan bun care puté duce la isbîndă, dér starea de descurajare în care se găsea împăratul cu întreaga sa armie reclama o faptă de arme grabnică și strălucită, care să ridice moralul oștenilor după niște înfrîngerī așa de simțitoare. Se hotărî în fine un atac general preces de o bombardare, care ținu patru zile ; în ziua a doua (27 aug.) Româniī avură cea d'ânteiū luptă deschisă cu Turciī, ea fu și cel d'ânteiū atac isbutit dinaintea Plevnei, pentru că regimentul al XIII de dorobanți, în cap cu locotenent-colonel Voinescu Serghie, coprinsē un *redan* turcesc, ce era în dreptul redutei Grivița ; a treia-zi (28 aug.) cavaleria roșiorilor, sub comanda colonelului Crețenu, respinse un corp d'al lui Osman, care încercase o eșire din Plevna. Țarul felicită pre domn pentru vitejia oștei sele și bēu în sănătatea „armatei române, vitēza aliată a armatei rusesci.“ Ziua de 30 August însă, destinată pentru atacul general, păstra tinereī nōstre oștiri, pe lîngă perderi dureroșe, o isbîndă strălucită : *luarea redutei Grivița.*

Comandantul șef, domnitorul Carol, regulase ca acēstă întaritură să fie atacată de 11 bataliōne române și de 3 bataliōne rusesci. Ora 3 era hotărîtă pentru începerea operațiunei. Româniī înaintēză în douē colōne de atac : colōna divisiunii III, după o distanță de 900 metri ajunge pe délul din fața

redutei; aci ea descoperă cu uimire că între acest dél și redută mai este încă o vâlcea apărată de un retranșament. Momentul era dintre cele mai critice, dér nu mai pre sus de vrednicia românescă. Oștenii noștrii scobóră repede vâlceua și urcă povirnișul în plóia de glónțe dușmane; ei aũ ajuns deja la cóma délului, aũ dat pept cu vrăjmașii, și i-aũ pus pe gónă; între acestea bravul maior Șonțu, care mergea în fruntea colónei, cade d'o lovitură de mórte. Acum o surprindere și mai mare stăpînesce pe vitejii Români: în loc de o redută Grivița, ei vęd douë, deopotrivă de mari și aședate ast-fel că de departe păreaũ să fie numai una singură. Ce să facă? Să dea înapoi era o rușine; să atace pe amëndouë de o dată, nu era cu putință. „Nainte copii!“ le strigă colonelul Ipătescu, și vîrtoșii dorobanți trecënd prin trei șipote de glónțe și prin șrapnelele tunurilor, sunt deja la șanțul redutei nr. 2 din față. „După mine băieți!“ le ȃice căpitanul Valter Mărăcinénu, sārind peste Turci în șanț. Aci se încinge măcelul cel grósnic. Prima victimă este însuși căpitanul vitéz ce sārise întâiũ. Cu dënsul împărtășesc aceeași sórtă doi căpitani, un locotenent și patru sublocotenenți; 17 oficeri sunt rāniți, 1200 soldați, uciși séu în neputință de luptă, umplu șanțurile, dér companiile decimate, rēmase fără oficeri, merg tot înainte la parapetul cel drept și înalt de 3 metri, și caută să intre în redută. În fine, Comandantul divisiunei, vędënd că ori-ce încercare e zadarnică, sună retragerea, pe cînd Turcii cu o sëlbatică furie es din șanțuri, omórá în casne pe rāniți, pe morți îi batjocoresc.

Între acestea, colóna de atac a divisiunei a IV^a por-nise tot la ora 3, se apropiase de reduta Grivița No. 1 și în strigătul de *ura!* se avênta la asalt prin grindina de foc vërsată asupra-ĩ; silită a se retrage, ea încércă al doilea atac cu o rară bărbăție mărită încă prin prezența domnitorului; este respinsă și de astă-dată; al treilea atac îl face împreună cu cele trei batalióne rusesci, care abia acum pe la ora 4^{1/2}, intrase în luptă. „Nu vë lăsați băeți, că vin Muscalii să ia reduta, și ne fac de rușine“ strigaũ bravii oficeri îndemnând pe oșteni să înfrunte viforul de glónțe și de ghiulele; dér se vęd siliți și acum să se retragă obosiți de luptă și coprînși de desnădejde.—„Ce faceți copii, îi întrébă Domnitorul.—„Ce să facem Măria Ta, răspunse un sergent de vënători, ne-aũ

prăpădit păgîinii și uite cîți aū mai rēmas din noi.“ — „Cum? dīse Suveranul, dar voi toți cîți sunteți aici sunteți sdraveni și voinici, și colo mai vēd alți tovarăși d'ăi voștri. *Adunați-vē, mergeți înainte cu vitejiă, ș'a vōstră va fi isbîndu, voi veți scăpa cinstea dīlei de astă-đi.*“ Un puternic *ura* isbucni din peptul voinicilor vênători; cel d'al patrulea și ultim atac, condus de maiorul A. Candiano-Popescu, smulge în fine din mîna trufașului dușman acea redută ucigașă, cincī tunuri și un stég.

Ast-fel oștenii noștrii scapă cinstea nenorocitei dīlei de 30 August, care în atacul general al redutelor costase pe Ruși viața a 2,00') de soldați și 45 oficeri, fiind preste 10,200 răniți. Cele două divisiuni române avură morți: 15 oficeri și 1,333 soldați, iar răniți 1,176. Cam scump plătită isbînda, însă era o dovadă pentru lumea întregă, că n'a perit vîrtutea strămoșescă din nēmul românesc; *Grivița* venea să deschidă șirul isbîndilor viitoare: *Rahova, Plevna, Smîrdan și Vidin*, cartea de vitejiu a României libere și neatîrnate.

e) *Luarea Rahovei.—Căderea Plevnei.*

(9 și 28 Noembre 1877.)

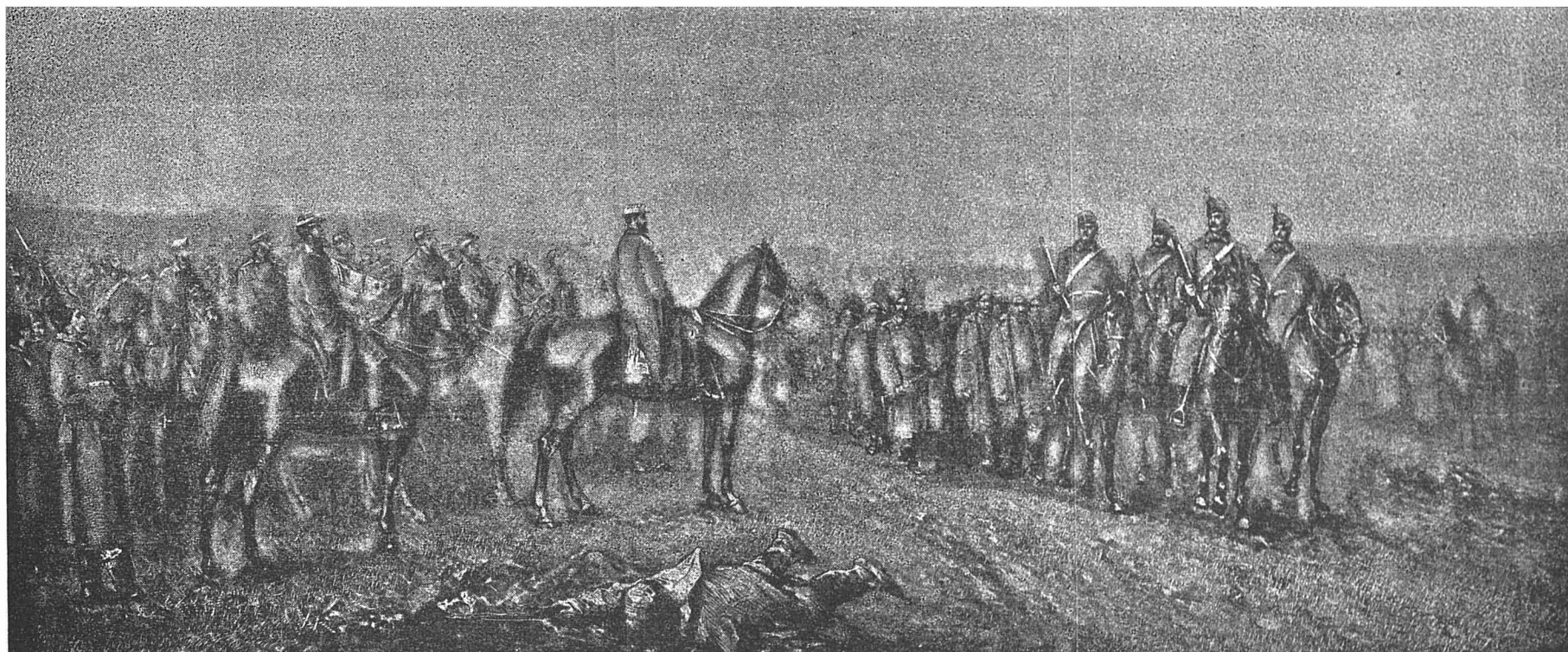
1877 8. Atacul general al Românilor și al Rușilor asupra Plevnei, din điuva de 30 August (1877) avu de rezultat cucerirea redutei *Grivița Nr. 1* de cătră Români. Rușii coprinsese în acea đī două redute, dar Turcii, luând ofensiva chiar a doua đī, îi goniră din ele.

Pe ostenii Români însă nu'î putură muta din loc. Româniī respinseră și al doilea atac (2 septembrie) și făcură lucrări de întăriri spre a se apropia de reduta *Grivița Nr. 2*, pe care o și atacă în trei rînduri: în prima dată (6 septembrie) ei ajung pênē la parapet; în a doua (7 octobree) merg pênē la șanțul redutei, în a treia în fine (séra de 7 octobree) gonesc pe Turci din șanț, ajung pe parapet și pogoră în redută; aci se încinge o luptă uriașă în timpul nopții; vrăjmașii se adună din tóte părțile și copleșesc cu

26 75

Atacul Opanesului 28 Noemvrie 1877.

Trecerea pe dinaintea M. S. Regelui Carol a celor d'antăiū Turci prinși in răsboiul de la Plevna
28 Noemvrie 1877.

numărul pe îndrăsneții năvălitori, cari după minuni de vitejie, sunt siliți a se retrage cu simțitoare pierderi.

Dar aceste eroice asalturi de redute, întreprinse de către armatele aliate, fură fără rezultate practice pentru luarea Plevnei și destul de păgubitoare, mai ales pentru Ruși, cari perduse pînă aci peste 25,000 ómeni. De aceia împăratul reveni în cele din urmă la planul dat încă de la început de domnitorul Carol: de a înconjura pe inamic într'un cerc de armate și de a-i tăia orî-ce comunicațiune, silindu-l ast-fel prin fómete și lipsă de muniții să se predea. Partea de sarcină, ce reveni Românilor, fu pe de o parte de a se întări prin linii de apărare (contra-întăriri: șanțuri, paralele, galerii de mină, redute) înaintea Plevnei, pe de alta de a coprinde orașul *Rahova*. Amîndoué sarcinile ei le îndepliniră cu o îndemănare și curagiū, ce aū minunat tótă lumea. In ziua de 7 noembre, pe cînd flotila și artileria nóstră scufunda în Dunăre un monitor (bastiment de resboiū) turcesc, colonelul Slănicénu cu detașamentul său atacă *Rahova* și ia o redută; Turcii părăsesc în timpul nopții (8 spre 9 noembre) orașul îndreptându-se spre rîul *Schit*. Un batalion de dorobanți îi aștepta la capul podului de la *Hîrlek* pe *Schit*; aci 600 dorobanți Mehedințeni, comandați de Căpitanul Merișescu, susținură o luptă crîncenă timp de patru ore contra unui vrăjmaș întreit la număr, silindu-l să se retragă cu mari pierderi, și să-și caute trecătorea pe aiurea. Românii intrară în *Rahova* în strigătele de bucurie ale populațiunei bulgare și române, unde aflară munițiuni și aprovisionări bogate. Artileria, roșiorii și mai ales dorobanții desfășurară și cu acéstă ocașiune un nespus eroism.

Marele duce Nicolae, scrise domnitorului Carol : „Am fost tot-d'a-una fericit a recunósce vitejia și solidele calități militare ale oștirea românesce. Isbînda dela Rahova aparține întregă armelor române.“ Impăratul Alesandru dede ordin ca să se serbeze pe altar acéstă isbînda, iar Comăndantul suprem al oștilor românesce și rusesci, domnitorul Carol adresându se ostașilor sêi le spuse : „Luarea Rahovei va fi scrisă cu litere neșterse în analele nóstre, alătura cu luarea redutei Grivița.“

1877 9. Căderea Rahovei trebuia s'aducă în curênd și pe acea a Plevnei. Osman-pașa sfîrșise provisiunile de hrană și munițiunile de rêsboi, și fiind din tóte părțile împresurat, se hotărî a face o supremă încercare. În ziua de 28 noembre (1877) el își împărți armata în douë ; 20,000 luptători îi luă cu sine, ca să-și deschidă drum prin linia de împresurare din spre malul stîng al rîului Vid; alți 20,000 îi lăsă să apere spatele și laturile armatei, cît timp acésta va face eșirea, avênd îndată s'o urmeze și dênșii. Osman se aruncă cu furie asupra gardei imperiale ruse și după trei ore de luptă îi sfăramă douë linii de apărare luându-i 10 tunuri. Acum isbînda Turcilor atîrna dela sosirea celor 20,000 luptători lăsați în urmă ; aceștia însă nu mai venia, căci ei fusese zdrobiți pe malul drept al Vidului. Sub direcțiunea Domnitorului Carol divisia română a generalului Cerchez ocupase reduta *Grivița No. 2* și alte întăriri părăsite de Turci, și intrând în Plevna apucase pela spate armia lui Osman ; brigadele române Sachelarie și Borănescu, luând cu asalt pozițiunea dela *Opanez*, pusese mîna pe un pașă, 2,000 prinși, 3 tunuri și multă muniție ; alți 3,800 Turci căduseră în mîna Rușilor ; iar restul pênă la 20,000 fiind înghesuit în valea dintre oraș și malul drept

al Vidului, se predede Românilor de bună-voe. Osman-paşa aflând de acésta, vede că eşirea nu mai este cu putinţă şi începe a se retrage sub focul viu al artileriei rusesci şi al bateriilor române de pe muchia Opanezului. Lovit de un glonţ la picior armata română pune mâna pe el. Ne mai putând lupta, el capitulează împreună cu armata sa. Domnul Românilor asistă la defileul a 7,000 prizonieri Turci, şi apoi împreună cu împăratul Rusiei şi marele duce Nicolae intră (29 noiembrie 1877) în triumf în Plevna.

1877

Ast-fel, după cinci luni de împotrivire, oraşul Plevna cădu în mâna învingătorilor. Onórea zilei de 28 noiembrie se cuvenea în mare parte oştenilor români, şi mai ales vítézului lor Comandant, domnitorului Carol, care conduse atacul aşa de minunat, şi împedicâ reunirea celor două armii turcesci în momentul hotărîtor. În tot timpul cît a ţinut împresurarea şi pênă la reîntórcerea sa în ţeră, (15 decembrie) domnitorul a fost neobosit, din revărsatul zorilor şi pênă târziu nóptea călare pe cal, inspectând poziţiunile, făcând recunósceri, urmând din diferite baterii acţiunea luptei şi dând ordinele cuvenite; visitând pe răniţi la ambulante; petrecând nóptea pe câmp în rîndurile armatei séle, împărtăşind cu dênşa tóte greutăţile, tóte trudele şi pericolele. În acelaş timp în Bucuresci dómna Elisaveta cu inima-î duióasă îngrijia de oştenii suferinđi, ca adevărată *mamă a răniţilor*. Dar şi oştenii noştri s'aú arătat vrednici de Căpitanul lor: prin virtutea braţului lor, prin mărimea curagiului lor, prin răbdarea cu care a îndurat traiul greu al răsboiului în ţeră străină, şi prin hotărîrea cu care şi-aú făcut datoria lor de oşteni. De aceia împăratul Alexandru, ca şi fratele său, Marele duce Nicolae, arătară recunoscinţa lor Domnitorului, dicénd că: „*resultatele strălucite cari s'aú obţinut înaintea Plevnei sunt datorite în mare parte cooperaţiunei vitezei armatei românesci, precum şi impulsivenei ce trupele aliate primiaú dela comandantul lor imediat, al cărui curagiú şi devotament către datoria de oştén ele le admiraú şi se siliaú a imita.*“ De asemenea, generalul Todleben, vestitul apărător al Sevastopolei, în numele ge-

neralilor ruși mulțami domnului Carol „pentru caracterul său cavaleresc, pentru energia și talentele militare prin care a câștigat respectul, iubirea și admirațiunea tuturilor.“ Carol la rîndul său era în drept a adresa oștenilor săi următorul ordin de ȃi : „*Povestea faptelor mărețe ale trecutului voi ați îmbogățit-o cu povestea faptelor nu mai puțin mari ce ați săvîrșit, și cartea vécúrilor va păstra pe neștersese ei foii numele acestor fapte, alături de numele vostru. Atunci cînd veți ajunge la căminele vóstre, în orașele, satele și cătunele în care v'ați născut, veți spune părinților, fraților și rudelor vóstre, ce ați făcut pentru țară. Bétrániú vė vor asculta amintindu-și din vremile de mărire ale némului românesc de care din moși, strămoși au auclit ; tinerii vor vedea în voi esemplul însuflețit al datoriilor lor viitoare, țar mărėța figură a României va privi mîndră și liniștită, căci vecinică 'i va fi viața pe cîtă vreme va avea fii cu inimii calde și brațe vólnice ca ale vóstre.*“

Desfăcându-se armata de Vest, împăratul Alexandru se 'ntórse în Rusia, lăsând pe generali să conducă rėsboiul mai departe ; armia română primi ordin de concentrare în jurul Vidinului, iar Soveranul nostru, după ce luă tóte măsurile pentru viitoarele operațiuni rėsboinice, se 'ntórse la Bucuresci, chemat fiind de afacerile Statului. O iarnă grea, de mult nepomenită, cu crivėț înghețat și viscolos și zăpadă mare acoperise văile dunărene. Călare numai, de la Poradim pėnă la Nicopole, domnitorul putu strėbate calea, și în ȃiua de 15 decembre, după o absență de cincii luni de ȃile, marele Căpitan de la Plevna, moștén al slavei familiei séle și a némului românesc, intră în capitala României ; ca un isbînditor roman, ca un împărat, el merge d'a dreptul la Capitoliul cetății, în délul Mitropoliei, să mulțămescă mai întėiú Dumneđeului, care 'mparte biruințele și apără causele drepte ale popórelor ; apoi trecu în parlamentul român, unde rosti aceste patriotice cuvinte deputaților și senatorilor țării :

„In anul 1866, cînd am pus piciorul pe pămėntul românesc, am venit mai întăiú în mijlocul reprezentațiunei naționale spre a spune țării, că din acea ȃi, vom împărtași împreună sórta cea bună ca și pe cea rea. Un-spredece ani au trecut de atunci. Multe greutăți, multe nevoi am avut de învins. De șese luni mari și însemnate evenimente s'au petrecut. Locul meú, în asemenea împrejurări, era în fruntea óstei care apăra moșia romănescă, onórea

și neatîrnarea ei. Țera scie cum armata 'și-a făcut datoria, cum ea a realizat speranțele puse într'ênsa justificând și nestrămutata mea încredere. Intorcându-mă de pe cîmpul de luptă astă-đi cînd cele mai scumpe din dorințele dela 1866 s'au îndeplinit, am voit a veni iarăși în mijlocul d-vóstră spre a vă mulțumi de felicitările ce mi-ați transmis prin delegațiunea însărcinată a mă întîmpina în Bulgaria. Din fericire, evenimentele aũ mers mai repede de cît se credea, și astă-đi avem o nouă pagină de înscris în istoria noastră : căderea Plevnei. Sciũ și am simțit că țera a fost într'un cuget unită cu mine în tóte grelele împrejurări prin cari am trecut, și că ea a tresăltat de bucurie la auzirea izbîndelor armatei nóstre. Sunt mîndru că am fost în capul ei cînd 'și-a versat sîngele pentru independența scumpei nóstre patrie. Dumnezeu să bine-cuvinteze România de sine stătătoare și să întărească pururea viteza nóstră armată !"

La aceste cuvinte, președintele Adunării deputaților, C. A. Rosetti a răspuns :

„Măria Ta, ai primit coróna Principatelor-Unite numai după ce ți s'a dat încredințarea că poporul român, din sate și din orașe, neclintit rămâne în tóte anticile séle virtuți. Țera te-a ales căci ești din seminția celor cari conduc o națiune la deplinirea destinărilor ei. Și Căpitanul, și oștirea arătară celor cari nu mai credéu, că din vultur, vultur nasce, din stejar, stejar cresce. Cu spada ta ai împrespătat în granițele Balcanilor scrisórea neștersă a independenței române. Istoria va înregistra încă ca gloriă a Măriei tale, și faptul ce oferă România, aproape unic în anele popórelor, d'a trece ڟilele grele ale unui mare resbel și ale unei mari treceri de oștiri străine cu tóte libertățile constituționale neatinse. Fie bine venit în Capitala Românilor Căpitanul și domnul constituțional, care din vitejia sa făcu scut hotarelor și neatîrnării țerii, iară din virtuțile sale, temelia neclintită a legilor. Națiunea hotărîtă a te urma pe calea cea mare, strigă din nou din inimă și într'o singură voce : să trăesci Măria ta ! să trăiască Dómna Românilor, dulcea mîngăietóre a răniților !"

f) *Smîrdan. — Vidin.*

12 și 15 ian. 1878).

10. Căderea Plevnei, datorită în mare parte vitejiei și artei militare a Românilor, deschise Rușilor drumul la Constantinopole, și depărtă de România un război ofensiv din partea Turcilor. Domnitorul Carol voi acum să se facă stăpîn pe țermul dunăren dela Rahova în sus pînă la Vidin, și să coprindă această cetate vestită prin întăriturile sale. Deși iarna era foarte aspră și înaintată, trupele române, sub comanda generalului Haralambie, se adunară sub zidurile Vidinului, după ce coprinseră Cibru-Lom și Arcer-Palanca (10 dec.) și în 29 Dec., sub conducerea colonelului D. Lecca, Nazir-mahala. Comandantul Vidinului *Izzet-pașa*, avînd o garnisonă de 12,000 ómeni, ca să facă mai grea împresurarea, ridicase mai multe întărituri în afară de linia forturilor cetății; între aceste întărituri, cele mai importante erau *Smîrdan* și *Inova*, pe care Români trebuiau să le coprindă înainte de a începe atacul Vidinului.

1878

In ziua de 12 ianuarie 1878 oștenii români, 18,000 la număr, cu 84 tunuri, osebit de artileria dela Calafat și Cîupercei, începură atacul pe totă linia. Trei întăriri fură luate fără mare greutate; *Smîrdan* și *Inova* avînd trei redute, dederă însă mai mult de lucru trupelor de sub comanda generalului *Cerchez*. La semnul atacului trupele comandate de loc.-colonel Cotruț atacă de front una din redute. Maior *Storlov*, cu șese companii, profită de ceta désă, ce era în acea di, se strecură repede printr'un șanț vechi, și se aruncă ca un trăsnet peste parapetul redutei. Turcii surprinși sunt luați la baionetă și loviți cu patul puscei; în timpul încăierării so-

sesce maiorul *Teleman* cu noi trupe și în strigătul de *ura* ; ambiî maiorî coprind reduta, pētrund în satul *Smârdan*, unde se începe o luptă desperată, pe ulițe, prin curți, prin case, pēnē ce Turciî sunt siliți a se retrage spre Inova.

A doua redută se ia de maiorul *Ulescu*; cînd Turciî vĕd pe Români că trec prin apă pēnē la briū ca s'ajungă la a treia redută, fug spre Vidin. Incercarea lor de a doua și de a recuceri pozițiunile perdute nu isbutesce. Româniî luptă cu bărbăție, ofițeriî, în rēnd cu soldațiî ; peste 400 Turciî sunt uciși, 300 sunt făcuți prizonieri ; 4 tunuri, unele încă încărcate, și multe munițiuni cad în mâna armatei nōstre ; dĕr și dĕnsa are 120 morți, din cari 4 ofițeri.

A treia și după victoria de la Smîrdan (15 ian.) începe bombardarea Vidinului de pe amēdouē malurile Dunării, și ține 9 zile ; cetatea arde în flacări ; locuitoriî aduși la desnădăjduire silesc pe Comandantul militar să capituleze ; în momentul acesta critic sosesc încă scirea că Rușiî aū încheiat cu Turciî armistițiul de la *Adriano-pole* (19 ian.) și prin urmare ostilitățile trebuiră să înceteze. Trupele turcesci predară armatei românesci Vidinul și Belgradjicul (14 februarie).

Cu acēsta rēsboiul turco-ruso-român se încheiă. Rusia, uītând pe aliatul sĕu de la Plevna, înlăturând România, impune Porțiî tractatul dela *San-Stefano* (19 febr. 1878) prin care Turcia de fapt era desființată. Europa însă intervine și regulăză alt-fel lucrurile prin *tractatul dela Berlin* (1 iulie 1878). 1878
Acest tractat recunōsce independența României, dĕr îngădue pe Ruși de a lua partea Basarabiei, ce fusese restituită Moldovei la 1856 prin tractatul de Paris. În schimbul Basarabiei, se dade României Dobrogea cu delta Dunării și insula Șerpilor.

g) *Prelimindrile păcii dela San-Stefano și tractatul dela Berlin. — Retrocedarea Basarabiei.*

(febr.—iulie 1878.)

De îndată ce armatele rusesă nu mai avură a se teme de Osman-pașa și de oștile lui din Plevna, isbîndile le fură pe deplin asigurate. Generalul Gurco trece vîrfurile Balcanilor, coprinde Sofia și înainteză spre Philipopolî. 32,000 Turci depun armele la pasul Șipca; Suleiman-pașa e înfrînt la Philipopolî; nici-o armată turcă nu mai există; Turcia trebuie să primescă condițiunile impuse de învingător în orașul Adrianopole (19 ianuarie 1878). Aceste condițiuni ale armistițiului erau: crearea Bulgariei în principat autonom și tributar, independența și creșterea teritorială a Muntenegrului, Serbiei și României, administrațiune autonomă pentru Bosnia și Herțegovina și despăgubiri de război din partea Porții. Armistițiul fu în curînd urmat de așa numitele *preliminariu* de pace dela San-Stefano (19 febr. 1878), prin care se hotăra următoarele pentru România (art. 5): „Sublima-Pörtă recunoșce independența României, care va face să valoareze drepturile sale la o despăgubire ce se va desbate de către ambele părți.“ (Art. 8): „Trupele de ocupațiune rusesă în Bulgaria vor păstra în curs de doi ani comunicațiunile lor cu Rusia nu numai prin România, dîr și prin porturile Mării-Negre, Varna și Burgas, unde vor pute organiza, cît va ține ocupațiunea, depozitele necesarii.“ (Art. 19): „Între cesiunile teritoriale, ce Turcia trebuie să dea Rusiei, drept despăgubire, este și „sandjakul Tulcei, adică districtele Kilia, Sulina, Mahmudie, Isakcea, Tulcea, Măcin, Babadagh, Hîrșova, Küstendje și Megid'e, precum și insulele Deltei și insula Șerpilor. Nedorînd a'și anexa acest teritoriū și insulele Deltei, Rusia își rezervă facultatea de a le schimba cu partea Basarabiei, deslipită prin tractatul din 1856.“ Aceste hotărîri despre noi și ale noastre erau luate, nu numai fără ca Guvernul român să fi fost măcar consultat, ci fiind înlăturat chiar. Românii se credū în drept a tracta cu Turcia pe acelaș picior egal ca și Rușii, pentru cuvîntul că aceștia recunoscuse în chip oficial armata română ca avînd pozițiune și calitate de armată aliată, și că România devenise de fapt independentă; urma deci ca în această calitate ea să ia parte la negocierile de pace, precum luase și la luptele ce preceseră acele negocieri. Ru-

sia însă nu permise însărcinatului din partea guvernului român, să se amestice la încheierea armistițiului ca și a păcii de la San Stefano, dîcînd că „independența României nefiind încă recunoscută de Europa, statul român nu pôte lua parte la acte internaționale de suveranitate exterióră“. Cu alte cuvinte la vreme de pericol și de nevoie împêratul Rusiei profită de alianța României; după victorie însă voia să o considere încă ca vasală a Turciei, și să dispună de ea, ca și cum nu ar fi independentă. Cum se regulau interesele României, se vede fôrte lămurit din articolele preliminarîi mai sus menționate. Pe de o parte se recunósce independența României, — ca cum această independență nu o câștigase Româniî prin sacrificiile lor proprii, prin vitejia soldaților noștri, prin sângele a mai mult de 10,000 de bravi, morți în câmpiile Bulgariei. Pe de altă parte se îngăduie armatelor rusesci să cutreere România în timp de doi ani, și să-și întocmescă deposite într'ênsa, s'o ocupe adică milităresce, după obicei. Ceva mai mult: Rusia era legată prin convențiunea ce încheiase cu guvernul român la 4 Aprilie 1877 „să respecte integritatea României în hotarele ei“; și acum îi impunea ca: „o cestiune de onóre și de demnitate națională“, ca „o necesitate politică“, să primescă a i se lua Basarabia în schimbul Dobrogei. Acesta era rêsplata pentru tóte jertfele Românilor, pentru ajutorul ce ei dedese Rusiei în minútele cele mai critice în care se pôte găsi vre-o dată un beligerant; Româniî sperase, că ajutând un aliat ca cel rusesc, decă nu vor avé ceva să câștige, cel puțin vor putea păstra cea-ce a avut; decă nu li se va înapoia Basarabia întregă, ce pe nedrept li se răpise în 1812, cel puțin nu li se va smulge bucățica, ce marele puteri europene le-o restituise în 1856

La nedreptățî așa de mari, Româniî sciură să opună împotriviri și mai mari. Guvernul român, condus de Ión Brătianu, începu o luptă pe calea diplomatică nu mai puțin vrednică de admirat, de cât aceea ce o avusese Româniî pe cîmpul de rêsboi: protestări, memorii, misiuni pe la curți și pe la împêrați, luni întregi presa și opiniunea europenă nu s'a ocupat de cît de cauza României, de nedreptatea strigătore a puternicului față de nobilul și generosul sêu aliat. „Contra forței nu e rezistență, dicea aprigul ministru de Externe, d. Cogălniceanu; dér credem că d'asupra forței

este opiniunea publică și consciința umană. Décă perdem teritoriul, nu voim cel puțin să perdem și onorul nostru.“ Cabinetul din Petersburg, silit să se esplice, declară că „Convențiunea fiind făcută în vederea rășboiului cu Turcia, Rusia, prin art. 2 se îngajase a apăra și a garanta pe tótă linia drepturile României și integritatea teritoriului contra Turciei numai. Astă stipulație nu se raportă la Rusia.“ Va să ȃică: „mă îndatorez să te apăr ca să nu te înghiță altul, dér acéstă îndatorire îmi dă dreptul ca eũ să te înghiț. Mă-ta nu umblă să mi te crescă, ci umblă să mi te prăpădescă.“ Ministrul Ignatiew spunea lucrul și mai pe față: „Convențiunea, ȃice el, s'a încheiat pentru cazul cînd România ar rămâne neutră; a încetat însă, din momentul ce dînsa a luat parte la rășboiũ“. Cu alte cuvinte: diplomatul recunósce că „trebuie să respectez pe un neutral, însă pe un amic, care m'a scăpat de mórte și de rușine, am dreptul să-l despoiũ.“

Camera și Senatul României respingînd propunerea Rusiei de a schimba Basarabia cu Dobrogea (26 ian. 1878), căci România nu avea nici o palmă de loc de vîndare, Cabinetul rusesc consideră acest vot „ca o ofensă directă adusă Impăratului și ca un act de ostilitate contra Rusiei.“ De aci mai întěiũ amerințări: „Rusia este hotărîtă cu tóte strigătele de protest ale României, d'a lua Basarabia chiar cu forța: decă România va opune împotrivire armată, ea-ĩ va fi fatală.“ „Decă aveți de gînd să protestați și să vę împotriviți la esecutarea articolului 8 din tractatul de San Stefano, Impăratul va ordona ocuparea României și desarmarea oștirea române.“ Invingătorul însă dela Plevna, Carol I, trimise vorbă împărătescului sęu aliat: să-și aducă aminte cum scie armata română să-și facă datoria; „dînsa nu va suferi, dér, să fie, desarmată fără a fi mai întaiũ strivită cu Domnul ei în frunte.“ Amerințărilor rusesci urmară fapte de silnicie: autoritățile ruse rămase în țeră nu mai ținură sémă de convențiunea din 4 Aprile și sequestrară drumurile de fer; trecerea trupelor prin principat avea caracterul unei ocupațiuni, mai ales în Basarabia română; Rușii se 'ntăriseră în mai multe pozițiuni strategice, și chiar la porțile Capitalei. Domnitorul ordonă oștilor române să ia și ele pozițiuni pe linia Slatina-Pitesci-Tîrgoviște, și protestcă energic la Petersburg cerënd evacuarea României de trupele rusesci. Ión Brătianu, Președintele Consiliului, se duce în misiune la

Viena și la Berlin pentru a pune pept la pretențiunile nedrepte ale Rușilor cu un moment mai înainte. Ministrul țerii la Petersburg, generalul Ion Ghica, se rechemă în țară.

Ast-fel staū lucrurile, cînd puterile europene hotărîră să se adune un congres la Berlin pentru ziua de 1¹¹ Junie 1878. În 20 ședințe ale séle acest congres cercetă tractatul preliminar dela San Stefano. În ședința a decea (19 iunie) fură ascuitați reprezentanții României, d-nii I. Brătianu și Cogălnicenu, asupra drepturilor și dorințelor țerii nóstre. Amëndouî bărbații de Stat arëtară că „după dreptate nici-o parte a teritoriului nu trebuie deslipită de România ; reînapoierea unei părți din Basarabia către principatul Moldovei, prin tractatul dela 1856, a fost un act de dreptate din partea Europei, căci trunchierea dela 1812 nu putea să se îndreptățescă nici prin faptul, nici prin dreptul de cucerire“ ; cerură ca pămënturile României să nu fie supuse la un drept de trecere, pe cît timp va ține ocupațiunea armatelor ruse în Bulgaria ; insulele și gurile Dunărei împreună cu insula Șerpilor să se înapoieze României ; guvernul imperial al Rusiei să acorde Românilor o despăgubire de rësboiū, proporționată cu oștirile ce dênșii au pus în mișcare ; în fine independența României să fie recunoscută definitiv și pe de'ntreg de către Europa, precum și garanția reală a neutralității séle. Congresul însă, preocupat mai mult de a stabili o pace statornică în Europa, de cît de dreptatea causei române, hotărî retrocedarea Basarabiei reclamată cu insistență și persistință de Rusia ; însă în acelaș timp recunoscū „că Românii au fost tratați cam aspru, și că compensațiunea ce li se oferă prin preliminările dela San-Stefano nu este suficientă.“ Tractatul se subscrie la 1 iulie (1878). Printr'ensul (art. 43) se recunósce independența României cu egalitatea confesiunilor și credințelor religioase pentru folosința drepturilor civile și politice ; în schimbul Basarabiei, ce se întorce Rusiei, se dă statului român : delta Dunării, insula Șerpilor, sandgiacul Tulcei și ținutul cuprins, la Sudul Dobrogei, de o linie care începe dela Silistra și se termină la sud de Mangalia, pe marea Négră (art. 45 și 46) ; Bulgaria este constituită în principat autonom și tributar, sub suzeranitatea Sultanului ; se hotărâsca ca fortărețele de pe malul drept al Dunării dela Porțile de fer pêne la gurile riului, să fie desființate și să nu se mai pótă ridica altele noui ; nici un vas de rës-

boiū nu va putea să plutescă în josul Porților de fer, afară de vasele ușore pentru poliția fluviului. România va fi reprezentată în Comisiunea europeană a Dunării (art. 52). Rusia se obligă de a termina trecerea trupelor sale prin România și evacuarea completă a acestui principat în timp de trei luni dela 'nceierea tractatului (art. 22). Cele-alte cereri ale delegaților români, și cea mai importantă pentru viitorul patriei noastre : garanția neutralității, n'au fost luate în desbatere. Cabinetul rus declarase mai nainte (ian. 1878) că „dēcă ideia neutralisării României se va ridica în sînul Cōgresului, Rusia o va respinge ca o ofensă directă“. Și cu tôte aceste, România de la vecinii săi suferise mai mult. Turcii erau desființați, Rușii însă, în secolul al 19-lea mai periculoși de cât erau Turcii înainte, își țineu o ușă deschisă pentru viitor : ei nu vroiau să se lege, că d'aci înainte, vor lăsa România în pace și nu vor mai încălca teritoriul ei. România se împotrivise energic propunerilor de cesiune făcute de un puternic stat ca Rusia ; acum însă, înaintea voinței colective a Europei, ea se înclină cu resignațiune, dér cu demnitate, și cedând Rusiei Basarabia, ea luă de la Europa gurile Dunării și Dobrogea ca un semn al importanței sale crescânde în Orientul Europei. Și dovadă că împotrivirea ei nu făcuse de cât să-i mărescă stima față chiar de Rusia, este că cel d'ântăiū stat, care s'a grăbit a'i recunoște independența și a-și numi ministru reședinte în România a fost Rusia (aug. 1878), și că îndată după ratificarea tractatului de Berlin, cabinetul imperial din Petersburg exprimă el ântăiū „dorința de a pune din nou relațiunile séle cu România pe piciorul unei amiciții france și cordiale“. Guvernul român desfăcu rezervele și milițiile, restabilind armata pe picior de pace ; camera și senatul autorisă pe guvern de a retrage autoritățile civile și militare din Basarabia, d'a lua în posesiune delta Dunării și Dobrogea și d'a convoca imediat adunările constituante. cari să modifice art. 7 din constituție, în privința împămîntenirii străinilor (28 și 30 sept. 1878), în sensul tractatului de la Berlin. Constituanta votéză acéstă modificare (6 și 11 octobree, 1879), ștergênd diferențele de cult și de religiune, fără a jigni însă interesele naționale și materiale ale țerii.

Ūrmarea acestei politice înțelepte făcu ca independența României să fie recunoscută de tôte statele europene (1880), și ca România să intre în concertul statelor li-

bere și pe deplin suverane. Recăpătând încrederea de sine, încrederea în virtutea lor presentă și viitoare, Românii își stabilă ast-fel pozițiunea lor națională, își asigură o situațiune trainică a statului lor, și de atunci acesta intră în cumpăna trebilor orientale ca un factor puternic de ordine, de stabilitate și de progres.

Acăstă pozițiune eă o dăoraău virtuților reînviăte a vechilor colonii a marelui Impărat Traian, marelui lor domn și Căpitan Carol I, și consiliarilor săi în acești timpă de grea cumpănă și de ageră luptă. Acum (14 marte 1881) venia Carol I să 'și încununeze nobila sa operă începută în 1866, făurind la strigătul: „prin noi înșine“ coróna regală a României din tunurile dușmane, luate pe câmpiile bulgare, în lupta pentru independența patriei și pentru libertatea unui popor vecin.

14. România regat. — Ceî opt anî de pênă acum ai domniei Regelui Carol I.

A. Proclamarea Regatului și încoronarea Regelui Carol I.

(14 Martie și 10 Maiu 1881).

1. Independența României, datorită bărbăției ostașilor ei și înțelepciunii domnitorului Carol, fiind recunoscută de toate puterile europene, în urma tractatului de la Berlin, nu mai rămânea, pentru ca ea să devină certă și hotărîtă, de cît *înălțarea României la rangul de Regat*. În ziua de 14 Martie 1881 Adunările legiuitoare votară în unanimitate proiectul de lege, prin care România îea rangul de regat și domnitorul ei pe acela de rege. Proclamarea regatului fu primită și serbătorită de întreaga țară în timp de 8 zile; toate statele suverane se grăbiră a o recunoște și a saluta pe primul rege al României.

Nimeni nu zugrăvesce mai bine însemnătatea actului săvârșit de cât însuși Carol I, rostind următoarele cuvinte reprezentanților țării: „Mare și solemn este momentul, în care reprezentanții națiunii au venit în gîrul meu, spre a-mi supune hotărîrea unanimă a Corpurilor Legiuitoare. El începe o fôie nouă în cartea în care stă scrisă viața poporului român și încheie o periódă plină de lupte și de greutăți, dar și bogată în bărbătesci silințe, în eroice fapte. În acest moment voiü repeta ceea-ce am spus tot-d'a-una, că *voința națiunii a fost pururea călăuza Domniei mele*. De cinci-spre-zece anî sunt Domnul înconjurat cu dragostea și cu încrederea națiunei; aceste sentimente ȃilele bune le-au înveselit, ȃilele grele le-au întărit între noi. Mîndru dér am fost ca Domn, scump 'mî-a fost acest nume pe care s'a revêrsat în trecut rađe de glorie și de mărire; pentru viitor însă România a cređut că este necesar și conform cu întinderea, cu însemnătatea și cu puterea dobîndită și manifestată prin acte neîndoelnice și cari au înălțat numele ei de a se proclama în Regat. *Nu dér pentru mine personal, ci pentru mărirea țării mele*

primesc titlul care exprimă dorința cea mai viue, care arde de atâta timp în peptul fie-căruî român, dér care nu schimbă întru nimic legăturile strînse stabilite între națiune și mine, și care aû dovedit cât sunt de tari evenimentele ce le-am petrecut împreună. Fie ca primul Rege al României să se bucure de aceeași iubire ca acel care pêne astă-đi a fost și rămâne domnul ei; căci pentru mine, dragostea acestui nobil și vitez popor, cărnî am dat iniua și sufletul meû, este mai scumpă și mai prețioasă de cât tôte măririle cari înconjoră Coróna !“

La 10 Maiû (1881) avu loc încoronarea : după sfințirea corónelor regale în curtea Mitropoliei și aducerea lor în sala tronului din palatul țerii, regele, în fața augustei Séle socii, a Principelui Leopold de Hohenzollern, fratele Majestății Séle, cu cei doui fii ai săi, Ferdinand și Carol, a reprezentanților țerii, a clerului, a tutulor corpurilor constituite ale Statului și a delegaților din județe, primind coróna din mâna Președintelui Senatului đise, între alte, următoarele cuvinte : „Primesc cu mîndrie, ca simbol al independenței și al tăriei României, acéstă corónă, tăiată dintr'un tun stropit cu sângele vitejilor noștri, sântită de Biserică. Ea va fi păstrată ca o comóră prețioasă, amintind momentele grele și timpurile gloriose ce am străbătut împreună ; ea va arêta generațiunilor viitoare voînicia Românilor de estimpî și unirea care a domnit între țeră și domn. Să ne unim dér, în fața acestor stéguri, cari aû strălucit pe câmpul de onóre ; în fața acestei coróne, emblemă a Regatului, împrejurul căreia națiunea strîngă-se ca ostașii împrejurul drapelului, să ne unim în strigarea scumpă inimilor nóstre : Să trăiască iubita nóstră Româniă, astăđi încoronată prin virtuțile séle civice și militare“. Și rostind acestea, regele 'și-a ridicat coróna d'asupra capului. Regina s'a încununat cu o simplă corónă de aur, pe care însă faptele séle generóse, calitățile înalte ale inimii și spiritului său, aû împodobit'o și o împodobesc đilnic cu o podóbă prețioasă și neperitoare strălucire. Patru đile aû ținut serbările pentru încoronare : defilarea armatei, a delegațiunilor, a carelor, cortegelor istorice și grupurilor simbolice ale artei, comerciului, industriei și societăților din Bucuresci. Tot cu acéstă ocasiune se institui și ordinul (decorațiunea) *Corónei României*.

Ast-fel điaua de 10 Maiû căpătă o întreită însemnătate pentru țeră : la 10 Maiû 1866 Carol I, chemat la tronul

României, intră în Bucuresci; la 10 Maiu 1877 se proclamă independența; la 10 Maiu 1881, se înalță România la trépta de regat.

B. Opt ani de pênă acum ai domniei regelui Carol I.

(1881—1889)

2. Ródele strălucite ale unei munci fără preget pentru mărirea și tária României, independența și regatul fură pentru regele Carol tot atítea îmboldirí spornice pentru a desévırși opera la care de 15 ani se devotase cu inima și trupul.

Noua pozițiune a Statului român impunea regelui grijí și mai mari, pe lângă măsură și energie, pétrundere și hotăríre, noblețe de caracter și jertfire, ce nicí-odată nu 'i-a lipsit. A afirma tária Statului în afară, apărându-i vrednicia și interesele naționale, politice și economice, a întemeia și desvolta Statul înlăuntru, prin instituțiuní, legí și bună administrațiune, au fost și este ideia de căpetenie, misiunea înaltă la care a cugetat și cugetă Suveranul nostru, ziua și nóptea.

O privire repede asupra actelor mai însemnate în acești din urmă opt ani, va aréta întemeiată acéstă judecată,

Tractatul de Paris (1856) institui o comisiune europénă, compusă din reprezentanțú celor 7 puteri contractante cu sarcina de a face navigabile gurile Dunării de la Isakcea pênă la Marea-Négră. Prin tractatul de Berlin (1878) căpătá și România dreptul de a fi reprezentată în acéstă comisiune, pe picíor de o completă egalitate de drepturí cu cele-alte state. Tractatul de la Berlin (art. 55) mai prevedea încá: — că un regulament de navigațiune, de poliție fluvială și de supraveghiare de la Galați pênă la Porțile de Fer, se va elabora de comisiunea europénă, asistată fiind de delegații statelor riverane, (adică România, Bulgaria și Serbia), și că esistența ulterióră a comisiunei europene era a fi din nou discutată. Rusia dorea, dacă nu desființarea

comisiunei europene, dar scóterea de sub controlul acesteia, a brațului Kilia, care intrase pe jumătate în stăpânirea ei. Austria dorea să capete o preponderanță pe Dunăre din punctul unde înceta comisiunea europeană (Galați). România se apăară energic în contra amînduror încercărilor. Pentru înlăturarea acestor neînțelegeri se adună o conferință la Londra (Februarie 1883). România nefiind admisă cu drepturi egale ca cele-alte state, ci numai cu vot consultativ, nu voi să ia parte la lucrări, protestă, contra hotărîrilor luate fără participarea ei, și declarându-le neobligatorii pentru dînsa, comunică în mod formal că nu recunósce tractatul de la Londra din 10 Martie 1883. Acéstă atitudine energică întru apărarea intereselor țerii și a principiului libertăței Dunării „de care, dicea regele Carol, destinele României au fost tot d'auna și rămân legate“, fu încununată cu deplin succes; căci Austria se muia și nu mai insistă asupra pretențiunilor sale. Numai Rusia, iarăși nesocotind drepturile suverane ale României, aplică pe teritoriul său, fără a ne întreba mai departe, hotărîrea conferinței, depărtând de la brațul Kiliei controlul comisiunei europene.

Aceiași pozițiune independentă regele Carol sciu să păstreze țerii și în afacerea convențiunilor comerciale. Cel d'ântăiu tractat comercial încheiat de România a fost tractatul cu Austro-Ungaria din a. 1875, ce a servit de bază relațiunilor noastre comerciale cu străinătatea. Încheiat mai mult în interese politice de cât economice, România fusese silită a face printr'ênsul mai multe concesiuni, tocmai pentru ca să îmbieze statele europene să intre în legături internaționale cu dînsa. Situațiunea țerii fiind astă-đi cu totul schimbată atât politicesce cât și economicescce, convențiunea din 1875 nu mai fu reînosită la espirarea ei în anul 1885. Recunósccerea Suveranității sale nu mai avea România să o ceră, căci deja o poseda. Ţelul politiceei ei comerciale era, de a rădica pedicele ce esistau pentru crearea unei industrii naționale, ocrotind'o în contra concurenței străine. Pe acéstă cale s'au așternut nouile convențiuni comerciale. Acésta înlesni guvernului român mijlocul de a ocroti ore-cară industrii naționale, ce nu putéu lupta cu concurența austro-ungară, și de a încheia cu cele-alte state convențiuni comerciale cu mult mai avantagióse. Ast-fel fură tractatele cu Elveția (26 maiu 1886), Anglia

(14 noemb. 1886), Rusia (5 decem. 1886), și mai ales cu Germania (17 februarie 1887), și cu Turcia (10 noemb. 1887). Tóte aceste tratate espiră în vara anului 1892.

Cestiunea regulării fruntariilor cu Austro-Ungaria, care dedese nascere la numeroase contestațiuni, și-a găsit o deslegare nu mai puțin favorabilă intereselor noastre prin Convențiunea de delimitare din 25 noembre 1887. Tractate și convențiuni consulare desființară drepturile de protecțiune, ce unele puteri exercitaū asupra unei categorii de persoane, cari fără de a fi cetățeni români nu se bucurau de o altă naționalitate (Convenția cu Austro-Ungaria, 2 mai 1887, la care a aderat Franca, Germania și Anglia).

Puternic contribui la independența internă răscumpărarea drumurilor de fer din mâna companiei ce le deținea, ridicându-se prin acésta străinilor ori ce amestec în trebile interioare ale țerii noastre. Grație acestei răscumpărări făcute în condițiunile cele mai bune, statul a putut să-și construiască el singur cele-alte linii ferate, prin ingineri români și pe un preț de patru și cinci ori mai efitin de cât mai înainte. Ast-fel România posedă aprópe 3,000 kilometri de căi ferate, cu un venit net de 10,200,000 lei, pe când în 1875 n'avea nici pe jumătate kilometri și un venit numai de 2,800,000 lei.

În acest timp creditul țerii s'a înființat atât pentru stat cât și pentru particulari. Unde pêne în 1883 dobênda era de 10% și 12% pe an, ea a scădut la 5% și 6%. În 1880 fu fundată Banca Națională, care a adus țerii servicii însemnate, desființând cămătăria și scăpând pe neguțătorii pământeni din ghiarele bancherilor străini; ea a scădut procentul la 6% și chiar la 5%, și a ridicat numai mișcarea ei bănescă la 742 milioane lei. Creditul funciar rural din 374,000 lei scrisuri funciare puse în circulațiune în 1873, are astăzi (1887) 114 milioane, iar operațiunile séle de la $\frac{1}{2}$ milion în 1873 s'au rădicat la 268 milioane. Acelaș sbor repede aū luat și operațiunile creditului funciar urban: din 3 $\frac{1}{2}$ milioane în 1875, la 60 $\frac{1}{2}$ milioane în 1887, iar emisiunea scri-surilor funciare a crescut de la 2,800,000 lei (1875) la 58 $\frac{1}{2}$ milioane (1887). Clasa rurală, cea care avé mai mult trebuință de capital și 'l găsea mai cu anevoie și cu învoielii grele, a aflat în instituțiunea Caselor de credit agricol (1881) tot ajutorul și ușurarea. *Casele de eco-*

nomii înființate în 1880 au isbutit să economisescă în 7 ani numai, preste 8 milioane lei, întindându-și operațiunile anuale pînă la 18 $\frac{1}{2}$ milioane, iar Casa de Depuieri și Consemnații, pînă la 361 milioane. Tóte aceste cifre dovedesc, că guvernul regelui Carol I întărind pozițiunea României a dat mijloce națiunei de a propăși prin muncă și economie și de a-și îmbunătăți starea ei morală și materială. — Administrațiunea financelor a primit o transformare radicală, făcînd să dispară deficitele și aședînd bugetele pe base traînice; veniturile Statului s'au întreit, fără ca sarcinile în realitate să se fi îngreuiat; în 1866 venitul era numai de 49 milioane lei, și cu un deficit de 20 milioane; în 1888 venitul este de 142 milioane și fără nici un deficit.

Regele Carol a voit și voesce să aibă o Românie tare, pentru că, ȕice Suveranul nostru „*nimeni nu scie ce viitorul ascunde în sînul sîu, noi însă scim că trebuie să ne pregătăm, să ne întărim și să ne răzîmăm numai pe propria noastră putere*“. Un stat fie cât de mic, când este bine înzestrat cu instituțiuni militaresci, și când virtutea militară a prins rădăcini adînci în inima poporului, n'are de nimeni a se teme, căci tot-d'auna el 'și va face datoria, și va fi ținut în sémă și respectat chiar de statele cele mari; dovadă prospătă la acésta fură înseși evenimentele răsboiului rusoturc, când România, decă n'ar fi avut brațul vîrtos înarmat, și pe Căpitanul ei vitejesce însufletit, nu numai că nimic n'ar fi căștigat, dar ar fi pierdut și tótă moștenirea părintescă, — o-dată cu îngenuchiarea Turciei. De aceia una din cele mai însemnate preocupări ale regelui a fost și este armata; prin inițiativa și îngrijirea sea înaltă se creară noui regimente de dorobanți, de călărași și de reserve; se înmulțiră scolile militare pentru ofițeri, se îmbunătăți armamentul artileriei și infanteriei, se deschiseră arsenale, stabilimente militare de tot felul, se construiră cășarmi, se întocmi marina, cheltuindu-se pentru tóte acestea în acești ȕece ani din urmă suma de 252 $\frac{1}{2}$ milioane

Deoesbit de acésta se puse în lucrare planul unui sistem de fortificațiuni în giurul Bucurescilor și între Focșani și Galați. Aceste fortificațiuni, cari pentru Bucuresci sunt aprópe gata, vor pune în pozițiune armata română să țină pept unui dușman de ȕece ori mai numeros. Ur-mând o politică cu totul de pace, în legătură strînsă cu liga păcii, formată de Germania, Italia și Austria, Suve-

ranul nostru n'are alți dușmani în afară de cât pe inimiții păcii, și se pregătesce de război, tocmai pentru a trăi în pace, și a asigura țării o lungă cale de linisce și de prosperitate. Dovadă de această politică înțeleptă și prevădătoare este purtarea guvernului român în cestiunea conflictului sârb-bulgar, căci nu numai că n'a ațîțat focul în Orient, ci din contra a căutat să-l potolască și să aducă la pace și înfrățire amândouă popoarele învrăjbite. Și în semn de încredere din partea Europei, tratatul de pace dintre Serbia și Bulgaria s'a încheiat în Bucuresci (1886).

Ca șef suprem al armatei regele Carol veghiază pentru ca ea să-'și facă datoria în timp de pace, cum 'și-a făcut și în timp de război; el caută să întretină într'ênsa adevăratul spirit ostășesc prin amintirea luptelor trecute, prin sârbătorirea isbîndilor câștigate, prin sfaturi înțelepte și bărbătesci la ori-ce ocaziune și printr'o severă disciplină. „Cea mai sacră a vîștră datorie, oștenilor, ȃice regele, este a servi patria cu ascultare nemărginită și devotament plin de credință.“ „Ăntăia datorie a soldatului este de a păstra ordinea și legalitatea; disciplina este sufletul armatei.“ În fie-care an la 30 August și 28 Noembre, el serbeză în mijlocul oștenilor amintirea eroilor căduți la Grivița și Plevna, și onórea armatei române. La Plevna a ridicat un monument-paraclis pentru sufletele vitejilor picați în războiul trecut; printr'o lege (1879) s'a regulat pensiunea cuvenită familiilor ofițerilor morți și răniți pe câmpul de război; mijloce de trai și funcțiuni civile s'a rezervat sub-ofițerilor, brigadierilor, caporalilor și soldaților, după eșirea lor din șirurile armatei; s'a asigurat pozițiunea ofițerilor și înaintarea în grade, în fine s'a făcut din armată o mare familie îmbrățișând pe toți fiii țării.

Încetând războiul pentru independență, regele 'și-a îndreptat privirile cu tótă atențiunea asupra organizațiunei interne, căci, ȃice el, „luptele pacinice pe tărîmul organizațiunii interioare cer câte-odată mai multă stăruință și tărîede cât chiar luptele sîngeróse de pe câmpul de război.“ Buna stare fizică, morală și socială a țeranului plugar a format obiectul unei întregi legislațiunii; pentru neînstrăinarea proprietății rurale a sâtenilor împroprietăriți (1879); pentru vîndarea în loturi pe la țeranii a bunurilor Statului; pentru tocmelele agricole, împroprietărirea însurățelilor, (peste 50,000 familii), înființarea spitalelor și ambu-

lanțelor rurale; scăderea dării personale de la 18 la 6 lei și desființarea ei pentru rezerviștii și părinții călărășilor; instituirea și organizarea judecătoriilor comunale și de ocóle; înmulțirea școlilor sătesci, de care spune regele: „Tot-d'a-una am avut și voiău avé un deosebit interes pentru instrucțiunea primară, care este și trebuie să fie temelia învățătorei noastre populare; prin ea se pune atâtău în inimile tinerimeii semênța sentimentului religios și național. *In ziua aceea voiău fi pe deplin mulțămit, când fie-care român va sci să scrie și să citescă, căci atunci traiul său moral și material va fi asigurat.*“ Preste 2 milioane lei se consacră în fie-care an p-ntru școlele primare rurale, și 2¹/₂ milioane pentru cele urbane, iar budgetul în total al Ministerului Instrucțiunei publice, care în 1866 era numai de 4¹/₂ milioane, a trecut ađi peste 11 milioane. Liceele și gimnasiile, scolile normale de câteși-trele gradele, școlile secundare de fete de asemenea s'aă înmulțit și completat, ca și Universitatea din Bucuresci prin înființarea facultății de Theologie (1884), și Universitatea din Iași prin înființarea facultății de Medicină (1882).

Biserica română deveni autocefală (1885), deci egală cu cele-alte biserici ale unei sfinte sobornicesci și apostolicesci biserici de răsărit; cu acésta se puse capăt orî-cărui amestec străin în treburile noastre bisericesci, amestec, care în trecut avusese nisce urmări așa de rele: ca înstrăinarea averilor mănăstiresci și întrebuintărea ideii ortodoxe ca uneltă neprielnică independinții politice a statului. Regele Carol „cunoscënd credința nestrămutată a poporului în religiunea strămoșescă, ne spune el, din cea d'ântéiău ăi și în tot timpul domniei mele am avut dinaintea ochilor mei un țel constant, mărirea și întărirea bisericeii române, pentru ca ea să rămână acea mare instituție națională de Stat, pe care poporul român să se pótă tot-d'a-una sprijini“. El 'și-a întors privirile asupra monumentelor celor vechi ale țerei și a dispus reedificarea și restaurarea lor: în 1881 s'a început reparațiunea celor mai multe mănăstiri și biserici căđute în ruină; în 1885 s'a terminat reclădirea bisericeii episcopale a Curței de Argeș și s'a readus la vechia ei strălucire, după o lucrare de 10 ani și o cheltuială de 1¹/₂ milion lei; ea s'a sfințit din nou cu mare pompă în 12 octombore 1886; în anul următor (23 aprile 1887) s'a deschis drept-credincioșilor catedrala Mitropoliei din Iași, tot așa de frumos

împodobită; în curând se vor termina și restaurările începute la m-rea Trisfetite din Iași, Mitropolia din Tîrgoviște, biserica Sf. Dumitru din Craiova, Sf. Ión din Piatra, etc. În 1879 Regele a vizitat Dobrogea și a dispus ajutorarea bisericilor de orî-ce rit, din acea provincie, iar în orașul Constanța s'a înălțat o frumoasă catedrală, ce acum se zugrăvesce.

Potrivit progreselor sêvêrșite de națiune pe tôte căile, regele Carol nu numai că a lăsat poporul român să se bucure de libertățile cele mai complete, dar a făcut legi încă cari să garanteze libertatea și secretul votului, revisuind Constituțiunea și alcătuiind o nouă lege electorală (1884) și comunală (1887). El a isbutit, cu tôte luptele vieței constituționale, să întemeieze stabilitatea guvernamentală, căci în curs de 17 ani (1871—1888) nu a schimbat de cât două cabinete: cel conservator *L. Catargiu* (1871—1876) și cel liberal *I. C. Brătianu* (24 iul. 1876—23 martie 1888). Dêcă primul a luat frênele guvernului în momente critice, când Regele voia chiar să abdice, în urma incidentului, din sala Slătînénu (10 martie 1871), când o cétă de turburători spârsese gémurile unde era adunată colonia germană la un banchet presidat de reprezentantul Germaniei, — cabinetul Brătianu nu mai puțin a fost chemat la cârma țerii într'un timp de mare învâlmășelă în lăuntru, de conflagrațiune în întreaga peninsulă balcanică. El a avut să lupte cu multe greutăți, mai cu sémă în timpul rêsboiului; și a desfășurat o activitate neobosită, pricepută și patriotică.

Un act de cel mai viú interes pentru viitorul României fu și regularea succesiunii la tron. Constituțiunea (art. 82 și 83) stabilește ereditatea în familia Hohenzollern, declarând că tronul revine descendenților direcți și legitimi ai regelui Carol în linie masculină și în ordine de primogenitură; în lipsă de moștenitori direcți, sunt chemați, în aceeași ordine de primogenitură, frații suveranului și nosenitorii lor direcți și legitimi, pînă la stingerea completă a dinastiei. La 3 Noembrie 1869, Regele s'a căsătorit cu Princesa Elisaveta de Wied, o femeie superioară prin duhul sêu înalt, model de soție și de suverană. Din nenorocire, o căsătorie așa de fericită a rămas pêne acum fără moștenitori de sex bărbătesc; chiar și unicul copil, o fetiță, domnița Maria, a fost smulsă din brațele inconsolabililor părinți, încă pêne a

nu atinge vârsta de 4 ani. „S'a rupt, într'adevăr, dice regele, în cercul restrîns al familiei noastre, cea mai duioasă legătură, însă o legătură mai tare ne unesc acum cu familia noastră cea mare: poporul român.“ Tocmai pentru a cimentă această legătură și a garanta stabilitatea și siguranța României în viitor, regele și poporul român, fără a perde un minut măcar dulcea speranță de a vedea născându-se un moștenitor direct, a primit cu recunoștință adesiunea dată de Alteța regală Prințul Anton de Hohenzollern, părintele suveranului nostru, în calitate de cap al familiei, precum și de întreaga sa familie Hohenzollern, la prescripțiunile constituționale în privința succesiunii, precum și designarea de moștenitor presuntiv a prințului *Ferdinand*, fiul al doilea al prințului Leopold de Hohenzollern, fratele Majestății Săle.

3. Ast-fel în a. 1866 Carol I de Hohenzollern, 1866
chemat de poporul român, a venit în mijlocul

lui cu hotărîre nestrămütată de a lucra, a lupta, a suferi chiar pentru dînsul, pentru fericirea și mărirea lui. Se împlinesce apröpe un pättrar de secol, și cärmaciul stă neclintit la locul sêu de onöre, înfruntând cu bärbätie și cu linisce seninä töte primejdiile, töte greutätile, mergënd pururea înainte cätre un țel mare și glorios. Tîner numai de 27 ani, când s'a suit pe tronul României, el s'a oțelit în luptele de töte ȃilele, și cu dînsul s'a 'ntärit și poporul român. Când tunul a început să bubue preste Dunäre, el a tras strämöșesca spadă și a reînviat ȃilele de glorie și de vitejie ale Romänilor; în fruntea unei armate creată și însuflețită de dînsul, el a dobëndit neatîrnarea țerii și coröna de rege pe cämpul de lupte; și ce a cástigat prin brațul vítéz al oștirea, a consolidat apoi prin muncă, abnegațiune și minte cumpänită.

Astăđi România este o țerä liberä și suveranä, cu o politicä bine lämuritä, cu o pozițiune tare și respectată, stäpînă pe destinele ei și trebuinciosä păcii europene, civilisațiunii omenesci. Fruntașul ei este în acelaș timp mîndria ei, siguranța ei, pavêđa ei ocrotitoare. Intre dînsa și regele ei în curs de 23 de ani a domnit pururea cea mai desävîrșită dragoste, cea mai neturburată înțelegere. De aceia regele Carol pöte ȃice: „*Privim viitorul cu încredere, fiind-cä Statul nostru e stabilit pe o temelie solidă și taria mea este rezemată pe dragostea poporului și vitejia armatei.*“

În împlinirea grelei și înaltei sële misiuni, Regele a luat sfatul unor bärbäți eminenti, convinși de puterea națiunei și de viitorul românesc. Un sfetnic înțelegt, sprijinitor puternic și călduros i-a fost însuși augustul sêu tatä, cetätênul român *Carol Anton de Hohenzollern*, care pênë

la mórtea sea (1885) a lucrat cu tãrie pentru consolidarea statului român. Inboldiri generóse a primit el de la augusta sa mumã, *principessa Iosefina*, care scria Adunãrii Naționale în Bucurescî pentru Suveranul nostru: „Cu cît îl veți iubi mai mult și cu cît voiți fi mai fericitã și mîndrã cã vi l'am dat, cu atît mai mult m'e voiți ruga cu cãldurã pentru fericirea României.“ Tovarãșã nedespãrțitã la dîle bune și rele, la speranțe nețermurite ca și la decepțiuni, la sfaturi drepte și acte generóse, a fost și este Majestatea Sea **Regina Elisaveta**, femeia genialã, întreitã reginã a poeziei, a artelor și a mãririi romãne, cu inima deschisã la tot ce e mare, nobil, bun și frumos, și înzestratã cu tóte virtuțile casnice. În timpul rêsboiului, pe cînd regele Carol lupta bãrbãtesce în fruntea vitejilor sãi la Plevna, femeia-reginã întocmea spitãlul sãu particular în Bucurescî, îngrijind singurã pe rãniți; în mijlocul sociilor, a mamelor, a surorilor oștenilor, fãcea scamã pentru ambulanțã, împletea cunune vitejilor morți pentru patriã, înduioșã Cerul cu rugî ferbinți pentru ocrotirea României, pentru isbãnda armelor romãne. Cînd, dupã întórcerea pãcii, femeile oferã augustei lor suverane chipul ei sãpat în marmurã legãnd ranele oștenilor, Elisaveta-regina, în modestia ce-i șede așa de bine, vede în acel chip „nu numai pe Sine, ci pe tóte cãte aũ adus acelãși sacrificii, pe tóte cãte aũ adus aceiași iubire“ iar monumentul nu-l socotesce a fi al sãu, ci „monumentul tuturilor femeilor romãne, cari, ca și eroii noștri, și-aũ fãcut datoria lor cãtre țarã“. Se înalțã din ruinã biserica Curții de Argeș; se înzestrã cu odóre de aur, argint și petre scumpe, dar nu este odor mai prețios, mai cu pietate hãrãzit și mai cu mãestrie lucrat de cît Sfînta Evangelie scrisã și

împodobită frumos cu o răbdare îngerescă de însăși mâna Reginei noastre, „întru amintirea prea iubită și singurei sèle copile Maria.“ Iubind tot ce are mai scump poporul român: limbă, literatură poporană, datinele și portul național, Regina a cîntat în măestrite versuri frumusețile României, *legendele Carpaților, povestele Peleşului*, și a legat de numele său literar: *Carmen Silva*, gloria și renumele însuși al patriei noastre. Grație exemplului dat de dînsa, iia, fota și mărâma țărănescă au ajuns vestmîntul de onore, nu numai în Palatul regal, dar cu el se mândresc chiar și suveranele Europei; tot prin sprijinul ei industria casnică se mai păstrează încă. Munca, respectul datoriei, pietatea și moralitatea, virtuți înfloritoare în casa regescă, exercită cea mai fericită înrăurire asupra poporului și asupra țării. În fine, Regele Carol a găsit un ajutor statornic în înțelepciunea, energia și priceperea bărbaților de stat ai României, la cari a făcut apel în diferite împrejurări. Intre aceștia, cel care a avut conducerea afacerilor publice în cei din urmă 12 ani, este d. I. C. Brătianu, al căruia devotament pentru Rege și pentru Patrie fu în tot timpul la înălțimea greutăților, ce trebuia să învinge. D. I. Brătianu face parte din acea fericită generațiune, care numai în curs de 30 ani a putut să realizeze *unirea, dinastia, constituțiunea, independența și regatul*, într'un cuvânt *națiunea*, în puterile și viitorul căreia ea tot-d'auna a crezut, tot-d'auna a sperat, reconstituind, reorganisând și întărind statul român, sub direcțiunea luminată a unui rege înțelept și mărinimos. Este o fericire a constata că Suveranul nostru aprepuesce cu căldură și cu merit serviciile aduse țării de Primul-Ministru al său, când cu ocaziunea odiosului atentat

asupra vieții lui I. C. Brătianu (2 decembrie 1880) 1880
 scrie ast-fel acestuia: „Regina și Eū dorim a-ți
 arăta cât inimile nōstre împărtășesc veselia și iubi-
 rea generală care te încongiură, și cît de ferbinte
 unim urările nōstre ca Providența să vegheze
 asupra înțeleptului patriot, să dea putere age-
 rului bărbat de Stat, stimatului și iubitului
 român care, împreună cu tovarășii săi de lupte
 și de silințe, vede astă-đi încununată marea o-
 peră națională, la care și eū sunt mîndru și fe-
 ricit că am putut conlucra.“

In a. 1869 Carol I. punēnd temelie Castelu- 1869
 lui sēu Peleş din Sinaia, a đis: „Să se ridice a-
 cest castel și să fie într'o đi légănul dinastiei
 nōstre și a țerii!“ După 14 ani, când mărăța
 clădire s'a sfirșit și inaugurat, (25 Sept. 1883), 1883
 acelaș suveran rostesc, ca primul rege al Ro-
 mâniei: „Am clădit acest castel ca un semn tra-
 nic că dinastia, alēsă liber de națiune, este adînc
 înrădăcinată în acēstă frumōsă Țēră și că rēsplă-
 tim dragostea poporului nostru cu încrederea ne-
 anărginită care avem în viitorul scumpei nōstre
 patrii.“

Fie ca acēstă încredere să nu o desmință ge-
 nerațiunile prezente și viitoare; ci, pētrunse de sen-
 timentul datoriei, înflăcărare de un amor luminat
 de patrie, ele să țină sus și neatins drapelul, pe
 care stă scris: *Carol și România, dinastia Ho-*
henzollern și Constituțiunea. Ele să nu uite că ro-
 lul națiunii române în cestiunea Orientului încă
 nu e sfirșit, că misiunea ei istorică în noua cale,
 ce i s'a deschis, este abia la început, că đile de
 încercări și mai mari o așteptă, și atîrnă nu-
 mai de la munca, înțelepciunea și energia lor, de
 la chipul cum vor sci să-și reculégă și să-și con-
 ducă puterile morale și materiale, ca regatul Româ-

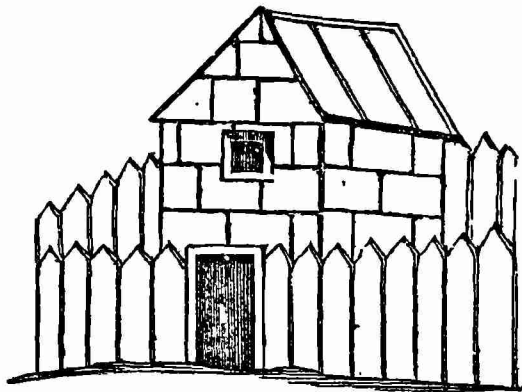
niei să fie pururea stăvilarul tare al civilizațiunei europene la Dunăre. In fine ele nu numai să păstreze moștenirea prețioasă a părinților, dar să o transmită întărită și înbogățită urmașilor, și oricât de puternic ar fi vîrtejul patimilor și luptelor dîlnice, orî-cât de înfricoșată primejdia, ele să privescă cu încredere la regele Carol și să-î dică, împreună cu marele cetățen C. A. Rosetti: „*Căpitane și domn constituțional, din vitejia ta ai făcut scut hotarelor și neatîrnrîri țerii, iar din virtuțile teie, temeliea neclintită a legilor!*“

F I N E.

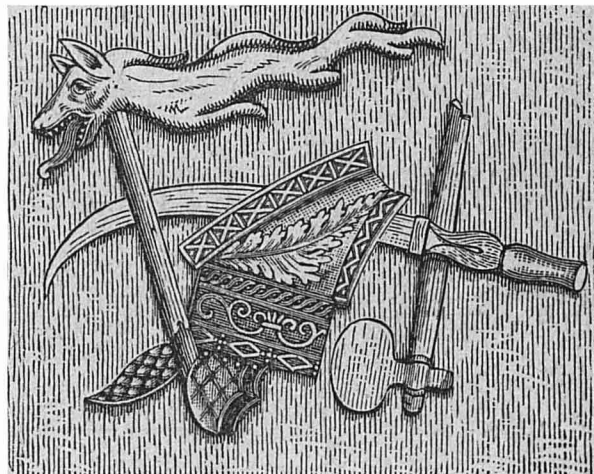
Luptătorul

Dac

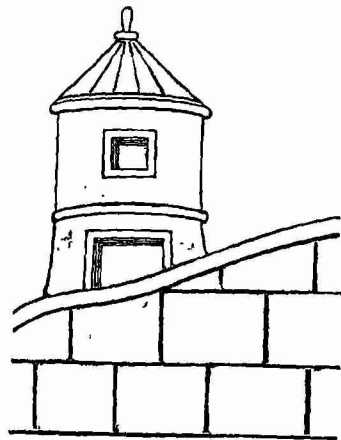
Casă dacă.

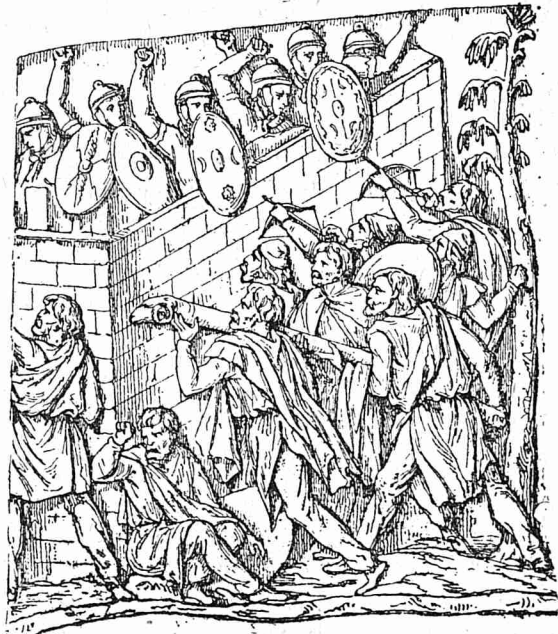
Stégul și armele dace.

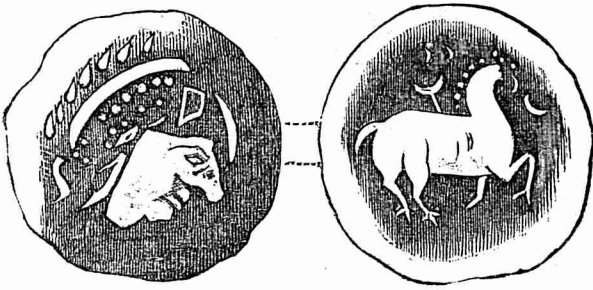
Femeile dace ard de viu pe romanii căzuți robi.

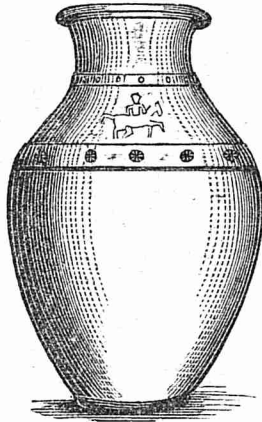
Turn de cetățue dacă.

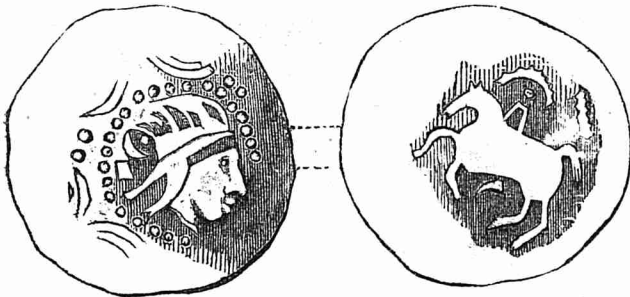
Dacii atacă cu berbecele tabăra Romanilor.

Bani daci de argint.

Vas dac găsit la Zimnicea.

Bani daci de argint.

DECEBAL
Regele Dacilor.

TRAIAN
Impăratul Romanilor.

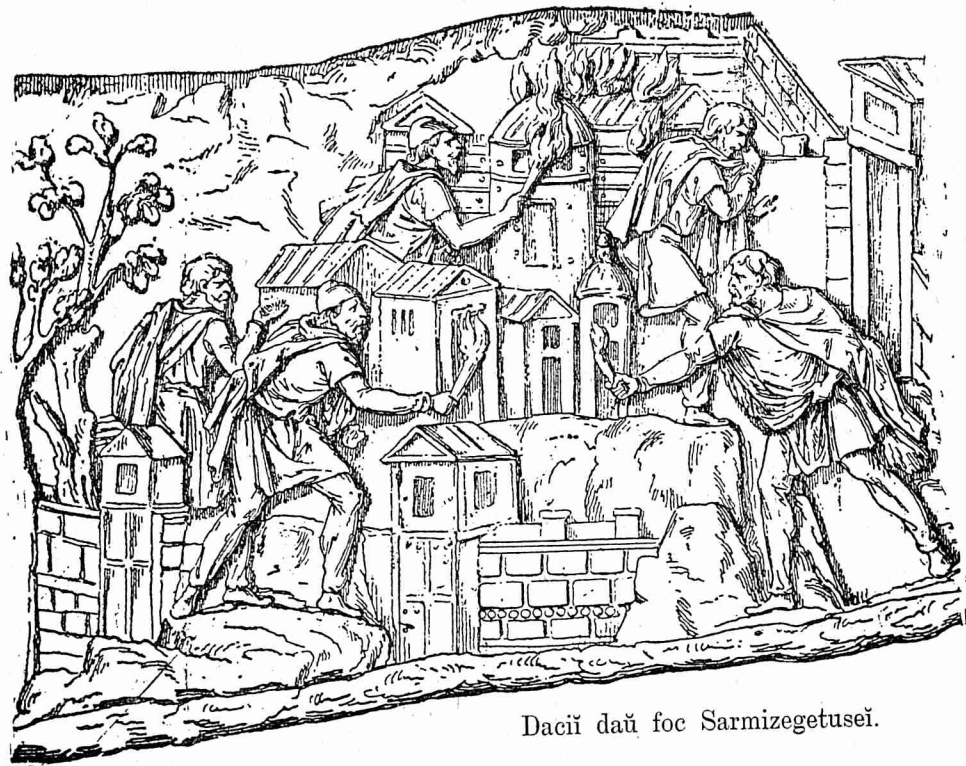
Traian d'inaintea unei tabere dace. — Romanii ard un sat dac.

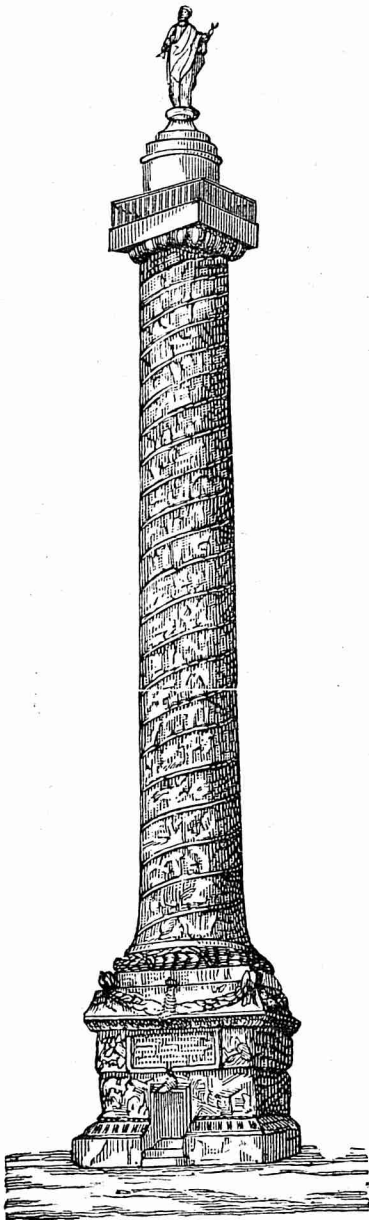
Lupta între Romani și Daci aproape de Tape.,

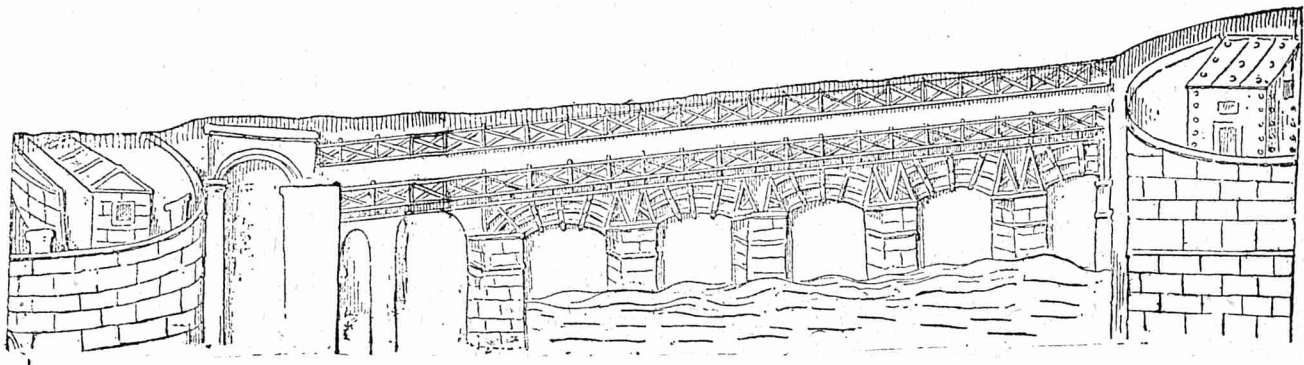
O bătălie între Romani și Daci.

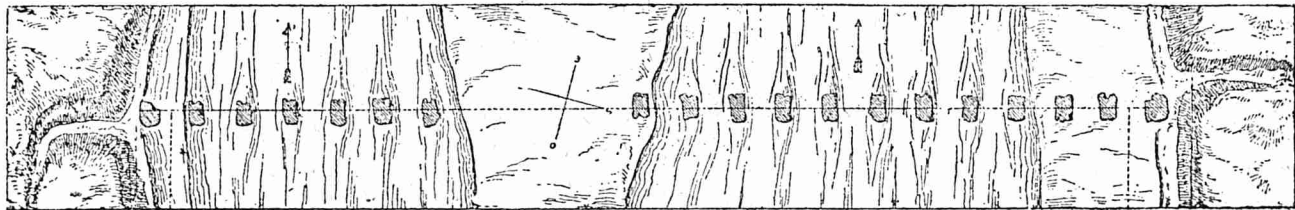
Dacii dau foc Sarmizegetusei.

Columna lui Traian la Roma.

Cum era în ființă podul lui Traian de la Turnu-Severin.

Stâlpii podului lui Traian de la Turnul-Severin, cum se văd astăzi în apă.

Mircea cel Bătrân și fiul său Mihail, ținând biserica
monastirei Cozia.

ION NEAGOE VOEVOD

DOMNA DESPINA

ION THEODOSIE VV.

STANA

ION PETRU VV.

ION VOEVOD

ROXANDA

ANGHELINA

Pecetia domnescă

a lui Ștefan cel Mare.

Infringerea lui Carol Robert în Munții Gorjului.

Pecetia

Țării-Românești

Radu de la Afumați și domnița Roxandra, fiica lui
Négoe Basarab.

Stefan cel Mare

Vlad Țepeș.

